

1956: A SZABADSÁG NARRATÍVÁI

Csurgai Horváth József (szerk.)

L'Harmattan

1956: A SZABADSÁG NARRATÍVÁI
TANULMÁNYOK AZ 1956. ÉVI FORRADALOM
ÉS SZABADSÁGHARC 60. ÉVFORDULÓJÁN

1956: A SZABADSÁG NARRATÍVÁI
TANULMÁNYOK AZ 1956. ÉVI
FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC
60. ÉVFORDULÓJÁN

SZERKESZTETTE:
CSURGAI HORVÁTH JÓZSEF

L'Harmattan

BUDAPEST, 2017

A kötet a Kodolányi János Főiskola Történeti Műhelyében készült.

A kötet kiadását támogatta az Alba Polisz Tudományos Park Egyesület, a Magyar Nemzeti Levéltár és a Székesfehérvári Egyházmegye.

© L'Harmattan Kiadó, 2017

© Szerzők, 2017

L'Harmattan France
5-7 rue de l'Ecole Polytechnique
75005 Paris
T.: 33.1.40.46.79.20
Email: diffusion.harmattan@wanadoo.fr

L'Harmattan Italia SRL
Via Degli Artisti 15
10124 TORINO
Tél: (39) 011 817 13 88 / (39) 348 39 89 198
Email: harmattan.italia@agora.it

ISBN 978-963-414-334-5

A kiadásért felel Gyenes Ádám
A kiadó kötetei megrendelhetők, illetve kedvezménnyel megvásárolhatók:
L'Harmattan Könyvesbolt
1053 Budapest, Kossuth L. u. 14–16.
Tel.: 267-5979
harmattan@harmattan.hu
webshop.harmattan.hu

Lektorálta: Simándi Irén

Korrektor: Luca Anna
A borító: Nemes Péter
A nyomdai előkészítés: Kovácsné Daróczi Annamária
A nyomdai munkákat a Robinco Kft. végezte, felelős vezető Kecskeméthy Péter.

TARTALOM

Előszó	9
Bíró Zoltán: Ötvenhat nyolcvanhétben	13
Csurgai Horváth József: Az ideiglenes forradalmi szervezetek szerepe a forradalomban	19
Czetz Balázs: „Káder nem vész el, csak átalakul” – a Fejér megyei párt- és közigazgatási vezetők a forradalomban	35
Dakó Péter: Riadó a laktanyában	49
Glavanovics Andrea: 1956 brit szemmel	63
Koudela Judit – Koudela Pál: 1956 és a magyar forradalom Kelet-Ázsiában.	79
Lőrinczné Bencze Edit: A magyar–jugoszláv kapcsolatok 1956-ban	95
Miklós Péter: „Az egész világ örül velünk.” Zsíros Ferenc jezsuita feljegyzései 1956-ból	113
Mózyessy Gergely: A székesfehérvári egyházmegye igazgatása az 1950-es években.	121
Riba András László: Hatalomtechnika (1988–1989) – 1956 hatásai a pártállami döntéshozatalban	139
Sallai János: 1956 viharában – Janza Károly altábornagy	151
Sáringer János: Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc a nemzetközi erőter és az egyiptomi diplomáciai iratok tükrében.	161
Sávoly Tamás: Egy elhallgatott munkástanács története – A Magyar Rádió Forradalmi Munkástanácsa megalakulásának 60. évfordulójára.	171

Simándi Irén: A Magyar Rádió ostroma	193
Szabó Csaba: Egyházüldözés Nyugat-Magyarországon 1956 után a székesfehérvári, szombathelyi és veszprémi egyházmegyék példáján	211
Vizi László Tamás: Rendszerváltó 1956	233
Völgyesi Zoltán: Vidéki társadalmi követelések és törekvések 1956-ban, különös tekintettel Veszprém megyére	245
Wencz Balázs: Az Esztergomi Nemzeti Tanács vezetőinek felemás felelősségre vonása	265
Zachar Péter Krisztián: A semleges Ausztria első próbatétele – 1956	277

A tanulmánykötet a 2016. október 27-én megrendezett *1956: A szabadság narratívái*, valamint a 2016. november 9-én lebonyolított 1956 a Közép-Dunántúlon című két székesfehérvári konferencián elhangzott előadások felhasználásával készült.

Az *1956: A szabadság narratívái* című konferenciát szervezte: a Kodolányi János Főiskola Történeti Műhelye, az Alba Polisz Tudományos Park Egyesület - az 1956-os Emlékbizottság, a Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, valamint Székesfehérvár Megyei Jogú Város támogatásával - együttműködve az MTA VEAB Történettudományi Szakbizottságával, a székesfehérvári Városi Levéltár és Kutatóintézettel és a Magyar Történelmi Társulat Kelet-dunántúli Csoportjával. A konferencia fővédnökei Vargha Tamás, a Honvédelmi Minisztérium parlamenti államtitkára és dr. Cser-Palkovics András, Székesfehérvár Megyei Jogú Város polgármestere voltak.

Az *1956 a Közép-Dunántúlon* című konferenciát szervezte: a Magyar Nemzeti Levéltár Fejér Megyei Levéltára az 1956-os Emlékbizottság és a Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány támogatásával. A konferencián köszöntőt mondott dr. Petrin László, a Fejér Megyei Kormányhivatal Főigazgatója.

ELŐSZÓ

Az 1956-os forradalom és szabadságharc hatvanadik évfordulója 2016-ban az emlékezésé volt. Országszerte konferenciákon, kiállításokon és kulturális rendezvényeken emlékeztek a modern kori magyar történelem identitásformáló eseményének évfordulójára. Ennek sorába illeszkedett két székesfehérvári konferencia is, melyek komoly partneri együttműködéssel valósultak meg 2016 októberében és novemberében.

Az *1956: A szabadság narratívái* című tudományos konferenciát a Kodolányi János Főiskola Történeti Műhelye és az Alba Polisz Tudományos Park Egyesület – együttműködve az MTA VEAB Történettudományi Szakbizottságával, valamint a székesfehérvári Városi Levéltár és Kutatóintézettel és a Magyar Történelmi Társulat Kelet-dunántúli Csoportjával – az 1956-os Emlékbizottság, a Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, valamint Székesfehérvár Megyei Jogú Város támogatásával valósította meg 2016. október 27-én.

A második rendezvényt, az *1956 a Közép-Dunántúlon* című konferenciát a Magyar Nemzeti Levéltár Fejér Megyei Levéltára szervezte meg 2016. november 9-én az 1956-os Emlékbizottság és a Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány támogatásával.

A két konferencia előadásait tartalmazó tanulmánykötet emberi sorsokat, mikrotörténelmet, számos helytörténeti kérdést, egyházi vonatkozásokat, a fővárosban történt események eddig nem vagy kevéssé ismert részleteit és a forradalom nemzetközi visszhangját, megítélését mutatják be.

A konferenciának helyet adó város, Székesfehérvár 1956-os történelme a kötetben olvasható tanulmányok révén értékes információkkal egészült ki. Czetz Balázs írása Fehér megye párt- és közigazgatási vezetőinek a forradalomban és az azt követő Kádár-rendszerben alakuló

sorsát mutatja be. Részletes ismeretekhez juthat az olvasó Csurgai Horváth József tanulmányából a városban működő Székesfehérvári Nemzeti Bizottság történetéről, amelynek intézkedései nem csupán a városban, hanem a térségben lakók életére is jelentős hatással voltak.

Mózyessy Gergely a helyi egyházmegye igazgatását mutatja be, tanulmánya az előzményeket már 1945-től részletesen tárgyalja. Emellett ismerteti a politikai döntéseket, amelyek alapjaiban határozták meg az egyházak további működését, így az Állami Egyházügyi Hivatal létrehozását. E témakörhöz kapcsolódóan Szabó Csaba tanulmánya az 1956 utáni, a forradalmat támogató egyházak elleni intézkedésekkel foglalkozik – a székesfehérvári, a szombathelyi és veszprémi egyházmegyék példáján keresztül. Szintén az egyháztörténet keretén belül vázolja Miklós Péter tanulmánya Zsíros Ferenc jezsuita szerzetes eddigi kiadatlan naplójának részleteit.

A kötet tanulmányai közül több is az 1956-os forradalom vidéki eseményeinek helyszíneit veszi górcső alá. Dakó Péter írása az 1950-es években a nehézipar fellelőjét jelentő Sztálinvárosban (korábban Dunapentelén, ma Dunaújvárosban) történetekről szól. A tanulmány elemzi a katonaság és a felkelők összecsapását, a parancsnok és a katonák tetteit és későbbi sorsát: az alezredessé előléptetett ellenálló, s az őt a rendszerváltást követően igaztalanul megvádolt helyi POFOSZ-vezető történetét. Szintén a helytörténeti vonalat erősíti Wencz Balázs tanulmánya az Esztergomi Nemzeti Tanács vezetőinek sorsáról a forradalmat és szabadságharcot követő megtorlások alatt. E sorba helyezhető Völgyesi Zoltán elemzése is, amely a vidéki társadalmak, kiemelten Veszprém megye követeléseit és törekvéseit mutatja be a 60 évvel ezelőtti események során.

A budapesti október 23-i események egyik helyszíne a Magyar Rádió Bródy Sándor utcai épülete volt. Ennek ostromáról az évfordulóra emlékezve Simándi Irén tanulmányából tudhatunk meg új részleteket. Ugyancsak a rádió forradalom alatti történéseit mutatja be Sávoly Tamás tanulmánya, amelyből Magyar Rádió Forradalmi Munkástanácsának megalakulása és tevékenysége rajzolódik ki. Szintén a fővároshoz kapcsolódik Sallai János életrajzi írása, melyben Janza Károly honvédelmi miniszter tevékenységének egyes részleteit helyezi új és pontosabb megvilágításba.

A forradalom és szabadságharc nemzetközi visszhangjának vizsgálata során érdekes olvasmány Glavanovics Andrea elemzése, amely a brit követ jelentéseit, valamint a korabeli angol sajtó Magyarországról írott cikkeit ismerteti. Izgalmas tapasztalatokat rejtenek a

Magyarországról szóló jelentések, különösen, hogy miként látja egy brit diplomata a történeteket, a forradalmat. E sorba illeszkedik a két szomszédos ország, Ausztria és Jugoszlávia szerepvállalásának bemutatása a forradalom történeteiben és utóéletében. Lőrinczné Bencze Edit elsősorban a diplomáciai iratokat hívja segítségül a délszláv kérdés részletes elemzéséhez, míg Zachar Péter Krisztián a sajtónyilvánosság elemzésén keresztül mutatja be a semleges Ausztria humanitárius érettségét és segítőkészségét.

A nemzetközi események sorában kiemelkedő jelentőségűnek bizonyult a magyar forradalommal párhuzamosan zajló szuezi válság. E kérdéskör eddig ismeretlen vonatkozásait, diplomáciai iratait és összefüggéseit mutatja be Sáringer János tanulmánya. Nem kevésbé figyelemfelkeltő az a tanulmány, amely Kelet-Ázsia vonatkozásában tárgyalja a történeteket. A Koudela Judit és Koudela Pál kettőse által bemutatott események közül a kínai és a dél-koreai következmények talán a legizgalmasabbak: Kínában a forradalom figyelmeztetés volt és radikalizálódáshoz vezetett, Dél-Koreában viszont a lelkes magyar fiatalok éppen a diktátor Li Szin-man bukását segítették elő – személyesen is.

A forradalom és szabadságharc utóéletét, a rendszerváltoztatásban játszott meghatározó szerepét három nagyívű tanulmány mutatja be a kötetben. Egyfelől Bíró Zoltán, visszaemlékezésnek is beillő, személyes hangvételű írásában azt vázolja fel, miként hatott 1956 öröksége a lakitelki találkozón 1987-ben az MDF megalakulása során. Majd Riba András László a kommunista pártelit viszonyát elemzi az egyre hangsúlyosabban előtérbe kerülő 1956-os eseményekkel kapcsolatban 1988 és 1989 során. Végezetül e körbe tartozik Vizi László Tamás írása 1956 szerepéről a rendszerváltó politikai gondolkodásban, különös tekintettel a hatalmat kizárólagosan gyakorló MSZMP és a formálódó ellenzék 1956-hoz fűződő viszonyára.

Úgy véljük, a fentiek alapján kijelenthető, hogy a tanulmánykötet szerzői sokszínűen, új kutatási témákat megfogalmazva, számos eddig ismeretlen részletkérdést feltárva tudták összegezni a magyar forradalom és szabadságharc egyes vonatkozásait és azok visszhangját. A kötetben bemutatásra kerülő eredmények így igen tanulságosak, komoly kiindulópontot jelenthetnek a nemzeti emlékezet szélesítéséhez e témakörben. Ezzel a leírtak a nemzetépítés folyamatában, az oktatásban is hasznosítható új tudásanyagokat testesítenek meg, melyet jó szívvel ajánlunk az érdeklődő Olvasónak.

A szerkesztő

BÍRÓ ZOLTÁN

ÖTVENHAT NYOLCVANHÉTBEN¹

Úgy szólt a felkérés erre az előadásra, hogy beszéljek ötvenhat szerepéről a rendszerváltásban. Nincs kétségem afelől, hogy a rendszerváltás valamennyi résztvevője tudatában – sokak érzelmeiben is – ott élt ötvenhat valamilyen formában a rendszerváltás éveiben. Én azonban az MDF 1987-es indulása és elsősorban a lakiteleki szervezők, illetve a Magyar Demokrata Fórum első elnöksége köréből adhatok választ, mert ezt a kört, a kezdő csapat hét tagjának és az MDF tagsága egy részének a gondolkodását, múltját, jelenét ismertem a legjobban, a legközelebből.

Egyébként első hallásra nem nehéz válaszolni erre a kérdésre, hiszen általában is elmondhatjuk, hogy történelmi események sohasem múlnak ki nyomtalanul a nemzet emlékezetéből. Ötvenhat forradalma pedig alig volt történelminek mondható távolságban a nyolcvanas évek második felétől. Más azonban megfesteni egy rendkívüli természeti jelenséget – mint amilyenek maguk a forradalmak és a szabadságharcok is –, más tudni róla, és más közvetlenül átélni az eseményeket.

Az MDF első szervezői és irányítói köréből négyen, név szerint Csoóri Sándor, Csurka István, Fekete Gyula és Für Lajos nemcsak átélték a legkevésbé sem „sajnálatos” ötvenhatos októberi eseményeket, vagyis a forradalmat, de annak valamilyen módon cselekvő résztvevői voltak. Gondolom, nem szorul külön magyarázatra egykori ötvenhatos élményeik jelenléte a nyolcvanhates megmozdulásban. Ők valamennyien más-más módon, más-más következményekkel, de elszenvedői voltak a november 4-i megszállást követő számonkérésnek és megtorlásnak is.

Az MDF hét kezdeményező, irányító személye közül hárman voltunk náluk évtizednyi idővel fiatalabbak. Én magam a forradalom

¹ Az előadás az 1956: *A szabadság narratívái* című tudományos emlékkonferencián hangzott el 2016. október 27-én, Székesfehérvárott.

idején 15 éves voltam. Emlékeimből soha nem törölődhetett, nem is halványodott október 23-a estéje a Kilián laktanyánál, a körút és az Üllői út sarkánál összegyűlt és folyamatosan növekvő tömeg egyöntetűsége a szabadság érzetének eufóriájában; sem a ledöntött Sztálin-szobor, sem a lyukas zászló, sem a *Himnusz*t éneklő sokaság emelkedettsége a forradalom során és számtalan helyszínén.

De nem múltak az emlékekből a tragikus pillanatok sem: az utcaköveken elfolyó vér, a sok kamaszkorú vagy fiatal felnőtt vére – Tamási Lajos *Piros a vér a pesti utcán* című versével együtt; a fegyvertelen tömegbe lőtt sortűzek híre, és a géppisztolysorozatok, az ágyúk hangja, a tankok, a csaknem szénné égett szovjet kiskatonák teste a körúton. A hősie, emelkedett pillanatok a holtak képével, a fegyverropogás és a páncélosok dübörgésének a hangja mélyen bevésődtek az emlékezetünkbe.

Mélyen bevésődött azonban nemcsak a tudatba, de a lélekbe is október 23-a délutánjának és estéjének felemelő élménye mellett november 4-e lesújtó, kimondhatatlanul fájdalmas reggele is, amikor a Vörös Hadsereg tankjai előzönlöttek a fővárost, és néhány óra alatt végérvényesen elveszett a szabadság, úrrá lett a reménytelenség érzése.

Mindezt azért volt fontos elmondani, hogy próbáljam érzékeltetni: 1987-ben úgy élt ötvenhatból minden az emlékezetben, mintha el sem telt volna közel 30 esztendő azóta. Mégis azt mondhatom, hogy nem ötvenhat képei és hangjai, hanem ötvenhat szelleme és összes tanulsága adta az igazi késztetést akkor, amikor úgy láttuk, hogy a történelem ad némi esélyt a változtatásra.

Miben nyilvánult meg ötvenhat szelleme és követelése és mennyiben azonosult ezzel a nyolcvanhates szándék és gondolat – legalábbis a lakiteleki kezdeményezésben és az MDF első szándékában? Mindekelőtt nemzeti létünk és társadalmi berendezkedésünk kérdésében. Tehát a nemzeti függetlenség és a demokratikus rendszer létrehozásának a követelményében. Ötvenhatnak is, nyolcvanhétnek is ez a két követelés volt az alapja. Minden más ügy ennek volt alárendelve. Így a szocializmus vagy a kapitalizmus kérdése is. Nem -izmusok, hanem értékek és érdekek ötvözete volt az eszmei alap ötvenhatban is, nyolcvanhétben is. Általános emberi és magyar nemzeti értékek és érdekek ötvözete. A rendszerváltás súlyos emberi és nemzeti következményeit soroló felszólalónak válaszolta egy alkalommal valaki: „tetszett volna nem kapitalizmust akarni”. Csakhogy nem mi akartunk kapitalizmust, hanem a legnagyobb hangon éppen azok, akik korábban kommunizmust vagy legalábbis szocialista diktatúrát akartak. Az

MDF vezető körei azon a „harmadikutas” ideán nevelkedtek, amely a XX. század íróit, gondolkodóit többségében jellemezte, Adytól, Szabó Dezsőtől, Németh Lászlótól a '43-as Szárszói Találkozóig és onnan egyenesen ötvenhatig, ami semmivel se mond se többet, se kevesebbet, mint a nemzeti önrendelkezés és az igazságos elosztás elvét. Ennél többet és pontosabban 1987-ben sem lehetett megfogalmazni. Nekünk szándékunk szerint ez jelentette volna a rendszerváltást, ezt célozta a diktatúra felszámolása és a szovjet csapatok távozása az országból. Idealisták voltunk? Igen. Úgy, ahogy idealisták voltak az ötvenhatos forradalmárok. Elhitték, hogy független lehet a nemzet, szuverén a magyar állam ebben a nagyhatalmak ellentéteitől és egyezségaitól felosztott és uralt világban. A demokráciáról alkotott elképzeléseink is tele voltak illúzióval. Meggyőződésünk volt, hogy a demokrácia valódi megoldást jelent a legfontosabb társadalmi és nemzeti létkérdéseinkre is.

Mindezzel együtt ötvenhat tanulsága is bennünk élt ott a lakiteleki sátorban. Ez a tanulság összegződött abban a gondolatban, hogy rendszerváltást akarunk, de vérveszteség nélkül, mert a magyarságnak nincs már több elvesztegetni való vére. Ez a nép éppen eléggé kivérezettette már magát a történelme során. Ötvenhatra gondoltunk elsősorban, de történelmünk valamennyi végigküzdött és levert szabadságharcára is. Tudtuk, hogy a magyar nép döntő többsége sem akar véres harcot, polgárháborút, barikádokat. Ilyen értelemben vett forradalmi helyzet nem volt akkor. Ha mi ezt erőltettük volna, nem követett volna minket senki. „Tetszettek volna forradalmat csinálni” – hangzott utólag cinikusan a látszatbolcsesség szólama. Ám ezt csak kívülálló ember mondhatta, esetleg a maga mentségéül, a felelősséget áthárítva azokra, akik bármilyen módon résztvevői voltak a rendszerváltás kezdeti szakaszának.

Ötvenhat tehát élő emlékezet volt akkor, mozgósító, de egyszerűsmind óvatosságra készítető erővel. Ám mindenekelőtt az eszmét, a vállalás erkölcsi kötelességének a parancsát sugalmazta: ne meneküljünk Jónásként a feladat, a cselekvés vállalásának a felelőssége elől. Előzmény volt ötvenhat abban az újra feltámadt szent naivitásunkban is, hogy a nemzet az adott világpolitikai térben lehet független, hogy a nyugati típusú demokrácia megoldást nyújt majd a magyarság legnagyobb bajaira, és hogy a nyugati Európa keblén hamar kiheverjük majd az elmúlt csaknem fél évszázadot, a pártállami terrort, a puha diktatúrát, a tudat torzulásait, a lelkek fásultságát.

Történelmi realitásaink ismeretében, a keserves tapasztalatok ellenére is idealisták voltunk tehát. Nem számoltunk eléggé a pénzuralom, a nemzetek feletti nagytőke kíméletlenségével és ránk telepedő hatásaival, sem a demokrácia korlátaival, sem azzal, hogy a vágyott nyugat politikusai éppen Európa felszámolására készülnek egy új, totális világhatalmi rendszer kiépítésével. Nem számoltunk azzal sem, hogy az egész kelet-közép-európai térség – és benne a mi „szabad Magyarországunk” – pillanatok alatt geopolitikai játszma és spekuláns ragadozók prédája lesz. Azzal sem számoltunk kellő körültekintéssel, hogy a Szovjetunió megszűntével az Amerikai Egyesült Államok immár egyedüli világhatalmi tényezőként fogja vezényelni a lépéseinket, és nem éppen az önmérséklet gyakorlásával. Sok mindennel nem számoltunk tehát, mert az idő mindenképpen változást követelt, sürgettek minket a külső és belső események, és hiányoztak a megbízható információk is (például a két szuperhatalom vezetőinek a tárgyalásairól). Ugyanakkor eszköztelenek és a hatalmi politikában járatlanok voltunk.

Végül, mire Európa keleti felén végbementek a gyökeres változások, nemcsak keleten, hanem nyugaton is és az egész világpolitikában új helyzet állt elő. Ezzel együtt új és sokkal nehezebb feltételek támadtak a nemzetek, az államok önálló politikájához.

E tekintetben az ötvenhatos körülmények és a rendszerváltás évei, azaz 1956 és a nyolcvanas évek között sorsformáló különbségek vannak. Ezek a különbségek az átalakulás folyamatában szükségképpen jelentkeztek a politikai megfontolásokban és a megoldásokban. Ötvenhat önfeláldozó forradalmát a mélységes és tömeges nyomorúság és megalázottság tűrhetetlen volta robbantotta ki. A nyolcvanas években a már korábban is viszonylag konszolidált körülmények nem hívtak elő olyan nagy indulatokat, amelyek robbanásszerű változásokat követeltek volna. A Rákosi–Gerő-féle terror hatalmi gépezete semmi esetre sem akart lemondani a hatalomról, sem azt bármilyen politikai erővel megosztani nem állt szándékában. Legrosszabb álmaikban sem számítottak a kommunista hatalom megrendülésére. A nyolcvanas években ezzel szemben a változás és a változtatás kényszere lassabban, fokozatosabban jelentkezett, így az évtized végére már nemcsak a társadalom, de a hatalom is változtatásra készült. A társadalom egyre inkább szerveződő hangadói – ha eleinte kimondatlanul is – a rendszer megváltoztatására törekedtek, míg a hatalomban lévők fokozatosan tudomásul véve az elkerülhetetlent, legalább hatalmi pozícióik részleges átmentésére

játszottak. Mint tudjuk, ez sikerrel járt. Része volt ebben a sikeres alkalmazkodásban, átalakulásban annak is, hogy a kommunizmus lázálma az idők során az úgynevezett kommunistákból is többnyire elpárolgott, maradt csupán a politikai pragmatizmus, a politikai technika. Ez az átállási program elsősorban azért járhatott sikerrel, mert míg ötvenhatban a Szovjetunió még világhatalmi tényezőként a lázadást képes volt katonai erővel leverni anélkül, hogy a nyugati hatalmak beavatkoztak volna, addig a nyolcvanas évekre a szovjetek minden tartaléka kimerült, és a gorbacsovi politika maga is a változások irányába mutatott. A vazallusok pedig vonakodva vagy sem, de követték a példát. A nyugati hatalmak most messzemenően kihasználták a helyzetet, immár kockázat nélkül. Megkezdődött az alku folyamata nemzetközi szinten az amerikaiak és a szovjet vezetők között, így az országokon belül is – jórészt amerikai beavatkozással – az állampártok, valamint más pártok és az egymás után alakuló mozgalmak, civilszervezetek és új pártok között, lényegében a nyugati hatalmak stratégiai és főleg a multinacionális nagytőke gazdasági érdekeinek megfelelően.

A rendszerváltás ebben a folyamatban úgy-ahogy végbement ugyan, de közben mind ötvenhat, mind nyolcvanhét eredeti szándékától, szellemétől, eszméitől eltérő irányt vett, eltérő következményekkel. Ötvenhatban véres, brutális erőszak vetett véget a szabadságharcnak, idegen erők beavatkozásával; a nyolcvanas évek rendszerváltó folyamatát vértelen, de alattomos módszerek és eszközök terelték más irányba, ugyancsak idegen beavatkozással.

Ötvenhatos forradalmunk és szabadságharcunk leveretése után minden emberi normát félresöpörő, kíméletlen megtorlás következett, ezzel szemben a rendszerváltás nyomán létrejött kormányok idején senkitől semmit sem kértek számon, még azokat sem állították bíróság elé, akik sortüzet vezényeltek a fegyvertelen tömeg ellen, s azokat sem, akik az ötvenhat utáni megtorlások irányítói és brutális végrehajtói voltak. A békés átmenet tehát békét szült, de annyi csalódással, keserűséggel és békétlenséggel a mélyén, hogy a társadalomban még közel 30 év után is súlyos erkölcsi problémákat és az igazságszolgáltatás iránti bizalmatlanságot okoz az akkor elszabotált igazságtétel. A nemzetgazdaság hosszadalmas vergődésének a gyökere pedig ott van az elkapkodott, felelőtlen privatizációban, melynek következtében a rendszerváltás folyamatában eltűnt a nemzeti vagyon jelentős hányada. Most ott tartunk, hogy ez a kormány nem győzi helyrehozni azt, ami itt tönkrement, amit tönkretettek vagy felpredáltak,

próbál kialakítani egy észszerűbb és szociálisan is elfogadhatóbb piacgazdaságot, és visszavenni az elprédált nemzeti vagyon főbb stratégiai ágazataiból annyit, amennyit még lehet. Mind e mellett kezdhette előlről a szabadságharcot is – immár a nemzetek feletti globalizmust szervező nagytőke gazdasági és politikai érdekeivel szemben –, ha vissza akart szerezni valamit az ország és az állam függetlenségéből, a nemzeti érdekek képviselőjének jogosultságából.

AZ IDEIGLENES FORRADALMI SZERVEZETEK SZEREPE A FORRADALOMBAN

Az ideiglenes forradalmi szervek szerepe az 1956. évi forradalom napjaiban, a vidéki városokban és településeken meghatározó jelentőségű volt. A megyeszékhelyeken, járási székhelyeken és a községekben alakult szervezetek a forradalom helyi szervező erői voltak. Szerepük különösen megnövekedett az államigazgatás helyi szerveinek szét-hullását követően. A városi és megyei szinten a Hazafias Népfront közreműködésével jöttek létre e forradalmi szervezetek.

A Székesfehérvári Nemzeti Bizottság¹ megalakításának gondolata már október 26-án felvetődött. A délelőtti ülésen részt vettek pontos névsorát nem ismerjük, de a munkásdelegáltakon kívül az egykori koalíciós pártok képviselői is jelen voltak. A nemzeti bizottság létrehozásáról október 27-én délelőtt 9 órakor a népfront irodájában előkészítő ülést tartottak. Az ülésen számos intézmény, így a József Attila Gimnázium, az üzemek és a katonai helyőrségi parancsnokság képviselői is részt vettek. E megbeszélésen számos ellentétes vélemény hangzott el. A felgyorsuló események hatására az előző napon felmerült kérdéseken kívül újabb követelések fogalmazódtak meg. Ekkor már további személyi változásokat is szorgalmaztak. Határoztak arról is, hogy a nemzeti bizottságon belül intézőbizottságokat hoznak létre, amelyek a továbbiakban a városi és a megyei tanács mellett működnek, tevékenységükről beszámolási kötelezettséggel tartoztak a nagy létszámú nemzeti bizottságnak. A nemzeti bizottság alakulásáról a nem sokkal korábban létrehozott Új Fehérvár című újság különszáma is tudósított. Másnap a Hazafias Népfront városi tömeggyűlésen ismertette a nemzeti bizottság alakítására vonatkozó elképzeléseit. A tervezet szerint valamennyi társadalmi réteg képviselőt nyert a bizottságban. A Népfront felhívása értelmében az üzemek, vállalatok, intézmények, hivatalok gyűléseken válasz-

¹ A forradalom első napjaiban, feltehetőleg október 29-éig a Hazafias Népfront Nemzeti Bizottsága elnevezést is használták.

tottak két-két főt. A Hazafias Népfront városi területi bizottságai szintén két-két földműves gazdát delegáltak a nemzeti bizottságba. A később alakult forradalmi testületek, munkástanácsok képviselőit is kooptálták. A Hazafias Népfront Fejér megyei és székesfehérvári szervezetének felhívását támogatta a párt- és a tanácsi vezetés.²

A küldöttek megbízólevéllel jelentek meg a bizottság alakuló ülésén, amely október 27-én, szombaton délután fél 3-kor kezdődött, és este 8 óráig tartott a Városi Kultúrház István termében.³

Az újonnan alakult szerv leglényegesebb programpontjára a Nemzeti Bizottság határozataiból következtethetünk: „Arra az időre, amíg a kormány a hatalmat ténylegesen újból gyakorolni nem tudja, szükségesnek tartjuk létrehozni a Hazafias Népfront Nemzeti Bizottságát, hogy a felgyorsult eseményeket mederben tartva a rendet és nyugalmat biztosítsa.”⁴ Az alakuló ülésen elfogadott program követelte a szovjet csapatok kivonását, a többpártrendszer bevezetését, szabad választások tartását, az Államvédelmi Hatóság feloszlását, a nemzetőrség megszervezését, a munkabérek emelését, új kormány létrehozását, illetőleg a kormány „szabadságharcosokkal” történő kiegészítését. Követeléseik teljesítéséig sztrájk fenntartásáról határoztak.⁵

A nemzeti bizottság további célkitűzései között több szociális intézkedés szerepelt, így a differenciált fizetésemelés követelése, a normarendszer megszüntetése; a nyugdíjak rendezése; a családi pótlék kérdése; lakásépítkezések megindítása is. Első intézkedései közé tartozott a hősi halottak ünnepélyes temetése, valamint kórházi orvosok Budapestre küldése. (A székesfehérvári megyei kórház négy orvosát kötszerekkel és gyógyszerekkel ellátott mentőautóval irányították Budapestre. Megjegyezzük: a forradalom napjaiban a főváros és a vidék kapcsolatát jól szemlélteti, hogy a helyi forradalmi szervek szerepet vállaltak az élelmiszergyűjtés szervezésével Budapest közellátásának fenntartásában.) Politikai követeléseik között szerepelt a szovjet–magyar kapcsolatok egyenrangú partneri viszonyra változtatása, a szakszervezetek függetlenségének helyreállítása, Mindszenty József hercegprímás rehabilitálása, valamint az, hogy a kormány kezdeményezzen tárgyalásokat velük. Az ülésen

² Új Fehérvár, 1956. október 27. 1. „Nemzeti Bizottság alakult Fehérvárott”.

³ Ma a Szent István Művelődési Ház Szent István terme. Belügyminisztérium Történeti Irattára V-150 368.

⁴ Dosztál Béla személyes közlése.

⁵ Belügyminisztérium Történeti Irattára. V-150 368.

egyek feljegyzések szerint mintegy 244 javaslat hangzott el, így már ekkor megfogalmazódott az ÁVH helyi vezetőjének leváltása, az úttörőmozgalom felszámolása, a fakultatív nyelvoktatás és a szabad vallástanítás bevezetése. Az ülésen határoztak az üzemi őrsegek megszervezéséről is. A nemzeti bizottság követeléseit a kormányhoz is eljuttatta.⁶ A nemzeti bizottság megalakulásáról és követeléseiről a megye községeit is tájékoztatták.⁷

A Székesfehérvári Nemzeti Bizottság különös figyelmet fordított a forradalmi szervek megalakulására, első határozatában a nyugalom és a rend helyreállítása érdekében felhívta a megye községeit, hogy az egykori koalíciós pártok vezetőiből és tagjaiból a székesfehérvárihoz hasonlóan hozzanak létre községi nemzeti bizottságokat. Ezeknek az ideiglenes jellegűnek tekintett bizottságoknak legfontosabb feladatául „a rend és a fegyelem” biztosítását jelölték meg.⁸

Az október 27-én alakult nemzeti bizottság a következő nap délelőtti ülésén választotta szét a városi és megyei intézőbizottságot. Ezen az ülésen választották meg a városi intézőbizottság elnökének Skorka Károlyt, a megyei intézőbizottság elnökének pedig Apai Pált.⁹

A városi nemzeti bizottság intézőbizottságának felállításával gyakorlatilag megszűnt a városi tanács végrehajtó bizottsága, annak jogkörét – noha az eredeti tervek szerint a Nemzeti Bizottság csak tanácsadó szerv lett volna – a nemzeti bizottság intézőbizottsága gyakorolta; a Hazafias Népfront irodájában tartott október 27-i ülésen is szó esett arról, hogy a testület a városi tanács mellett működjön.¹⁰

A városi intézőbizottság első feladatai közé tartozott a városi tanács munkástanácsának megalakítása is, a testület ezen a napon jött létre. A városi tanács munkástanácsa az apparátus felügyeletét látta el. A városi közigazgatást, az adminisztrációt végső soron a két testület közösen irányította.¹¹

⁶ Fejér Megyei Bíróság (továbbiakban: FMB) B. 297/1957. sz. Keszei József pere.

⁷ FMB. B. 297/1957. sz. Keszei József pere.

⁸ Új Fehérvár, 1956. október 28. 1.

⁹ A nemzeti bizottság október 28-án tartott ún. teljестanácsi ülésén valamennyi választott, delegált tag részt vehetett, az ülés vezetője elnöke Fekete István volt. A nemzeti bizottság elégedetlen volt az intézőbizottságok munkájával, ennek részben az volt az oka, hogy az intézőbizottságok kívártak, programjuk október 28–29-én kristályosodott ki, majd tulajdonképpen csatlakozott a győri elképzelésekhez, így az önálló politizálás hiányát érezték a nemzeti bizottság tagjai. Ennek kialakulásához az is hozzájárult, hogy ekkora a *Hangoshíradó* sugározta a Győri Rádió adását. Az ott elhangzott követelések és a kialakuló politikai program hatása Székesfehérvárra is érezhető volt.

¹⁰ Politikatörténeti Intézet Levéltára (továbbiakban: PIL) 290. f. 29. ő.e.

¹¹ Városi Levéltár és Kutatóintézet (továbbiakban: VLKI) XXIII. 503. Székes-

A városi intézőbizottság felügyelete alá vonta a korábban megindult forradalmi napilapot, az Új Fehérvárt, és hasonlóan járt el a Vörösmarty Rádió esetében, azzal a lényeges különbséggel, hogy annak létrehozását nagymértékben elősegítette. A helyi rádió megalkakulása és a sajtó létrejötte meghatározó fontosságú volt a lakosság tájékoztatása szempontjából.¹²

A nemzeti bizottság intézőbizottsága a II. világháborút követő koalíciós időszakban ideiglenesen létrehozott testületek mintájára működött. A „letűnt” közigazgatási apparátus vezetői helyett végezte a fontosabb döntések meghozatalát, államigazgatási feladatokat látott el. Szervezetük az államigazgatási rendszernek megfelelően épült fel. A községi nemzeti bizottságok felett járási nemzeti bizottságok, illetőleg járási forradalmi munkástanácsok működtek, amelyek a megyei nemzeti bizottság fennhatóságát ismerték el. A városi és a megyei nemzeti bizottságok intézőbizottságai együttes üléseket is tartottak, november 2-án e testület a Fejér megyei Intézőbizottság Forradalmi Tanácsa elnevezést vette fel. Tevékenységük azonban nem merült ki a közigazgatás irányításában. A politikai és gazdasági vezetés mellett feladatuk a közellátás, valamint a közbiztonság és a rendfenntartás biztosítása volt. A katonai helyőrségi alakulatok elismerték a nemzeti bizottság intézőbizottságának e kérdésekre is kiterjedő irányítását. A nemzetőrségek megszervezésében is a nemzeti bizottságoknak volt a legjelentősebb szerepük. A nemzetőrségek szervezésére a városi nemzeti bizottságon kívül a Székesfehérvári Járási Ideiglenes Nemzeti Bizottság Előkészítő Bizottsága is felhívást tett közzé. Székesfehérvárott, de Fejér megye községeiben is október hónapban sor került a megszervezésükre. Október végére a nemzeti bizottság felügyelete a községi forradalmi tanácsokra, bizottságokra is kiterjedt, azok a nemzeti bizottságot ismerték el felettes szervüknek. A városi munkástanácsok képviselői is részt vettek a városi intézőbizottság és a megyei intézőbizottság ülésein, az ott hozott határozatokat tudomásul vették és betartották.

Az intézőbizottság küldöttsége október 29-én a kormánnyal is tárgyal, ennek eredményéről a látogatás napján számoltak be a városháztéri gyűlésen. A követeléseket szombaton este állította össze az intézőbizottság, így azok jelentős része a tárgyalás napjára megvalósult. Ekkorra feloszlatták az ÁVH szervezeteit, életbe lépett a tűz-

fehérvár város Tanács VB. Elnökének bizalmas iratai 0019/1957. sz.

¹² Simándi Irén: *Politika, társadalom, gazdaság a Magyar Rádióban 1953–1956*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2016, 436–444.

szünet, a szovjet csapatok visszavonultak laktanyáikba. A nemzeti bizottság közleménye a helyi sajtóban október 31-én jelent meg. Eszerint a nemzeti bizottság küldöttsége azzal a céllal ment a budapesti tárgyalásra, hogy felvegye a kapcsolatot az október 28-án alakult Országos Nemzeti Bizottsággal és a Forradalmi Tanáccsal, illetőleg tisztázza a két testület viszonyát és a kormánnyal való kapcsolatukat. Az október 27-én megszövegezett határozat a kormánnyal szemben az alábbi követeléseket támasztotta: a szovjet csapatok kivonása megkezdésének időpontját rádiónyilatkozatban közölje a kormány, a csapatkivonás az év végéig fejeződjék be. A kormány vállaljon garanciát a titkos, szabad és demokratikus választások kiírására a szovjet csapatok kivonását követő hónapban. Az országgyűlési választások időpontját úgy határozzák meg, hogy annak kimenetelére a szovjet csapatok már semmilyen eszközzel ne tudjanak befolyást gyakorolni. A kormány nyilatkozatban vállaljon kötelezettséget, hogy a választások megtartásáig a jelenlegi kormányban döntő szerepet biztosít a „szabadságharcos küldötteknek”. Bár nem állapítható meg teljesen egyértelműen, de a győri Vagongyári Munkástanács közleményéhez hasonlóan a Nagy Imre-kormányban szerepet vállaló egyes miniszterek ellen hangzottak el kifogások. A követelések alapja a szovjet csapatok távozása volt, ebben látták a társadalmi változások és a szabad választás biztosítékát, abból indultak ki, hogy az orosz hadsereg távozása magával vonja az egypártrendszer diktatúrájának teljes és visszavonhatatlan összeomlását.¹³ (Az orosz csapatok távozásával bekövetkező kedvező politikai és gazdasági változásokra vonatkozó elképzelés már a háború után is jelen volt a magyar közéletben.)¹⁴

A Fejér megyei intézőbizottság első önálló ülését október 30-án tartotta. Az intézőbizottság a közigazgatási és egyéb kérdésekben olyan álláspontot alakított ki, hogy további munkájukat az igazságszolgáltatási és a szakigazgatási szervek vezetőinek véleményével összhangban kívánják végezni. Ennek értelmében az intézőbizottság ülésein a megyei bíróság és az ügyészség, valamint a megyei tanács osztályvezetői is tanácskozási joggal részt vehettek. A bizottság határozott a megye községeit leginkább érintő begyűjtés felfüggesz-

¹³ Új Fehérvár, 1956. október 31. I. évfolyam 4. sz.

¹⁴ Glavanovics Andrea: A British Council és magyarországi tevékenysége (1945–1950), in Simon János (szerk.): Globalizáció, regionalizáció és nemzetállamiság: Tanulmányok a nemzetközi kapcsolatok és az újkori történelem tárgyköréből, Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2016, 93.

téséről és az 1956. évi tagosítás érvénytelenítéséről. A nemzetőrség polgári tagjai élelmezésének biztosításáról is ekkor született döntés. A közellátást érintően elsősorban a szén- és az üzemanyag-ellátásról, valamint a szabadpiaci árak gyors emelkedéséről tárgyaltak. Az ülést követően a városi intézőbizottság titkára, Dosztál Béla értesítette a megyei intézőbizottságot, hogy a délutáni órákban a dunántúli intézőbizottságok együttes ülésére Győrben kerül sor. A Szabad Győr Rádió híradása október 30-án délután 4 órára hívta a forradalmi testületeket a győri Városháza tanácstermébe.¹⁵ A székesfehérvári küldöttségen kívül Bicske, Mór, Sárbogárd és Pusztavám küldöttei is részt vettek a győri tanácskozáson.¹⁶ A városi és a megyei intézőbizottság a későbbiek során is folyamatosan tartotta a kapcsolatot a Dunántúli Nemzeti Tanáccsal, de más személyeket delegáltak az értekezletekre.

A Dunántúli Nemzeti Tanács megalakulásával a nemzeti bizottságok követelései valamelyest egységesültek, az ott hozott határozatokhoz a Székesfehérvári Nemzeti Bizottság is csatlakozott. A forradalom első szakaszában október végéig a győri kapcsolat nagyobb hatással volt a székesfehérvári eseményekre, mint a budapesti, legalábbis a politikai működés tekintetében. A nemzeti bizottság tartotta magát a Dunántúli Nemzeti Tanács kiáltványában megfogalmazott politikai programhoz. Saját hatáskörében is ennek megfelelően intézkedett, határozatai a politikai egység fenntartására irányultak.

A megyei intézőbizottság tevékenységére vonatkozóan kevés írásos dokumentummal rendelkezünk, az ügyintézés személyesen vagy telefonon történt. Az intézőbizottság jelentős adminisztratív munkát végzett, a megye valamennyi községével kapcsolatban álltak, reggeltől a késő esti órákig állandó ügyeletet tartottak, folyamatosan fogadták a községi nemzeti bizottságok küldötteit. E munka túlnyomó részét az intézőbizottság titkára, Ónodi István végezte. A testület szerteágazó tevékenysége nem korlátozódott csupán a közigazgatás és a rend fenntartására. Az intézőbizottság tagja, dr. Kálmán Tihamér, a megyei kórház sebész adjunktusa a forradalom napjaiban gyógyszerek, kötszerek beszerzése céljából Ausztriában, a Német Szövetségi Köztársaságban és Svájcban is járt.¹⁷

¹⁵ Röper Magdolnát az újság főszerkesztője küldte Győrbe, hogy beszámolót és riportot készítsen az Új Fehérvárnak. FMB. B. 331/1957. sz. Röper Magdolna pere.

¹⁶ Dosztál Béla személyes közlése.

¹⁷ Ónodi István személyes közlése.

***

A városi és a megyei intézőbizottságokat tömörítő szervezet – a Fejér megyei együttes városi és megyei Forradalmi Tanácsok – az átalakulás legfőbb politikai irányító szerve volt Fejér megyére kiterjedően. A nemzeti bizottság városi és megyei intézőbizottságai szinte valamennyi kérdésben folyamatosan tartották a kapcsolatot, ezenkívül többször (október 28-án délután, október 29-én, október 31-én és november 2-án) egyesített üléseket is tartottak a fontosabb kérdések megvitatása céljából. A testület többször ülésezett, az ülésekről néhány esetben feljegyzéseket is készítettek, de ezek többsége elkallódott, csupán töredékesen maradtak fenn. A feljegyzésekből megállapítható, hogy az országos eseményeket és a szovjet csapatmozgásokat is nyomon követték. Részben a járási forradalmi tanácsok (nemzeti bizottságok) révén figyelemmel kísérték a községi állapotokat, a községi nemzeti bizottságok alakulását; az élelmi-szerek Budapestre szállítását, a közigazgatásban beállott személyi változásokat, a nemzetőrség megszervezését. Ennek révén tudtak a községi tanácsi irattárak elégetéséről. Figyelemmel kísérték a tsz-ek felbomlását is. Fejér megyében a kolhozosítás során 188 termelőszövetkezetet hoztak létre. 1956 októberétől november közepéig 134 termelőszövetkezet oszlott fel.¹⁸

Az intézőbizottság a megye oktatási helyzetét is figyelemmel kísérte. Számos követelményt, így például a községi tanítók és tanárok fizetésemelését célzót elsiítettnek tartott. Döntöttek a szabad hitoktatásról, egy szabadon választott nyelv oktatásáról, az alkotmány tantárgy megszüntetéséről, az úttörőszervezet megszüntetéséről és a cserkészzet visszaállításáról, egyes tantárgyak (a földrajz és a történelem) tananyagának átalakításáról. A tanítás megindítását

¹⁸ A Sárbogárdi Pártbizottságot október 24-én fegyverezték fel és látták el lőszerral. A járási székhelyen a Gépkocsivezető Kiképző Iskola biztosította a közrendet. Őrséget adtak a pártbizottság védelmére, és katonákkal (húsz fővel) erősítették meg a rendőrséget. Október 25-én egy századot Sztálinvárosba vezényeltek a légvédelmi tűzerek támogatására. Az egység az ottani fegyveres harcok beszüntetését követően október 30-án tért vissza állomáshelyére. A Fejér megyei Levéltár (továbbiakban: FML) F-XXIII. 3. Fejér megyei Tanács VB. Elnökének iratai. Jelentés a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány Titkárságának a Fejér megyei ellenforradalmi eseményekről 1957. április 16. 0014/1957. sz. A termelőszövetkezeti csoportok feloszlása, azonban nem szorítkozott a forradalom napjaira, 1956 decemberéig folyamatosnak tekinthető a csoportok feloszlása, a megmaradt csoportok esetében is a tagság egy része kilépett. Az 1957 elején megindult tsz-szervezés eredményeként február közepére mintegy 48 tsz alakult újjá, ennek eredményeként számuk összesen 96-ra emelkedett.

november 5-ére tervezték, a nemzetőr diákokat azonban mentesítették az iskolalátogatás alól. Az iskolaigazgatók egy részének leváltása is napirenden szerepelt, amennyiben a „sztálini eszmék híve volt, vagy a helyi forradalmi tanács bármi vonatkozásban ellene fordult”.¹⁹

Jegyzőkönyvi anyag egyedül a november 2-án tartott ülésről maradt fenn, a testület ekkor vette fel a Fejér megyei Intézőbizottságok Forradalmi Tanácsa elnevezést. Ezen az ülésen a megyét érintő szinte valamennyi fontos politikai és közigazgatási és rendfenntartási kérdésről tárgyaltak. Az elnökség létrehozásával valóban politikai változás következett be a forradalmi tanács politikai működésében, az elnökség mindhárom tagja 1945-ben kiszagda párti politikus volt.

A nemzeti bizottság intézőbizottságainak működésére vonatkozó utolsó adat a november 6-án a kiszagda párt székházában tartott értekezlet volt, amelyen a városi és a megyei intézőbizottsági titkárok is jelen voltak. Az intézőbizottságok értekezletét az MSZMP megyei bizottsága hívta össze, azzal a céllal, hogy bevonja tagjait a „konzolidáció folyamatába”. A nemzeti bizottság intézőbizottságainak lehetősége nyílt volna arra, hogy ún. politikai tanácskozó szervként tovább működjének az illetékes tanács végrehajtó bizottsága mellett, intézkedési joguk azonban nem lett volna.²⁰

***

Külön érdemes kitérni a járási nemzeti bizottságok és a forradalmi munkástanácsok szerepére. A székesfehérvári járási nemzeti bizottság²¹ létrehozását az 1956. október 25-én tartott kibővített tanácsülésen határozták el. Vagyis az ténylegesen a járási tanács forradalmi testülete volt, nem a községi forradalmi tanácsok delegáltjaiból állt össze. Az előkészítő ülést követő október 26-i alakuló ülésen a nemzeti bizottság elnökének dr. Hubay Oszkárt választották meg. Az ideiglenes nemzeti bizottság tagjai valamennyien a székesfehérvári járási tanács dolgozói voltak. A bizottság tagjai és a hivatal területfelelősei a községekbe személyesen mentek ki és tájékoztatták azok vezetőit a járási nemzeti bizottság állásfoglalásairól. Az előkészítő

¹⁹ PIL. 290. f. 29. ő.e., Kivonat a Fejér megyei Nemzeti Bizottság Intézőbizottságának feljegyzéseiből.

²⁰ 6/1956. (XI. 12.) számú Kormányhatározat a forradalmi bizottságok és más hasonló elnevezésű, újonnan létesült társadalmi szervek működéséről. Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye 1956. Budapest, 1957. 191.

²¹ Más elnevezéssel Székesfehérvári Járási Tanács Forradalmi Munkástanácsa.

ülés határozatait továbbították a községek felé. A következő napokban köriratban is ismertették felhívásukat.

A nemzeti bizottság október 29-én alakult át „forradalmi munkástanácssá”, e testület is a tanács dolgozóiból állt, tulajdonképpen ez a magyarázata az átalakulásnak is, s az elnöke Hubay Oszkár maradt.²²

A járási forradalmi munkástanács jelentős szerepet töltött be a Székesfehérvári Járás községei nemzeti bizottságainak megalakulásában. A Székesfehérvári Járás központi szerepén túlmenően kiterjedése folytán is meghatározó szereppel bírt. A járási forradalmi munkástanács a megyei intézőbizottság, majd az intézőbizottságok forradalmi tanácsának utasításait hajtotta végre. A testület első felhívása október 30-i datálással maradt fenn, de a felhívás szövege korábban készült. Október 29-i körlevelük a községi ideiglenes nemzeti bizottságok megalakítását szorgalmazta azokban a községekben, ahol a forradalmi testületet még nem alakították meg. A nemzeti bizottság feladatait 7 pontban összegezték: a közrend fenntartása, a lakosság ellátásának biztosítása, az 1956. évi tagosítás megszűntetése, a kenyérgabona-vetések biztosítása, a termelőszövetkezetek feloszlata esetén a vagyontárgyak leltározása, a malmok működése, a tanítás beindítása, ezzel együtt a szabad vallásgyakorlás és a vallásoktatás biztosítása.²³

A Székesfehérvári Járási Forradalmi Tanács tevékenysége elsősorban a szervezést illetően volt fontos. A Székesfehérvári Járási Forradalmi Tanács más járások működését is figyelemmel kísérte.²⁴

***

Fejér megye községeiben a forradalom október 26-án és október 27-én kezdődött. A Hazafias Népfront kezdeményezésére, a Székesfehérvári Nemzeti Bizottság példájára a községekben is nemzeti bizottságok, illetve forradalmi bizottságok alakultak. A fentiekén kívül a népi tanács, népi bizottság és forradalmi tanács elnevezésekkel is találkozhatunk. Néhol a község vezető szervének megalakítása november elejére maradt. (Például Csókakőn november 2-án alakult meg a nemzeti bizottság.) E forradalmi testületek létrehozásában a városi, majd

²² Fejér Megyei Ügyészség (továbbiakban: FMÜ) BÜL. 468/1957. sz.

²³ A Székesfehérvári Ideiglenes Járási Nemzeti Bizottság október 29-i körlevele.

²⁴ FMB. B. 474/1957. sz. Varga János és társai pere.

a megyei és a járási nemzeti bizottságok felhívásai, illetve ezek tagjai vittek kezdeményező szerepet. A nemzeti bizottságok a forradalom helyi államigazgatási szervei voltak. A székesfehérvári járás esetében a községi nemzeti bizottságok alakulását a Székesfehérvári Járási Ideiglenes Nemzeti Bizottság felhívása is sürgette. A forradalom első időszakában feladatkörükre és intézkedési jogkörükre az említett ideiglenes nemzeti bizottság október 30-i felhívása vonatkozik.²⁵

A településeken – az 1945-ben alakult községi nemzeti bizottságok mintájára – a néphatalmat ezek az ideiglenes testületek vették át. A községi nemzeti bizottságot többnyire a település lakossága választotta meg. Ez alkalomból a községben népgyűlést tartottak, amelyre a hangos híradón keresztül hívták meg az embereket, ennek hiányában kidobolták. A testületben a későbbiek során természetesen képviselőket nyertek az újjászerveződő pártok is. A bizottságok hatásköre politikai és gazdasági kérdésekre egyaránt kiterjedt. A községek döntő többségében a tanácsok szerepe és jogköre e testületek kezébe ment át. Az ideiglenes nemzeti bizottságok munkájában részt vettek külső szakemberek is. Tevékenységük a foglalkoztatási viszonyokból fakadóan jelentős részben a mezőgazdasági kérdéseket érintette.

A falvak lakóinak követeléseit a községi forradalmi szervek határozatai is megjelenítették amelyek – az országos követeléseken túlmenően – az alábbiakban összegezhetők: a beszolgáltatás eltörlése, a súlyos adóterhek megszüntetése, a kolhozrendszer megszüntetése és helyette az önkéntesség alapján létrehozott szövetkezeti mozgalom kialakítása, a kisparaszti magántulajdon tiszteletben tartása, a kuláklisok felülvizsgálata, a termelőszövetkezetek és az egyéni gazdálkodók „gazdasági egyenjogúsága”, valamint a terménybegyűjtésben és az adóbehajtásban részt vevők államigazgatásból történő eltávolítása. Az 1956. évben tagosítás alá vont szántóterületeket – amennyiben a föld tulajdonosai igényt tartottak rá – visszajuttatták az egyéni gazdálkodóknak.²⁶

A községi nemzeti bizottságok a közrend megőrzése érdekében megszervezték a nemzetőrségeket. A települések többségében a nemzetőrök állandó szolgálatot teljesítettek. A nemzetőrség szervezésében

²⁵ A Székesfehérvári Járási Ideiglenes Nemzeti Bizottság felhívása 1956. október 30.

²⁶ Új Fehérvár, 1956. október 28. 3. A mezőgazdaságban dolgozók önkormányzati szerveinek, a korábbi mezőgazdasági kamaráknak a helyreállítása azonban fel sem merülhetett. A kérdésről l. Zachar Péter Krisztián: *Gazdaság, politika, érdekképviselés: Fejezetek a magyar és európai gazdasági kamarák történetéből*, Budapest, Heraldika Kiadó, 2016, 126–136.

és különösen fegyverrel történő ellátásában a magyar honvédség is szerepet vállalt. Ugyancsak a községi nemzeti bizottságok intézkedtek a fegyver- és lőszerbeszerzésekről. A községi bizottságok igazolást adtak ki a fegyvert vételező személyek részére. Egyes községekben, különösen a bányásztelepüléseken, a munkástanácsok ragadták e téren magukhoz a kezdeményezést.

A községi forradalmi testületek tevékenységének vizsgálata nem tartozik e tanulmány feladatai közé. Így csupán néhány sajátosságot, egyúttal e testületek jellemző vonásait emeljük ki. Polgárdiban október 26-án a tüntetést követően nem nemzeti bizottság megalakítására került sor, hanem katonai forradalmi bizottságot szerveztek. A testület négy civil tagját a község lakossága választotta meg, további négy tagot a honvédség delegált. A katonai forradalmi tanács a következő nap vette át a község ügyeinek intézését. Elsősorban a közellátással és a budapesti élelmiszerszállításokkal foglalkoztak, majd a községi tanács dolgozói közül a beszolgáltatásban tevékenykedő tanácsi alkalmazottakat szabadságolták. A tanácsi munka vitelével néhány kijelölt tanácsi dolgozót bíztak meg. A katonai forradalmi tanácsot október 29-én a székesfehérvári járási nemzeti bizottság javaslatára oszlatták fel. A községi nemzeti bizottság megalakításának előkészítő munkáját a pártok végezték el. A község lakossága október 31-én választotta meg a pártok által kijelölt negyven fő közül a huszonkét tagú községi nemzeti bizottságot, valamint annak hat póttagját. A nemzeti bizottság intézkedett az államosított lakóházak felülvizsgálatáról.²⁷

Mezőfalván október 28-án, vasárnap a község lakossága által megválasztott húsztagú nemzeti bizottság másnap reggel tartotta első ülését. A bizottság első napirendi pontja a vezetőség megválasztása volt. Elnököt, elnökhelyettest, titkárt és titkárhelyettest, valamint pénztárost maguk közül választottak. A bizottság első intézkedése a nemzetőrség megszervezése volt, a nemzetőrséget a rendőrséggel együtt éjjel-nappal járőrözésre utasították. Élelmiszergyűjtést rendeztek a főváros közellátásának biztosítására, a délutáni órákban 4 teherautó vöröskeresztes zászlókkal, mintegy 120 mázsa élelmiszert szállított. A bizottság harmadik számú intézkedése a község utcaelnevezéseinek megváltoztatása volt, a Rákosi Mátyás utca elnevezése Hunyadi János, a Sztálin utcáé Fehérvári út lett, a Vörös Hadsereg út a Vörösmarty utca nevet kapta. Az utcaelnevezések felülvizsgálatával együtt visszaállították a község 1950 előtti nevét is (Hercegfalva).

²⁷ FMÜ. BÜL. TÜK. 012/1957. sz., FMB. B. 856/1957. sz. Pödör Lajos és társai pere.

A további pontban a község közellátásáról határoztak, a községi pékség üzembeállításáról és a közszükségleti cikkek biztosításáról esett szó. A nemzeti bizottság vagy nemzeti tanács – hiszen mindkét elnevezést használták – a községi tanács teljes hatáskörét magához vonta.²⁸ A nemzeti tanács november 3-án tartott ülésén a községet érintő kérdéseken felül a közellátás és az egyéb hatósági feladatok szerepeltek a leghangsúlyosabban. Hercegfalva és környéke húsfeldolgozásának érdekében a földműves-szövetkezeten belül községi húsfeldolgozót alapítottak, a községből továbbra is szállítottak élelmiszereket Budapestre, aznap 340 kg babot, 360 kg burgonyát, 3 sertést, 7 borjút, 8 kanna tejszínt, 28 kanna tejet és zöldségeket. Az állami gazdaság ügyeibe a nemzeti bizottság nem avatkozott be, a gazdasági vezetők további működése ellen nem emelt kifogást. A termelőszövetkezetekkel kapcsolatos kérdések mellett a földműves szövetkezet őrzése, lakásügyek, a vendéglő bérbeadása és iparügy szerepelt a testület napirendjén. A nemzeti bizottság november 5-ét követően még néhány napig működött. A testület november elején már Kossuth-címeres körbélyegzős pecsétnyomót használt, amelynek körirata „Hercegfalva” volt.²⁹

Másutt, például Enyingen a község lakossága negyvennyolc tagú nemzeti bizottságot választott. A nemzeti bizottsági tagok a község-házán tartott alakuló ülésen választottak tisztikart és tizenhat tagú intézőbizottságot. Az intézőbizottság beszámolási kötelezettséggel tartozott a nemzeti bizottságnak. Felépítését tekintve hasonlóan épült fel az enyingi forradalmi testület, mint a Székesfehérvári Nemzeti Bizottság. A nemzeti bizottság tagjait november 3-án a kommunista párt delegáltjaival egészítették ki.³⁰

Gárdonyban a nemzeti bizottság választása előtt jelölőbizottságot alakítottak a tanácsházán tartott népgyűlésen. Az egyéni gazdálkodók esetében birtokkategóriák szerint, a többi esetben foglalkozási szempontok alapján (önálló iparos, munkás, közlekedési foglalkoztató, értelmiségi) állították fel a testületet. A harminc-harminckét fős forradalmi testület a tanács mellett véleményező, tanácsadó szervként működött, elbocsátásokra a községi tanácsnál nem került sor.³¹

²⁸ FMB. B. 1078/1957. sz. Kovács József és társai pere.

²⁹ FMB. B. 1078/1957. sz. Kovács József és társai pere.

³⁰ FMB. B. 918/1957. sz. Dr. Pataki Lajos pere. B. 332/1957. sz. Simotics György és társai pere.

³¹ FMB. B. 898/1957. sz. Romhányi Győző és társai pere.

Aba község forradalmi tanácsa október 27-én alakult meg. A délelőtti folyamán a nemzeti színű zászlóval felvonuló mintegy ötszáz fő tüntető a tanácsház előtti népgyűlésen egyhangúan választott tizenöt fős forradalmi tanácsot. A forradalmi tanács minden intézkedési jogot magához vont. A községben nyilvántartott vadászfegyvereket a megye más községeihez hasonlóan itt is összegyűjtötték, természetesen intézkedtek a budapesti élelmiszer-szállításokról is, hiszen aligha volt Fejér megyének települése, amely ne csatlakozott volna a forradalmat fegyverrel kivívó szabadságharcosok megsegítéséhez; több község a kórházak ellátásához járult hozzá. A főváros közellátását biztosító országos mozgalomnak azonban a forradalom eseményeire gyakorolt sajátosságait is érdemes kiemelnünk, hiszen a községek lakossága az élelmiszer-szállítások révén elsődleges és hiteles információkhoz jutott a fővárosban uralkodó közállapotokról. Az élelmiszer-szállítások végeztével a községekben útjukról beszámolót tartottak, egy esetben arról is tudunk, hogy a budapesti tüntetésekről, a harcok alatt keletkezett károkról fényképeket is készítettek. Néhány községből a budapesti harcokhoz is csatlakoztak, és részt vettek a szovjet intervenció elleni harcokban is. Abán ekkor nem hoztak létre nemzetőrséget, megelégedtek a községi éjjeliőri szolgálat megerősítésével, valamint a községi tűzoltók rendkívüli szolgálatának elrendelésével. A tanács igény szerint, esetenként tartotta üléseit, amelynek határozatképességéhez kétharmados jelenlét volt szükséges.

Abán október 28-án eltávolították a tanácselnököt, és a korábbi végrehajtó bizottság titkárát bízta meg az adminisztráció vezetésével, azzal a megállapítással, hogy „amikor elérkezik a volt vezetők felelősségre vonásának ideje... nem menti fel, mint a volt VB. függetlenített tagját a felelősségre vonás alól”. A tanács valamennyi dolgozójának korábbi tevékenységét megvizsgálták, és ennek értelmében szavazással döntöttek a leváltásuk, illetőleg meghagyásuk mellett. A forradalmi tanács tagjai nemzetiszínű karszalagot viseltek. A tanács elnevezését is megváltoztatták: a „nemzeti tanács” nevet vették fel. A testület legsajátosabb intézkedése az volt, hogy a pártok működését a község teljes területén betiltotta. Ekkor intézkedtek a nemzetőrség felállításáról, melyet a korábbi határozatnak megfelelően a tűzoltókból és a „megbízható lakosságból” alakítottak meg. A nemzeti tanács kiegészítésére is sor került, a lakosság kívánságára hat személyt vettek fel. A község kormányhoz intézett követeléseit is

érdemes e helyütt megemlíteni, hiszen a megye településeinek többségében is e kérdések szerepeltek a falvak lakóinak követelései között:

„Nemzeti érzésünkből fakadóan a következő követeléseinket juttatjuk el a Kormány felé:

- 1./ Népképviseleti Kormányt kérünk.
- 2./ A Szovjet Hadsereg kezdje meg azonnal az ország területéről a kivonulását.
- 3./ Követeljük a mielőbbi szabad, titkos választásokat, több politikai párt indításával.
- 4./ A szabadságharcosoknak teljes amnesztiát biztosítson a Kormány.
- 5./ A Szovjetunióból a magyar hadifoglyok és politikai internáltak azonnali haza szállítását követeljük.
- 6./ A statáriális bíróságot azonnal meg kell szüntetni.
- 7./ Teljes szólás, sajtó és vallásszabadságot.
- 8./ Rákosi és társait állítsák Népbíróság elé, nyílt tárgyalással.
- 9./ Új ifjúsági szervezeteket, nemzeti alapon.
- 10./ A beszolgáltatási rendszert teljesen töröljék el.
- 11./ Az adó terheket enyhíteni kell.
- 12./ A Népművelési Minisztérium irányítását a Magyar Írók Szövetsége vegye át.”

A nemzeti tanács az intézkedéseiről beszámolt a népgyűlésnek. Az abai nemzeti tanács kapcsolatot tartott a Fejér megyei Intézőbizottságok Forradalmi Tanácsával is, november 2-án három tanácsstag Székesfehérvárra érkezett, beszámoltak a testület addig hozott döntéseiről, s jegyzőkönyveik egy példányát átadták a megyei intézőbizottságnak. A küldöttség fegyvereket is kapott a nemzetőrség felszereléséhez. A községi nemzeti tanács működésére vonatkozó utolsó adat, a november 6-i ülés jegyzőkönyve szerint a községi pártbizottság a testület kiegészítését, összetételének megváltoztatását követelte a tanácstól, mintegy tizenkét főt delegáltak volna a korábbi tizennyolc tag mellé. A nemzeti tanács, amelyet már nemzeti bizottságként is említenek a források, egyedül az MDP községi párttitkárának kooptálását tartotta elfogadhatónak, igaz, őt egyben a nemzeti tanács irányításával is megbízták. A bizottság továbbra is felügyeletet gyakorolt a tanácsi közigazgatás felett, üléseit szombatonként tartotta. A nemzeti tanács azonban megváltozott személyi állományával sem működhetett tovább

hosszabb ideig, a megyei tanács elnöke november 14-én elrendelte a forradalom alatt létrejött helyhatósági testületek megszüntetését.³²

Néhány községben a szovjet csapatok bevonulása után is működött a községi nemzeti bizottság, működését (a feloszlításukat elrendelő november 14-ei távmondattól) sem szüneteltették.³³ Az adonyi járásban két községben, Pusztaszabolcsra és Ráckeresztúron még december végén is működtek a forradalmi bizottságok, a megye más járásában is találkozhatunk tovább működő forradalmi testületekkel. Fejér megyében összesen 109 nemzeti bizottság tevékenykedett, ebből Székesfehérvárott 3 működött. A nemzeti bizottságok munkájában mintegy ezerháromszáznegyvenkilenc fő vett részt.³⁴

***

A települések többségében a községi tanácsokat és a végrehajtó bizottságokat felszámolták. A tanács elnökét és a végrehajtó bizottság titkárát elmozdították állásukból. A tanácsi apparátus megtisztítása október végén, november elején ment végbe. A legtöbb községben – és Székesfehérvárott –, de különösen az enyingi járás területén a tanácsok munkáját a legélesebben a begyűjtés és adóbehajtás területén érték támadások. 1950-től a tanácsrendszer bevezetésével a helyi államigazgatás legfőbb, egyben a lakosság számára legnagyobb teherként jelentő feladata a begyűjtés, a rekvirálás és az adóbehajtás, illetőleg végrehajtás volt.³⁵

A 103 községi tanácsból csupán 11 településen működött tovább a végrehajtó bizottság. A megyei tanácson, a járási tanácsoknál és a két járási jogú városnál is megszűntek. A forradalom alatt a Fejér megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága teljesen megszűnt, valameny-

³² FMB. B. 2/1958. sz. Juhász Ferenc pere.

³³ FMÜ. BÜL. 21/1957. sz. A helyi szerveknél is, amennyiben a vezető állás nem volt betöltve, ideiglenes jelleggel a rangidős vette át a szerv működésének irányítását. 1/1956. (XI. 9.) számú Kormányrendelet a Központi és helyi szervek munkájának megindításáról.

³⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Fejér megyei Levéltára (továbbiakban: MNLFML) F-XXIII. 3. Fejér megyei Tanács VB. Elnökének iratai. Jelentés a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány Titkárságának a Fejér megyei ellenforradalmi eseményekről. 1957. április 16. 0014/1957. sz., Belügyminisztérium Történeti Irattára V-150 369/1.

³⁵ MNLFML F-XXIII. 3. Fejér megyei Tanács VB. Elnökének bizalmas iratai. Jelentés a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány Titkárságának a Fejér megyei ellenforradalmi eseményekről. 1957. április 16. 0014/1957. sz.

nyi végrehajtó bizottsági tagot elbocsátották állásából, illetőleg e tisztségéből felmentették. A városi tanácsoknál kilenc főt, a járási tanácsoknál tizennégy főt, a községeknél százötvenhat főt, összesen százhetvenkilenc személyt bocsátottak el. Az elbocsátottak a vb. elnökei, elnökhelyettesei és titkárai közül kerültek ki: hetvennyolc elnök, harmincnyolc elnökhelyettes, harmincöt titkár munkaviszonyát szüntették meg. Néhány esetben a tanács vezetője elmenekült a községből.³⁶

Jelen tanulmány az ideiglenes forradalmi szervek létrejöttét, működését és szerepét kívánta bemutatni Fejér megye vonatkozásában.³⁷ A különféle elnevezésű forradalmi szervezetek a közigazgatási struktúrának megfelelően alakultak ki, a közigazgatás különböző szintjein szerveződtek meg, jelentős részben a széthulló helyi államapparátus feladatait is ellátták, azokat helyettesítették, de emellett a közbiztonság, a rendfenntartás kérdéseiben is intézkedtek. A forradalmi szervek működése a forradalom napjaiban meghatározó volt: alakulásukkal, szerveződésükkel a helyi társadalom vette kezébe az élet újjászervezését.

³⁶ 1956. október 23-án a végrehajtó bizottságok apparátusában dolgozók létszáma ezernyolcszázhárom fő volt. 1957. március 15-ig negyvenöt elnököt, huszonnégy elnökhelyettest, húsz titkárt helyeztek vissza az állásába. Jelentés a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány Titkárságának a Fejér megyei ellenforradalmi eseményekről. 1957. április 16. 0014/1957. sz., FMÜ. BÜL. 210/1957. sz.

³⁷ Vö. az ideiglenes forradalmi szervek Csongrád megyei működéséről: Miklós Péter: *Szikra, láng, hamu. Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc Csongrád megyei emlékezete*, Szeged, Csongrád Megyei Önkormányzat, 2016, 9–22.

„KÁDER NEM VÉSZ EL, CSAK ÁTALAKUL” – A FEJÉR MEGYEI PÁRT- ÉS KÖZIGAZGATÁSI VEZETŐK A FORRADALOMBAN

Az 1956-os forradalom a Fejér megyei párt- és állami funkcionáriusok életére, karrierjére is alapvető hatással volt. Egyesek rendszerhűségüket bizonyítva, amíg lehetett, kitartottak a rezsim mellett. Sokakat leváltottak a forradalmi szervek, és voltak, akik ezt követően el is menekültek a megyéből. Voltak olyanok, akik hamar „meginogtak”, és a forradalom mellé álltak, melynek nyilvánosan hangot is adtak – később őket ezért a Kádár-rendszer sújtotta büntetéssel. A kádérforgó, a leváltási hullám azonban nem a forradalomhoz köthető jelenség, a megyében mind állami, mind pártvonalon – az ország más területeihez hasonlóan – már korábban is jelentős volt a fluktuáció. A tanulmányban a Fejér megyei pártfunkcionáriusoknak, közigazgatási tisztviselőknek az 1956-os forradalommal összefüggő személyi változásait, az „elitváltás” kérdéskörét járom körül. Tekintve, hogy Fejér megyében még sem közigazgatási, sem pártvonalon nem készült teljes körű archontológiai összeállítás,¹ a munkában főleg a vezető tisztviselők (megyei titkárok, megyei tanácselnökök, vb.-titkárok) életútját mutatom be. Az ő személyes sorsukon keresztül bepillantást nyerhetünk a Rákosi-korszak Fejér megyéjének vezetéspolitikájába, megismerhetjük a forradalmi események eddig kevésbé ismert részleteit, valamint a forradalmat követő hatalompolitikai csatározások mindmáig rejtve maradt kulisszatitkait is.

¹ A közigazgatási szereplőkre vonatkozóan l. Farkas Gábor: Fejér vármegyei történeti archontológia, in *Alba Regia Szent István Király Múzeum Évkönyve*, 2013.

FEJÉR MEGYE KÖZIGAZGATÁSÁNAK VEZETŐI ÉS PÁLYAKÉPÜK

A tanácsválasztásokat követő harmadik évben készült megyei öszszefoglaló alapján, elgondolkodtató kép rajzolódik ki a szemünk előtt a „tanácsdemokráciáról”: ekkorra már egyértelművé vált, hogy a tanácsfunkcionáriusok és tanácsstagok között hatalmas a fluktuáció. 1953 tavaszáig a megyében a tanácselnökök 57%-a, a vb. titkárok 63%-a cserélődött ki. Hat községben (pl. Adonyban) ekkor már a negyedik, öt községben (pl. Sárbogárdon) a harmadik tanácselnök dolgozott. A titkároknál egy esetben a hetedik, egy esetben az ötödik, négy esetben a negyedik és tizenhat esetben a harmadik váltotta egymást. A leváltott funkcionáriusok pótlása tizenöt elnök és huszonzét titkár esetében nem választással, hanem kijelöléssel történt. A tanácsstagok esetében a helyzet hasonló volt: az elnökök és titkárok kényük-kedvük szerint, indokolatlanul cserélgették a megválasztott tagokat, azzal magyarázva az eljárást, hogy „nem felelnek meg, újakat kell keresni”.²

A leváltási hullám a legfelső szinteket sem kerülte el: a megyei tanács elnökét, Neichel Lászlót 1952-ben elbocsátották, helyette februártól Bujdosó Imre a Hajdú-Bihar Megyei Tanács VB. Közlekedési Osztályának volt vezetője került a megye élére. Bujdosó Imre (1908–1982) Debrecenben született, ahol az elemi iskola öt osztályának elvégzése után, 1926-tól útkövező tanoncként, majd útépítő-kövező segédként dolgozott. 1930-tól részt vett a munkás- és szakszervezeti mozgalomban. 1931-től a Magyar Építőmunkások Országos Szövetségének vezetőségi tagja volt, 1945-ben lépett be az MKP-ba. 1945-ben létrehozta a Debreceni Útépítő Szövetkezetet, megszervezte a tiszántúli utak újjáépítését. 1945–49-ig a Debreceni Útépítő Vállalatot igazgatta, 1950–52-ig a Hajdú-Bihar Megyei Tanács VB. Közlekedési Osztályát vezette. 1952-től nyugállományba vonulásáig, 1967-ig a Fejér Megyei Tanács VB.-elnöke volt.³

A megyei vb. titkár (Pataki Imre) helyét 1954-től Albrecht György (1922–1958) vette át. Albrecht Lovasberényben született, apja közművessegéd volt, ő maga polgári iskolát végzett, majd asztalosnak tanult, de betegség miatt abbahagyta. Közigazgatási pályafutását Lovasberényben a községházán kezdte mint kisegítő. Katonai szol-

² 1951. évi 23. törvényerejű rendelet a helyi tanácsok taglétszámának kiegészítéséről. MNL FML XXXV. 1. MDP PB 1953. március 16.

³ MNL FML XXIII. 3. c) Fejér Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága Titkárságának iratai, c) Személyügyi iratok. Bujdosó Imre, személyi anyag.

gálatáig különböző településeken dolgozott irodatisztként. A fronton nem szolgált, a nyugatra település elől megszökött, és szovjet fogságba esett, ahonnan csak 1948-ban tért haza. Ismét a közigazgatásban helyezkedett el, 1952-től már a megyei tanács igazgatási osztályát vezette, majd 1954 májusától tanácstitkár volt.⁴ Karrierjét a forradalom „törte ketté”, az akkoriban viselt dolgairól a MSZMP-be történő felvételekor lezajlott igazoló eljárás jegyzőkönyve tudósít igen plasztikusan.

Azok, akik számára a párthoz tartozás egzisztenciális kérdést jelentett, mindent megtettek, hogy tagjai lehessenek az MSZMP-nek, még akkor is, ha korábban egyértelműen (bár lehet, hogy csak látszólag) a forradalmi események mellett foglaltak állást. Jellemző példa Albrecht György ügye, akit 1957 tavaszán, mikor átigazolási szándékkal jelentkezett az MSZMP-be, a megyei tanács alapszervezete igazolt, és ezen döntésüket felterjesztették a városi bizottságra jóváhagyásra. Ott azonban az a határozat született, hogy Albrecht György kérését – tekintve, hogy az „ellenforradalom alatt nem kommunistához méltó magatartást tanúsított” – elutasították. Albrecht június 8-án fellebbezett, és kilencoldalas levelében igyekezett meggyőzni az ügyében eljáró fegyelmi bizottság tagjait arról, hogy a forradalom alatti cselekedeteit mi motiválta.

Albrecht ügyét a megyei tanács alapszervezete két ízben is tárgyalta, az alapos vita után ötvenen amellet szavaztak, hogy igazolják át az MSZMP-be, egy fő szavazott ellene, és négy fő tartózkodott. A kétfordulós szavazásra azért volt szükség, mert az első forduló során olyan tények merültek fel, amelyek kivizsgálásra szorultak, így csak mintegy háromheti vizsgálat után tudott a vezetőség határozatot előterjeszteni. A jelentés szerint Albrecht az „ellenforradalom alatt” hibákat követett el, ennek ellenére javasolták az átigazolását. A városi elnökség a felterjesztés alapján újabb vizsgálatot folytatott le, és ez alapján már nem találta méltónak a pártba történő átigazolását.

Albrecht ellen az egyik leg súlyosabb vád az volt, hogy 1956. október 26-án, amikor a városi tanács elől a tömeg a megyei tanács elé vonult azzal a szándékkal, hogy a megyei tanács dolgozóit „kiszabadítsa”,⁵ Albrecht az erkélyre kiállva a tömeggel együtt tapsolt, és láthatólag egyetértett az általuk skandált jelszavakkal. Tettét azzal magyarázta, hogy „engem is kilökött egy cigány az erkélyre

⁴ MNL FML XXIII. 3. c) Albrecht György, személyi anyag.

⁵ Csurgai Horváth József (szerk.): „Egy nép kiállt azután csend lett.” Az 1956-os forradalom Székesfehérváron, Székesfehérvár, 1996, 329.

és én akkor tapsoltam a tömeggel együtt azt a látszatot keltve, hogy egyetértek a tömeg jelszavaival. Elítélem tetteimet talán a félelem, az életért vívott harc ösztöne diktálta bennem, hogy ne álljak ellent. [...] Megfélemlített egy cigány, aki őrzött ott bennünket, aki állandóan azt mondta nekem megállj te ganyé zsidó máma *még lógni fogsz.*”⁶ Szemtanúkat is megnevezett a fellebbezésében, akik ezen magatartását és annak körülményeit tanúsítani tudták. Ugyancsak súlyosan esett a latba azon cselekedete, amely során a megyei tanács épületéről a vörös csillagot eltávolíttatta. Albrecht szerint október 26-án délelőtt kapta a hírt a városi tanácstól, hogy a tűzoltók segítségével a középületekről eltávolítják a vörös csillagot. A megyei tanács hatnyolc kommunista érzelmű tagja segítségével arra a döntésre jutottak, hogy „a provokáció elkerülése végett” a csillagot saját maguk távolítják el. Erre végül Albrecht adott szóbeli utasítást. A csillag levételével azonban elkéstek, az időközben odaérkező tűzoltók azt már leszedték. Fellebbezésében beismeri, hogy hibát követett el, hiszen „kommunista a nemzetközi proletariátus jelvényéhez nem nyúlhat”, mégis tettében a legjobb szándék vezette, a csillag levételét azért rendelte el, hogy „ne gyalázzák meg”, miként tették azt a városi tanács épületéről leszedett jelképpel, amelyet motor után kötve húztak végig a belvároson.

Ugyancsak vádként fogalmazódott meg ellene, hogy a forradalom alatt az ARAC sportklub szervezésébe kezdett. Ezt azonban kategorikusan tagadta, és reális alapja ennek a vádnak nem is volt: valószínűleg a forradalmi események alatt a sportról folytatott beszélgetését próbálták ellene felhasználni, de ez a tette igen csekély súlyúnak bizonyult.

Albrecht önvallomása alapján az „ellenforradalom” első percétől kezdve egészen október 27-e délutánjáig a hivatalában volt, annak ellenére, hogy Bujdosó már 26-án határozott utasításban szólította fel, hogy menjen haza pihenni. Ő ezt megtagadta, mondván, ha ő is elmegy, nem marad senki a pártbizottságon. Utólag azonban kifejtette: ha elment volna haza, ahogy felszólították, sőt, ha korábban elhagyta volna a munkahelyét, a fent felsorolt „hibákat” nem követhette volna el, és nem kellene magyarázkodnia a pártvizsgálat során. Szintén beszámolt róla, hogy a forradalmi események alatt két pisztolyra tettek szert; egyet magánál tartott a másikat pedig Bujdosónak adta át. Arról a tényről, hogy ők ketten fegyvert viseltek,

⁶ MNL FML XXXV. 51. MSZMP Fejér Megyei Bizottságának és alapszervezeteinek iratai. Fegyelmi ügyek, Albrecht György fegyelmi ügye.

a forradalmárok tudomást szereztek, és nehezményezték is. Ahogy Albrecht leírta: „Ez fáj annyira az ellenforradalmároknak, hogy ellenük fegyvert viseltem.” Aktív kezdeményezője volt egy kommunistákból álló harmincfős csoport megszervezésének, amelyet fel is akartak fegyverezni. A rendőrségre menesztett küldönc fegyvereket és kézigránátot igényelt a csoport részére, de nem kapott semmit. Albrecht dühösen vette tudomásul az elutasítást, „hogy a kommunisták felfegyverzésére nincsen anyag, amikor Pesten folyik a vér”. 1956. október 25-én a hajnali órákban a megyei tanács épülete előtt egy csoportos beszélgetés során Albrecht kijelentette: „addig nem lesz rend, amíg egy pár szarházit fel nem akasztunk”. A vigyázatlan szavak aztán az elkövetkező napokban még sok kellemetlenséget okoztak neki. Megszervezte megbízható, rendszerhű kommunisták segítségével az információs hálózatot, tíz-tizenöt ember járta az utcákat és az üzemeket, ők aztán beszámoltak Albrechtnek a tapasztalataikról. Ő természetesen ezekből a híradásokból jelentés formájában informálta a megyei pártbizottságot. Ugyanakkor nem volt rest saját maga is az utcákat járni, és figyelt, illetve agitálta a diákokat.

Személyes jelenlétével segítette a szovjetek székesfehérvári ellátását. A piacon és a javítóműhelynél a szovjet katonákat ezekben a napokban nem vagy nem szívesen szolgálták ki, így nem tudtak tejet, illetve üzemanyagot vásárolni. Albrecht ráhatására aztán ezek a nehézségek megszűntek. A megyei tanács előtt tankkal állomásozó szovjet katonákat október 25-én behívta a tanács épületébe, megvacsoráztatta őket, és az oroszul jól tudó Albrecht elbeszélgetett velük, kiértékeltek a helyzetet, információkat cseréltek.

A megyei tanácsnál a munkafegyelmet fenntartotta, naponta ellenőrizte, hogy mindenki felvette-e a munkát, a távolmaradók esetében a hiányzás okát kiderítette. Folyamatosan agitáltak a tanácsnál, hogy senki ne menjen le a tömegbe a tüntetők közé. Csütörtökön, 25-én mégis vagy harminc fő részt vett a tüntetésen, akiket másnap Albrecht berendelt, majd „megfenyegette” őket. Másnap már lezáratta a megyei tanács bejáratí ajtajait, és az engedélye nélkül se ki, se be nem mehetett senki. A dolgozók részéről ez érthető okokból komoly elutasításra talált, amit Albrecht úgy interpretált: „ez nagyon fáj az ellenforradalmároknak, mert ezért megtámadtak. Tóth István pl. kijelentette, hogy ez nem börtön ő úgyis kimegy”. A kapuk lezárása komoly feszültséget generált, a tüntető tömeg ennek hatására indult meg a megye felé, hogy kiszabadítsa az oda „bezárt” dolgozókat. Így

Albrecht ezzel a cselekedetével tevőlegesen is okozója volt annak az eseménysornak, melynek végén, a megyeháza erkélyéről láthatólag egyetértésben a tömeggel skandálta, hogy ruszlik haza.

A belső ellentéteket mutatja, hogy a pénzügyi osztály dolgozói petícióban álltak ki a forradalom mellett – amelyet szabadságharc-ként aposztrofáltak –, ezt aztán Albrechtnek is átadták, ő pedig az asztal verve, üvöltve utasította rendre a dolgozókat. „Ez önöknek szabadságharc? Tudják mi ez? Ellenforradalom a munkáshatalom megdöntésére.”

Megkülönböztetett figyelemmel fordult a tanuló ifjúság felé, a diákotthonok vezetőivel egyenként beszélt, és azt tanácsolta nekik, hogy semmilyen körülmények között se engedjék ki a diákokat az utcákra, a hangadókat pedig „azonnal csapják ki”. A diákotthonokból óránként kért hangulatjelentést.

A régi rend mellett számtalan alkalommal tett hitet; 27-én mikor már szedték le a falról a képeket és a jelszavakat, a hivatalsegédet utasította, hogy azokat jól tegye el, mert még szükség lesz rájuk. Október 30-án azokat, akiket elbocsátottak, azzal vigasztalta: „nem baj lesz még a mi időnk, az lenne a baj ha nem küldenek el bennünket”. Albrechtet végül november 2-án bocsátották el, bár távozását már korábban is követelték.

Az október 24-én eldőrdült sortűz másnapján olyan tartalmú röplap jelent meg, amely a tüntetésben résztvevő fiatalokat fasisztának nevezte, és a lövöldözés kezdeményezőjének állította be őket. A röplap érthető okokból rendkívüli módon felháborította a város lakóit és a forradalmárokat. A helyzetet kezdetben nem jól felmérő Bujdosó Imre a szovjet parancsnokság segítségével és egyetértésével saját neve alatt jelentette meg a röplapot. Október 25-én már tapasztalták azt az indulathullámot, amelyet a röplap generált, így Bujdosó a tüntetők elé kiállva a megyei tanács ablakából cáfolta, hogy köze lenne a röplaphoz. Albrechtet, akinek nyilván tudomása volt a röplap elkészültének körülményeiről – sőt az is lehet, hogy tevőlegesen részt vett elkészítésében – felszólították, semmilyen körülmények között ne árulja el, hogy a röplaphoz a pártnak és a szovjeteknek bármi köze lenne, az ugyanis „blamálná” őket.

A megyei fegyelmi bizottság június 22-i tárgyalásán döntött a városi bizottság határozatának megerősítéséről és a fellebbezés elutasításáról, melynek indoklásában az olvasható, hogy Albrecht és két társa „az ellenforradalom októberi napjaiban egész nap és egész

éjjeleken át ittak”.⁷ A jegyzőkönyv szerint Albrecht nemhogy „nem kommunista típusú ember”, hanem egyenesen törtető, karrierista jellem, ezt alátámasztandó idézik az egyik sztálinvárosi értekezleten tett kijelentését, ahol – a jegyzőkönyv szerint legalábbis – így mutatkozott be: „*én vagyok a fejérmegyei tanács titkár az ország legjobb és legszebb tanács titkára*”. Az írógéppel írt fegyelmi jegyzőkönyvben azonban utólagosan tollal – ma már nem rekonstruálható, hogy ki és mikor –, az elutasítást elfogadásra javították, a fenti indoklást kihúzták, és helyette a margóra a következő mondatot írták: „igazolja át a pártba, szigorú megrovás mellett, mert hibáit a tömeg nyomására követte el”. Ennek szellemében a megyei párt vb. július 18-án a fegyelmi bizottság javaslatát határozatra emelte, és Albrechtet utasították, hogy párttagkönyvét vegye át.⁸

A megyei tanács vb. 1953. márciusi névsora alapján látható, hogy az 1950-ben megválasztottak közül 3 év elteltével már csak hatan voltak tagjai a vb.-nek.⁹ Habár országos szinten 130 ezer főt – jellemzően új kádert – alkalmaztak a tanácsoknál,¹⁰ ennek ellenére a hivatalok hatékonysága jelentősen visszaesett.¹¹

A megyei közigazgatás élén 1945 és 1967 között sem főispáni, sem megyei tanácselnöki szinten egyetlen Fejér megyei kötődésű funkcionáriust sem találunk. A korszakban kivétel nélkül pártalappon, nem megyei káderek kerültek vezető pozíciókba, akik helyi kötődéssel, kapcsolatrendszerrel, helyismerettel nem rendelkeztek. Az alispánok között ugyan nem, de a tanács vb. titkárai között már találunk a megyéből származó kádereket.

A MEGYEI PÁRTVEZETÉS

1949. október 5-én a titkárság a káderosztály előterjesztése alapján a Fejér megyei bizottság élére az 1946-tól regnáló Németh István

⁷ Erre vonatkozóan Albrecht kilencoldalas vallomásában semmilyen információ, utalás nem található.

⁸ MNL FML XXXV. 51. Fegyelmi ügyek, Albrecht György fegyelmi ügye.

⁹ MNL FML XXIII. 2. a) Fejér Megyei Tanács Végrehajtó Bizottságának iratai, végrehajtó bizottság jegyzőkönyvei. 1953. március 3.

¹⁰ Fejér megyében kétszázkilencvenhatan, Székesfehérvárott száznegyvennyolcan, Sztálinvárosban nyolcvanban dolgoztak a tanácsnál.

¹¹ Valuch Tibor: *Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében*, Budapest, 2001, 156.

helyett Sebes Imrét¹² nevezte ki. Sebes az október 31-ei pártbizottsági ülésen mutatkozott be, és vette át a vezetést.¹³

Az új megyei titkár, akárcsak a közigazgatásban dolgozó vezető társai, nem rendelkezett megyei kötődésekkel. Sebes Imre (1910–1964) Szeghalmon, nyolcgyermekes értelmiségi családban az ötödik fiúként született, apja tanító volt. Békéscsabán kereskedelmi érettségit tett, majd a fővárosban a Gerber & Virág Harisnyagyárba szegődött tanoncnak. A hat fiútestvérből mindegyik a kommunista mozgalomban tevékenykedett. Imre harisnyagyári munkásként az 1930-as évek elején lépett be a kommunista pártba. 1932-től 1934-ig sorkatonai szolgálatot teljesített, majd a Star Kötőszövő Gyár textilmunkása lett, végül 1935 májusában illegálitásban vonult. 1937-ben Franciaországon keresztül Spanyolországba ment, ahol Sándor bátyjával együtt 1938 februárjától az első század párttitkáráként részt vett a polgárháborúban. A háború után Franciaországba internálták, ahol 2 évet töltött, majd megszökött, és Grenoble-ban bekapcsolódott az illegális mozgalomba. Itt ismerte meg és vette feleségül Schillinger Ilonát (Sebes Imréné). 1945 februárján Sándorral együtt tértek haza. Imre a párt Központi Vezetőségében kapott munkát 1947-ig, amikor az Észak-Pest megyei pártbizottság élére került. 1949. október 5-én a Titkárság a Káderosztály előterjesztése alapján a Fejér megyei bizottság élére Németh István helyett Sebes Imrét nevezte ki. Sebes az október 31-ei pártbizottsági ülésen mutatkozott be és vette át a vezetést. 1950 augusztusában egyéves pártfőiskolára került, helyette a Heves megyéből áthelyezett Csuhaj Ferenc¹⁴ (akit kortársai

¹² Sebes Imre testvérével és Rajk Lászlóval együtt harcolt a spanyol polgárháborúban. 1947-től az Észak-Pest megyei pártbizottság élén állt. A Rajk-per előkészítése során, mint volt spanyolosról az ÁVH róla is adatokat próbált gyűjteni, ám végül nem került sor a letartóztatására. Elképzelhető, hogy áthelyezése összefügg a persorozattal.

¹³ MNL FML XXXV. 1. MDP Fejér Megyei Bizottságának iratai. 1949. október 31.

¹⁴ Csuhaj Ferenc (1916–1990) Bekölcén született munkáscsaládban. 15 évesen elhelyezkedett a Borsodnádasdi Lemezgyárban, s egészen 1949-ig itt dolgozott hengerész munkakörben. 1939 és 1941 között tényleges katonai szolgálatát töltötte, majd tartalékosként többször is a frontra vezényelték, ahol szakaszvezetőként teljesített szolgálatot. 1944 nyarán megsebesült, hadikórházba került, ahonnan megszökött, s hazatért Bekölcére. A szovjet csapatok bevonulása után a lemezgyárban és a községben is létrehozták a Magyar Kommunista Párt alapszervezetét. 1948 novemberében nevezték ki a Borsodnádasdi Lemezgyár versenytitkárából megyei termelési felelőssé. 1949-ben a Heves megyei kommunista pártbizottság apparátusába került, ahol előbb ipari, majd szervezési osztályvezetőként dolgozott. Az egyéves pártiskola elvégzése után 1950 és 1951 között az MDP Fejér Megyei Pártbizottságának titkári funkcióját töltötte be, majd az MDP (később MSZMP)

gyenge felkészültségű, önálló véleménnyel nem rendelkező embernek tartottak)¹⁵ lett a megyei titkár. Csuhaj átvette Sebes helyét a megyei tanács vb.-ben is.

Sebes Imre vezetési módszereit illetően először 1953-ban, a Nagy Imre-féle fordulat idején volt kénytelen önkritikát gyakorolni. Sebes a központi irányelvek alapján minden baj forrását a kollektív vezetés hiányában látta. Megállapította, hogy a megyei pártbizottság elszakadt a választmánytól, és helytelenül a pártbizottságot tették a megye legfőbb szervévé. Magára vállalta a felelősséget azért, hogy a választmány nem töltötte be funkcióját, és nem működött a pártbizottság ellenőrző szerveként. A helyzet – mint mondta – az alsóbb pártválasztmányok esetében még kaotikusabb volt. Szerepük természetesen ezeknek is csak formalitásokra korlátozódott, sőt egyes esetekben (pl. Sztálinvárosban a Mélyépítő Vállalatnál) a pártbizottság mellett meg sem választották őket.

A kollektív vezetés hiányára példaként hozta fel, hogy nem minden megyei bizottsági tag volt egyformán aktív az ülések során. A jegyzőkönyvet olvasva egyértelművé válik, hogy a megyei bizottságon belül Sebes mellett Halmi Ferenc (megyei szervezőtitkár) és Szücs Imre (agit. prop. titkár) dominált, akik a többieket nem hagyták a vezetésbe belefolyni, sőt gyakran lekicsinylő megjegyzéseket tettek rájuk. Sebes a központba, ellenőrzésre küldendő jegyzőkönyveket is úgy készítette el, hogy az csak a titkári összefoglalót tartalmazza, abban más bizottsági tagok észrevétele, hozzászólása nem lehetett benne.

A megyei bizottság vezetésében mutatkozó hibáknak tudta be, hogy az alsóbb pártszervekben is hasonló hiányosságok mutatkoztak, és nem egy helyen a vezetés csupán néhány emberre korlátozódott.

Központi Bizottsága Párt- és Tömegszervezetek Osztályán dolgozott instruktorként 1962 szeptemberéig. Közben felvételt nyert a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem levelező tagozatára, amelyből 3 évet végzett el. Később a pártfőiskola egyéves továbbképzőjét, ezt követően a Zrínyi Miklós Katonai Akadémiát végezte el, majd 1959 és 1962 között a Szovjetunió Kommunista Pártja főiskoláján tanult. 1962. október 1-jétől 1965. július 20-ig a Heves Megyei Tanács vb.-titkári posztját töltötte be. 1962-től az MSZMP Heves Megyei Bizottságának a tagja, 1965-től az egeri Marxizmus-Leninizmus Esti Egyetem osztályvezető tanára volt. A megyei tanácstól a Heves Megyei Szeszipari Vállalat élére került, ahol 1975-ig, nyugdíjba vonulásáig dolgozott. 1990-ben hunyt el Egerben. Csuhaj Ferenc, életrajz. http://www.tortenelmitar.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=3819&catid=70%3Acs&Itemid=67&lang=en, (Letöltés ideje: 2016. 08. 18.)

¹⁵ MNL FML Könyvtár, kéziratár. 859. Bánki János visszaemlékezése, 17.

Külön kiemelte Földes Lászlót, a sztálinvárosi pártbizottság titkárát,¹⁶ aki „körül klikk alakult ki”, és aki „a pártbizottság néhány tagját vonta csak be több esetben fontos kérdések eldöntésébe”. Földest hibásnak látta abban is, hogy nem akarta elfogadni a bírálatot, sőt azt állította magáról „hogy neki, mint régi tapasztalt pártmunkásnak nincs szüksége bírálatra”.¹⁷ Sebes hasonló kritikával illette a leváltott sárbogárdi járási titkárt is, neki tudva be, hogy a „pártbizottságon belül komoly erkölcsi züllés volt”.

A pártapparátus munkatársai sem maradtak bírálat nélkül. Sebes szerint az apparátus tagjai és az osztályvezetők gyakran utasították – nem egyszer gorombán – az alsóbb fokú választott pártszerveket, amire egyébként – elméletben legalábbis – nem lett volna joguk. Itt az agitációs és propagandaosztályt és Szücs osztályvezetőt emelte ki, akik gyakran a járási pártbizottságokat utasították.

Sebes nem csak Földes esetében hiányolta a bírálatot és önbírálatot; saját magát tartotta felelősnek azért, hogy a megyebizottságon belül nem fejlődött ki az önbírálat szelleme, az alulról jövő bírálatot és „a párttagok jogos kritikáját siránkozásnak bélyegezte”. Elismerte – ha csak szűk körben is –, hogy a pártdemokrácia mint olyan nem létezik, és a megyei bizottság rendszeresen kinevezés útján állította be a funkcionáriusokat (példaként Hegedüs Péter bizottsági tagot hozta fel, akit 1952-ben, kinevezés útján delegáltak a pártbizottságba, de őt a választmány azóta sem választotta meg).¹⁸ Az események Sebes pozícióját nem ingatták meg, továbbra is a megyei pártbizottság élén tevékenykedett egészen a forradalom kitöréséig.

Sebes Imre a forradalom alatt elhagyta Székesfehérvárt, és Budapestre távozott. A korszakban és azt követően is számtalan legenda keringett Sebes távozása körül. A forradalom alatt elterjedt, hogy nagy összegű készpénzzel az osztrák határon fogták el, ám ez nem volt igaz. Az tény, hogy a forradalom időszakában, október 26-án Sebes lemondott, amivel a helyi vezetők egyetértettek, és Bánki Imrét bízták meg a titkári teendőkkal. Sebes Imre személye és jelenléte

¹⁶ A sors fintora, hogy miután 1956. október végén Sebes elhagyta a megyét, a pártközpontban Földes Lászlónál jelentkezett, hogy felajánlja szolgálatait. Hegedüs Sándor: Sebes Imre, *Párttörténeti közlemények*, XVI. évf., 1970, 3. sz. 211.

¹⁷ Földes bírálata nem érthette váratlanul a választmányt, hiszen július 22-én a *Szabad Népben* háromhasábos írás jelent meg, amely előbb a város és a vasmű építésének jelentőségét hangsúlyozta, majd élesen bírálta a sztálinvárosi pártbizottságot és annak vezetőjét is. Földes László: *A második vonalban*, Budapest, 1984, 207–208.

¹⁸ MNL FML XXXV. 1. MDP Választmány. 1953. augusztus 23.

azonban továbbra is komoly feszültségeket generált, ezért a párt vb. egyetértésével olyan döntés született, hogy Budapestre távozzon. Az utazása előtt Bánki Imre tudtával összesen 21 ezer forintot vett fel a párt pénztárából, ebből saját részére 10 ezret, a vele ott tartózkodó Dénes István (volt Zala megyei titkár) részére szintén 10 ezret és 1000 forintot Papp Károly központi instruktornak. Sebes ezután 29-én családjával együtt Budapestre utazott, majd 30-án a párt-központban jelentkezett, de ott a forradalom alatt nem tudták foglalkoztatni, csak november 16-án került alezredesi rendfokozatban a Belügyminisztérium Politikai Főosztály Személyzeti Osztályának élére, majd a BM Anyagi Terület párttitkáráként dolgozott. 1964. január 25-én halt meg.

A Fejér Megyei MSZMP Ideiglenes Bizottságának tagjai a forradalom után Sebes Imrét megvádolták azzal, hogy nem viselkedett „megfelelően” az események során. Ennek következtében a párt vizsgálatot indított, és igyekeztek feltárni Sebesnek a forradalom alatti magatartását. A tanúkihallgatások és a Sebes Imre által írt igazoló jelentés után megállapították, hogy az ellene felhozott vádak, pletykák nem igazak, Sebes a tőle elvárható módon viselkedett. A felvett pénzzel november 4-e után elszámolt. Sebes „megvádolása” valószínűleg a Fejér megyében zajló hatalmi harc egyik eleme volt. A forradalom alatt Sebes lemondása után Bánki János lett a párt megyei bizottságának titkára.¹⁹ Bánki János (1920–?) Debrecenben született, munkáscsaládban. 1946-ig munkásként dolgozott Csepelen és Budapesten. 1945-ben lépett be a kommunista pártba. Fejér megyében 1947 és 1948 között pártiskola vezető volt, majd agit. prop.- és szervezőtitkár. 1954-től székesfehérvári pb.-titkár, 1956 októberében megyei titkár, majd 1956. november 5-től 1957. január 16-ig a megyei intéző bizottság elnöke. 1957 és 1961 között a városi tanács elnökhelyettese. 1961-től 1980-ig, nyugdíjazásáig a Fejér Megyei Vízművek igazgatója.²⁰

Bánki a forradalmat követő hatalmi csatározásokból vesztesen került ki, a kormánybiztos, pártösszekötő Cseterki Lajos a kezdetektől bizalmatlan volt vele szemben, és a pártközpontban mindent megtett az eltávolítása érdekében. 1956 decemberében olyan tartalmú feljegyzést juttatott el a központi intéző bizottságnak, amelyben Bánkit opportunista embernek nevezte, aki „olcsó népszerűség érdekében

¹⁹ MNL FML XXXV. 132. MSZMP Személyi iratok. Sebes Imre, személyi anyag.

²⁰ MNL FML Könyvtár, kéziratár. 859. Bánki János visszaemlékezése.

elvtelen kompromisszumokat köt”. Javasolta a leváltását és a megyei bizottság megerősítését. Ez meg is történt, és a megyei bizottság élére – nem meglepő módon – magát a feljelentőt, Cseterki Lajost nevezték ki. Cseterki Lajos (1921–1983) Nagyborszón munkáscsaládban született, gimnáziumi tanulmányai után tanítóképzőt végzett, és tanítóként dolgozott. 1943-tól katonaként szolgált, de átszökött a szovjetekhez, antifasiszta iskolákat végzett, belépett a pártba, 1947-ig a Szovjetunióban élt. Hazatérve előbb a Szakszervezetek Országos Tanácsa Központi Iskolában tanított, majd az iskola vezetője lett. 1950-től az MDP KV Pártfőiskolájának tanárává nevezték ki. 1951-től előbb a Pedagógus Szakszervezet titkára, majd főtitkára, 1953. március 1-jétől a SZOT titkára lett. 1956 novemberétől Fejér megyei pártösszekötő, majd 1957. januártól az MSZMP Fejér Megyei Intéző Bizottság elnöke, illetve 1957. júniustól a megyei pártbizottság első titkára volt. 1959. decemberben beválasztották az MSZMP Központi Bizottságába. 1961. októberben a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei pártbizottság élére helyezték. 1962–1966-ig a Politikai Bizottság póttagja, 1963–1967-ig a KB kulturális titkára volt. 1966-ban tagja lett a KB Agitációs és Propaganda Bizottságának. 1967-től nyugállományba vonulásáig az Elnöki Tanács titkára. 1958-tól haláláig országgyűlési képviselő is volt.²¹ Miután Cseterkit 1961-ben áthelyezték, utódja Juhász János lett.

Látszik, hogy a pártvezetés élén – ezalatt csak a megyei titkárt értve – 1946 és 1966 között senki nem bírt megyei kötődéssel. Az ide „helyezett” káderek Cseterki Lajos kivételével, nem futottak be látványos karriert, pártpolitikusi pályájuk jellemzően Fejér megyében lezárult, és valamely vállalat élén folytatták tovább a munkát. A tipikus Fejér megyei titkár pályaképe tehát a következőképpen rajzolható meg: nem megyei születésű, megbízható, zömében nem túlképzett kommunista, aki pártutasításra jött a megyébe. Hosszabb-rövidebb időt töltött el a megyei pb. élén, majd leváltották, és általában nem pártvonalon kínáltak neki állást: valamely helyi vállalat élére került, ahol aztán nyugállományba vonulásáig tevékenykedett. Bánki János és Juhász János kivételével a leváltását, felmentését követően minden megyei titkár elkerült a megyéből, a fent említett két személy azonban itt maradt nyugállományba vonulása után is.

Nem túlzás azt a következtetést levonni, hogy a Fejér megyei párt és tanácsai megbízatás nem volt „ugródeszka” a káderek számára,

²¹ Cseterki Lajos, életrajz. <https://www.neb.hu/asset/phpX0vtZC.pdf>, (Letöltés ideje: 2016. 08. 18.)

jellemzően a politikai karrierjük végét jelentette ez a megbízatás. Ennek okát – többek között – a személyi állomány gyengeségében, az idehelyezett funkcionáriusok felkészületlenségében, tapasztalatlanságában, illetve a helyismeret hiányában kell keresnünk. Bukásukba még belejátszhattak a Fejér megyében tapasztalható állapotok, a helyi, alsóbb fokú vezetők ellenállása, a görcsös megfelelni akarás, amelyet súlyosbítottak az ellentmondásokkal teli központi elvárások is. Igazán nagyformátumú, kiugró karriert befutó politikus nem akadt a megyei vezetők között, meglévő politikai kapcsolatrendszerüket nem tudták kamatoztatni, sőt nagyrészüket ilyenekkel nem is rendelkezett. Sebes Imre is inkább „menekülő” útnak tekinthetett a Fejér megyei megbízatására; Rajk László kivégzése után egyértelműen kiszorult a nagypolitikából, testvérei által biztosított kapcsolati tőkéjét láthatólag nem tudta kihasználni. Ettől függetlenül a korszakban, megyei szinten az egyik legerősebb, legnagyobb befolyású vezetőként tarthatjuk őt számon. A megyei vezetők érdekérvényesítő képessége tehát mind saját sorsuk tekintetében, mind a megye tekintetében nem volt jelentős.

Elgondolkodtató, hogy a kétségtelenül stratégiai jelentőségű Fejér megye (a főváros közelsége, jelentős ipari beruházások, közlekedési, vasúti csomópont stb.) első számú vezetői sem tanácsai, sem pártvonalon nem számítottak kiemelkedő személyiségnek. Ennek köszönhetően azonban nem is kapott megkülönböztetett figyelmet Fejér megye, s a korszak viharos, tragédiákkal sújtott történelmének ismeretében ma már kijelenthető, hogy ez talán nem is akkora probléma.

DAKÓ PÉTER

RIADÓ A LAKTANYÁBAN

Az 1956. október 23-ai forradalmi eseményeket megelőzően már október 18-án feszült hangulat jellemezte a Sztálinvárosi Városi Tanács ülését,¹ amikor vitát robbantott ki az a javaslat, hogy a Sztálin út elnevezését változtassák meg. A hozzászólók az Ifjúság útja, a Marx Károly vagy Kun Béla út elnevezést javasolták. Csendes Istvánné tanácsstag mutatott rá arra, hogy a Sztálin út megváltoztatásának nincs értelme, változtassák meg a város nevét is.² A tanács akkor nem döntött, hanem egy névváltoztatást előkészítő bizottság megalakításáról határoztak. A néhány nap múlva kirobbant forradalom és szabadságharc maga váltotta valóra a javaslatot.

A budapesti forradalmi események híre Sztálinvárosban sem maradtak hatás nélkül, a tüntetés izgalomban tartotta az embereket. A fővárosi események – a Magyar Rádió ostroma,³ a Sztálin-szobor ledöntése és a hazánkban állomásozó szovjet katonai alakulatok beavatkozása – hatására a kiábrándult hangulatot október 24-étől tettek váltották fel. A déli óráktól ugyan forradalmi hangulat uralkodott a városban, azonban jelentősebb tömegmozdulásra még nem került sor. A munkások gyűléseket tartottak, megbeszélték a hallani vélt vagy valós eseményeket, egyre többször hangzott el, hogy szervezetten, fegyverekkel induljanak a fővárosban harcoló szabadságharcosok megsegítésére.

¹ MNL FML XXIII.525a Dunaújvárosi (Sztálinvárosi) Városi Tanács iratai. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1956, 163–164.

² Részben központi, részben helyi kezdeményezés bontakozott ki 1951-ben arról, hogy az épülő város és vasmű Sztálin nevét vegye fel. A Gerő Ernő nevéhez fűződő ötlet alapján október 12-én Horváth László kétszeres sztahanovista brigádvezető tett javaslatot Sztálin nevének felvételére. A városi tanács és a pártbizottság szervezőmunkájának eredményeként tizennégyezer-nyolcszáz dolgozó írta alá a levelet, amelyet vaskos, bőrkötésű kötetben helyeztek el. A város küldöttségét október 27-én Rákosi Mátyás személyesen fogadta.

³ L. erről Simándi Irén: *Politika, társadalom, gazdaság a Magyar Rádióban 1953–1956*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2016, 376–423.

Érdemi intézkedésre ekkor csak a városban állomásozó 142. honi légvédelmi tüzérezrednél került sor. Hajnali 04 óra 00 perckor az Országos Légvédelmi és Légierő Parancsnokság parancsára Nagyéri Károly százados, ezredparancsnok általános harckészültséget rendelt el. A végrehajtás során megszervezték a laktanya védelmét, a város fontosabb objektumainak biztosítását, védőőrizet alá vonták a városi szivattyútelepet és a Szalki-szigeten levő víztároló-medencéket, megerősítették az őrségeket, a hadkiegészítő parancsnokságot és a városi tűzoltó-parancsnokságot is. A déli óráktól már az ezred biztosította a városba vezető utakat is. Ennek során az egyik egység a kenyérgyár kapujában feltartóztatott öt katonát, akik azzal a céllal érkeztek Sztálinvárosba tehergépkocsival, hogy kenyeret szállítsanak Budapestre a szabadságharcosoknak. Mivel nem tudták igazolni magukat, a tüzérezred járőre lefoglalta a tehergépkocsit, a katonákat pedig őrizetbe vette.⁴

Az események október 25-én vettek drámai fordulatot. A művelődési ház elé meghirdetett népgyűlésen megjelent mintegy három-ezer ember előtt izgatott beszédek hangzottak el minden politikai irányból. Felszólaltak egyszerű munkásemberek, munkásasszonyok, szóhoz jutott Kocsa László párttitkár⁵ is, aki beszédében – a munkásgyűlések egyik fő témájának ismeretében – óva intette a tömeget, hogy fegyvert követeljenek, vagy a honvédség katonáival összetűzést provokáljanak.⁶ A gyűlésen megjelent egy huszonhat fős küldöttség, amelyet azzal a céllal alakítottak, hogy Budapestre utazva személyesen adják át a dunapentelei dolgozók követeléseit Nagy Imrének, a minisztertanács elnökének.⁷ A küldöttség vezetőjévé Sándor András íróválasztották.⁸

Egy kisebb csoport eközben a laktanyához vonulva követelte, hogy engedjék szabadon a 24-én őrizetbe vett katonákat, az ezred katonái

⁴ MNL FML Fénymásolatár. 142. honi légvédelmi tüzérezred (Dunapentele). Történelmi esemény jegyzőkönyve, 1957. január 3., 446–447.

⁵ Kocsa László 1956 áprilisától 1956. október 31-ig volt az MDP helyi szervezetének titkára, november 8-tól tevékenyen részt vett az MSZMP sztálinvárosi szervezetének felállításában.

⁶ MNL FML Fénymásolatár. Magyar Népköztársaság Belügyminisztériuma. OD-1991. objektum dosszié. Sztálinváros területén élő ellenséges személyek. Sándor András vallomása. 1959. április 3. 13–14.

⁷ A népgyűlés többek között elhatározta, hogy visszatérnek a történelmi eredetű Dunapentele név használatához, s a Sztálin Vasmű nevét a Dunai Vasmű váltja fel.

⁸ Sándor András író, publicistát 1956. november 22-én letartóztatták, de 1957 januárjában szabadon engedték. 1958-ban ismét bíróság elé állították, ahol 8 év börtönbüntetésre ítélték, amit 6 évre mérsékeltek. 1960 áprilisában szabadult. 1997. november 11-én hunyt el.

vegyék le sapkájukról a vörös csillagot, a laktanya kapujáról a „Tolbuhin laktanya” feliratot távolítsák el, illetve az ezredparancsnokság engedélyezze a katonák küldöttjeinek a népgyűléseken való részvételt. A követelések teljesítésére Nagyéri százados ígéretet tett, mire a tömeg lelkesen éljenezve elvonult. Később egy újabb, mintegy százfős csoport jelent meg a laktanya előtt, s követelték, hogy négy-öt tiszt és sorkatona a népgyűlés elnökségében képviselje a honvédséget, a Budapestre utazó küldöttség tagjait pedig felfegyverzett katonák biztosítsák. Nagyéri ez utóbbi követelést teljesítve a küldöttség mellé két tisztet rendelt ki.⁹

A nagygyűlés küldöttjei két autóbusszal indultak Budapestre, ahová hajnalban érkeztek meg. A küldöttség hatfős delegációját reggel 8 órakor Köböl József, a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségi tagja fogadta az Akadémia utcai pártközpontban. A város elnevezésének megváltoztatására lakonikus rövidséggel válaszolt: „Jó, máris Dunapentele!” Az amnesztia meghirdetésére ígéretet tett, ugyanakkor határozott nemmel válaszolt a szovjet csapatok kivonulásának követelésére, valamint a pártvezetők nyilvános felelősségre vonására. A delegáció tagjainak személyi biztonsága azonban nyugtalanságot eredményezett Dunapentelén. Tapolczai Jenő tanácselnök megbízásából október 27-én röviddel 12 óra után jelentették: három teherautóval forradalmárok készülnek Budapestre, mert a küldöttségről semmit nem tudnak, azt feltételezik, hogy letartóztatták őket. A pártközpont utasítására a Kossuth Rádió hullámhosszán 14 óra 3 perckor Sándor András megnyugtatóan szólt a dunapenteleiekhez, ugyanakkor határozottságra szólította fel a város és az üzemek dolgozóit.¹⁰ A rádióüzenet elhangzását követően valamennyien visszatérhettek Dunapentelére, ahol a helyzet gyökeresen megváltozott az elmúlt három napban.

A küldöttség Budapestre távozása után egy már fegyvereket követelő csoport – előbb lerombolva a szovjet emlékművet – jelent meg a laktanya előtt. Nagyéri százados határozottan kijelentette, hogy nem fog fegyvert adni az alakulattól. A kétszáz-háromszáz fős tömeget azonban már nem lehetett szavakkal megállítani; tovább kiabálva, nem hallgatva a parancsnokra, a laktanya drótkerítés kapuját betörve behatoltak az udvarra. Az ekkor elhangzó „Tűz!” vezényszóra a védelembe beosztott katonák riasztólövéseket adtak le. A laktanya udvarára behatolókat a riasztólövések azonban nem

⁹ Történelmi esemény jegyzőkönyve, 1957. január 3., 447–448.

¹⁰ Sándor András vallomása, 1959. április 3., 14–16.

készítették menekülésre. Mikor észrevették, hogy „ezek csak a levegőbe lőnek”, mind többen rohantak be a laktanya területére.¹¹ A honvédek újabb tűzcsapása már a tüntetőkre irányult, Herke József főhadnagy, az ezred párttitkára kézigránátot is dobott az emberek felé. Az egész 3-4 percig tartott csupán, három halott és hét sebesült maradt a laktanya előtt. A halottakat és a sebesülteket a kihívott mentők elszállították, de voltak sebesültek, akiket a laktanyában láttak el. A laktanyában történtek ideiglenesen megtörték a lakosság nagy többségének forradalmi lendületét.¹²

Nagyéri százados, felmérve a kialakult helyzetet, október 26-án erősítést kért, és tizenhat tiszt és nyolcvanöt honvéd személyében kapott is a Sárbogárdon állomásozó magyar katonai alakulattól. A nap folyamán helikopterrel gyalogsági löszert és élelmet is szállítottak az alakulathoz, s ezzel úgy tűnt, hogy a gyalogsággal megerősített tüzérezred képes úrrá lenni a történeteken.¹³

Ennek ellenére a következő nap hajnalán folytatódtak a fegyveres összetűzések, ezúttal a kiegészítő-parancsnokság épülete előtt. A fegyvereket követelők súlyos veszteségeket szenvedtek, három halott és kilenc sebesült maradt a parancsnokság épülete előtti útszakaszon.¹⁴

A délutáni óráiban fiatal építőmunkások – az eddigi áldozatok ellenére – korábbi követeléseiket nem feladva, fegyvereket követelve csoportosultak a Bartók Béla utcában, mert továbbra is fegyverrel a kézben akartak Budapestre vonulni.¹⁵ Az izgatott hangulatot tovább fokozta az a később nem igazolt híradás, hogy a sárbogárdi helyőrség Dunapentelére vezényelt katonái átálltak a tüntetők oldalára. A forradalmároknak ismeretlen helyről sikerült néhány puskát szerezniük, így a kora esti órákban mintegy hatvan-hetven fő már fegyveresen, három teherautóval indult Budapestre, Ercsi irányába. Céljukat nem tudták elérni, mert a tüzérezred értesítésére az Ercsiben állomásozó műszaki dandár ellenőrző alakulata feltartóztatta,

¹¹ Történelmi esemény jegyzőkönyve, 1957. január 3., 448.

¹² A lakosság és a néphadsereg erői között kialakult összetűzések egyik forrása az volt, hogy a lakosság egy része többszöri figyelmeztetés után sem vette komolyan azt, hogy a hadsereg alapvető kötelezettsége a katonai objektumok és az ott lévő fegyverzet megvédése.

¹³ Történelmi esemény jegyzőkönyve, 1957. január 3., 449.

¹⁴ Történelmi esemény jegyzőkönyve, 1957. január 3., 450.

¹⁵ Feltehetően ez a csoport volt az, amelyikről Sándor András küldöttségét értesítették Budapesten.

majd visszatérésre kényszerítette őket. A fegyvereket azonban nem vették el tőlük, ami nem sokkal később végzetes hibának bizonyult.

Eközben ugyanis Dunapentelén 20 óra tájban a lőszerraktárat fegyveres támadás érte, a kukoricásból három fegyverrel lőttek az őrségre, illetve a laktanya ellen a Duna felől bontakozott ki fegyveres akció. A tűzharc közben a laktanya főbejáratához vezető úton feltűnt az a három tehergépkocsi, amelyet Ercsiből irányítottak vissza. A laktanyához érkezve az ezred járőre a felfegyverzett harcosokat ellenőrzésre szólította fel, illetve megfordulásra utasította a konvoj gépkocsivezetőit. A manővert azonban az egyik sofőr¹⁶ a laktanya kapuja felé kezdte meg, amit a katonák újabb támadásként értelmeztek. Kitört az újabb tűzharc. A felkelők az utat övező árokban fedezéket keresve tüzet nyitottak a laktanyára, amit az épületek ablakaiból a honvédek viszonzottak. Ez a tűzharc közel húsz percig tartott; a felkelők közül hárman halálos sebet kaptak, tizenhatan pedig súlyosan megsebesültek. Ekkorra a polgári lakosság és a honvédség között annyira elmérgesedett a viszony, hogy a tisztek családtagjait kénytelenek voltak a laktanyában elhelyezni.¹⁷

A lakosság, a felkelők és a tüzérezred viszonyának rendezésére október 28-án történt kísérlet, mikor az irányítást e napokban gyakorló ideiglenes munkástanács felvette a kapcsolatot az ezredparancsnoksággal. Megállapodást kötöttek, hogy hirdetményt adnak ki a fegyverek azonnali leadására vonatkozóan, és éjszakai kijárási tilalmat rendelnek el.¹⁸ A viszonyok „békés” rendezése ellenére este 19 óra tájban a laktanyát ismét támadás érte a Duna felőli oldalon, de veszteség ekkor egyik oldalon sem történt.¹⁹ Ez után az utolsó incidens után Dunapentelén egy időre elhallgattak a fegyverek.

Október utolsó napjaiban a demokratikusan megválasztott forradalmi szervek megalakítása vette át a főszerepet. Az ezred személyi állománya – főleg a sorállomány – mind határozottabban követelte a Forradalmi Katonai Tanács megalakítását. A Honvédelmi Minisztérium központi utasításának megfelelően Dunapentelén is megalakult a tüzérezred forradalmi testülete, vezetője természetesen Nagyéri százados volt. Dunapentele Város Nemzeti Bizottságába a katonai tanács Boros István főhadnagyt, Sztanó Béla századost

¹⁶ Miczkó Sándor, akit azonnal fejbe lőttek.

¹⁷ Történelmi esemény jegyzőkönyve, 1957. január 3., 449–450.

¹⁸ Ennek eredményeként másnap reggelre virradóan eldobált fegyverek hevertek az utcán.

¹⁹ Történelmi esemény jegyzőkönyve, 1957. január 3., 450.

és Bakos Zoltán honvédet delegálta, akik azt az eligazítást kapták, hogy a fegyverek kiadásáról nem tárgyalhatnak. A hadkiegészítő parancsnokságot Izinger Gyula főhadnagy képviselte.²⁰

A Nemzeti Bizottság kilencvennyolc főből állt, tagjai sorából intézőbizottságot hoztak létre, elnökévé Pados István technikai tanárt választották. Az első elnökhelyettes Boros István főhadnagy, a második elnökhelyettes Cihó Pál irodavezető, a titkár Erdei István pénzügyi osztályvezető²¹ volt. A város katonai főparancsnokának Izinger Gyula főhadnagyt, az elhárító osztag vezetőjének Bakos Zoltán honvédet nevezték ki.²²

A Nemzeti Bizottság a megalakulását követően átvette a közigazgatás irányítását, s egyik első intézkedése a tanácsi vezetők elbocsátása volt. Felmentették tisztségéből a városi tanács vezetőit, közülük Tapolczai Jenő tanácselnök²³ és Illyés József végrehajtó bizottsági titkár²⁴ még aznap Budapestre távozott. Egy másik határozat értelmében letartóztatták Nagyéri Károly századost,²⁵ Herke József főhadnagyt, valamint az ÁVH még el nem menekült, városban tartózkodó hét tisztjét is. A letartóztatásokat Izinger főhadnagy, katonai főparancsnok és az elhárító osztag katonái hajtották végre. A letartóztatottakat előbb a városháza, majd a vasmű főépületének a pincéjébe vitték.²⁶

A parancsnok eltávolítása után, november első napjaiban megkezdődött a tüzérlaktanyában mintegy százötven-ötszáz nemzetőr fel-fegyverzése. Izinger főhadnagy, katonai főparancsnok már nemcsak a katonai objektumok védelmére adott utasítást, hanem megkezdte a vasmű és a város biztosítását is.

²⁰ Történelmi esemény jegyzőkönyve, 1957. január 3., 451.

²¹ Erdei István a Dunapentelei Községi Tanács volt jegyzője, majd a városi tanács Pénzügyi Osztályának dolgozója volt. A megtorlás elején 3 hónapig volt előzetes letartóztatásban, az ügyészség bizonyítékok hiányában akkor felmentette. A későbbi bírósági tárgyaláson 1 év 8 hónap börtönbüntetésre ítélték.

²² Ennek az osztagnak tagja volt Tajti Ferenc szakaszvezető, Vincze József és Takács István honvéd.

²³ Tapolczai Jenő 1953-tól 1967. március 31-ig volt a Sztálinvárosi (Dunaújvárosi) Városi Tanács, majd április 1-től nyugdíjazásáig, 1973-ig a Fejér Megyei Tanács elnöke

²⁴ Illyés József 1951-től nyugdíjazásáig, 1978-ig volt a Sztálinvárosi (Dunaújvárosi) Városi Tanács Végrehajtó Bizottságának titkára.

²⁵ Boros főhadnagy javaslata volt, mely szerint amíg Nagyéri a laktanyaparancsnok, a katonák nem állnak át a forradalom oldalára.

²⁶ A letartóztatást az alakulat katonái nem akadályozták meg. A parancsnoki teendőkkel Sztanó Béla századost bízták meg.

November 3-án délelőtt letartóztatták Papp Vendel századost, az ezred törzsfőnökét is, mivel a vád szerint Nagyéri letartóztatása után megtagadta a szolgálatellátást, illetve szabotázzsal vádolták, mert nem vette ki részét a város védelmének kidolgozásában. Kihallgatása után, bizonyítottság hiányában hazaküldték a lakására.²⁷

Ezen a napon a Nemzeti Bizottság a délutáni órákban Cihó Pál elnökhelyettes vezetésével parlamentereket küldött Dunaföldvár térségébe, a dunai átkelőhely biztosítására vonuló szovjet katonai egység parancsnokához. A háromtagú küldöttség legfontosabb célja a szovjet alakulat katonai feladatának megismerése és az időnyerés volt. A szovjet tisztek és a dunapentelei parlamenterek kölcsönösen abban egyeztek meg, hogy egyik fél sem kezdeményez tűzharcot. Elhatározták, hogy november 4-én 10 órakor a dunaföldvári laktanyában kompromisszumot kötnek a városlakók nyugalma, békéje érdekében.²⁸

A találkozóra természetesen nem került sor, mert november 4-én hajnalban a szovjetek tíz hadosztálya általános támadást indított Magyarországgal ellen. Ám Dunapentelét még nem támadták, még vártak.

A szovjet támadás reggelén a Nemzeti Bizottság Gabula János alezredest kérte fel a katonai főparancsnoki teendőik ellátására. Izinger Gyula főhadnagy, katonai főparancsnok ugyanis – a bekövetkezett események hatására – idegileg teljesen kimerült, idegösszeroppanást kapott. Az új katonai főparancsnok feladata a szovjet csapatok ellen a város védelmének megszervezése volt. Gabula alezredes szemlét tartott a tűzérezred laktanyájában és a város védelmére kirendelt ütegeknél. A főparancsnokkal tartott Boros főhadnagy és Papp százados, valamint Pados István, a nemzeti bizottság elnöke is. Az ütegeknél tett szemle során ellentét robbant ki a tisztek és a nemzeti bizottság elnöke között. A tisztek nem akartak tűzparancsot kiadni a szovjet egységek ellen, Pados elnök azonban határozottan ragaszkodott ehhez. Ezt követően Gabula alezredes – betegségére hivatkozva – a megbízatásáról lemondott.²⁹

²⁷ Fontos megemlíteni, hogy az eddig hozott katonai intézkedéseket Izinger főhadnagy sajátjaként tartják számon, tény azonban, hogy az utasítások előkészítői Sztanó és Papp századosok voltak, mivel Izinger hadkiegészítő tisztként alkalmatlan volt erre a feladatra. Ezt ő a későbbi kihallgatásán során őszintén be is vallotta.

²⁸ Miskolczi Miklós: Egy sortűz sorsa, Dunaújváros, Meritum Text Kiadó, 2006, 74–75.

²⁹ Történelmi esemény jegyzőkönyve, 1957. január 3., 452.

A helyzet kilátástalannak tűnt, a katonák és nemzetőrök várták, hogy valaki az élre álljon, és megmondja, mit csináljanak. A tisztek megbízhatatlannak bizonyultak a szovjetekkel szemben, alkalmas személy már nem volt, aki a város védelmét katonailag megszervezhette volna. Egy ember maradt, akit képesnek találtak erre, aki bírta a katonák bizalmát: a leváltott és őrizetbe vett ezredparancsnok.

November 4-én az operatív csoport vezetője, Papp Bálint³⁰ felhozta a pincéből Nagyéri Károlyt,³¹ és letétette vele az esküt, Pados István elnök pedig kinevezte a város katonai parancsnokává. Erről későbbi tanúvallomásaiban azt mondta, hogy esküt ugyan nem tett, de elvállalta, mert félt, féltette a családját, s mindenbe beleegyezett, amit mondtak neki.³²

A nemzeti bizottság, az új katonai főparancsnok és a vasmű központi munkástanácsa összehangoltan irányították a védelmet. Mozgósították a 18 és 60 év közötti férfiakat. A fegyveres szolgálatra jelentkezettek/mozgósítottak száma megközelítette a háromezer főt, a laktanyában meg is kezdődött a szabadságharcosok kiképzése.³³

Nagyéri százados „mint szakember és kemény katona” eredményesen szervezte az ellenállást. A védelem hatékonyabbá tétele érdekében felderítésre használta fel a városban levő motoros sportrepülőgépeket, személyesen ellenőrizte, helyezte át a lövegállásokat,³⁴ rajokat rendelt ki a védelmükre a bevonultatott tartalékos állományból. A műszaki

³⁰ A Forradalmi Ifjúsági Bizottság vezetője is egyben.

³¹ Nagyéri Károly 1923-ban született Budapesten. Elemi iskoláit Miskolcon végezte, de a hatodik elemi után már Budapesten kifutófű, majd 1938-ban rövid ideig vasesztérgályos tanuló. 1940. december 2-án bevonult katonának a 101-es légvédelmi tüzérsztyályhoz, ahol távbeszélő- és rádióskiképzést kapott. 1943-ban őrzetzként leszerelt, a Budapest Székesfőváros Közlekedési Részvénytársaságnál helyezkedett el villamoskalauzként, majd villamosvezető lett. 1944. szeptember 9-én feleségül vette Szabó Mária kalauznt. Ismeretlen okból nem hívták be katonának, de mint polgári személyt 1945. január 13-án a szovjetek elfogták, és kényszermunkára vitték a Szovjetunióba. 1947. július 13-án érkezett haza, régi munkahelyén tudott elhelyezkedni, még ebben az évben belépett a Magyar Kommunista Pártba. 1950. május 10-én önként jelentkezett a néphadsereg tartalékos tiszti állományába, júliusban alhadnagyként kérte hivatásos állományba vételét, novemberben már a Honvéd Akadémia ezredparancsnoki tagozatának hallgatója volt. 1951-ben a már végzett főhadnagyt előbb Nagykanizsára, majd a moszkvai katonai akadémiára vezényelték. 1952-ben századossá léptették elő, 1956 januárjában nevezték ki a 142. honi légvédelmi tüzérezred parancsnokává Sztálinvárosba. Ekkor már öt gyermek édesapja. Miskolczi, 2006, 19–20.

³² Miskolczi, 2006, 59–64.

³³ A mozgósított állományból sokan nem értettek egyet a szabadságharc eszméivel, a későbbi harci cselekmények során több esetben megtagadták a parancsot, vagy harcképtelenné tettek fegyvereket.

³⁴ Összességében ez 100–120 kitelepített löveget jelentett.

feladatok ellátásában Küllös Imre művezető, állományon kívüli műszaki őrnagy volt a főparancsnok segítségére. A civil lakosság is kivette részét az előkészületekből: lelkesen az utcákra rakta az üres üvegpalackokat, s a vasmű központi laboratóriumában megkezdődött a lánggránátok, a Molotov-koktélok készítése.³⁵

November 5-én és 6-án történt két fontos esemény, ami a későbbi kihallgatások leggyakoribb témája, a bírósági tárgyalás fő vádja, Nagyéri százados főbűne lett. Az első, amikor november 5-én Nagyéri Károly főparancsnok és Pados István nemzeti bizottsági elnök aláírásával kiadták azt az öt pontból álló tűzparancsot, amelynek első és leglényegesebb pontja, hogy mindenre lőni kell, ami szovjet.³⁶ A második, amikor november 6-án a szovjet parancsnokság parlamenterei megadásra szólították fel a szabadságharcosokat, vagyis hogy ha leteszik a fegyvert, hadifogolyként kezelik majd őket.³⁷ A magyar parancsnokság baráti szándéka jelül meghívta vacsorára a küldöttséget, meg kell azonban jegyezni, hogy a parlamenterekkel személyesen tárgyaló, oroszul folyékonyan beszélő Nagyéri százados mellé Cihó Pál elnökhelyettes személyében tolmácsot rendeltek ki.³⁸ A szovjetek távozása után Dunapentele katonai parancsnoksága és a nemzeti bizottság együttesen egy hat pontból álló, Nagyéri által saját kezűleg írt levélben adta meg válaszáat a fegyverletételre, amelynek lényege, hogy a város lakossága nem teszi le a fegyvert.³⁹

November 7-én azonban az oroszokkal már mindent lehetett, csak nem levelezni, mert hajnali 3-kor nem parlamentereket küldtek a városba: három irányból indult meg a támadás a település ellen. A magyar ütegeket először csak figyelmeztető tüzérségi tűz alá vették, a délelőtti órákban MIG 17-es harci repülőgépek is csupán felderítést hajtottak végre. A kora délutáni órákban azonban már 8 MIG 17-es indított támadást a város körül elhelyezett ütegek ellen. Időközben a szárazföldi támadás is kibontakozott: 14 óra 30 perckor 51 harckocsi zárta gyűrűbe a várost.⁴⁰ Súlyos harcok bontakoztak ki, annak ellenére, hogy egyes ütegek tartalékos állománya hazament, mások a lövegeket tették harcképtelenné, néhány tiszt pedig megtiltotta a

³⁵ Miskolczi, 2006, 73.

³⁶ Miskolczi, 2006, 82.

³⁷ A parlamenterekre az 1. üteg a tűzparancs értelmében rá is lőtt, mivel nem tűzték ki a fehér zászlót, csupán a páncélos lövegcsövét engedték le.

³⁸ A bizalmatlanság abból is kitűnt, hogy szinte sohasem hagyták egyedül, az elhárító osztag katonái mindig mellette voltak.

³⁹ Miskolczi, 2006, 79.

⁴⁰ Történelmi esemény jegyzőkönyve, január 3., 453.

tüzelést. A támadó szovjet egységek 16 óra 30 percre az ellenállást felszámolták,⁴¹ Dunapentele védelme összeomlott, a város elesett.⁴² A forradalom és szabadságharc huszonhárom halálos áldozatot követelt Dunapentelén, a kórházban hatvannyolc sérültet láttak el, de sokan félelmükben inkább nem kértek kórházi ellátást. A szovjet veszteségekről soha, sehol nem esik szó.

Nagyéri százados először a Duna-partra húzódva bújt el, majd november 8-án reggel Papp Vendel századossal Budapestre menekültek, és jelentkeztek az Országos Légvédelmi és Légierő Parancsnokságnál. Ott azt a parancsot kapta, hogy vegye vissza a parancsnokságot, folytassa a szolgálatot. November 13-án visszatért az egységéhez, és a *Dunapentelei* Hírlap december 19-i számában megjelent egy nyilatkozata,⁴³ amelyben ellenforradalomról, fasisztákról, áruló vezetőkéről beszélt, és kérte az embereket, hogy vessék ki maguk közül az ellenséges elemeket. Nem tudhatta, hogy egy hónap múlva – január 30-án – ő maga is ellenséges elem lesz.

A hadtestnél tartott felülvizsgálati tárgyalásán a bizottság tartalékkállományba helyezte, utasították, hogy fegyverét, felszerelését adja le. Február 18-án mint civilt letartóztatták, és 1957. május 20-án a városi tanács nagytermében lefolytatott nyilvános tárgyaláson, a dunapentelei forradalom és szabadságharc fontos vezetőivel együtt katonai bíróság elé állították. Az ügyész Pados István, Nagyéri Károly, Izinger Gyula és Boros István halálbüntetését kérte. Mindenki úgy védekezett, ahogy tudott: elmezavar, ideggyengeség, időskor. Végül az ítélet május 23-án született meg: Pados István és Nagyéri Károly életfogytig tartó, Izinger Gyula, Küllös Imre, Papp Bálint és Tajti Ferenc 10 év, Boros István 7 és Cihó Pál 5 év börtönbüntetést kapott. Az eseményekben fontos szerepet játszó személyek közül Bakos Zoltán és Vincze József honvéd disszidált.⁴⁴

Nagyéri felesége május 29-én levelet írt Kádár Jánosnak, melyben férje ártatlanságát bizonygatta, segítséget kért tőle. A második amnesztia idején, 1960-ban ismét megpróbálta, de ezt is elutasították. Máig ismeretlen ok miatt 1961 decemberében az Elnöki Tanács a büntetést váratlanul 8 évre mérsékelte, így az 1962-ben érvénybe

⁴¹ A harcokban nyolcan haltak meg, közülük két személyt a teljes roncsolódás miatt nem tudtak azonosítani.

⁴² Miskolczi, 2006, 83–90.

⁴³ Miskolczi, 2006, 97–98.

⁴⁴ Miskolczi, 2006, 99–108.

lépett új Büntető törvénykönyv alapján a bíróság harmadolhatta az ítéletet. Nagyéri 1962. július 1-jén szabadult.⁴⁵

A következő évtizedekben csendes visszavonultságban élt, leánya emlékei szerint folyamatosan félt. A történekről senkivel nem beszélt, még a családban sem. Segédmunkásként kezdte, és minőségellenőrként ment nyugdíjba a Dunai Vasműből. Munkáját, őt magát megbecsülés övezte, kortól függetlenül mindenki csak Karcsi bácsinak szólította.

A rendszerváltást követően került a személye ismét előtérbe, mikor a Budapesti Katonai Bíróság 1990. január 4-én kelt határozatával a korábbi ítéletet megsemmisítette. Ez év őszén Für Lajos honvédelmi miniszter egy levelet kapott Svájból, amelyben Nagyéri érdemként említik a szovjetekkel szembeni hősi harcot és a katonai ellenállás megszervezését, hiányolva ennek elismerését. Ennek hatására 1991-ben a formások miatt rövid időre reaktiválták, majd az október 23-i évfordulón alezredessé léptették elő és nyugdíjazták.

Amikor 1993-ban megkezdte munkáját az '56-os sortűzekkel foglalkozó bíróság, ez arra indította Zecher Jánost,⁴⁶ a POFOSZ⁴⁷ dunaújvárosi szervezetének elnökét, hogy négy helyen – a Honvédelmi Minisztériumban, a Legfőbb Ügyészségen, a Győri Katonai Ügyészségen és a Kárpótlási és Kárrendezési Hivatalban – feljelentse Nagyéri alezredest. A feljelentések heves reakciókat váltottak ki az ügyben pró és kontra: Zecher János hatóságokkal, történészekkel folytatott vitákat, újságoknak adott interjúkat, minden lehetséges fórumon Nagyéri ellen vallott, meg nem történt dolgokat állított.⁴⁸

Feljelentése alapján a Honvédelmi Minisztérium Rehabilitációs Bizottsága 1993. május 27-én felkereste Nagyérit, és kivizsgálás nélkül kérte, hogy rangjáról, nyugdíjáról önként mondjon le, elkerülve a későbbi bírósági tárgyalások tortúráit.⁴⁹ Ő megírta a nyilatkozatot, amelyet felesége tanúként írásban hitelesített, azonban a következő hónapban felesége levélben kérte a minisztert, hogy férje betegségére való tekintettel tekintse semmisnek a nyilatkozatot.

⁴⁵ Miskolczi, 2006, 108–111.

⁴⁶ Zecher János civil részese volt a laktanyánál történekeknek, a megtorlás időszakában 18 hónap börtönbüntetést töltött le.

⁴⁷ Politikai Foglyok Országos Szövetsége.

⁴⁸ Állította, hogy a szovjet parlamenteknek Nagyéri pezsgős vacsorát tartott, a görög menekültek azért támadtak a magyar forradalmárookra, mert Nagyéri adott fegyvert nekik, november 8-án pedig lepaktált az oroszokkal az ellenállás felszámolására, illetve a laktanyai sortűz áldozatainak számát is húszra emelte.

⁴⁹ Miskolczi, 2006, 121.

1994. május 19-én tett pontot az ügy végére a Budapesti Ügyészégi Nyomozó Hivatala, amikor több tanú meghallgatása, egyéb bizonyítékok feltárása és több ezer oldalnyi jegyzőkönyv feldolgozása után az eljárást megszüntette.

A nyomozást megszüntető határozat szerint az október 24-én elrendelt fokozott harcészültség eligazítása során Nagyéri százados a személyi állomány előtt hangsúlyozta, hogy a laktanya megtámadása esetén kiadott parancsra csak figyelmeztető lövést kell és szabad leadni. A tanúvallomások⁵⁰ említettek egy eddig soha el nem hangzott ténnyt, hogy október 25-én egy ismeretlen személy a tömegből lövést adott le a laktanya kapujában álló tisztek irányába. A kaputól befelé mintegy 50-60 méterre felállított 27 mm-es légvédelmi gépágyú legénysége részére Nagyéri ekkor adott figyelmeztető lövések leadására parancsot. Az öt lövedékből álló sorozat azonban szerencsétlen módon a laktanya Tolbuhin feliratát, az út melletti villanyoszlopot és a vezetéket találta el. A felrobbanó lövedékek következtében sérült meg öt ember.⁵¹ Kétségtelen, hogy a sorozat után a laktanyában tartózkodó tisztek, tiszthelyettesek – de nem kizárva a sorállományt sem – kézfegyvereiket használták, közülük máig ismeretlen személyek a tömegre is lőttek, ami három halálos áldozatot követelt.⁵² Olyan adatot azonban nem sikerült feltárni, amely bizonyítaná, hogy a tömegre irányuló tűzparancsot, akár csak ráutaló módon is, Nagyéri adta volna ki. Ugyanakkor a nyomozás megállapította, hogy az emberek közé kézigránátot hajtó személy valóban Herke József főhadnagy⁵³ volt, aminek következtében ketten súlyos sérülést szenvedtek.⁵⁴

Végül megállapították, hogy Nagyéri Károly el nem évülő bűncselekményt, súlyos jogsértést nem követett el, ilyen elkövetésére utasítást nem adott. Az ezeket mégis elkövetők személye nem állapítható meg, és az a további eljárástól sem várható.⁵⁵

Nagyéri Károly megérte az öt felmentő ügyészégi határozatot. 1994. október 19-én hunyt el. Katonai díszpompával, sortűz mellett

⁵⁰ Az eljárás során a laktanyai sortűzben érintett katonákat és civileket is meghallgattak.

⁵¹ Csavajda József, Varga György, Markovics László, Pénzes Antalné és Antóczy László.

⁵² Kucséra Ferenc haslövés, Nagy Viktor és Kósa János fejlövés következtében hunyt el.

⁵³ Herke József 1981-ben elhunyt.

⁵⁴ Kovácsovics István és Szabó Gyula.

⁵⁵ Miskolczi, 2006, 125–127.

Dunaújvárosban temették el, kőhajításra attól a díszsírhelytől, ami a forradalom dunapentelei áldozatainak emlékét őrzi.

Legfőbb bírálója, kritikusa, Zecher János 2004. november 1-jén hunyt el, 84 éves korában. Több állami és megyei kitüntetés, elismerés mellett Dunaújváros közgyűlése 2007-ben posztumusz „Dunaújvárosért díj”-at adományozott részére,⁵⁶ 2015-től a Marx Károly tér új elnevezése Zecher János tér lett.⁵⁷

⁵⁶ Dunaújváros Megyei Jogú Város Közgyűlésének zárt ülési jegyzőkönyvei. 2007. október 11. 453/2007. (X.11.) számú KH-határozat.

⁵⁷ Dunaújváros Megyei Jogú Város Közgyűlésének nyílt ülés jegyzőkönyvei. 2015. június 18. 447/2015. (VI.18.) számú KH-határozat.

GLAVANOVICS ANDREA

1956 BRIT SZEMMEL

Tanulmányomban a Brit Követség Foreign Office-nak küldött, 1956. október 23-a előtt írt jelentéseit az ún. általános levelezés (General Correspondence FO 371), valamint az ún. további levelezés (Further Correspondence Respecting Hungary FO477) alapján tekintem át, ezzel párhuzamosan a *Times* vonatkozó cikkeivel hasonlítom össze, hogy bemutassam a brit közvélemény és diplomácia Magyarországról és a magyar viszonyokról alkotott képét. A brit nemzeti archívumban (The National Archives) történő kutatást a 2000-ben elfogadott Freedom of Information (FOI) Act¹ szabályozza, és tette lehetővé a kutatást, amelynek értelmében az 1973 előtt keletkezett dokumentumok túlnyomó többségét 2004. január 1-jével kutathatóvá tette. A *Times* digitális archívuma (Times Digital Archive 1785–1985) összesen 1093 magyar vonatkozású találatot adott ki 1956-ra, amiből 429 az október 22-ig keletkezett cikkekre vonatkozik. (Összehasonlításképpen 1955-re 385 találat utalt összesen.)

I. A NEMZETKÖZI HELYZET ÉS A BRIT NÉZŐPONT

Több kutató is foglalkozik a háború utáni brit külpolitika hozzáállásával mind a „kontinens”, mind pedig Közép- és Kelet-Európa és benne Magyarország viszonylatában. Többségüknek az a véleménye, hogy a nagyhatalmak érdekeit hosszú távon nem szolgálták a számukra jelentéktelennek ítélt helyi konfliktusok kirobbanása, és a háború után kialakított *status quo* bármilyen megváltoztatására tett kísérletek. Borhi László párhuzamosan elemzi a brit és az amerikai diplomácia álláspontjait. Stanley M. Maxhoz hasonlóan ő is az amerikai magatartást látja erőteljesebbnek. Nagy-Britannia

¹ www.nationalarchives.gov.uk/foi (Letöltés ideje: 2009. 10. 20.)

nem tett lépéseket sem korábban a német, sem a háború után a szovjet hegemon törekvések megakadályozására. Biztonságpolitikai szempontjai pozitív érdekek hiányában azt szolgálták, hogy a kialakult helyzet fenntartására törekedjen. A térségben kirobbanó forradalmi megmozdulások, a csatlós államok és a Szovjetunió közötti konfliktusok veszélybe sodorhatták a kontinens biztonságát, és a regionális konfliktusok feléledésétől is tartani lehetett, ezért a lassú, „evolúciós jellegű” átalakulásban volt érdekelt Németországgal és Franciaországgal együtt. Ugyanakkor a britek egy ideig támogatták az Egyesült Államokat a kommunista rendszerek destabilizálási törekvéseiben. Ezek kudarca és a koreai háború után azonban változott a koncepció. Az a vélemény alakult ki, hogy az agresszív amerikai politika veszélyezteti a békét és a kialakult *status quó*t, és Kelet-Európa létfontosságú a Szovjetunió biztonsága érdekében. A blokkban felszínre törő elégedetlenségek és a szovjethatalom elleni felkelések kudarcra vannak ítélve nyugati segítség nélkül, s a kimenetelük bizonytalansága veszélyes helyzeteket idézhet elő. Ez a brit álláspont az ötvenes évek elejétől már több ponton egyezett az amerikaival, akik ekkorra felhagytak a destabilizálási törekvésekkel, és így az angolszász politika ismét defenzív lett.² Az elkövetkezendő közel ötven évben sem az Egyesült Államok sem pedig Nagy-Britannia nem kérdőjelezték meg a Szovjetunió szerepét, és meg sem kísérelték a kommunista rendszerek felszámolását. A szovjet hidrogénbomba kifejlesztésével „Kelet-Európa a szovjet nukleáris elrettentés foglya volt”. Az Egyesült Államok külpolitikájában ugyan a Szovjetunió veszélyeztette Nyugat-Európát és ezen keresztül Amerikát is, ezért céljai között jelen volt annak visszaszorítása határai közé, de az erről folyó diplomáciai lépésekben Nyugat-Európa, így Nagy-Britannia sem vett részt.³

Békés Csaba átmeneti időszaknak nevezi az 1945 és 1956 közötti időszakot Magyarországon. Nem valódi válságként értékeli a szovjet blokkon belüli válságokat, mint például az 1953-as berlini felkelést, az 1956-os lengyel és magyar, valamint az 1968-as csehszlovák és 1980–81-es lengyel eseményeket sem. Álválságnak tekinti a szuezit is ebből a szempontból, a nyugati oldalon. Valódi válságként értelmezi ugyanakkor a koreai háborút, a kubai rakétaválságot, a vietnami háborút, Afganisztán szovjet megszállását, a két kelet-berlini vál-

² Borhi László: A nyugati nagyhatalmak és Kelet-Közép-Európa 1945 után, *Világtörténet*, 2009/3–4., 17–18.

³ Borhi, 2009. 5–7.

ságot és Kína Tajvan elleni akcióit, amelyek magukban hordozták a valóságos („meleg”) háborúk lehetőségét és veszélyét.⁴

A brit konzervatívok 1951-ben újra győztek a választásokon, először a háború után, ami egyben Churchill utolsó kormányát is jelentette. 1955-ben Eden vette át a kormányfői posztot az idős politikustól. A brit külpolitika a hidegháború jegyében alakult, miután Sztálin halálát követően Churchill nagyhatalmi csúcstalálkozót célzó elképzelései kudarcot vallottak. Az „elrettentő erő növelése”, a Német Szövetségi Köztársaságról, valamint az Egységes Védelmi Közösség tervéről szóló francia javaslatról alkotott elképzelések és ennek elvetése jól jelzik az európai brit külpolitika alakulását. Az Indokína esetében kialakult brit–amerikai nézetkülönbség, majd a Szuezi-csatorna kérdésében körvonalazódni látszó brit–egyiptomi konfliktus nehéz évet vetített előre. A háborút követően többször hangoztatott egységes Európa-politika az ötvenes években háttérbe szorult. A brit külpolitika hagyományos távolságtartással kezelte a „kontinensen” zajló folyamatokat és eseményeket.⁵ Ebből a szempontból a Szovjetunió vezető szerepét elismerő „csatlós országok”, köztük Magyarországot is értve, semmilyen szempontból nem jelentettek a brit külpolitika számára különösebb érdeklődést. Ez a történelmi gyakorlat és ennek hatásai azonban komoly befolyást gyakoroltak Magyarországon a forradalom kimenetelének és az ország sorsának alakulására.

Talán pontosan ennek az érdeklődésnek vagy érdeknek a hiánya tette azonban képessé a brit külpolitikát arra, hogy a többnyire ugyan leíró jellegű jelentésekben pontos és reális képet alkosson a „vasfüggöny” mögötti helyzetről, hogy pontosan és részrehajlás nélkül értékeljen eseményeket és politikusokat. E tanulmány arra keresi a választ, hogy a XX. kongresszust követő események és változások után mennyiben látta tisztán a brit külpolitika és az ország legjelentősebb napilapja egy számára érdektelen és megítélése szerint talán jelentéktelen ország helyzetét és jövőbeni kilátásait, valamint egy esetleges elégedetlenség vagy megmozdulás megvalósulását.

Geoffrey Wallinger budapesti brit követ⁶ 1951 áprilisában írta az alábbi sorokat, magyarországi kiküldetésének utolsó heteiben: „A

⁴ Békés Csaba: Európából Európába. Magyarország konfliktusok keresztútjében. 1945–1990, Budapest, Gondolat, 2004, 12–13.

⁵ Egedy Gergely: Nagy Britannia története. 1945–1987, Budapest, HVG Rt, 1991, 49–51.

⁶ 1945–1947 között a Brit Politikai Misszió mint az SZEB része a diplomácia képviselő, majd a békekötés után 1947–1963 között követségi (British Legation),

diplomácia funkcióit három szóval szokás definiálni: tárgyalás, képviselet és információ [negotiation, representation and information]. Ami Budapestet illeti, a tárgyalási funkció [...] az utóbbi időben kizárólag *ad hoc* megbeszélésekre korlátozódik a szovjetizálás útján megtett újabb és újabb lépések kellemetlen következményeiről és hatásairól. Miután lehetetlenné vált a konstruktív tárgyalás, a képviselet funkcióját is képtelenség már ellátni. A követség tagjai nem tarthatnak fenn nyíltan kapcsolatot magyarokkal, mivel a rendőrállam figyelme, melynek szervei nyíltan és ismételten »az imperialista reakció kémeinek és ügynökeinek« írnak le bennünket, sajnos hatékonyan megtettek minden tőlük telhetőt annak érdekében, hogy veszélybe kerüljön minden magyar, aki ismer minket. Végül pedig a rendőrség figyelme természetesen azzal járt, hogy információforrásaink minimálisra zsugorodtak.”⁷ A követ jelentése alapján is jól látszik, hogy milyen nehézségekkel küzdöttek a nyugati diplomaták a vasfüggöny mögött a hidegháború és a magyar–brit diplomáciai kapcsolatok talán legnehezebb időszakában, annak ellenére, hogy a brit diplomácia még ebben az időszakban is ügyelt rá, hogy igazi karrierdiplomátákat küldjön Magyarországra. Horváth Gyula tanulmányában azt írja: a „Foreign Office magasan képzett és a térséget jól ismerő diplomatákat küldött Budapestre, még azokban az években is, amikor a két ország közötti rendkívül rossz viszony miatt alig volt jelentősége annak, ki áll a budapesti követség élén”.⁸ Haraszi Éva is megerősíti ezt. Szerinte a brit diplomáciai jelentések hangneme nem tükrözte még az ötvenes években sem azt az átalakulást, amelyen Nagy-Britannia a háború után átment. Nem fogalmazódott meg a kor elit magániskolába járt diplomatáiban Nagy-Britannia megváltozott, új helyzetbe kerülése, és a világpolitikában más szempontok létezése, mint a brit birodalmi érdek. Ugyanakkor a jelentések alapján leszűrhető, hogy a kisebb és számukra kevésbé fontos országokba is jól képzett, kiváló diplomatákat akkreditáltak, akik jelentéseikben pontos tájékoztatást és elemzést tudtak adni az illető ország gazdasági, társadalmi és politikai helyzetéről.⁹

1963-tól pedig nagykövetségi (British Embassy) szintű a diplomáciai képviselet Magyarországon.

⁷ Idézi Hegedüs Gyula: A londoni magyar diplomáciai képviselet, *Modern Magyarország*, 3. évf. 1., 2014, 330–331. <http://moma.elte.hu/wp-content/uploads/2014/08/momakulon.pdf> (Letöltés ideje: 2017. 01. 06.)

⁸ Hegedüs, 2014. 331. (PIL, 50861. f. 140. öc., az NA FO 371/95197 jelzetű dokumentumának másolata. Wallinger 91. sz. jelentése Morrison külügyminiszternek 1951. április 21.)

⁹ Haraszi Éva: A budapesti angol nagykövetség jelentései 1953–57, *Világtörténet*, 1996, tavasz–nyár.

2. A KÖVETI JELENTÉSEK ÉS A TIMES TUDÓSÍTÁSAI

L. A. C. Fry¹⁰ brit követ 1956. január 2-án küldte el első két jelentését Selwyn Lloyd külügyminiszternek a Foreign Office-ba. A követi jelentések általában is tartalmaztak személyes élményeket és véleményt, de az első jelentésekre még inkább jellemző ezeknek a benyomásoknak a megjelenítése. A követ ekkor még alig több mint két hónapja tartózkodott Magyarországon, de az ötvenes évek minden nyomorúsága megelevenedik jelentéseiben.

Első észrevétele az volt, hogy Budapestet nem lehet megfosztani szépségétől még jelenlegi állapotában sem, és a külső háborús sérülések okozta sebeket be lehet gyógyítani. Második és sokkal mélyebb benyomásként az emberek magatartását említette. Amit hiányolt, az az elevenség, mert szerinte még a gyerekek is természetellenesen visszafogottak voltak nyilvános helyen, bár a szemlélő számára látszólag jól ápoltak. Majdnem az egész nemzetre jellemző tulajdonságként említette a fizikai és mentális levertséget, ami alól csak a katonák és a sportolók kivételek. Leírása alapján a hatalom Moszkva ellenőrzése mellett a veterán sztálinista Rákosi kezében van, akit a közép-európai kommunista vezetés régi gárdájának, nagy túlélőinek egyikeként jellemzett.

A megélhetésre, a körülményekre utalva leírta, hogy az élelmiszer drága, a hús, a kenyér és a tojás gyakran elégtelen mennyiségű, és az emberek között az az elterjedt nézet, hogy minden a Szovjetunióba megy.

Még az ötvenes évek közepén is úgy látta, hogy nekünk, magyaroknak erős kapcsolatunk van a nyugattal és a nyugati kultúrával, ezzel együtt szerinte a magyarok érzékenyek a művészetekre is, és szellemi forrásokkal és a lélek világosságával is rendelkeznek. Feltételezése szerint ez sokkal inkább jellemző volt ránk, mint akkori szövetségeseinkre. Jókedvűnek és ingatagnak tartott minket, akiknek nem mellékesen van humorérzékük. Röviden és tömören úgy fogalmazott: „nem olyan fából faragták őket, hogy megbízható párttagok legyenek”. A követségre eljutott adatok alapján a rendszer aktív támogatóit a lakosság körében 5-10%-nál nem becsülték

¹⁰ Leslie Alfred Charles Fry brit követ 1955. október 24-től. (Előde 1953. július 29-től George Peter Labouchere, utódja Nicholas John Cheetham 1959. február 4-től.) Red Book The Foreign Office List for 1955. 1956. The Foreign Office List and Diplomatic and Consular Year Book. Harrison and Sons Ltd. London. 1955. és 1956.

többre. A nemzeti karaktert azzal egészítette ki, hogy a magyarokra, és általános hozzáállásukra jellemző az apátiába hajló rezignáció, a „haladj lassan, de ne állj ellen” típusú kompromisszum.

Azt írta, hogy a küszöbön álló csodálatos felszabadulásról¹¹ alkotott elképzelések széles körben elterjedtek az emberek között, de Fry-nak úgy tűnt, hogy minden egyes – az együttélés irányába tett – lépéssel, a „hideg béke, hidegháborúvá való átalakulásával” egyre valószínűtlenebbé vált a csoda bekövetkezése. Magyarország felvétele az ENSZ-be ezeket az álmokat majdnem teljesen szertefoszlatta nemcsak a követ személyes megítélése, de az országban tapasztalható általános nézet szerint is.¹² A követ által leírt színes képi eszközökkel illusztrált első benyomás valóban reális képet festett a korabeli viszonyokról, jól láttatta az ország helyzetét egy külföldi szemével.

Február elején részletes elemzést küldött a Foreign Office-ba a magyarországi gazdasági helyzetről az 1955. évi hivatalos statisztikai adatok és az 1955. évi gazdasági terv teljesítése alapján. A követ fölötté magának a kérdést, hogy mitől van a magyar gazdaság olyan súlyos helyzetben. Szerinte a megoldás Rákosinak a szakszervezeti kongresszuson mondott januári beszédében volt. Ebben a beszédben volt szó arról, hogy az áruk azért nem versenyképesek, mert az előállítási költségük sokkal magasabb, mint a versenytársaknál, és áron alul kell eladni őket, s az állam egészíti ki a költségeket, ami az életszínvonal hanyatlását okozza. A követ a bajok gyökerét végső soron a sztálinista dogmákban, részletesebben a mezőgazdaság helyzetében, Magyarország szovjet blokkba való integrálódásában, a korábbi erőltetett iparosításban, az ország oroszok általi kifosztásában és a magyar ipar technikai színvonalának elégtelenségében látta. Ezek együttesen vezettek többek között oda, hogy nyomasztó lett a valutahiány. A követ azzal zárta a gazdasági beszámolót, hogy azt reméli, a nyugat nem segít Rákosinak azzal, hogy a jórészt saját maga okozta gazdasági bajok megoldására hitelekkel és különböző könnyítési feltételekkel vagy technikai segítséggel rövid távú előnyökhöz juttatja.¹³

¹¹ Az osztrák államszerződés megkötése után a Vörös Hadsereg Magyarországról történő kivonulására és ezzel együtt a kommunista uralom megszűnésére számítottak, és ebben reménykedtek sokan még ekkor is.

¹² The National Archives (továbbiakban: TNA) FO 477/10 Further Correspondence Respecting Hungary (továbbiakban: FCRH) Part 10. January to December 1956. NH 1019/1 Impressions of Hungary. Mr. Fry to Mr. Selwyn Lloyd. Budapest, January 2. 1956.

¹³ TNA FO 477/10 FCRH Part 10. January to December 1956. NH 1102/1

A *Times* ez idő alatt a legkülönbözőbb magyarországi eseményekről adott hírt. A tiszalöki vízerőmű építéséről,¹⁴ Shakespeare *III. Richárdjának* bemutatásáról Major Tamással és Lázár Máriával.¹⁵ Mindkettőről képet is közölt, és arról is tudósított, hogy megjelentek angol nyelven Horthy emlékiratai.¹⁶

Rendszeresen szerepeltek a hírek között az országot elhagyni akarókról, repülőgépen vagy szárazföldön történő menekülési kísérletekről szóló tudósítások, amelyek hol sikeresek, hol sikertelenek voltak, és többnyire természetesen Ausztrián keresztül történtek.¹⁷

A brit követ által emlegetett szakszervezeti kongresszusról is olvashatunk a *Times*-ban. Rákosi arról beszélt, hogy a kapitalista országok maguk mögött hagyják a szocialista országokat, ha a szocialista ipar nem tudja fejleszteni a módszereit. Hangsúlyozta, hogy a technikai lemaradás olyan nagy, hogy a Központi Bizottság külön ülést szentelt e téma megvitatásának.¹⁸

Különböző koncepciók perekről, letartóztatásokról is szóltak a hírek, többek között Marton Endre és felesége peréről, akik az Associated és a United Press amerikai hírügynökségek tudósítói voltak Magyarországon, és ügyük diplomáciai bonyodalmat okozott az Egyesült Államok és Magyarország között.¹⁹ Írt két magyar MIG gép összeütközéséről osztrák területen,²⁰ és a Szabad Európa Rádió által léggömbön²¹ Magyarországra ledobandó propagandaanyagok landolásáról London és Hampshire környékén a szélirány megváltozása miatt – a csomag Churchill és Grace Kelly fényképeit is tartalmazta.²² Tudósított a rossz terméseredményekről,²³ március 6-án pedig arról, hogy a csehszlovák légierő bombázta a Dunát, közel a magyar határhoz, hogy megtörjék a Dunán kialakult jégtorlaszt.²⁴ A dunai áradásról is írt, miszerint a Magyar Rádió tudósítása alapján Budapesttől délre mintegy 200 ezer acre [hold?] terület

Report on Fullfilment of Hungarian Economic Plan for 1955. Mr. Fry to Mr. Selwyn Lloyd. Budapest, February 3. 1956.

¹⁴ *The Times*, 1956. január 10. és 1956. január 11., 7. Picture Gallery

¹⁵ *The Times*, 1956. január 13., 3. Picture Gallery.

¹⁶ *The Times*, 1956. január 19., 11.

¹⁷ *The Times*, 1956. január 11., 7.

¹⁸ *The Times*, 1956. január 25., 6.

¹⁹ *The Times*, 1956. január 16., 7.

²⁰ *The Times*, 1956. január 23., 6.

²¹ L. erről Simándi Irén: Léggömbakció, *Valóság*, 2006/10., 33–42.

²² *The Times*, 1956. február. 4., 4.

²³ *The Times*, 1956. február 10., 11.

²⁴ *The Times*, 1956. március 16., 9.

került víz alá, miután a folyó hét helyen áttörte a gátat, és Kodály *Psalmus Hungaricus*ának londoni bemutatását is hírül adta.²⁵ A Magyar Rádió bejelentése szerint április elsején éjjel Nyugat-Magyarországon földrengés volt. Halálesetről nem tudott a *Times*, de sokan megsérültek, néhány városban házak is.²⁶

A kommunistaellenes „nyugati propagandát” és a fellazítást nagyon jól szolgálták ezek a színes hírek, ugyanakkor mind a jelentések, mind a sajtó evidenciaként és megváltoztathatatlanként kezelték a helyzetet. E körülmények közepette érték az országot és a nemzetközi politikát az SZKP XX. kongresszusáról érkező hírek. Az 1957 elején küldött visszatekintés az alábbiakban foglalja össze a XX. kongresszus hatásait: „Az év Rákosival indult – a szovjet dominancia és zsarnokság eszközével –, aki minden jel szerint minden eddignél szilárdabban birtokolja a hatalmat. Az a könnyedség, ahogyan kizárta Nagy Imrét az MDP-ből, és elfojtotta az »írók lázadását« 1955 végén, azt feltételezte, hogy nem sok mindentől kell tartania. A kaleidoszkóp azonban hamarosan megváltozott. Februárban az SZKP XX. kongresszusa új politikát vezetett be, mely Sztálin marsall befeketésével és a személyi kultusz elítélésével párosult, ami határozott bátorítást jelentett azoknak – különösen magában a magyar kommunista pártban –, akik szemben álltak Rákosival és azzal az anakronizmussal, amelynek megtestesítője volt. A XX. kongresszusról a Központi Vezetőség elé terjesztett jelentése március 10-én váratlanul őszinte kritikával találkozott. Ettől a pillanattól egyre növekvő ellenállással kellett számolnia a párton belül, amit Kádár vezetett, aki maga is a sztálini politikai módszerek áldozata volt, és nyomás nehezedett rá Nagy Imre újrafelvételével kapcsolatban is. Visszatekintve világos, hogy az eseményeknek egy olyan sorozata indult el, amit csak erőszakkal lehetett visszafordítani.”²⁷ Fry követ úgy látta, Rákosi a tavasz folyamán továbbra is élvezte a szovjet vezetők támogatását, és sokáig az volt a véleménye, hogy képes lesz hatalmon maradni, és semmi olyan változtatást nem fog engedni, ami kockáztatja a pozícióját.²⁸ Továbbá mind a jelentések,

²⁵ *The Times*, 1956. február 18., 9.

²⁶ *The Times*, 1956. április 2., 5.

²⁷ TNA 477/11 FCRH Part 11 January to December 1957 NH 1011/1 No.2 Hungary: Annual Review for 1956 Mr. Fry to Selwyn Lloyd Budapest, January 3, 1957.

²⁸ TNA FO 477/10 FCRH Part 10. January to December 1956. NH 10110/24 Speech by Mr. Matyas Rákosi. Mr. Fry to Mr. Selwyn Lloyd. Budapest, May 25. 1956.

mind az újságcikkek rávilágítanak arra, hogy a XX. kongresszus által képviselt változások ilyen rövid távon nem hoznak változást az emberek mindennapi életében.

A *Times* is hosszú elemző cikkben írt március 14-én a XX. kongresszust követő magyar helyzetről. Ekkor még a lap is osztotta azt a véleményt, hogy nem lehet változást várni Magyarországon, és ezt a lakosság is így gondolja. Mindenesetre annyit megjegyzett, hogy sokak szerint a moszkvai események abba az irányba hatnak, hogy a csatlós országok kormányai egy kicsit szabadabb kezet kapnak. Többek, köztük Rajk várható rehabilitálásáról is írt a cikk.²⁹ Tudósítás volt olvasható Hegedüs miniszterelnök beszédéből március 27-én, mint aki részben megvédte Nagy Imrét,³⁰ és Rákosi egri beszédéről március 31-én, amikor bejelentette Rajk rehabilitálását.³¹ Április 24-én azonban már arról írt, hogy a pártkritika kicsúszott a vezetés kezéből, és Rákosit fenyegeti.³² Érdekes összefüggést talált a *Times* a magyar–osztrák határon lévő szögesdrót és aknamező felszámolása és az osztrák választásokon induló osztrák kommunista párt esélyei között. Megállapította, hogy az segítheti a pártot a választásokon.³³

A tavasz fontos magyar vonatkozású híre volt Fábry Zoltán *Körhinta* című filmjének cannes-i bemutatója. Hosszú elemzést közölt a *Times* a filmről, és megállapította a kelet-európai filmművészet szemmel látható fejlődését és átalakulását, azt, hogy Magyarországon új nemzeti mozi van kialakulóban, amittől nagyszerű dolgokat lehet várni, és hogy ez milyen üdítő hatást gyakorolhat az európai filmművészetre.³⁴

Július 16-i cikkében szintén azt állapította meg, hogy a különböző események ellenére Rákosi még mindig szilárdan a nyeregben van, és kihasználja, hogy újabb szöveget verjen a tavaly kizárt Nagy Imre koporsójába.³⁵ (Hogy mennyire nem volt érzékelhető a változás, jól jelzi, hogy három nappal később már Rákosi leváltásáról tudósított.) A lap a fejekben lévő zavarodottsággal is szembesíti olvasóit, amikor arról írt, hogy Magyarországon az írók és újságok próbáltak különbséget tenni az ország javát szolgáló kritika és a pártellenes tevékenység között, valamint elemezték és próbálták megfejteni

²⁹ *The Times*, 1956. március 14., 9.

³⁰ *The Times*, 1956. március 27., 8.

³¹ *The Times*, 1956. március 31., 5.

³² *The Times*, 1956. április 24., 8.

³³ *The Times*, 1956. május 11., 9.

³⁴ *The Times*, 1956. május 4., 3.

³⁵ *The Times*, 1956. július 16., 9.

a bevezetésre került új fogalmat, az ún. „szocialista törvényességet” a rehabilitálások tükrében. Így megoldatlan problémaként vetette föl azt, hogy a kommunista országok vezetői hogyan oldják föl a nagyobb szabadság és jogszerűség alkalmazásának elvét anélkül, hogy saját hatalmukat alapvetően kockáztatnák.³⁶

A követi jelentés az Egyesült Királyság és Magyarország kapcsolatairól megállapította, hogy azok 1956-ban, a kommunisták magyarországi hatalomátvétele óta a lehető legjobbak voltak – legalábbis a felszínen. Pénzügyi és kereskedelmi szerződést írtak alá 1956. június 27-én, és szokatlan készség mutatkozott „Öfelsége Követségének” különböző ügyeinek intézésére. A kémkedésért 1949 és 1953 között bebörtönözött volt magyar alkalmazottakat szabadon bocsátották, régóta függőben lévő útleveleket állítottak ki váratlanul, és a követség két karácsony előtt, a rendőrterror alatt letartóztatott alkalmazottját figyelemre méltó gyorsasággal szabadon bocsátották.³⁷

A követ a XX. kongresszus hatásairól részletes elemzést küldött a Foreign Office-ba július 3-án. Úgy értékelte, hogy továbbra is kicsi a változás a rezsim politikájában. Rákosi pozíciójáról nem beszélt, valószínűleg azért, mert lemondásának továbbra sem érzékelté látható jeleit. Szerinte a lakosság nagy része számára nem volt tapasztalható nyoma a változásoknak. Az a kisebbség, amely hasznát látta a XX. kongresszus óta alkalmazott új politikának, csupán egy kis csoport volt: néhány száz fő, akiket azért ítéltek el és börtönöztek be, mert megkérdőjelezték a sztálini elveket és Rákosi tevékenységét, és akiket ekkor valamilyen módon rehabilitáltak. Azt is megjegyezte azonban Fry, hogy ezeknek az embereknek a nagy része kommunista volt.³⁸

Rákosi lemondásának sem tulajdonított túl nagy jelentőséget, ahogyan Gerő beszédét elemezte. Rákosi lemondásáról nem is írt külön. Gerő beszéde azt sugallta számára, hogy továbbra sem várható változás a párt politikájában. Szerinte a Kreml olyan embert választott, aki a legkevesebb lehetséges változást jelenthette. Magát Gerőt száz százalékgig moszkovitának tartotta, aki Rákosi legközelebbi elvtársainak egyike. A magyarok nemcsak Rákosi bukásában reménykedtek, mint írta, hanem valamivel liberálisabb politikában is.

³⁶ *The Times*, 1956. július 17., 11.

³⁷ TNA 477/11 FCRH Part 11 January to December 1957 NH 1011/1 No.2 Hungary: Annual Review for 1956 Mr. Fry to Selwyn Lloyd Budapest, January 3, 1957.

³⁸ TNA FO 477/10 FCRH Part 10. January to December 1956. NH 10110/38 Effect in Hungary of New Policies Introduced at 20th Congress of the Communist Party of the USSR. Mr. Fry to Mr. Selwyn Lloyd. Budapest, July 3. 1956.

Optimizmusuk szerint hamar elpárolog majd, de végkövetkeztetése ezzel kapcsolatban az volt, hogy megbízható előrejelzések szerint Gerő nem fog sokáig kitartani. Ezt a nézetet jugoszláv kollégája is osztotta, aki 6-12 hónapot adott az új vezetésnek.³⁹

A *Times* július 19-én tudósított Rákosi lemondásáról és Gerő első titkári pozíciójáról, ami a *Times* szerint sem jelentett túl nagy változást, de szerintük annak a jele volt, hogy van elmozdulás Magyarországon is.⁴⁰ Augusztus 27-én a lap azt írta, hogy az *Irodalmi Újság* tűz alá vette a kommunista vezetőket azért, mert arisztokratábbak a Habsburgoknál, és közölte az *Irodalmi Újság* véleményét és magyarázatát, hogy arról panaszkodnak: például a háború előtt József főherceg gyermekei közönséges állami iskolába jártak, ehhez képest a kommunista vezetők gyerekei magánoktatásban részesülnek, és külön nekik fönntartott boltokban vásárolnak.⁴¹ Szeptember 4-én arról a filmbe illő groteszk szituációról adott hírt, amelynek következtében a belügyminiszter rendeleti úton megszüntette a kormány és a párt szolgálati járműveinek elsőbbséget biztosító szabályokat a különleges rendszámot és megkülönböztető jelzést viselő járművek esetében. Idézi a rendelet magyarázatát, hogy egy közlekedési rendőr arról panaszkodott, a megkülönböztető jelzést használó autók száma úgy megnövekedett, hogy sokszor egy keresztútnál nem lehet tudni, melyiknek kell elsőbbséget adni, miközben Magyarországon ebben az időben nagyon kevés autó volt magánkézben.⁴²

A *Times* arról is tudósított, hogy fiatalok sikeresen eltérítették a MALÉV szombathelyi járatát, és a németországi ingolstadti NATO-bázison landoltak.⁴³

Az országgyűlés parlamenti ülészakát a diplomata közösség galériájáról nézte, és megállapította, hogy az egész parlamenti jelenetet jó előre elpróbálták. Nyugati mértékkel nézve az előadás komédia volt számára. Végkövetkeztetése ezzel kapcsolatban az volt, hogy mivel a választások Magyarországon egy lista alapján zajlanak, a parlament nem lehet más, mint továbbra is a kommunista politika eszköze.⁴⁴

³⁹ TNA FO 477/10 FCRH Part 10. January to December 1956. NH 10110/44 Speech by the New First Secretary of the Hungarian Workers Party. Mr. Fry to Mr. Selwyn Lloyd. Budapest, July 20. 1956.

⁴⁰ *The Times*, 1956. július 19., 10.

⁴¹ *The Times*, 1956. augusztus 27., 7.

⁴² *The Times*, 1956. szeptember 4., 7.

⁴³ *The Times*, 1956. július 14., 6. A történetet Iszák Ferenc, újságíró, az egyik gépeltérítő, *Free for All to Freedom* (2011) című regényében feldolgozta, Fazakas Péter rendezésében *Szabadság-Különjárat* címmel film is készült belőle 2013-ban.

⁴⁴ TNA FO 477/10 FCRH Part 10. January to December 1956. NH 10110/58

Szeptember 10-i levelében Rákosi bukását három okra vezette vissza. Az első a leplezetlen sztálinizmusa, ami a XX. kongresszus fényében már anakronizmusnak számított, ennek azonban véleménye szerint valójában nem volt jelentősége. A másodikként Rákosi saját elvtársainak vele szembeni kritikáját fogalmazta meg, amit már nem lehetett figyelmen kívül hagyni, habár szerinte csillapítani lehetett volna. A harmadik ok a Titoval való kibékíthetetlen ellentéte volt, ami a Jugoszláviával való jobb viszony akadályává vált, és ez legalább annyira fontos szempont volt Fry szerint, mint a második, s e kettő kombinációja már döntővé vált. Rákosi nem erősség volt többé, hanem gyengeség, szerinte ezért kellett mennie.⁴⁵

Szeptemberre, egy hónappal a forradalom előtt tisztán látható volt, hogy Magyarország súlyos gazdasági helyzetben van, és a következő hónapban a Szovjetunió kénytelen lesz 100 millió rubel értékű hitelt nyújtani neki. Utóbb a Kádár-rezsim már nyilvánosan beismerte, hogy csak a kapitalista hatalmak és a szovjet blokk jelentős támogatása javíthat a helyzeten.⁴⁶

Részletes jelentésekben elemezte az értelmiség helyzetét és az ebben bekövetkezett változásokat, a Hazafias Népfrent szerepét, a kollektivizálást, valamint Magyarország és Jugoszlávia kapcsolatának változásait. Részletesen beszámolt Rajk és társai újratemetéséről. Nem kerülte el a figyelmét Gerő távolmaradása, akinek, mint megjegyezte, moszkvai útja nem véletlenül nem fejeződött be a temetés idejére. Szerinte a rehabilitálás valódi oka nem nyert publicitást, és ez a Jugoszláviához fűződő viszony megváltozása volt, időzítésére pedig Tito krími tartózkodása miatt került sor éppen október 6-án.⁴⁷ A forradalom előtti utolsó jelentés október 18-án készült, amelyben Nagy Imrének a pártba való visszatéréséről számolt be.⁴⁸

Innovations in the Procedure of the Hungarian National Assembly. Mr. Fry to Mr. Selwyn Lloyd. Budapest, August 10. 1956.

⁴⁵ TNA FO 477/10 FCRH Part 10. January to December 1956. NH 10110/69 Rákosi's Contribution to Communism in Hungary and the Reasons for his Eclipse. Mr. Fry to Mr. Selwyn Lloyd. Budapest, September 10. 1956.

⁴⁶ TNA 477/11 FCRH Part 11 January to December 1957 NH 1011/1 No.2 Hungary: Annual Review for 1956 Mr. Fry to Selwyn Lloyd Budapest, January 3, 1957.

⁴⁷ TNA FO 477/10 FCRH Part 10. January to December 1956. NH 10110/76 László Rajk and Associates Accorded a State Funeral. Mr. Fry to Mr. Selwyn Lloyd. Budapest, October 12. 1956.

⁴⁸ TNA FO 477/10 FCRH Part 10. January to December 1956. NH 1016/5 Reinstatement of M. Nagy in the Hungarian Workers Party. Mr. Fry to Mr. Selwyn Lloyd. Budapest, October 18. 1956.

A *Times* október 2-án tudósított arról, hogy a magyar pártvezér, Gerő csatlakozott a szovjet és a jugoszláv pártelnökhöz Jaltában, s a lap szerint ez fölvetette annak lehetőségét, miszerint Tito váratlan krími látogatása azt a célt szolgálja, hogy megvitassák az ideológiai különbségeket.⁴⁹

A *Times* október 3-án a magyarországi kritikus élelmiszer- és üzemanyaghelyzetről írt: úgy tudta, hogy ennek oka a rossz termés és az üzemanyag-szállítások akadozása volt.⁵⁰ Október 4-én az orosz csapatok esetleges magyarországi és csehszlovákiai kivonásáról írt. Ezt tartotta a Tito, a szovjet és a magyar vezetők között zajló tárgyalások egyik nagy kérdésének.

A jelentések szerint a háromhetes vasúti szállítási korlátozás valódi oka nem a súlyos szénhiány volt, mint ahogy hivatalosan jelentették, hanem az, hogy az oroszok rendelkezésére bocsátották a gördülő anyagot.⁵¹

Hírt adott a lap arról is, hogy Gerőt két másik pártfunkcionáriussal együtt Moszkvába rendelték, ahol előző nap Mikojannal, a miniszterelnök első helyettesével és Szuszlovval, a szovjet legfelsőbb tanács tagjával tárgyaltak. A baráti és egyetértésben zajló tárgyalások részleteiről nem tudott a lap.⁵² Farkas Vladimír letartóztatását is megemlíttette, ezzel összefüggésben rámutatott arra, hogy a szocialista törvényesség megsértésével és Rajk rehabilitálásával kapcsolatban egyedül Farkas Mihály volt az, akit név szerint megneveztek és megvádoltak Rajk elítéléséért és kivégzéséért.⁵³ Októberben írt még a lap az erős magyar olimpiai csapatról, és arról, hogy a magyar és a lengyel diákok lázadoznak az orosz nyelv és a sztálinizmus helyett bevezetett marxizmus-leninizmus tanulása ellen.⁵⁴

Végezetül a Magyar Rádió⁵⁵ híre alapján október 23-án arról tudósított, hogy a budapesti egyetemek hallgatói viharos gyűlésen követelték Nagy Imre visszatérését a hatalomba, és kifejezték baráti együttérzésüket a lengyel elvtársakkal, akik szuverenitásukért és a liberalizálásért harcolnak.⁵⁶

⁴⁹ *The Times*, 1956. október 2., 8.

⁵⁰ *The Times*, 1956. október 3., 8.

⁵¹ *The Times*, 1956. október 4., 10.

⁵² *The Times*, 1956. október 8., 6.

⁵³ *The Times*, 1956. október 11., 9.

⁵⁴ *The Times*, 1956. október 19., 10.

⁵⁵ Vö. Simándi Irén: *Politika, társadalom, gazdaság a Magyar Rádióban 1953–1956*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2016, 376, 436–437.

⁵⁶ *The Times*, 1956. október 23., 8.

3. AZ ESEMÉNYEK SODRÁBAN

A média befolyása ezekben a napokban hagyományos szerepéhez képest is különösen megnövekedett mind a Magyarországról, mind pedig az országba érkező hírek tekintetében. Az újsághíreken túl, amiből a Times is kivette részét, különösen nagy jelentőségűek a képi és a hangdokumentumok. Nem véletlen, hogy a Szabad Európa Rádió egykori tudósítási és megítélése is fontos kérdései a történetírásnak, és az sem, hogy a forradalom leverése után a nemzetközi közvélemény nyomására amerikai és európai vizsgálat is indult erről.⁵⁷ A Magyar Rádió történetében is fontos mérföldkő az 1956-os forradalom. Szerepe vitathatatlan, hiszen az első lövések is a rádiónál dördültek el október 23-án, és a forradalom egyik főszereplője maradt mindvégig.⁵⁸ A BBC egyedülálló módon első kézből adott hírt az eseményekről a világnak, a közvéleménynek, a brit követség pedig kódolt rádióüzeneteiben kormányának és ezen keresztül a nemzetközi diplomáciának.

Az 1956-os forradalom kitörése váratlanul érte a „nyugati világot” is. A *status quo* felrúgásának nem volt realitása. A brit diplomáciai képviselő azonban a szuezi válsággal nehezített körülmények ellenére, a maga módján, helyi szinten mindenképpen segítő szándékkal viszonyult hozzá. A kortárs jelentéseken és visszaemlékezéseken is átüt a forradalommal való mély és személyes szimpátia, a személyes felelősség és a történelmi pillanat megélése, amit a követ meg is fogalmazott több írásában. Ennél többet azonban nem vállaltak, nem is vállalhattak diplomataként egy „ellenséges” országban, a hidegháborús körülmények között: „Nyilvánvalóvá vált, hogy Magyarország és a külső nyugati hatalmak közti kommunikáció egyetlen eszköze a brit kormánnyal közvetlen összeköttetésben álló követségi rádió. Ezzel óriási felelősség hárul rám abban, hogy a világ szabad országait folyamatosan tájékoztassam a magyarországi eseményekről.”⁵⁹

A negyvenes évek végétől egyre ritkábban, s egyre kevesebb információ jutott el a „szabad világba” Európának a kommunista uralom alatt álló részből. A forradalomról szinte csak rádión keresztül

⁵⁷ Simándi Irén: *Magyarország a Szabad Európa Rádió hullámhosszán 1951–1956*, Budapest, Országos Széchényi Könyvtár – Gondolat Kiadó, 2005, 298–305.

⁵⁸ Simándi Irén: *Politika, társadalom, gazdaság a Magyar Rádióban 1953–1956*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2016, 377.

⁵⁹ Brit Követség, 1956. okt. 29., 09:27; www.1956nezopontok.hu 2016. október 20. A Brit Nagykövetség kiállítása a forradalom 60. évfordulóján.

érkeztek hírek nyugatra. A BBC tudósítója, Charles Weeler és George Mikes egy operatőr és egy hangmérnök társaságában a BBC két mozgatható kamerájának egyikével készítettek forrásértékű felvételeket október 30. és november 2. között. Különösen érdekes és értékes, hogy a forradalom olyan vidéki helyszínein jártak, mint Sopron, Mosonmagyaróvár és Győr. Az elkészített, összességében optimizmust tükröző felvételeket november 5-én hétfőn a BBC *Panoráma* című adásában le is adták; a sors szomorú fintora, hogy éppen akkor, mikor a Vörös Hadsereg új offenzívába kezdett Magyarországon. A tudósító két hét múlva visszatért Bécsbe, és ott a menekültekkel készítettek riportot.⁶⁰

A követség együtt élt az eseményekkel, és miközben a város utcáin harcok dúltak, „egy géppuskalövedék füttyülve átütötte az irodám ablakát. Éppen az asztalomnál ültem; a golyó a plafonban állt meg a fejem felett”⁶¹ – írta a követ személyes élményeit az események sodrában. A harcok és veszélyes helyzetek ellenére sem veszítette el a humorérzékét, amit jól példáz az alábbi feljegyzése: „A rádióunk, Jimmy Green arról tájékoztatót, hogy erejének végéhez ért. Két nap és két éjszaka folyamatosan a készüléknél volt, és már nem bírja tovább. Erre csak egy megoldást látok: a titkári irodában felbontunk egy üveg pezsgőt.”⁶² Majd később azzal folytatta: „úgy tűnik, ez bevált. Mindketten határozottan új erőre kaptunk.”⁶³

Noel Cowley katonai attasé feljegyzése arra is példa, hogy diplomáciai védettségük tudatában kissé gyerekes vagy talán felelőtlen lépések is előfordultak. „Néhány brit követségi titkár azzal szórakoztatja magát, hogy a felső emeleti ablakokból hecceli a harckocsiban lévő katonákat. Papírgalacsinnal dobálják őket.”⁶⁴ Pár perccel később már a következményekről írt az attasé: „Azt hiszem, kijelenthető, hogy az oroszok nincsenek elragadtatva a titkárok viselkedésétől. Az egyik parancsnoknak annyira elege lett, hogy a tankjával a követség ajtajához gurult, az ágyút egyenesen befelé irányítva!”⁶⁵

⁶⁰ *Amit a BBC látott* című dokumentumfilm. MTV RT. 1996. Szerkesztő: Spilák Klára. Rendező: Mérei Anna. A Duna World 2016. szeptember 25-i adása alapján.

⁶¹ Brit Követség, 1956. november 4. 16:21; www.1956nezopontok.hu 2016. október 20. A Brit Nagykövetség kiállítása a forradalom 60. évfordulóján.

⁶² Uo. Brit Követség, 1956. november 6., 17:29.

⁶³ Uo. Brit Követség, 1956. november 6., 19:54.

⁶⁴ Uo. Brit Követség, 1956. november 8., 13:43.

⁶⁵ Uo. Brit Követség, 1956. november 8., 14:02.

4. KITEKINTÉS

A követ az 1957. januári összefoglaló éves jelentést azzal indította 1956-ról optimizmussal telve, hogy az utókor számára is időtállóan, a ma már számunkra is kimondható forradalomként értékelte az eseményeket: „Az 1848-as évhez hasonló büszkén vállalt helyet foglal majd el, és úgy fog bevonulni az ország történelmébe, mint az október 23-i forradalom.”⁶⁶

A jelentés befejezésében az események kortárs szemtanújaként személyes hangvételű sorait olvashatjuk: „Az év különböző szóbeszédekkel ért véget. Eszerint, ha választani kell a politikai és a gazdasági kötelezettségek között, amit egy vonakodó csatlós képvisel, akit fegyveres erővel igáztak le, és aki éppúgy gazdasági, mint stratégiai vagyron is egyben, ahhoz hogy Magyarország újra dolgozzon, a szovjet vezetők megengedik Kádárnak, hogy legalább tegyen néhány politikai engedményt a forradalomnak. Az új program azonban, amit hetek óta ígérnek, még várat magára. Eközben a magyarok viselkedése a kétségbeesés dacos bátorságát mutatja. Fővárosukat feldúlták, számuk megfogyatkozott az erőszak, a deportálások és a menekülés miatt. Bizonyára nyomorúság és munkanélküliség várható, és további megtorlás. Nincs sok veszítenivalójuk. Bátorságuk, egységük és fegyelmeztségük révén megtartják becsületüket. Bízom abban, hogy áldozatuk nem volt hiábavaló saját országuk vagy akár a világ számára.”⁶⁷

A hidegháborúnak ebben a szakaszába azonban sem az újságírók, sem pedig a diplomaták részéről fel sem merült a rendszer esetleges bukásának lehetősége. A kommunista rendszerek lassú és nehézkes belharcokkal teli változását vetítették előre elemzéseikben, ami rövid távon nem hoz a lakosság számára komoly, látható előrelépést sem a demokratizálódás terén vagy politikai téren, sem pedig az életkörülményeikben.

⁶⁶ TNA 477/11 FCRH Part 11 January to December 1957 NH 1011/1 No.2 Hungary: Annual Review for 1956 Mr. Fry to Selwyn Lloyd Budapest, January 3, 1957.

⁶⁷ Uo.

KOUDELA JUDIT – KOUDELA PÁL

1956 ÉS A MAGYAR FORRADALOM KELET-ÁZSIÁBAN

I. BEVEZETÉS

A forradalom a modern Magyarország történetének talán legjelentősebb eseménye, amely jól feltárt annak külpolitikai s kelet-ázsiai vonatkozásaiban is. Nem csoda, ha így van, hiszen ennek az évnek a történései nem csupán Magyarország sorsában váltak fordulóponttá, hanem a szocialista országok életében is. Hruscsov február 9-én, az SZKP XX. kongresszusán feszegetni kezdte Sztálin 1935 és 1940 közötti tömeges letartóztatásait, s negatívan értékelte, hogy az 1 920 635 főből, akit szovjetellenes vádakkal tartóztattak le, 688 503-öt le is lőttek.¹ Ennek hatása nem csupán a Szovjetunióban volt jelentős – Sztálin személyének akkor még élénken élő varázsa és a helyén maradt pártszemélyzet miatt –, hanem a többi szocialista országban is gyorsan reagáltak rá. Elsősorban a rendszerellenes megnyilvánulások felerősödését kell kiemelnünk, hiszen ez vezetett a lengyel, s főképp a magyar eseményekhez, de külön jelentősége van Kína és a Szovjetunió kapcsolatában is.

A szovjet hatás Mao országában 1949 és 1956 között folyamatosan erősödött. Kína szinte válogatás nélkül vette át a Szovjetunióban megszületett szabályokat, intézményeket, mint pl. az ötéves tervek, s egészen 1960-ig tízezer szovjet tanácsadó dolgozott Kínában, akkor azonban Hruscsov váratlanul visszahívta őket.² Ebben az időszakban az egyetlen külföldi hely, ahol kínai diákok tanulhattak, a Szovjetunió volt, s akik akkor ott tanultak, még ma is jelentős szerepet játszanak a közéletben. 1956-ban azonban Mao stratégiája is fordulatot vett.

¹ Barsukov, Nikolai: *The Rise to Power*, in Taubman, William – Khrushchev Sergei – Gleason, Abbott (szerk.): *Nikita Khrushchev*, New Haven – London, Yale University Press, 2000, 54.

² Bernstein, Thomas P.: *Introduction: The Complexities of Learning from the Soviet Union*, in Bernstein, Thomas P. – Hua-yu Li (szerk.): *China learns from the Soviet Union, 1949–present*, Lanham, Lexington Books, 2010, 1.

Nem szabad mindent lemásolnunk a hibáikkal együtt – mondta ki a végszót a szovjet mintától való elforduláshoz, s két évvel később kezdetét vette a Nagy Ugrás.

Ugyancsak ki kell emelnünk még azt a tényt, hogy Japán és a Szovjetunió csupán ebben az évben kötötte meg a második világháborút lezáró békét egymással, s ez jelentősen befolyásolta az előbbi viszonyát a szovjet érdekszférába tartozó országokhoz. Japán hivatalosan nem kereste (amerikai nyomásra nem kereshette) a kapcsolatot ezekkel az országokkal, így Magyarországgal sem, egészen addig, míg kapcsolátát nem rendezte a szovjetekkel, s az októberi forradalom tovább késleltette azt három évvel, mintegy visszavetve hazánk helyzetének megítélését ezen országok keretein belül. Mindezek mellett az amerikai szövetségesek, Japán és Dél-Korea társadalma egyaránt baráti társaságok létrejöttével reagált a kommunistaellenes forradalomra Magyarországon, érzékeltetve annak globális jelentőségét.

2. KÍNA OPPOZÍCIÓJA

Mao Ce-tung szavaival élve 1956 a nagy események éve volt mind otthon, mind külföldön.³ Az ötvenes években rengeteget utazott az országban, s ez meggyőzte arról, hogy közvetlen kapcsolatban van népével, jól informált, s az első ötéves terv remekül zajlik. Olyannyira toleránssá vált, hogy 1956-ban a kormányzatot és a pártvezetést is arról tájékoztatta: itt az ideje, hogy teret nyújtsanak azon véleményeknek, melyek konstruktívan hozzájárulnak ahhoz, hogy a kommunista Kína elérje célját, és proletár állammá váljon. Az értelmiséggel szembeni korábbi elzárkózásához képest ez olyan váratlan fordulat volt, s oly mértékben toleráns, hogy még a híres író, Hu Feng ellen sem támogatta semmilyen kampány indítását, holott a művész nem átallott kétségbe vonni a marxizmus-leninizmus kizárólagosságát a művészeti értékek megítélésénél.⁴

Mao Ce-tung helyzete azonban időközben hazáján belül gyengülni kezdett, köszönhetően a gazdasági helyzet romlásának, s ez már hangot kapott a Kínai KP VIII. kongresszusán. Habár Mao tízpontos programját vitatták meg, a kongresszus mégis a Mao-féle

³ Zhu, Dandan: China's Involvement in the Hungarian Revolution, October–November 1956, *Corvinus Journal of International Affairs*, 1. évf. 2016/3, 78–87.

⁴ Lynch, Michael: *The People's Republic of China 1949–76*, London, Hodder Education, 2008, 36–37.

gazdaságpolitika ellenzőinek sikerét hozta, az új szabályzat, melyet itt dolgoztak ki, ugyanis nem tartalmazott utalást Mao Ce-tung eszméire.⁵ 1956-ban nyolc egyetemet alapítottak, s az első gépkocsi- és repülőgépgyárak, az első vákuumcsőgyár és az első ipari park is megkezdtek működésüket.⁶ Ez volt azonban az az év is, mikor a szövetkezetesítés befejeztével nagyobb szabású kollektivizálás kezdődött Kínában – a rákövetkező két évben 750 ezer kollektívát kényszerítve óriáskommunákba, ezzel is előkészítve a nagy éhséget –, ám ekkor a kínai gazdaság még töretlenül nőtt. Igaz a Vej folyó áradása 1956-ban már katasztrofális pusztítást eredményezett a búzatermeszben,⁷ ám ez még nem rendítette meg a növekedést.

Fontosabb azonban számunkra, hogy 1956 volt a szovjetekkel való szakítás éve is, de a közép-európai felkelések hatása sem maradt el. A lengyel és magyar események hozzájárultak többek között a rákövetkező évben Mao belpolitikai szerepének megerősödéséhez is. 1956 októberében Gomulka visszatért a politikai életbe, s a lengyel nemzetvédelmi miniszter, Rokoszovszkij marsall bírálata, valamint a szovjet csapatok felvonultatása jelentős nemzetközi figyelmet kapott. Június, vagyis a poznani tüntetések óta Lengyelország volt a figyelem központjában, ám az akkor még önállóan levert felkelés csupán októberben vezetett a szovjet beavatkozáshoz.⁸

Mao állásfoglalása egyértelműen a lengyel beavatkozás ellen irányult, ám már megkésve, s hatástalanul. A kínai bizottság pedig éppen október 23-án indult Moszkvába, hogy a lengyel ügyet megtárgyalja. Mire Liu Sao-csi, a Kínai Népköztársaság alelnöke és Teng Hsziao-ping, a KKP abban az évben kinevezett vezető tisztségviselője megérkeztek, már tudtak a magyarországi eseményekről, de tárgyalásuk kizárólag a korábbi lengyel eseményekre szorítkozott, s a maói elveknek megfelelően leginkább a közvetlen beavatkozás elítéléséről, a szovjet nagyhatalmi politika bírálatáról szólt.⁹ Hrus-

⁵ Vámos Péter: Az SZKP XX. kongresszusának hatása a magyar-kínai kapcsolatokra, *Múltunk*, XVIII. évf. 2006/2, 239.

⁶ Kong Hanbing: The Transplantation and Entrenchment of the Soviet Economic Model in China, in Thomas P. Bernstein, Thoma P. – Li, Hua-vu (szerk.): *China learns from the Soviet Union, 1949–present*, Plymouth, Lexington Books, 161.

⁷ Thaxton, Ralph A.: *Catastrophe and Contention in Rural China Mao's Great Leap Forward Famine and the Origins of Righteous Resistance in Da Fo Village*, Cambridge, Cambridge University Press, 2008, 104–114.

⁸ Zawadzki, Hubert – Lukowski, Jerzy: *A Concise History of Poland*, Cambridge, Cambridge University Press, 2006, 295–296

⁹ Lüthi, Lorenz M.: *The Sino-Soviet Split: Cold War in the Communist World*,

csov számára mindez csupán azt jelentette, hogy a Szovjetuniónak figyelembe kell vennie azon országok véleményét is, ahol a szovjet csapatok állomásoznak, s október 30-án a teljes egyenlőség, a területi sérthetetlenség, az állami függetlenség és szuverenitás tiszteletben tartása, valamint a más országok ügyeibe való be nem avatkozás elveiről nyilatkozott.¹⁰

Habár Kínának közvetlen szerepe a lengyel beavatkozásban nem volt, az egy évvel korábban, 1954-ben Kína és India között létrejött Panca Síla-egyezményben megfogalmazott alapelvek egyértelműen visszacsengenek ebben a nyilatkozatban, s aznap Kaganovics és Molotov név szerint is említette a szerződést a Központi Bizottság munkaülésén.¹¹ A kínaiak azonban még a delegáció moszkvai tartózkodása alatt megváltoztatták véleményüket, s Magyarország esetében a szovjet csapatok maradása mellett foglaltak állást. Időközben ugyanis Mao rengeteg jelentést kapott Magyarországról, amiből azt a következtetést vonta le, hogy ott az imperialista erők játszanak közre, s ez változtatta meg a véleményét. Mindez Budapestig azonban már nem jutott vissza, s Hao Tö-csing nagykövet a szovjet beavatkozás előkészületeiről is csak Nagy Imrétől értesült november 2-án,¹² habár ebben vélhetően a rádiókapcsolat hiánya is szerepet játszott. Hruscsov és a pártbizottság döntését pedig sokkal inkább befolyásolta Egyiptom „elvesztése” és a nemzetközi egyensúly felbomlásának kockázata,¹³ mint a kínai megfontolások.

Novemberben Kína már ismét szilárdan hirdette a szocialista országok egységét, és kiállt a Szovjetunió mellett. A kommunista párt lapja már akkor a szovjet erők magyarországi győzelméről számolt be – s mondott köszönetet érte –, mikor az előrenyomulást azok még éppen csak megkezdték. A forradalom kitörése előtt a magyar–kínai kapcsolatok meglehetősen felszínesek voltak. Komolyabb gazdasági érdekek nem kötötték össze a két országot, s az

Princeton–Oxford, Princeton University Press, 2008, 56.

¹⁰ Vámos Péter: A magyar forradalom és Kína, *História*, XXVIII. évf. 2006/10, 29.

¹¹ Working Notes from the Session of the CPSU CC Presidium on 30 October 1956. October 30, 1956, History and Public Policy Program Digital Archive, TsKhSD, F. 3, Op. 12, D. 1006, Ll. 6–14, compiled by V. N. Malin. Published in CWIHP Bulletin 8–9. 392–393. <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113647> (Letöltés ideje: 2017. 03. 30.)

¹² Vámos: i. m.

¹³ Zubok, Vladislav M. – Harrison, Hope M.: The Nuclear Education of Nikita Khrushchev, in Gaddis, John Lewis et. al. (szerk.): *Cold War statesmen confront the bomb: nuclear diplomacy since 1945*, New York, Oxford University Press, 1999, 149.

egyre növekvő magyar adósságállomány miatt a kínai bizalom is megrendült, így a kötelék csupán felszínes eszmei és kulturális kapcsolatokra szorítkozott. Tavasszal volt ez ügyben levélváltás Rákosi és Mao között, de csupán három látogatást emel ki Vámos Péter ebből az időszakból: Csü Te, a KNK elnökhelyettese januári magyarországi látogatását, Péter János református püspök (későbbi külügyminiszter), valamint a Koreai Munkapárt III. kongresszusáról hazautazó Vég Béla és Kőből József KV-titkárok pekingi látogatását.¹⁴ Ezeknél jelentősebb a szeptemberben Kádár János vezetésével Kínába, a KKP VIII. kongresszusára utazó magyar pártküldöttség, amelynek tagjait Csou En-laj, miniszterelnök fogadta. A tárgyaláson Hruscsov Sztálin-kritikája is szóba került, s ennek hírére igyekeztek a SZKP KB felé is eljuttatni, ám mint láttuk, a befolyás csupán Kína megítélésének tekintetében hatott Hruscsovra.

Kína ugyanakkor fontosnak tartotta a szocialista blokk ellenállásának, erejének fenntartását, megerősítését – közeli emlék volt még a koreai háborút lezáró fegyverszünet, sok a közelben állomásozó amerikai katona és bizonytalan a nemzetközi helyzet, pl. a hiányzó ENSZ-tagság. Mao ugyanakkor belső feszültségekkel is küzdött – ahol a magyar példa is ismert volt –, s a Szovjetunióval szembeni szerepét is növelni igyekezett. Ezt úgy próbálta meg elérni, hogy a sztálini eszméket dicsérte fel, s a vele szembehelyezkedő Hruscsovot s persze a lengyel és magyar „ellenforradalmakat” is ideológiai elhajlónak minősítette. 1956 után meg is nőtt Kína befolyása hazánkban, s a rákövetkező három évben egymást követték a magas szintű párt- és állami vezetők látogatásai.¹⁵ Meg kell jegyezni, hogy Sztálin még 1949-ben a Kína Kommunista Pártra bízta a világforradalom irányítását Kelet-Ázsiában, mondván, hogy az sokkal alkalmasabb keleten az eszmék terjesztésére,¹⁶ így Mao részben jogosan érezhette pozícióját erősnek a szovjetekkel szemben már az 1956-ot megelőző évek folyamán.

Nemzetközi helyzetét tekintve azonban az 1956-os év elsősorban a Szovjetunióval való kapcsolat romlásához vezetett. Az 1956-ban a kínai kultúra és tudomány világába való közvetlen szovjet behatolás ellen meghirdetett kampányjelszó, a „virágozzék száz virág,

¹⁴ Vámos Péter: Az SZKP XX. kongresszusának hatása a magyar-kínai kapcsolatokra, *Múltunk*, XVIII. évf. 2006/2, 240.

¹⁵ Vámos Péter: „Mi történt a kínaiakkal?” A magyar-kínai kapcsolatok 1956–1966 között, *Kül-Világ*, VI. évf. 2009/1, 3.

¹⁶ Chen, Jian: *China's Road to the Korean War*, New York, Columbia University Press, 1994, 74.

versengjen száz iskola” a következő évre súlyosan megfeneklett.¹⁷ Ugyanakkor a magyar forradalom megmutatta Maónak, hogy a kínai kommunizmus építésében radikálisabb eszközökhöz kell folyamodnia, s így befolyással volt a véres jobboldalelles mozgalomra, majd az 1957–1958-ban véghezvitt „nagy ugrásra” is.¹⁸ A november 4-ét követő másfél hónapban ugyanis a kínai pártvezetés értekezletein jelentős szerepet kapott a magyar forradalom megvitatása, olyannyira, hogy Csen Csien szerint a korabeli kínai vezetés a magyar válságot tartotta a koreai háború óta a legnagyobb csapásnak a szocialista táborra.¹⁹

3. A KÉT KOREA GEOPOLITIKAI HELYZETÉNEK ELLENTMONDÁSA

Természetesen egészen ellenkező volt a két Korea viszonyulása az 1956-os forradalomhoz, tekintettel azok politikai helyzetére. Magyarország a Koreai Köztársaságot nem is ismerte el, így diplomáciai kapcsolatai sem voltak vele, mégis – talán éppen emiatt az ellentmondás miatt – jelentősebb Amerika szövetségésének, a kommunizmus elleni harc védőbástyájának reakciója. Noha semmi komolyabb jelentősége nem volt annak belső vagy nemzetközi viszonylataira, mégis fontos megemlíteni, hogy a magyar forradalom hírére Li Szin Man elnök első reakciója az volt, hogy támogatást küld a felkelőknek, melynek hátterében az az elképzelés állt, ami egy világméretű kommunistaelles háborút szorgalmazott. Ez az elképzelés persze messze állt az elérhető valóságtól, de az ősz folyamán komolyabb szolidaritási mozgalom indult a magyar forradalom és szabadságharc mellett Dél-Koreában. Li Szin Man elnök és kormányszata azt remélte, hogy nem csupán elszigetelt eseményekről van szó Lengyelország és Magyarország esetében, hanem egy komolyabb belső átalakulásról, mely másutt is bekövetkezik, érezteti majd hatását. Reményei szerint, ha általánosabb megmozdulások kezdődnek a szocialista országokban, akkor Kim Ir Szen pártfőtitkár uralma ellen is felkelhetnek Észak-Koreában, ezzel ott is jelentős változásokat indítva el.²⁰

¹⁷ Short, Philip: *Mao: A Life*, New York, Henry Holt and Company, 2001, 470.; Meisner, Maurice: *Mao's China and After. A History of the People's Republic*, New York, The Free Press, 1999, 155–191.

¹⁸ Csen Csien: Peking és az 1956-os magyar válság, in Hegedűs B. András et. al. (szerk.): *1956 Évkönyv 1996/1997*, Budapest, 1956-os Intézet, 186–195.

¹⁹ Csen: i. m., 194.

²⁰ Csoma Mózes: *Korea és Magyarország 1956-ban „Az Urálban találkozunk!”*, Budapest, L'Harmattan, 2016.

Ezeknek megfelelően reagált tehát a propagandagépezet: a dél-koreai sajtó különleges figyelmet szentelt a magyarországi eseményeknek, s tömegrendezvényeket kezdtek szervezni, mellyel az északi testvéreket igyekeztek befolyásolni. Patetikus hangnemben folytak a beszámolók, s megalakult a Magyar Szabadságot Védő Önkéntes Diákkatonák szövetsége, vagyis a szöuli Yonsei Egyetemen kilenc diák szabadcsapat szervezésébe kezdett, hogy fegyveresen harcoljanak a magyar szabadságért. Mindez persze csupán szimbolikus gesztusnak tűnik az események fényében, ám a két Korea viszonyát jól jellemzi, s fontos eleme ma is. Az újra egyesülés és a testvéri szeretet, valamint az egyre fokozódó fegyveres feszültség végletes ellentétei között mindmáig ott van mindkét oldalon a remény, hogy a másik ország egyszer csak belátja, mennyivel jobb, ha ő is követi a „helyes” utat. Ehhez ma sem ritka a szórólapok, hangszórók és egyéb propagandaeszközök használata.

A forradalom leverése persze szükségszerű volt, ám Li Szin Man elnök és kormányzata megtett minden tőle telhetőt, hogy a legtöbbet kiaknázza belőle a maga számára. Magyar emigráns fiatalokat hívott az országba, hogy azok előadásaikkal segítsék az antikomunista propagandát – ezzel azonban bakot lőtt. A lelkes egyetemi ifjúság ugyanis valóban síkra szállt a szabadság mellett, fel is tüzelte a dél-koreai ifjúságot, ám annak ellenkezése nem közvetlenül azon távolabbi probléma felé fordult, amit Észak-Korea jelentett, hanem saját helyzetének korlátait látta be általa. Ezek a diákok 1960 tavaszán végül sikeres forradalommal vetettek véget Li elnök regnálásának.²¹

Li korruptsága már a korábbi években is igen ismert volt, s emiatt és a politikai elnyomás okán a nemzetgyűlés nem is akarta újraválasztani, ezért hogy ezt a szándékot keresztülhúzza, az elnök alkotmánymódosítást kezdeményezett. Miután e célja megghiúsult, Li parancsára sorra tartóztatták le az ellenzéki politikusokat, s 1952-ben végül sikeres alkotmánymódosítást harcolt ki, megkerülve a nemzetgyűlést, az elnök közvetlen választását iktatva be. A soron következő elnökválasztás 1956-ban volt, amelyen 70%-ot ért el – habár ez részben annak is köszönhető, hogy a demokrata párt jelöltje épp a kampány idején halt meg szívinfarktusban, az elnökhelyettesek versenyében pedig a demokrata jelölt nyert.²²

²¹ Kim, C. I. Eugene – Ke-soo Kim: *The April 1960 Korean Student Movement, The Western Political Quarterly*, XVII. évf. 1964/1, 83–92.

²² Kim, Jinwung: *A History of Korea: From Land of the Morning Calm to States in Conflict*, Bloomington–Indianapolis, Indiana University Press, 2012, 426.

Ám a gazdaság lassú fejlődése és az '56-os magyar forradalom mellett tartott tömegdemonstrációk Li és a nép gondolkodásába is jelentős fordulatot hoztak.²³ Egészen nyilvánvaló tehát a politikai helyzet, s ebben a magyar forradalom szerepe Dél-Koreában, ám nem szabad alábecsülnünk azt a tényt sem, hogy 1956-ban az éves 380 millió dollár importtal szemben csupán 25 millió dollár exportot helyezhetett Szöul a mérleg másik serpenyőjébe, s az akkor 23 milliós országban 1 135 millió munkanélküli volt. Még Walter Dowling amerikai nagykövet is – felülvizsgálva az utóbbi segélyprogramját – arra a következtetésre jutott, hogy csupán a két Korea újraegyesítése hozhat jelentős gazdasági fejlődést.²⁴ Különösen jelentős ez a feszültségforrás, ha figyelembe vesszük azt a tényt is, hogy ebben az évben Eisenhower kénytelen volt igencsak megnyirbálni az amerikai költségvetést, miközben a dél-koreai költségvetés 58,4%-a segélyekből állt össze.²⁵

Egészen más jelentősége volt Magyarországnak és a Koreai Népi Demokratikus Köztársaságnak kapcsolatában az 1956-os forradalomnak. Nem maradt hatás nélkül természetesen a két ország, sőt a többi szocialista ország viszonyára sem, ám különösebb eredményt nem hoztak a tárgyalások, így még Práth Károly április 18-án kinevezett phenjani nagykövet a csehszlovák kollégájával történt egyeztetése után is lényegében a semmiről számol be Budapestre írt levelében, december 28-án.²⁶ Persze Észak-Korea hivatalos véleménye elítélő kellett, hogy legyen. Az október végi napokban Nam Ir külügyminiszter, a Koreai Munkapárt Politikai Bizottságának tagja hívatta Práthot, és erőteljes szavakkal ítélte el a magyarországi ellenforra-

²³ Buzo, Adrian: *The Making of Modern Korea*, London, Routledge, 2002, 103. (Buzo valamiért 56%-os győzelmet ír, holott más szerzők és források is egyértelműen 70%-ot mondanak. Pl. Nohlen, Dieter – Grotz, Florian – Hartmann, Christof (szerk.): *Elections in Asia: A data handbook*, Volume II, Oxford, Oxford University Press, 2001, 464.)

²⁴ Frank, Charles R. Jr. – Kwang Suk Kim – Westphal, Larry E.: *Economic Growth in South Korea since World War II*, in Frank, Charles R. Jr. – Kwang Suk Kim – Larry E. Westphal (szerk.): *Foreign Trade Regimes and Economic Development: South Korea*, Cambridge, National Bureau of Economic Research, 1975, 19. Ugyanakkor Lee 95 vs. 17 milliót említ: Lee, Steven Hugh: *Development without democracy: the political economy of US–South Korea relations, 1958–1961*, in Yun-Shik, Chang – Lee, Steven Hugh (szerk.): *Transformations in Twentieth Century Korea*, London, Routledge, 2006, 158.

²⁵ Kim: i. m., 439.

²⁶ Wilson Center. *Inter-Korean Relations after the War, 1954–1961*. Digital Archive, International History Declassified. <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/collection/148/inter-korean-relations-after-the-war-1954-1961> (Letöltés ideje: 2017. 03. 31.)

dalmi eseményeket, egyben a KNDK kormánya nevében tiltakozó jegyzéket akart átadni a nagykövetnek, amit az nem vett át, hanem Kim Ir Szenhez fordult.²⁷

A KNDK pártfőtitkárának éppen 1956. június 17-én volt első látogatása Budapesten, s ugyanabban az évben törölték el a vízumkényszert a két ország között.²⁸ A forradalom hatására azonban ettől kezdve romlani kezdett a két ország viszonya. Magyarország 1956-ot megelőzően, már a koreai háború alatt sokféleképpen támogatta Észak-Koreát: kórházat alapítottunk Szavironban, a háború után társadalmi munkával, adományokkal, bélyegek kibocsátásával igyekeztünk támogatni a szocialista Koreát. Koreai hadiárvékat befogadni diákként szintén segítséget jelentett, létezett a fiatalok számára Kim Ir Szen iskola, s bár voltak koreai nevelők, akik egyes tárgyakat oktattak számukra, sem a fiatal, sem az egyetemista korúak számára nem volt könnyű az idegen nyelvű környezet. Sokat segített ebben az első koreai-magyar szótár megalkotója, Sövény Aladár, s a japán megszállás alatt japánul megtanuló diákok számára ez utóbbi mint közvetítő nyelv.²⁹

Nagyjából kilencszáz észak-koreai diák tartózkodott ez idő tájt hazánkban, s közülük mintegy kétszáz csatlakozott a felkeléshez és fogott fegyvert Rákosi rendszere ellen. Számos koreai egyetemista akkor már háborús tapasztalattal is rendelkezett, így a teljesen tájékozatlan felkelők számára értékes segítséget jelentettek a fegyverhasználatban. A forradalom bukása után természetesen a többségüket visszaküldték Észak-Koreába, csupán négyüknek sikerült Ausztriába, s egyiküknek az Egyesült Államokba szöknie.³⁰ A hivatalos indoklás (a diákok hazahívására) persze a magyar kormány gazdasági helyzetének könnyítése volt, ám Phenjan a káros eszmei hatástól tartott leginkább. Csoma Mózes érdekes visszaemlékezéseket közöl idézett könyvében pl. Zang Gi Hong háborús veterán életéről, aki részt vett a forradalomban, majd Ausztriába menekült.³¹

²⁷ Faludi Péter: Két jelentés Észak-Koreából, *Múltunk*, XIX. évf. 2007/1, 133.

²⁸ Torzsa István: A magyar–dél-koreai diplomáciai kapcsolatok normalizálása, az elmúlt húsz év eredményei, *Külgügyi Szemle*, VIII. évf. 2009/1, 222.

²⁹ Csoma Mózes: *Koreaiak Magyarországon az 1950-es években*, Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2012.

³⁰ Hana Mai: *Hand Knitting for North Korean Refugees. Life Funds for North Korean Refugees*, an NGO, 2011. <http://www.northkoreanrefugees.com/2011-06-handknitting.htm> (Letöltés ideje: 2017. 03. 31.)

³¹ Csoma: i. m.

Észak-Korea számára csatlódás volt a magyar forradalom, így a korábbi szoros kapcsolatot ezt követően fokozatosan gyöngítette. A visszaszállított diákokat igyekezett megtisztítani a fertőző eszméktől, melyek vélhetően rájuk ragadtak Magyarországon, s lassanként a Budapestre irányuló sajtófigyelmet is korlátozták Phenjanban. Még a korábban létrejött vegyes házasságokat is akadályozni igyekeztek a kiutazás megnehezítésével vagy a férjek vidékre helyezésével. De nem tekinthetünk el az 1956-os év sorsfordító jelentőségétől Észak-Korea számára. Ebben az évben vezették be az általános tankötelezettséget,³² habár ennél jóval fontosabb volt, hogy a tavaszi hruscsovi kritika hatása nyárra ért el Phenjanba, amikor szovjet és kínai támogatással a kommunista párt vezetői megpróbálták Kim Ir Szent elmozdítani a pozíciójából, mialatt Kim hathetes továbbképzésen volt Moszkvában Hruscsovnál, ahol újfajta szovjet vezetési stílust tanult.³³ A kísérlet nem sikerült, s Kim minden ellenzéki erőt elmozdított, letartóztatott és kivégeztetett. Ezt követően Észak-Korea még jobban magába zárkózott, s állami ideológiájában jobban felerősödött a nacionalista szemlélet.³⁴ Paradox módon mára ez a nacionalizmus talán az egyetlen kapocs a két Korea között.

A Szovjetunió szemében persze Észak-Korea nem számított potenciális antikommunista fészeknek. Ellentétben Magyarországgal, Lengyelországgal és bizonyos mértékig Kelet-Németországgal, ahol a szovjetellenesség erős volt, s ahol éppen ezért a hagyományos ellenség újraéledésétől tarthatott Moszkva, a KNDK-ban a nacionalizmus Japánellenes érzelmei voltak meghatározóak, s így kevésbé kockázatos országnak minősült.³⁵ Ráadásul az 1956-ban terjedő változások Észak-Koreában csupán a tájékozott pártvezetés fülébe jutottak el, s ez is megkülönböztette az ottani helyzetet a magyar és a lengyel körülményektől.

³² Seth, Michael J.: *A Concise History of Modern Korea. From the Late Nineteenth Century to the Present*, Lanham, Rowman & Littlefield Publishers, 2010, 122.

³³ Chung, Young Chul: The Suryöng System as the Center of Juche Institution: Politics of Development Strategy in Postwar North Korea, in Jae-Jung Suh (szerk.): *Origins of North Korea's Juche: Colonialism, War, and Development*, Lanham, Lexington Books, 97.; Peterson, Mark: *A brief history of Korea / Mark Peterson with Phillip Margulies*, New York, Infobase Publishing, 2009, 252.

³⁴ Szalontai, Balázs: *Kim Il Sung in the Khrushchev Era: Soviet-DPRK Relations and the Roots of North Korean Despotism, 1953–1964*, Stanford, Stanford University Press, 2005.

³⁵ Lankov, Andrei: *Crisis in North Korea: The Failure of De-Stalinization, 1956*, Honolulu, University of Hawai'i Press, 2005, 22.

Mindezek ellenére Mikojan jelentős mértékben hatott Kim Ir Szenre, s a Szovjetunió 300 millió rubellel segítette Észak-Koreát a következő két év folyamán. Az összes szovjet támogatás 1953 és 1959 között 2,8 milliárd rubel volt, ami nagyjából megfelelt a 690 millió dollár támogatásnak, amit Dél-Korea kapott az USA-tól. De adott segílyt 1956 után Románia, Bulgária, Magyarország, sőt még Albánia is, ami némileg függetlenítette Észak-Koreát a Szovjetuniótól.³⁶ Az év végén maga Kim is elindította a Cshollima mozgalmat a termelés növelése érdekében, mely nagy tömegek hosszú munkaszakaszokban való dolgoztatását jelentette nagyrészt a nehéziparban és az építkezéseken. A munkásoknak még levest sem volt szabad inniuk, hogy ne kelljen a munkaidőt megszakítani kikéredzkedés-sel.³⁷ 1956-tól Észak-Korea is eltávolodott a Szovjetuniótól – sőt 1963–64-ben egyenesen ellenségesé vált a viszonyuk³⁸ –, ekkortól sokkal inkább Kína felé fordult. Olyannyira így történt, hogy Putyin 2000-es útjáig egyetlen szovjet, ill. orosz vezető sem járt Észak-Koreában 1956 után.³⁹

4. JAPÁN NEMZETKÖZI ÉS GAZDASÁGI HELYZETÉNEK FORDULÓPONTJA

A háborút követően Magyarország és Japán nem hivatalos külkereskedelmi kapcsolatai már 1953-tól újra megindultak, s ehhez hazánk szovjet beleegyezést is kapott. Ez olyannyira fontos volt, hogy az embargó sújtotta termékek beszerzésében, ill. a szovjet exportba beépülve magának Moszkvának a nyugati cikkekkel való ellátásában is szerepe volt. 1956 januárjától Hruscsovtól nyílt támogatást kaptak a szocialista országok a külkapcsolatokban való nagyobb önállóságra, így Magyarország is. Nyáron már több tucatnyi országgal készültünk a kapcsolat felvételére.⁴⁰

³⁶ Kim: i. m., 463.

³⁷ Seth, 121–122.

³⁸ Lankov, Andrei: *The real North Korea: life and politics in the failed Stalinist utopia*, Oxford, Oxford University Press, 2013, 18.

³⁹ Jeffries, Ian: *North Korea: A guide to economic and political developments*, New York, Routledge, 2006, 148.

⁴⁰ Wintermantel Péter: *A magyar–japán diplomáciai kapcsolatok két évtizede: 1944–1964*. PhD értekezés, Budapest, ELTE, 2014, 82–92.

1956 azonban jóval fontosabb fordulópontra e téren is, hiszen a Japán és a Szovjetunió közötti kapcsolatok helyreállításának éve volt,⁴¹ melyre a második világháborút követően csak ekkor került sor. Ám hiába volt harminc tárgyalási forduló a két fél között – részben Dulles beavatkozására –, a legfontosabb kérdésben, az érintett Kuril-szigeteki területi vitában nem sikerült megállapodni, s csupán a diplomáciai viszonyt állították helyre a hadiállapot megszüntetésével október 19-én.⁴² Az Ohotszki-tenger stratégiai védelmének ezen kényes pontja máig élő feszültség a térségben.

Japán számára a tűzszünet s a diplomáciai kapcsolatok a szovjetekkel lehetőséget nyitott decemberben az ENSZ-be történő felvételtre (amit még egy évvel korábban is megvívóztak Moszkvában). Az egy és negyed évig tartó tárgyalások során pedig már a szocialista országokba is bizottságok utaztak, így három fővel Budapestre is eljutott egy japán delegáció 1955-ben. Habár a japán fél a szovjetekkel történő diplomáciai viszony rendezéséig nem kívánt hivatalosan kapcsolatot létesíteni annak csatlós országaival, hazánk számtalan úton igyekezett megelőzni a tárgyalásokat – részben épp azzal a szándékkal, hogy így közvetítő szerephez jusson a többi európai szocialista ország és Japán között. Október 19-én végül lehetőség nyílt a kapcsolatok formalizálására, ám a forradalom ezt megakadályozta. Száll József, az október 24-én Tokióba delegált ENSZ megfigyelő ugyan háromheti ott tartózkodása alatt három magyar kormány nevében is tárgyalt, a japán fél végül úgy döntött, hogy a magyar helyzet rendezéséig nem kíván hivatalos kapcsolatot felvenni Budapesttel.⁴³

Habár a kétoldali tárgyalások az utolsó pillanatban megfeneklettek, s évekkel kitolták a japán képviselő felállítását, a forradalom hírére természetesen Japán is együttérzésének kinyilvánításával reagált. A japán baloldali pártok, akárcsak más országokban, a magyar szabadságért való küzdelem leverésére a Moszkvától való eltávo-

⁴¹ Hellmann, Donald C.: *Japanese Foreign Policy and Domestic Politics: The Peace Agreement with the Soviet Union*, Berkeley – Los Angeles, University of California Press, 1969.

⁴² Hara, Kimie: *Cold War Frontiers in the Asia-Pacific. Divided Territories in the San Francisco System*, Oxford, Routledge, 2007; Hasegawa, Tsuyoshi: *Racing the Enemy: Stalin, Truman, and the Surrender of Japan*, Cambridge, Harvard University Press, 2006; Tanaka, Takahiko: *The Structure of Soviet–Japanese Relations in the Cold War: Normalization in the Mid-1950s*, in Edstrom, Bert (szerk.): *The Japanese and Europe. Images and Perceptions*, Richmond, Curzon Press, 2000, 260–274.

⁴³ Wintermantel: i. m., 110.

lodással reagáltak.⁴⁴ Ám a japán civil társadalom – mint az ekkor alakult Magyarokat Megsegítő Japán Társaság⁴⁵ – együttérzése és a forradalom leverése után Japánban megjelent, a forradalomról szóló nyugati könyvek és az odautazó számtalan emigráns személyiség ellenére a diplomáciai kapcsolatok három évvel történő késleltetése évtizedekig érezte hatását. A külkereskedelem, a felső szintű látogatások és minden egyéb kapcsolat terén is a többi szocialista ország mögé sorolódtunk.⁴⁶

Japán számára a szovjetekkel megkötött őszi egyezmény utat nyitott a kínai kapcsolatok fejlesztésére, például már 1956-ban kisléptékű bilaterális kereskedelem indult a két ország közt kínai kikötőkön keresztül.⁴⁷ Mindazonáltal ez a kapcsolat messze nem fejlődhetett olyan mértékben, mint más országokkal, így például az ugyancsak 1956-ban normalizálódott kapcsolat Japán és a Fülöp-szigetek között, amikor az előbbi kártérítést is fizetett a délkelet-ázsiai országnak.⁴⁸ Mindez részben köszönhető volt Kína szocialista elkötelezettségének, de annak is, hogy ekkor még messze volt a hatvanas évek gyors autóiipari fejlődése Japánban. 1956-ban mindössze 100 ezer gépkocsi készült a hazai piacra, míg 1967-ben már Japán volt a világ második legnagyobb autógyártója. Hasonló volt a helyzet más téren is: 1956-ban mindössze a háztartások 1%-a rendelkezett televízióval Japánban, ám 1960-ban ez az arány már 50% volt,⁴⁹ s a háztartások jövedelmük 54,3%-át költötték alapkiadásokra a magyar forradalom évében.⁵⁰

Fontos fordulópont Japánban sok más tekintetben is 1956. Ha csupán a gazdaságnál maradunk: ekkortól vezetik be a Toyota és más

⁴⁴ Ando, Takemasa (2013): *Japan's New Left Movements: Legacies for Civil Society*. Routledge, London.

⁴⁵ Umemura Yuko (2006): *A Japán-tengertől a Duna-partig*. Imaoka Dzsúicsiró életpályája a magyar-japán kapcsolatok tükrében. Gondolat, Budapest.

⁴⁶ Wintermantel Péter (2009): *A magyar-japán diplomáciai kapcsolatok felújításának története (1945–1959)*. Külügyi Szemle, VIII. évf. 2009/2. 117–149.; Terada, Yataro (1972): *The System of Trade Between Japan and East European Countries, Including the Soviet Union*. Law and Contemporary Problems, Vol. XXXVII, 1972/3. 429–447.

⁴⁷ Hook, Glenn D.; Julie Gilson; Christopher W. Hughes és Hugo Dobson (2005): *Japan's International Relations: Politics, economics and security*. Routledge, London. 182.

⁴⁸ Meyer, Milton W. (2009): *Japan A Concise History*. Rowman & Littlefield Publishers, Lanham. 232.

⁴⁹ Goto-Jones, Christopher: *Modern Japan, A Very Short Introduction*, Oxford, Oxford University Press, 2009, 102.

⁵⁰ Huffman, James L.: *Modern Japan A History in Documents*, Oxford, Oxford University Press, 2004, 175.

érintett vállalatok az ún. *kanban* módszert, a termelésvezérlésnek a hívóelven alapuló és kizárólag egy fogyasztási helyen fellépő igény kielégítésére koncentráló irányelvét. A gyártási mennyiségen alapuló gyártás és beszerzés irányítása alapján az igény kiszolgálása közvetett módon teljesül, s a szupermarketek árufeltöltési rendszerének logikáját követi. Ez nagyban hozzájárult a termelékenység növeléséhez. Az alvállalkozó cégek megvásárolták a használt gépeket, a műszaki berendezést, mely lehetővé tette műszaki fejlődésüket, a gépesítést náluk is, s hasonló jelenség volt megfigyelhető a gépgyártás más területein is. Ebben az évben, 1956-ban született meg az első ideiglenes szabályozás, mely kifejezetten támogatja a gépipar ez irányú fejlődését.⁵¹ Így sikeresen racionalizálták, támogatták és modernizálták a kis- és középvállalatokat a gépgyártásban.

Nem csoda, ha 1956-ot követően egészen az olajválságig évi 9,3%-kal nőtt a japán gazdaság, s teljesítménye ez idő alatt megkétszereződött.⁵² Jelentős társadalmi változások fordulópontja is Japánban 1956. Ekkor születik meg a prostitúcióellenes törvény a szigetországban,⁵³ ami az első jelentős lépének is tekinthető a nők helyzetének átalakulásában. De nem csupán a nőkérdés okoz máig tartó feszültségeket, hanem az alkotmány is, melynek éppen 1956-ban jött létre az első átalakítását tervező bizottsága. Japán nemzetközi helyzetét annak a háború utáni protektorátus alatt született amerikai alkotmánya pacifikálja ma is, s a magyar forradalom hatvanadik évfordulójakor olyannyira feszült katonai helyzet Kelet-Ázsiában igen aktuális kérdéssé teszi egy nem csupán önvédelemre szolgáló hadsereg létjogosultságát a felkelő nap országa számára. A 9. cikkely felülvizsgálata persze már ekkor is főként politikai kampányfogás volt – akárcsak ma –, Hatojama Icsiro miniszterelnöknek azonban nem sikerült kétharmados többséget szereznie az évközi választásokon, ami szükséges lett volna egy alkotmánymódosításhoz.⁵⁴

⁵¹ Kosai, Yutaka: The postwar Japanese economy, 1945–1973, in Duus, Peter (szerk.): *The Cambridge History of Japan. Volume 6. The twentieth century*, New York, Cambridge University Press, 2005, 520–521.

⁵² Gao, Bai: The Postwar Japanese Economy, in Tsutsui, Michael W. (szerk.): *A Companion to Japanese History*, Malden, Blackwell Publishing, 2007, 303.

⁵³ Yuki, Shiga-Fujime – Findlay-Kaneko, Beverly L.: The Prostitutes' Union and the Impact of the 1956 Anti-Prostitution Law in Japan, *U.S.-Japan Women's Journal, English Supplement*, III. évf. 1993/5, 3–27.

⁵⁴ Berkofsky, Axel: *A Pacifist Constitution for an Armed Empire. Past and Present of Japanese Security and Defence Policies: Past and Present of Japanese Security and Defence Policies*, Milano, FrancoAngeli, 2012, 73; Takayanagi, Ken-

5. ÖSSZEGZÉS

1956 globális fordulópontot jelentett, melynek a magyar forradalom szerves részét képezte, s az összefüggérendszerben közvetlen és közvetett módon is hatott, kölcsönhatásban volt Kelet-Ázsiával. Leegyszerűsítő lenne azonban a távoli térség reakcióját annak hidegháborús megosztottságával leírni, csoportosítani vagy jellemezni. Kína szerepe nem csupán arra terjedt ki, hogy a Szovjetunió mellett képviselje a szocializmus ügyét, hanem saját nagyhatalmi pozíciójához is igyekezett kihasználni az adódó lehetőségeket, így az 1956-os történéseket is. Magyarország külkereskedelme ugyanakkor már 1956 előtt kiterjedt a tőkés országokra is, s ehhez – Japán esetében – Kínától (is) engedélyt kellett kérnie. Japán pedig legalább annyira igyekezett diplomáciai kapcsolatait nem csupán külkereskedelmi szempontból erősíteni Közép-Európában, hanem saját nemzetközi helyzetének javítása érdekében is.

Ugyancsak érdekes, s máig az a két Korea egymáshoz és a globális rendszerekhez fűződő kapcsolata, s éppen 1956-ban a magyar forradalomhoz fűződő viszonyán keresztül is egyfajta ellentmondás világlik ki benne. Egyfelől természetesen ellenségei egymásnak, a háború máig csupán tűzszünettel zárult, s a KNDK ideológiai elszigetelődésében már az ötvenes években igen jelentős szerepe volt a szocialista országok nyújtotta segítségnek. A koreai háború után ugyanis talán az egyetlen igazán átfogó szocialista szolidaritás mutatkozott meg abban, ahogyan a Szovjetunió, Kína és a közép- és kelet-európai országok összefogtak a romokban heverő Észak-Korea újjáépítésére. Paradox módon egyébként az utóbbi ellenségesen reagált a számára túlzott függőséget jelentő segítségnyújtásra, s a nagy baráti összefogás ennél fogva nagyban hozzájárult mind a Kína és a Szovjetunió közötti baráti kapcsolat megromlásához, mind pedig az autoriter rendszer kiépüléséhez a KNDK-ban.⁵⁵ Másfelől viszont a két ország kettészakadása első pillanatától kezdve arra vár, hogy a másik mintegy beolvadjon, alárendelje magát, elfogadva természetesen annak összes politikai és gazdasági jellemzőjét, s ez is szerepet játszott 1956 megítélésében, értelmezésében Koreában.

zo: Some Reminiscences of Japan's Commission on the Constitution, *Washington Law Review*, XLIII. évf. 1968, 961–978.

⁵⁵ Armstrong, Charles K.: Fraternal Socialism: The International Reconstruction of North Korea, 1953–62, *Cold War History*, V. évf., 2005/2, 161–187.

LÓRINCZNÉ BENCZE EDIT

A MAGYAR–JUGOSZLÁV KAPCSOLATOK 1956-BAN

I. BEVEZETÉS

Az 1956-os forradalom és szabadságharc eseményeihez, különösen a forradalom utáni menekülési hullámhoz számos európai ország kapcsolódik valamilyen formában, de kevés olyan államot találunk, amely olyan meghatározó szerepet játszott ezen történések egész folyamatában, mint az egykori Jugoszlávia. A tanulmány célja, hogy áttekintse a magyar–jugoszláv kapcsolatok alakulását a forradalmat megelőző időszaktól kezdve egészen annak bukásáig, illetve 1956. november 22-ig, a Nagy Imre-csoport elrablásáig és deportálásáig, és rámutasson Jugoszlávia szerepére az 1956-os események alakulásában. A vizsgálat kitér a nemzetközi politika változásaira is, hiszen a délszláv állam nemzetközi beágyazottsága, a Szovjetunióval való viszonyrendszerének nyomon követése nélkül nem lehet teljes déli szomszédunk¹ tényleges szerepének megítélése az 1956-os történésekben.

2. A MAGYAR–JUGOSZLÁV KAPCSOLATOK A FORRADALOM ELŐTTI IDŐSZAKBAN

A magyar–jugoszláv államközi kapcsolatok alakulásában önálló külpolitikai törekvések nem jelentek meg – hazánknak nem is lehetett volna önálló Jugoszlávia-politikája –, azok szinte teljes egészében a Szovjetunió és Jugoszlávia viszonyrendszeréhez igazodtak. Így amikor a megromlott szovjet–jugoszláv kapcsolatok 1948-ban szakításhoz vezettek a két állam között, a magyar–jugoszláv szembenállás

¹ A kérdéskörrel l. Gulyás László: *Két régió – Felvidék és Vajdaság – sorsa az Osztrák-Magyar Monarchiától napjainkig*, Budapest, Hazai Térségfejlesztő Rt., 285.

nemcsak felerősödött, hanem Magyarország élen is járt a Belgrád-ellenességben.² Ebben némi pozitív elmozdulás csak 1953-ban, Sztálin halála után és Nagy Imre első kormányzása idején következett be. 1953. augusztus 28-án a két állam által aláírt egyezmény³ rögzítette a határincidensek megelőzését és a kivizsgálását, majd a következő év január 20-án megkötött megállapodás⁴ a határjelek felújítását. 1954 további látványos javulást hozott a két állam viszonyrendszerében, a megváltozott légkörben megszűnt a jugoszlávellenes propaganda a magyar sajtóban, megújultak a magyar–horvát kulturális- és sportkapcsolatok, és a külkereskedelmi tárgyalásokat a legmagasabb szintre emelték.⁵ Ennek betetőzéseként 1955. január 14-én aláírták az adott évre szóló árucseré- és fizetési megállapodást, március 9-én pedig a tiszai hajózás szabadságára vonatkozó egyezményt.⁶

Ezen pozitív folyamatoknak vetett véget Nagy Imre 1955. április 18-i leváltása, s az őt követő Hegedüs András kormányra kerülésével ismét a Rákosi–Gerő-csoport kezébe került az irányítás, s ennek hatására a két állam viszonya megtorpan. Ezt tükrözi, hogy az elsősorban szovjet nyomásra 1955. szeptember 5. és 23. között lezajlott gazdasági tárgyalások eredménytelenül végződtek.⁷ Ezek arra irányultak, hogy a magyar kormány fizessen jóvátételt Jugoszláviának a gazdasági kapcsolatok megszakítása miatt okozott kárért, de sem ekkor, sem az év végén Belgrádban felújított tárgyalásokon nem sikerült a kérdésben megegyezni.⁸ Csupán 1956. május 29-én került pont az ügy végére, s a megállapodás szerint hazánk a kereskedelmi tartozások és jóvátétel fejében áruszállítások formájában öt év alatt 85 millió dollárt fizetett.⁹ A megállapodás inkább hazánknak kedvezett, hiszen

² A magyar–jugoszláv viszonyról l. Simándi Irén: *Politika, társadalom, gazdaság a Magyar Rádióban 1949–1952*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2014, 109–116.

³ Kiss József – Ripp Zoltán – Vida István (szerk.): *Top Secret. Magyar–jugoszláv kapcsolatok. 1956. Dokumentumok*, Budapest, MTA Jelenkor-kutató Bizottság, 1995, 12. Továbbiakban: *Top Secret*.

⁴ *Top Secret*, 12.

⁵ Farkas Mihály levele Nyikita Szergejevics Hruscsovhoz. 1954. október 15, in *Top Secret*, 13.

⁶ *Top Secret*, 13.

⁷ A korszak magyar külgazdasági kapcsolatépítéséhez l. Zachar Péter Krisztián: *Gazdaság, politika, érdekképviselés: Fejezetek a magyar és európai gazdasági kamarák történetéből*, Budapest, Heraldika Kiadó, 2016, 126–130.

⁸ KÜM Gazdasági tárgyalások 1955. december 19, in *Top Secret*, 13.

⁹ A. Sajti Enikő: A magyar vagyonok kisajátítása, államosítása Jugoszláviában 1945 után, in A. Sajti Enikő – Juhász József – Molnár Tibor: *A titói rendszer megszilárdulása a Tisza mentén (1945–1955)*, Zenta–Szeged, 2013, 133–159.

a jugoszláv fél sokat engedett eredeti követeléséből, és lehetőséget adott az áruk értékének aktuális árfolyamon való kifizetésére.¹⁰

Nemcsak gazdasági vonatkozásban, hanem az államközi kapcsolatok normalizálása terén is előrelépés történt, melynek eredményeképpen megszüntették a határon a 15 km-es határsávot és a műszaki határárat, 50 méterre meg lehetett közelíteni a határt, és elkezdődött a korábban kitelepítettek visszaköltözése a határzóna területére. Nem történt azonban előrelépés a pártközi kapcsolatok újjáélesztése terén, s egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy ennek legfőbb akadálya maga Rákosi Mátyás személye. Ezt támasztja alá, hogy a Hruscsov meghívására a Szovjetunióba utazó és ott három hetet eltöltő Tito nem hazánkon keresztül utazott Moszkvába. A későbbiekben úgy nyilatkozott: „Rákosi miatt nem akartam Magyarországon keresztül utazni. Nem utaznék Magyarországon keresztül, még ha az út háromszor rövidebb lenne is.”¹¹ Ennek alapján nem csodálkozhatunk azon, hogy amikor szovjet nyomásra Rákosi 1956. július 18-án „saját kérésére, megromlott egészségügyi állapotára hivatkozva” lemondott az MDP első titkári tiszteréről, a magyar–jugoszláv-viszonyban jelentős javulás következett be. Ezt olyan események fémjelzik, mint Kuminszky Sándor felmentése és helyette a Rákosi ellenzékébe tartozó Münnich Ferenc belgrádi nagykövetté való kinevezése, a követségek nagyköveti rangra emelése, újabb államközi egyezmények és gazdasági együttműködés aláírása.¹²

Ezzel elgördült az akadály a pártközi kapcsolatok felvétele elől, melynek részleteit Tito és Gerő a Krímben szeptember 30-án tett látogatáson beszélték meg Hruscsovvval. Ennek tartalmát azonban csak október 6-án, az ártatlanul kivégzett Rajk László és társai újratemetésének napján hozták nyilvánosságra. A legfelsőbb szintű magyar küldöttség – Gerő Ernő, a párt első titkára, Hegedüs András miniszterelnök, Kádár János, az MDP másodtitkára, Kovács István, a budapesti pártbizottság első titkára, Apró Antal, a Minisztertanács első elnökhelyettese¹³ – október 14-én utazott el Belgrádba, egy nap-

¹⁰ Baráth Magdolna: A „történelmi kibékülés” Jugoszláviával, in J. Nagy László – Varga Beáta – Ferwagner Péter Ákos (szerk.): *Tanulmánykötet A. Sajti Enikő születésnapjára*, Szeged, Szegedi Tudományegyetem, Újkori Egyetemes Történeti és Mediterrán Tanulmányok Tanszék, 2009, 88–91.

¹¹ Tito, J. B.: *Beszédek és cikkek*, Novi Sad, XI. Fórum Kiadó, 1995–1957, 222.

¹² Rákosi Mátyásnak az MDP Központi Vezetőségéhez intézett lemondó levele. 1956. július 18, in *Top Secret*, 86.

¹³ Az MDP Politikai Bizottsága rendkívüli ülésének jegyzőkönyve. 1956. október 5., in *Top Secret*, 121.

pal Nagy Imre rehabilitációjának és a pártba való visszavételének kinyilvánítása után.¹⁴

Az október 22-én kiadott közös közleményben hitet tettek amellett, hogy a „két párt közötti együttműködésnek a teljes bizalom, az őszinteség, egyenjogúság, önkéntesség, az egymás ügyeibe való be nem avatkozás” alapelvei mentén kell szerveződnie.¹⁵ A magyar delegáció ugyan jugoszláviai útja során kapott nyugtalanító híreket irthonról, de ezeket nem vette komolyan, és csak október 23-án, Budapestre érve realizálták a helyzet súlyosságát.¹⁶

3. A MAGYAR–JUGOSZLÁV KAPCSOLATOK A FORRADALOM IDŐSZAKÁBAN

Jugoszlávia a régi pártvezetéssel szemben a kezdetektől fogva Nagy Imrét támogatta, hiszen ezzel a számukra nehezen elfogadható régi, Rákos és Gerő vezette sztálinista irányvonallal szemben állók kerültek hatalomra.¹⁷ Ugyanakkor számukra is nehézségekbe ütközött a folyamatok értelmezése, hiszen a történeésekről nem rendelkeztek pontos információval, annak ellenére, hogy Soldatić nagykövet próbált tájékozódni, és számos „rendkívül sürgős” táviratban kísérelte meg tájékoztatni a legfontosabb eseményekről a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság Külügyi Államtitkárságát. A legszembetűnőbb, szinte minden dokumentumban és jugoszláv részről történő értelmezésben visszatérő elem a félelem a nacionalizmus előretörésétől¹⁸ és ezzel egyidejűleg a szocializmustól való távolodástól. A nagykövet már az első két, október 23-án megírt beszámolójában aggodalommal

¹⁴ Hegedűs Attila: *Az 1956-os magyar forradalom és Jugoszlávia*, Zenta, Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, 2010, 15–18.

¹⁵ Közlemény a Jugoszláv Kommunista Szövetsége Képviselői és a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége képviselői közötti megbeszélésről. 1956. október 23., in *Top Secret*, 125–127.

¹⁶ Hajdú Tibor: 1956 nemzetközi háttere, *Társadalmi Szemle*, 1989/8–9. sz., 36–48.

¹⁷ A forradalom első napjaiban a jugoszláv állam számos szegedi államvédelmi tisztnek nyújtott menedéket. Vö. Miklós Péter: *Szikra, láng, hamu. Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc Csongrád megyei emlékezete*, Szeged, Csongrád Megyei Önkormányzat, 2016, 33.

¹⁸ A nacionalizmusról és nemzeti kérdésről l. Gulyás László: *Regionalizáció, regionalizmus és a nemzeti kérdés a Titó-i Jugoszláviában, Tér és Társadalom*, 2009/2. sz., 155–169.

említi: „Erős nemzeti tendencia érződik.”¹⁹ „A tüntetés [...] egyre jobban nemzeti és szovjetellenes jelleget ölt. Van szocialistaellenes kilengés is (vörös csillag, a címer, a zászlók és a katonák jelvényeinek leszedése).”²⁰

Problémát jelentett az eseményekről való pontos információk megszerzése, s az információhiányról a diplomata október 25-én kelt távirata így szól: „Egész reggel eredménytelenül próbálkoztunk kapcsolatot teremteni valakivel a Politikai Bizottságból vagy a Külügyminisztériumból.” A tanácsstalanság felszámolásában előrelépést jelentett a Sík Endrével, a külügyminiszter első helyettesével történt találkozás. A jugoszláv diplomata a találkozón szerzett információk hatására írta meg az első átfogó elemzést Belgrád számára,²¹ amelyben elmarasztalta a magyar vezetést, mivel körükben „zűrzavar keletkezett, és teljesen kiengedték a hatalmat kezükből. Nem volt befolyásuk az események alakulására. A hatalmat a szovjet csapatok tartják kezükben...”²² Fontos momentumként tarthatjuk számon a Bognár József külkereskedelmi miniszterrel történt október 26-i találkozást, melynek során a jugoszláv nagykövet értesült az új Nagy-kormány tervezett megalakulásáról.²³ Másnap, október 27-én siker koronázta Soldatić erőfeszítéseit, ugyanis fogadta őt az új kormányból Erdei Ferenc, a kormány alelnöke és Horváth Imre külügyminiszter. A két politikus elégedettségének adott hangot amiatt, hogy „Jugoszlávia képviselője az első a külföldi diplomaták közül, aki kapcsolatba lépett az új magyar kormánnyal”, és üdvözölte a Belgrád részéről érkező segítség felajánlását is. Ugyanakkor minden kétséget kizáróan ellenforradalomnak nyilvánították az eseményeket, de vitathatónak tartották azt a kapcsolatot, amely „az ország demokratizálásáért síkraszálló széles néptömegek fellépése” között kialakult. Az új kormány fontos feladatának tartotta, hogy a „tömegeket maguk mellé állítsák és leválasszák őket az ellenforradalmi fellépésekről”.²⁴

¹⁹ D. Soldatić nagykövet távirata a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság Külügyi Államtitkárságának. Budapest, 1956. október 23., in *Top Secret*, 130.

²⁰ D. Soldatić nagykövet távirata a Külügyi Államtitkárságnak. Budapest, 1956. október 25., in *Top Secret*, 132.

²¹ Hegedűs Attila: i. m., 30.

²² D. Soldatić nagykövet távirata a Külügyi Államtitkárságnak. Budapest, 1956. október 25., in *Top Secret*, 134.

²³ Varga László: Jugoszlávia és a magyar forradalom, in *Évkönyv*, 2006, Budapest, 1956-os Intézet, 2007, 89.

²⁴ D. Soldatić nagykövet távirata a Külügyi Államtitkárságnak. Budapest, 1956. október 27., in *Top Secret*, 138–140; Hegedűs: i. m., 35; Varga: i. m., 89.

Mindeközben a Jugoszláv Nagykövetség közvetlen kapcsolatba is került a tüntetők egy csoportjával, akik október 25-én Titót éltetve Belgrád közbenjárását kérték az ENSZ-nél, kifejezésre juttatva azon óhajukat, hogy a hazánkban lévő szovjet csapatok hagyjanak fel a magyarok elleni támadásokkal.²⁵

Az eseményekről való tájékozódást követően Tito levelet intézett az MDP Központi Vezetőségének elnökségéhez, melyben üdvözölte a múlt hibáival való leszámolást, az új párt- és állami vezetés létrejöttét, szimpátiájának adott hangot, egyben remélve, hogy a kibontakozás a szocializmus értékei mentén valósul meg, miközben minél hamarabb sikerül a további vérontást megállítani, és biztosította a magyar vezetést arról, hogy nem kíván beavatkozni a történésekbe.²⁶

A jugoszláv vezetés ezen rendkívül diplomatikus levele ellenére egyre nagyobb aggodalommal figyelte a magyarországi eseményeket, s emiatt a szovjet és jugoszláv álláspont közeledésének lehetünk tanúi. Mindkét fél tartott attól, hogy a magyar események a szocialista tábortól egyre jobban függetlenednek, és a történések már túlhaladnak egy nemzeti felkelés keretein, sokkal inkább a sztálini rendszerrel való leszámolás látszik körvonalazódni.²⁷ Így annak hatására, hogy Nagy Imre október 30-án bejelentette az egypártrendszer megszűnését, nyugtalanságának adott hangot „a jobboldali elhajlás lehetőségeinek láttán, amely veszélyezteti a társadalmi rendszert”. A jugoszláv nagykövet figyelmét felhívta arra, hogy aktivizálja kapcsolatait a magyar vezetéssel, s szerezzen információkat arról, hogy Belgrád miben tud segíteni.²⁸

A Jugoszláviából kapott utasítás értelmében november 1-én Soldatić nagykövet találkozott mind Nagy Imre miniszterelnökkel, mind Kádár János államminiszterrel. A megbeszéléseken az MDP-t illetően körvonalazták a felmerült két lehetőséget, melyek közül a diplomata a kompromittálódott régi párt helyett egy új szervezet létrehozása mellett tette le a voksát, hangoztatva, hogy gyorsan kell cselekedni, és minden késlekedés végzetes lehet.²⁹

²⁵ D. Soldatić nagykövet távirata a Külügyi Államtitkárságnak. Budapest, 1956. október 25., in *Top Secret*, 133.

²⁶ J. B. Tito levele az MDP Központi Vezetősége elnökségéhez. Belgrád, 1956. október 29., in *Top Secret*, 141–142.

²⁷ Rainer M. János: Jugoszlávia és az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc, in Balla Bálin – Szöllősy Pál (szerk.): *50 év. 1956–2006*, Basel–Budapest, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, 2006, 174–180.

²⁸ Koča Popović külügyi államtitkár utasítása D. Soldatić budapesti nagykövetnek. Budapest, 1956. október 31., in *Top Secret*, 144.

²⁹ D. Soldatić nagykövet beszélgetése Nagy Imre miniszterelnökkel. Budapest,

Aznap este pedig Kádár János a Szabad Kossuth Rádióban³⁰ bejelentette az új párt, az MSZMP megalakítását, és minden demokratikus erőt és újjáalakult pártot összefogásra szólított fel a belső ellenforradalmi és a külső beavatkozás ellen.³¹

Eközben azonban az SZKP részéről megszületett a döntés a magyarországi eseményekbe történő beavatkozásról és arról, hogy a szövetségeiket milyen módon tájékoztatják a lépésről. Jugoszlávia esetében ez azt jelentette, hogy a belgrádi szovjet nagykövet, Nyikolaj Firjubin személyes találkozót kért Titótól. Hruscsov és Malenkov november 2-án érkeztek meg Brioniba, ahol a megbeszélések este 7 órától másnap hajnali 5 óráig tartottak. Hruscsov az ellenforradalmi erők tevékenységével, kommunisták legyilkolásával, a kapitalizmus visszaállításával, Nagy Imre semlegességről való nyilatkozatával³² és az európai *status quo* megőrzésével indokolta a szovjet intervenció szükségességét.³³

Tito a találkozón az október 29-én a magyar pártvezetéshez írt levelében foglaltakra hivatkozva kifejtette Jugoszlávia félelmeit a magyar eseményekkel kapcsolatban, és valójában nem ellenkezett a szovjet beavatkozás miatt. A Nagy-kormány leváltása kapcsán többször is szóba hozta, hogy „Nagy Imre mennyi mindent tehet és mennyit segíthet az ügynek”, de végül elfogadta a Nagy-kormány leváltására vonatkozó szovjet javaslatot. Az új kormány tagjait illetően sem voltak egy véleményen, ugyanis a szovjetek Münnich Ferenc, míg a jugoszlávok Kádár János mellett tették le voksukat, de a kérdés nyitva maradt, akárcsak az, hogy milyen módon fog megtörténni Nagy Imre menesztése. Ugyanakkor Hruscsov és Malenkov többször is hangsúlyozta, hogy a Nagy-kormány leváltása kapcsán „kifejtett

1956. november 1., in *Top Secret*, 145; D. Soldatić nagykövet beszélgetése Kádár Jánossal. Budapest, 1956. november 1., in *Top Secret*, 146.

³⁰ A Szabad Kossuth Rádióról l. Simándi Irén: *Politika, társadalom, gazdaság a Magyar Rádióban 1953–1956*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2016, 436–444.

³¹ Korányi G. Tamás: *Egy népfelkelés dokumentumaiból, 1956. Válogatás*, Budapest, 1989, 91–92.

³² Kinyilvánította Magyarország semlegességét Nagy Imre miniszterelnök, *Népszava*, 77. évf. 2. szám, 1956. november 2.; A semlegességi deklarációról l. Vizi László Tamás: Kihívások és alternatívák a rendszerváltás magyar külpolitikája előtt, in Beszteri Béla – Majoros Pál (szerk.): *Változó világ: társadalmi és gazdasági útkeresés*, Veszprém, MTA VEAB – Budapesti Gazdasági Főiskola – Széchenyi István Egyetem – Pannon Egyetem, 2012, 105–106; Vizi László Tamás: Narratives of the Hungarian Neutrality in the 20th Century, *Central European Political Science Review*; János Simon (ed.): *CEPoliti Review*, 2013. Vol. 14, Number 53., 119–121.

³³ Hegedűs: i. m., 37.

jugoszláv tevékenység döntő fontosságú lehet”, és hogy „az áldozatok számának csökkentése és az értelmetlen vérontás megelőzése érdekében” Titóék próbáljanak hatni a magyar miniszterelnökre.³⁴

Ezzel az a szovjetektől független, szabad, nemzeti kommunizmust megvalósító Jugoszlávia, mely a magyarok szemében követendő példaként élt, és egyértelműen inspirálta az 1956-os történéseket – valószínűsíthetően pontos információk hiányában és illúziókat kergetve tartották a magyarok Jugoszláviát az antisztálinista ellenállás vezetőjének³⁵ –, a szovjet katonai intervenció mellé állt, és biztosította támogatásáról a Nagy Imre helyére lépő Kádár János vezette kormányt és annak programját.

4. A FORRADALOM LEVERÉSE

A Nagy-kormány tagjainak a jugoszláv követségre történő menekítése nem volt előzmények nélküli, ugyanis Szántó Zoltán és Losonczy Géza november 1-jén találkozott Soldatić nagykövettel, és azt a kérdést intézték hozzá: „a városban uralkodó bizonytalan közbiztonsági helyzetre való tekintettel... vajon nem volna-e lehetséges, hogy néhány asszonyt és kisgyermeket a jugoszláv nagykövetség épületében ideiglenesen biztonságba helyezünk”. A diplomata november 3-án pozitív választ kapott Belgrádból, azzal az utasítással, hogy azonnal intézkedjen a várható szovjet intervenció miatt. Így a jugoszláv nagykövet november 4-én éjjel 1 órakor magához rendelte Szántót, és arról tájékoztatta, hogy „a Budapest elleni újabb támadás bármely percben bekövetkezhet. Ezért a jugoszláv kormány úgy határozott, hogy menedékjogot biztosít Nagy Imre elvtársnak, a vezetőség tagjainak és mindazoknak, akiket a vezetőség erre méltónak tart.”³⁶

A választ azonban nem várták meg, hiszen közben felgyorsultak az események, és a szovjet csapatok november 4-én hajnali 4 órakor megindították támadásukat Budapest és a nagyvárosok ellen, amiről Nagy Imre november 4-én reggel 5 óra 20 perckor a Parlament épületében lévő rádióstúdióból drámai hangú beszédében számolt be, így

³⁴ V. Mićunović moszkvai jugoszláv nagykövet naplófeljegyzése Ny. Sz. Hruscsov és J. B. Tito brioni találkozójáról. Budapest, 1956. november 3., in *Top Secret.*, 151–157; Juhász József: A lehetséges szövetséges szembefordulása: Jugoszlávia és a magyar '56. *História*, 28. évf. 2006/10, 6–8.

³⁵ Rainer M. János: i. m., 179.

³⁶ Szántó Zoltán memoranduma a Jugoszláv Nagykövetségre kerülés körülményeiről. Budapest, 1956. november 16., in *Top Secret*, 228.

nem sikerült megakadályozni, hogy ne emelje fel a szavát a szovjet intervenció ellen. Ezután Nagy Imre élve a Belgrád által felkínált menedékjoggal a Jugoszláv Nagykövetségre távozott, ahol 48 fő gyűlt össze, amiről a nagykövet azonnal tájékoztatta a Jugoszláv Külügyi Államtitkárságot. A nagykövetségen tartózkodott Nagy Imre, Jánosi Ferenc, Losonczy Géza, Lukács György, Szántó Zoltán, Donáth Ferenc, Szilágyi József, Fazekas György, Ujhelyi Szilárd, Vas Zoltán, Tánczos Gábor, Rajk Júlia, tizennégy feleség és tizenhat gyermek. Ezenkívül a Jovo Vukmirovićnak, a jugoszláv nagykövetség katonai attaséjának lakásán volt Erdélyi Sándor, Vásárhelyi Miklós és Nádor Ferenc a feleségével és gyermekével.³⁷

A magyar politikai elit befogadásával Tito Brioniban tett ígérete valóra vált, hiszen megvalósult Nagy Imrének és társainak a politikai életből való kivonása. Az események azonban ezután Belgrád számára nem várt fordulatot vettek. Ugyanis Soldatić nagykövet hiába tárgyalta több alkalommal is Nagyékkel, és hiába közvetítette a jugoszláv vezetés kérését a Kádár-kormány elismerésére, erre Nagy Imre és az MSZMP Intéző Bizottságának tagjai nem voltak hajlandóak. Törvénytelennek tartották a Kádár-kormányt, elutasították a szovjet beavatkozást, és azon reményüknek adtak hangot, hogy mihamarabb Jugoszláviába távozhatnak. A Jugoszláv Külügyi Államtitkárság válaszában biztosította a miniszterelnököt, hogy a menedékjognak nem volt előfeltétele a lemondó és a Kádár-kormányt támogató nyilatkozat, de ha mégis megszületne ezen okmány, akkor annak Nagy és társai magyarországi tartózkodása során kell megvalósulnia. A jugoszláv diplomácia nem hallgatta el azt a tényt sem Nagy Imréék előtt, hogy a szovjet intervenció miatt Jugoszláviába történő kijuttatásuk azon garanciától függ, amelyet Moszkvának kell megadnia.³⁸

Ugyanakkor a Szovjetunió számára rendkívül kényes volt a kérdés, hiszen az adott nyilatkozat nélkül a Kádár-kormány legitimációja kétségesse vált. Mind a mai napig kétséges, hogy ez állhatott-e a november 5-én lezajló tragikus végű események hátterében, melynek során egy szovjet tank hadállást elfoglalva meglepetésszerű géppuskasorozatot adott le a Jugoszláv Nagykövetség földszinti ablakaira, és megölte a nagykövetség titkárát, Milovanovot. A jugoszláv kormány határo-

³⁷ D. Soldatić nagykövet távirata a Külügyi Államtitkárságnak. Budapest, 1956. november 4., in *Top Secret*, 160.

³⁸ A Jugoszláv Külügyi Államtitkárság utasítása D. Soldatić nagykövetnek. Budapest, 1956. november 4., in *Top Secret*, 161.

zott tiltakozást nyújtott át mind a belgrádi, mind a budapesti szovjet követnek, de visszautasításba ütköztek, illetve azt a választ kapták, hogy bomba robbant a nagykövetséget körbezáró tankok egyike közelében, és a sorozattűz ezen fenyegetettségre adott válasz volt.³⁹

A Jugoszláv Nagykövetségen a menedékjogot kért magyar vezetés kifele nem végezhetett semmilyen tevékenységet, nem adhatott ki utasításokat, meg kellett szakítaniuk a kapcsolatot minden egyénnel és csoporttal.⁴⁰

Nagy Imre végül november 5-én, eleget téve a jugoszláv kérésnek, nyilatkozatot adott ki, amelyben azonban továbbra sem ismerte el az új kormányt. Ellenkezőleg: hitet tett a forradalom, a demokratikus és szocialista vívmányok iránt, és kifejtette, hogy ő és a nemzeti kormány a „leghatározottabban fellépett és harcolt minden reakciós és ellenforradalmi törekvéssel szemben”, s kormányának működését ellehetetlenítette, hogy „magyar vezető körök szovjet csapatok beavatkozását kérték”.⁴¹

A szovjet kormányzat nem nézte jó szemmel az eseményeket, nemtetszésének adott hangot amiatt, hogy Nagy Imre és a magyar politikai vezetés menedékjogot kapott a Jugoszláv Nagykövetségen, és elutasított minden velük történő tárgyalást. Ennek ellenére Tito Hruscsovhoz írt levelében kitartott amellett, hogy Nagy Imrétől kicsikar egy lemondó nyilatkozatot, mellyel véget vetne a patthelyzetnek, és megerősítené a Kádár-kormány helyzetét. A Nagy-csoporttal kapcsolatban kifejtette, hogy nem akarják átadni az új kormányzatnak, s kéri a szovjet vezetést, biztosítsa Jugoszláviába való távozásukat.⁴² Ezzel egyidejűleg a magyar politikusokat is tájékoztatta arról, hogy „Moszkvában megtettük a legsürgősebb lépéseket védelmükre és a Jugoszláviába való kijuttatásuk lehetővé tételére”. Megnyugtatósul közölte, miszerint a Nagykövetség előtt álló szovjet tankok az ő kérésükre tartózkodnak ott, hogy biztosítsák az épületet.⁴³

³⁹ Janek István: Nagy Imre elrablásának története, in *ArchívNet*, 2. évfolyam, 2002/4. szám, http://www.archivnet.hu/politika/nagy_imre_elrablasanak_tortenete.html (Letöltés ideje: 2017. 02. 14.)

⁴⁰ A Jugoszláv Külügyi Államtitkárság utasítása D. Soldatić nagykövetnek. Budapest, 1956. november 4., in *Top Secret*, 160.

⁴¹ Losonczy Géza feljegyzése a Jugoszláv Követségen történteokról. Budapest, 1956. november 5., in *Top Secret*, 168–169.

⁴² Kiss József – Ripp Zoltán – Vida István (szerk.): *Top Secret. Magyar–jugoszláv kapcsolatok. 1956. Dokumentumok*, Budapest, MTA Jelenkor-kutató Bizottság, 1995, 20–21.

⁴³ A Ranković jugoszláv miniszterelnök-helyettes távirata D. Soldatić nagykövetnek. Budapest, 1956. november, in *Top Secret*, 169.

A levélváltás tovább folytatódott, Hruscsov november 7-én küldött válaszában elégedetlenségének adott hangot a Nagy Imrével kapcsolatos jugoszláv álláspont miatt. Tito szemére vetette, hogy „szakítani kell a Nagy Imre–Losonczy-csoporttal, mely utat nyitott az ellenforradalmi erőknek, és ezzel elárulta a szocializmus ügyét... a nacionalizmus, a sovinizmus talajára lépett”. Elutasította annak lehetőségét, hogy a volt miniszterelnök Jugoszláviába távozhasson, hisz ott ellenkormányként létezve alááshatta volna a Kádár-kormány működését, nehezítette volna a konszolidációt, miközben kiváló alkalmat biztosított volna a nyugati hatalmaknak a beavatkozásra. A levélben Hruscsov először használt olyan szófordulatot, mint „Nagy Imre és cinkosai”, ráadásul burkoltan meg is fenyegette Jugoszláviát azzal, hogy a probléma nem megfelelő megoldása hatással lehet a két állam kapcsolataira is. Egyetlen helyes kiútnak azt tartanák, ha a nagykövetségen tartózkodókat átadják a magyar kormánynak.⁴⁴

A jugoszláv vezetés azonban kitartott álláspontja mellett: nemzetközi presztízs-veszteség nélkül nem szeghette volna meg szavát, és adhatta volna át Nagy Imrét és csoportját. Ezért válaszában megkísérelt magyarázatot adni a problémára, elsősorban az események gyorsaságát okolva a kialakult helyzetért, s arra kérte a Szovjetuniót, hogy nagyobb megértéssel vegye tekintetbe Jugoszlávia nemzetközi tekintélyét. Egyben visszaütötte azt a vádat, hogy Jugoszláviának bármilyen köze lett volna a Nagy-csoporthoz vagy a magyarországi eseményekhez.⁴⁵

Amíg a szovjetek azt hangoztatták, hogy Nagy Imre és társai nem hagyhatják el Magyarországot, továbbá nincs semmiféle nyilatkozatra szükségük Nagy Imrétől, addig a Kádár-kormány november 8-án egészen más véleményének adott hangot, amikor Soldatić nagykövet felkereste Kádár Jánost. A diplomata magával vitte a nagykövetségen tartózkodók névsorát, és érdeklődött a magyar kormány elképzeléseiről a listán található személyek vonatkozásában. Kádár János kifejtette, hogy a Jugoszláv Nagykövetségen tartózkodók nem magánszemélyek, s távozásuk után bármikor kijelenthetik, hogy ők a magyar kormány, ezért nem hagyhatják el hazánkat, amíg be nem jelentik kormányuk megszűnését. A Kádár-kormány tehát ekkor még

⁴⁴ Ny. Sz. Hruscsov levele a JKSZ Központi Bizottságához. Budapest, 1956. november 7., in *Top Secret*, 175–177.

⁴⁵ J. B. Tito levele Ny. Sz. Hruscsovnak, az SZKP KB első titkárának. Budapest, 1956. november 8., in *Top Secret*, 183–186.

nem zárkózott el Nagy Imréék Jugoszláviába történő távozásától, de ragaszkodott a lemondó nyilatkozathoz. Soldatić a megbeszélésen jelezte a magyar kormányfőnek, hogy az elmúlt napokban kb. kétszáz magyar menekült érkezett Jugoszláviába és javasolta, hogy a kérdés rendezésére hozzanak létre egy magyar–jugoszláv vegyesbizottságot.⁴⁶

A megbeszélésen elhangzottak hatására Ranković táviratban utasította a nagykövetet, hogy közvetítsen a kialakult patthelyzetben. Kérte, hogy próbálja meg meggyőzni Nagy Imrét a lemondó nyilatkozat megírására november 4-i keltezéssel, mely természetesen nem jelentené a Kádár-kormány támogatását. Mivel a Kádár-kormány letette az esküt a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa előtt, s a Nagy-kormány gyakorlatilag nem létezik, így a nyilatkozat valójában nem lenne más, mint a kialakult helyzet egyszerű elismerése.⁴⁷

Nagy Imre azonban nem volt hajlandó ennek megtételére, különösen nem november 4-i időponttal, hiszen ezen a napon rádióbeszédében kinyilatkoztatta, hogy kormánya a helyén marad. Arra, hogy a Kádár-kormány november 7-én letette az esküjét, úgy reagált, hogy ez csak akkor lenne törvényes, ha ezt megelőzően az Elnöki Tanács felmentette volna az általa vezetett kormányt, de erről nincs tudomása. Ha mégis megtörtént volna, akkor pedig nincs szükség lemondó nyilatkozatra.

Eközben tovább folytatódott az egyeztetés Moszkva és Belgrád, továbbá Moszkva és Budapest között. Előbbi vonatkozásában Tito november 8-án kelt levelére a szovjet vezetés két nap múlva válaszolt, és teljesen új javaslatlall állt elő, mely szerint a kormánytagok közül Nagyot és Losonczyt Romániába vinnék. A többiek számára kilátásba helyezték, hogy abban az esetben, ha kifejezik lojalitásukat a Kádár-kormány iránt, visszanyerhetik szabadságukat, és Magyarországon maradhatnak. Ezt az információt november 11-én Kádár János is megerősítette a Soldatić nagykövettel történt megbeszélésén, melyre az azt megelőző napon a jugoszláv kormány „legsürgősebb” felirattal ellátott táviratban utasította nagykövetét. A találkozó központi témája Nagy Imre és csoportjának kérdése volt, és Jugoszlávia két megoldást körvonalazott. Az egyik szerint a „Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány közleményt jelentet meg a sajtóban, amely szerint garantálja Nagy és csoportja biztonságát; ebben az esetben a csoport Magyarországon maradhatna”. A másik lehetőség, hogy

⁴⁶ Feljegyzés D. Soldatić nagykövet Kádár Jánossal folytatott megbeszéléséről. Budapest, 1956. november 8., in *Top Secret*, 181–183.

⁴⁷ A. Ranković távirata D. Soldatić nagykövetnek. Budapest, 1956. november 9., in *Top Secret*, 190–191.

„Nagy és csoportja Jugoszláviába távozik, ahol menedékjogot kap”. Kádár János azonban nem adott egyenes választ arra hivatkozva, hogy a szovjet kormány Jugoszláviának tett kompromisszumos javaslata alapján a volt miniszterelnököt és társait Romániába szállítanák, mely megoldást maga Kádár is támogatta. Soldatíc kormánya megbízásából tájékoztatta Kádárt, hogy ezt a javaslatot nem tudják elfogadni, hiszen Jugoszlávia nemzetközi megítélése ez esetben sérülne, s ráadásul nem gondolják, hogy Románia alkalmas helyszín lenne Nagy Imréék számára.⁴⁸

A Budapest–Moszkva egyeztetések kapcsán Gromiko külügyminiszter-helyettes táviratban utasította Andropovot, a Szovjetunió magyarországi nagykövetét, hogy azonnal keresse fel Kádár Jánost. Üzenetében leszögezte, hogy a Nagy Imre-kérdés elvi probléma, mely Magyarország és a szocializmus alapvető érdekeit érinti. A jugoszláv álláspont szerint durván megsérti hazánk szuverenitását, a belügyekbe való beavatkozást jelenti, ezért a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány nem engedhet a Belgrádból érkező javaslatnak, nem engedheti, hogy a Nagy-kormány, mely utat nyitott a reakciónak, kijuthasson Jugoszláviába.⁴⁹

A továbbiakban Jugoszlávia részéről részt vett a tárgyalásokon Ranko Zeć külügyminisztériumi vezető munkatárs is. A Nagy Imrével és társaival december 13–14-én tartó megbeszéléseken a jugoszláv fél ismételten azt hangoztatta, hogy a Kádár-kormány léte és az orosz csapatok jelenléte realitás. „Az oroszok célja olyan kormány, amely a Szovjetunió alapvető érdekeit biztosítani tudja Magyarországon”, s ennek zálogát a Kádár-kormányban és az orosz csapatok jelenlétében látják. Utóbbiban bírták a szocialista országok támogatását is. Ezért Nagy Imre csoportjának is ezen alapon kell keresnie a megoldást, melynek fő célja a további vérontás elkerülése, s erre az emigráció sem jelentene végső megoldást. Belgrád szerint Nagy Imrének és társainak Magyarországon kellene maradniuk, de ehhez szükség van arra a biztosítékra, hogy a Kádár-kormány garantálja a személyes biztonságukat.⁵⁰

⁴⁸ M. A. Szuszlovnak, az SZKP KB Elnöksége tagjának és A. B. Arisztovnak, az SZKP KB titkárnak távirata. Budapest, 1956. november 12., in *Top Secret*, 210–212.

⁴⁹ Gromiko távirata Andropovnak: Nagy Imréék nem mehetnek Jugoszláviába, in *Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB Levéltárából*, Budapest, Móra Kiadó, 1993, 229–231.

⁵⁰ Az MSZMP Intéző Bizottságának ülése a Jugoszláv Nagykövetségen, *Historia*, 1989/3–4, 53–54.

Soldatić a Nagy Imrével folytatott megbeszélés után Jugoszláviába utazott, ahol a JKSZ Végrehajtó Bizottsága megerősítette korábbi javaslatát, miszerint az lenne célszerű, ha Nagyék Magyarországon maradnának, és az új kormány garantálná a büntetlenségüket. A nagykövet visszatérve Budapestre Belgrád álláspontját Kádár Jánossal is közölte, aki nem zárkózott el ezen megoldástól. Ebben több dolog is szerepet játszott.

Egyrészt Tito Pulán, az isztriai pártaktíva előtt tartott november 11-i beszéde, amelyben értékelte a Magyarországon történeteket. Elítélte az első szovjet beavatkozást, viszont a második szovjet beavatkozást szükségesnek, a kisebbik rossznak tüntette fel, amellyel meg lehetett akadályozni a kapitalizmus visszaállítását, és amely lehetővé tette a szocializmus megőrzését Magyarországon. Tito bírálta a Rákosi–Gerő-csoportot, szerinte az események kirobbanásában az általuk képviselt hibás politika játszotta a legfőbb szerepet. Rámutatott arra, hogy a felkelés jogos követelései mellett egyre nagyobb szerepet kaptak az ellenforradalmi elemek, és a Nagy-kormány nem volt képes határozottan fellépni ezekkel szemben, nem tudta megakadályozni a vérengzést, ezért a második szovjet intervenciót jogosnak tartotta. A JKSZ főtitkára úgy érvelt, hogy ha a szocializmus és az ellenforradalom között kell választani, egyértelmű, hogy Jugoszlávia az előbbi mellé és az ezt képviselő Kádár-kormány mellé áll. Ez az álláspont szükségszerűen vezetett Nagy Imre és kormánya elítéléséhez, „Tito beszédében egyenesen azt állította, hogy »Nagy megszökött és új kormány alakult.«”⁵¹

A pulai beszéd a magyar–jugoszláv jó viszony jelképévé is vált, melyet Kádár nem szeretett volna felrúgni a Nagy-kérdés miatt. Nemcsak ez játszott szerepet abban, hogy támogatta Belgrád javaslatát, hanem nagy nyomás nehezedett rá Nagy Imréék megoldatlan helyzete következtében a pártvezetés részéről is, s mihamarabb szeretett volna megfelelő megoldást találni a kialakult patthelyzetre, nehogy kettős hatalom alakuljon ki. Ezért Kádár János beleegyezett abba, hogy Nagy és társai elhagyhatják a nagykövetség épületét, a kormány írásos garanciája mellett büntetlenül hazamehetnek, és bekapcsolódnak a politikába. Nagy Imréék távozását a Jugoszláv

⁵¹ J. B. Tito beszéde az isztriai pártaktíva előtt. Tito, J. B.: *Beszédek és cikkek*, Novi Sad, XI. Fórum Könyvkiadó, 1955–1957, 219–231; Juhász József: A lehetséges szövetséges szembefordulása: Jugoszlávia és a magyar '56, *História*, 28. évf., 2006/10, 6–8.

Nagykövetségről a következő napra tervezték, de másnap az események más fordulatot vettek.⁵²

November 17-én Kádár visszavonta a megállapodást, és új felteteleket támasztott. A legfontosabb Nagy Imre és Losonczy Géza lemondásának követelése, önkritika gyakorlása, annak az elismerése, hogy néhány múltbeli intézkedésük nem volt helyénvaló, és az ellenforradalomtól való elhatárolódás. Ennek alapján elhárul az akadálya annak, hogy csatlakozzanak a magyar kormány ellenforradalom elleni harcához, és vállalják, hogy nem tesznek semmit a kormány ellenében. Kádár nem támogatta azt az előző napi javaslatot, hogy elhagyhatják a nagykövetséget, ellenkezőleg: a csoport hét tagjának (Nagy Imrének, Donáth Ferencnek, Haraszti Sándornak, Losonczy Gézának, Rajk Júliának, Szilágyi Józsefnek és Tanczos Gábornak) 3-4 hónapra valamelyik népi demokratikus országba történő távozását tartotta kívánatosnak.⁵³

Kádár János még aznap tájékoztatta Malenkov miniszterelnök-helyettest, Szuszlovot, az SZKP KB elnökségének tagját és Arisztovot, az SZKP KB titkárát a megbeszélés tartalmáról, akik az SZKP Központi Bizottságát táviratban értesítették a fejleményekről. „Kádár, ahogy tegnap megállapodtunk vele, kifejtette a követnek a magyar kormány álláspontját, miszerint Nagy Imrét és csoportját át kell adni a magyar kormánynak”. A szovjet politikusok azt a következtetést vonták le, hogy „a jugoszlávok most kénytelenek megvonni Nagytól és híveitől a menedékjogot, és abban érdekeltek, hogy a lehető leghamarabb megszabaduljanak e csoporttól. Le kell mondaniuk arról a követelésükről is, hogy a magyar kormány garanciát vállaljon Nagyért és csoportjáért, vagyis gyakorlatilag fel kell adniuk korábbi álláspontjukat. Ezt azonban olyan módon kívánják megtenni, hogy megőrizzék presztízsüket.”⁵⁴

Nemcsak Kádár János tájékoztatta szovjet szövetségeseit, hanem Soldatic is informálta Kardelj miniszterelnök-helyettest, aki november 18-án levélben kereste meg a Kádár-kormányt. Ebben a magyar

⁵² D. Soldatic nagykövet távirata a Külügyi Államtitkárságnak. Budapest, 1956. november 16., in *Top Secret*, 235.

⁵³ Nagy Imre és társai ügyében folytatott magyar–jugoszláv tárgyalás a miniszterelnökségen. Budapest, 1956. november 17., in *Top Secret*, 236–239; Varga László: Tito dilemmája, 1956. október–november, *História*, 11. évf., 1989/4–5, 65–66.

⁵⁴ G. M. Malenkov miniszterelnök-helyettes, M. A. Szuszlov, az SZKP KB elnökségének tagja és A. B. Arisztov, az SZKP KB titkárának távirata az SZKP Központi Bizottságának, in *Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB Levéltárából*, Budapest, Móra Kiadó, 1993, 235–236.

vezetés szemére vetette, hogy felrúgta a november 16-i megállapodást, s visszautasította a november 17-én megfogalmazott feltételeket, hiszen azok nem tartoznak Jugoszláviára, teljes egészében magyar belügynek tekinthetők. Ezért a miniszterelnök-helyettes megismételte Belgrád korábbi javaslatát, melyben kérte, hogy a magyar kormány adjon írásbeli garanciát arra, hogy a Nagy-csoport szabadon elhagyhatja a Jugoszláv Nagykövetséget. Kifejtette: a „Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság Kormányának semmi kifogása sincs az ellen, hogy Nagy Imre és a többiek Romániába távozzanak, ez kizárólag az ő beleegyezésükről függ”.⁵⁵

A patthelyzet megoldására és a további egyeztetésre Budapestre küldték Dobrivoje Vidićet, a Külügyi Államtitkárság helyettes államtitkárát, aki négy napig tárgyalta Kádárékkal. A megbeszélések során újból felvázolták a korábbi konzultációkon elhangzottakat, Vidić többször is kifejtette: a „jugoszlávok elismerik, ugyanúgy, mint az összes baráti országok, hogy a Kádár-kormány az egyetlen törvényes kormány”. A Nagy Imre-kérdés megoldásában mindkét állam érdekelt. Jugoszlávia számára a probléma, ami „nagy erkölcsi jelentőséggel bír, az adott szó szentsége, továbbá a nemzetközi jognak a menedékjogra vonatkozó szabályainak betartása”. Nagy Imre nyilatkozatának és külföldre való távozásának kérdése nem tartozik Jugoszláviára, ez Magyarország ügye. Mindemelllett Vidić kifejtette, hogy „Nagyék becsületes kommunisták”, és „mindent meg kell tenni, hogy ezeket az embereket megmentsek a szocializmus számára”.⁵⁶

A tárgyalásokon érezhető volt, hogy mindkét fél le kívánja zárni az ügyet. Magyar részről ezért Kádár János beleegyezett, hogy a jugoszlávok által kért korábbi szóbeli garanciát írásban is megadja, és kijelentette, hogy „Nagy Imrével és csoportja tagjaival szemben múltbeli cselekedeteiért nem kíván megtorlást alkalmazni”. Ezzel a Nagyék számára nyújtott menedék megszűnne, és szabadon távozhatnának a Jugoszláv Nagykövetségről. Az azonban, amit Kádár János Kardelj miniszterelnök-helyettesnek küldött levelében a menedékjog jogszerűségéről írt (nem magánszemélyeknek nyújtott menedékként fogta fel, hanem olyan politikai csoportnak, mely ellentétben állt a jelenlegi magyar kormánnyal, ráadásul a menedékkérés indoka, miszerint Nagyék életét ellenforradalmi elemek fenyegetik, sem áll

⁵⁵ E. Kardelj miniszterelnök-helyettes levele a Forradalmi Munkás-Paraszti Kormányhoz. Budapest, 1956. november 18., in *Top Secret*, 244–247.

⁵⁶ Magyar jegyzőkönyv Kádár János és D. Vidić közötti tárgyalásról. Budapest, 1956. november 20., in *Top Secret*, 253–257.

fenn) előrevetítette a történéseket. Mint ahogyan az is, hogy Kádár már nem követelte a volt miniszterelnök lemondó nyilatkozatát sem.⁵⁷ Szintén intő jel volt, hogy Lukácsék, akik november 18-án hagyták el a Nagykövetséget, azonnal őrizetbe vették a magyar hatóságok.

Jugoszláv részről is számos jel mutatott arra, hogy lehetőleg presztízsvesztés nélkül minél hamarabb pontot szeretnének tenni az ügy végére. Ezért a magyar féllel folytatott megbeszéléseken nem esett szó arról, hogy mi történik, ha valamelyik fél nem tartaná be az ígéretét. Miután Belgrádban jóváhagyták a megállapodást, Nagy Imréék tájékoztatása is felemás módon történt meg, ugyanis ismertették a garancialevél tartalmát, de azt nem adták oda Nagynak, nem beszéltek Lukácsék letartóztatásáról sem.⁵⁸

Nagy Imre jól ítélte meg a helyzetet, és ezért még november 19-én, a Vidić külügyi államtitkárral folytatott megbeszélésén kifejtette, hogy a Kádár-kormány azért próbált ragaszkodni az ő lemondásukhoz, „hogy árulással vádolhassák meg őket”, s ezzel Nagyék tehetik majd felelőssé a történetekért. Nagy úgy vélte, ha lemondának, kompromittálnák magukat és az általuk is képviselt szocialista eszméket.⁵⁹ Ezért nem volt hajlandó november 22-én sem a lemondó nyilatkozatra, amellyel pedig lehet, hogy az életét mentette volna meg.⁶⁰

A november 22-i utolsó megbeszélésen Vidić külügyi államtitkár közölte: „Meg vagyunk győződve arról, hogy Önök teljes biztonsággal bekapcsolódhatnak a normális életbe... az azelőtt követelt összes feltételek – nyilatkozat, lemondás stb. – mind teljesen elesetek”. Belgrád írásbeli nyilatkozatot kért Nagy Imréektől, hogy saját elhatározásukból távoznak a követség épületéből, és önszántukból mondanak le a menedékjogról.⁶¹ A kérésnek megfelelően megszületett Nagy Imre és csoportjának nyilatkozata, melyben köszönetet mondtak a jugoszláv kormánynak fáradozásaikért.

A Nagy-csoport november 22-én este fél hétkor hagyta el a Jugoszláv Nagykövetséget, de az autóbusz nem haza szállította őket,

⁵⁷ Kádár János levele E. Kardelj miniszterelnök-helyetteshez, *Társadalmi Szemle*, 1989/12, 84–85.

⁵⁸ *Top Secret*, 26.

⁵⁹ Feljegyzés D. Vidić külügyi államtitkár-helyettes Nagy Imrével, Losonczyval, Donáthtal és Harasztival folytatott megbeszéléséről. Budapest, 1956. november 19., in *Top Secret*, 257–258.

⁶⁰ Varga László: Nagy Imre a jugoszláv követségen, *Budapesti Negyed*, 1. évf. 1993/1, 97–118.

⁶¹ Nagy Imre és társainak megbeszélése D. Soldatić nagykövettel és D. Vidić államtitkár-helyetttel. Budapest, 1956. november 22., in *Top Secret*, 275–277.

hanem miután szovjet katonák kerítették hatalmukba a járművet, a mátyásföldi szovjet bázisra, ahol a korábban távozott három házaspár is tartózkodott.⁶² Bár Nagyék budapesti Jugoszláv Nagykövetségről történő távozásával Belgrád fellélegzett, valójában azok kezére játszotta át Nagy Imrét és társait, akik példát akartak statuálni és meg akarták torolni az októberi eseményeket, s ezt meg is valósították.⁶³

Amikor Soldatić értesült a történetekről, először Münnich Ferencnél szóban tiltakozott, majd írásban Kádár Jánostól kért magyarázatot, de választ nem kapott. Ezután Vidić külügyi államtitkár-helyettes Belgrádban magához kérette Kuti Jenő magyar ügyvivőt, és szóbeli jegyzéket nyújtott át a diplomatának, melyben magyarázatot kért az eseményekre. „A JSZNK kormánya meg van győződve arról, hogy az MNK kormánya nem szegi meg a megkötött egyezményt és ennek értelmében az MNK kormánya biztosítja annak teljes életbe lépését. Ha ez nem így történne, a JNSZK kormánya nemcsak a két ország között fennálló baráti viszony durva megsértésének tekintené, hanem a nemzetközi jog elismert szabályai megsértésének is”.⁶⁴ Tény, hogy a történések jelentősen visszavetették Jugoszláviának mind a Szovjetunióval, mind pedig a magyarokkal való kapcsolatait.

⁶² Varga László: Moszkva–Belgrád–Budapest. Nagy Imre a jugoszláv követségben, in Varga László: *Az elhagyott tömeg. Tanulmányok 1950–56-ról*, Budapest, Cserépfalvi, 1994, 127–198.

⁶³ L. erről Simándi Irén: *Magyarország a Szabad Európa Rádió hullámhosszán 1951–1956*, Budapest, Országos Széchényi Könyvtár – Gondolat Kiadó, 2005, 306–317.

⁶⁴ D. Vidić államtitkár-helyettes szóbeli jegyzéke Kuti Jenő belgrádi magyar ügyvivőnek. Budapest, 1956. november 23., in *Top Secret*, 282–283.

MIKLÓS PÉTER

„AZ EGÉSZ VILÁG ÖRÜL VELÜNK.” ZSÍROS FERENC JEZSUITA FELJEGYZÉSEI 1956-BÓL

Zsíros Ferenc jezsuita szerzetespap személyes iratait és feljegyzéseit a Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya Levéltára őrzi Budapesten, a VI. (a Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya tagjainak hagyatékai) fond 22. (Zsíros Ferenc) állagaként.

Zsíros Ferenc 1879. április 11-én született Cegléden. Innsbruckban és Pozsonyban végezte a jezsuita noviciátust. Bécsben, Kalo-csán, majd Budapesten szolgált. A *Szív* és a *Katolikus Missziók* című lapot szerkesztette, és tanácsadója volt a *Magyar Kultúra* című folyóiratnak. 1944 és 1951 között látta el – szintén jezsuita káplánjaival együtt – a hódmezővásárhelyi Szent István-plébánia híveinek lelki gondozását.¹ A szerzetesrendek fölосzlatása után, 1951-ben rövid ideig Mezőkövesden tevékenykedett, majd a pannonthalmi papi otthonba kényszerült, ahol 1961. augusztus 17-én elhunyt.²

Zsíros Ferenc az alábbiakban közreadott ötvenhatos feljegyzései értékes történeti források, amelyek jelentőségének két dimenziója van. Az egyik, hogy kiderül belőlük, milyen nemzetközi politikai, belpolitikai és közéleti ismeretei voltak a kommunista államhatalom által Pannonthalmára internált egyházi személyeknek az ötvenes évek közepén. A másik, hogy bepillantást engednek az ottani – a világtól viszonylag elzárt, különböző 1950-ben betiltott szerzetesrendek tagjaiból álló – közösség mindennapjaiba.

Zsíros páter naplóbejegyzéseiből megtudhatjuk például, hogy milyen tevékenységgel töltötték idejüket a Szent Márton-monostorban élők (mezőgazdasági munkálatok, ismeretterjesztő előadások, zsolozsma, szentmisék stb.), hogy különösen a világegyház (XII. Piusz pápa megnyilvánulásai) és a hazai katolikus egyház (Mindszenty

¹ Vö. Miklós Péter: Támadás a katolikus egyház ellen Hódmezővásárhelyen (1945–1949), *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 2005/1–2, 163–172.

² Bikfalvi Géza: *Magyar jezsuiták történeti névtára. 1853–2003*, Budapest, 2007. 255.

József hercegprímás tevékenysége) sorsának alakulása érdekelte őket, hogy a forradalom és a szabadságharc eseményeit örömmel és bizakodással, míg a szovjet megszállást és a Kádár-korszak beköszöntét aggodalommal és bizonytalansággal fogadták, s azt is, hogy 1956 novemberében havas és hideg idő köszöntött Pannonhalmára.

Most pedig következzenek Zsíros Ferenc jezsuita 1956. október végi és november eleji feljegyzései.³

***

Október 23. Kedd

Budapesten déltől kezdve forradalmi felvonulás volt, állítólag estig 200 000 [fős] tömeg gyűlt össze: ipari munkások, rendőrök, katonák, s lassankint ellenforradalmi megmozdulások voltak, s az oroszokat hívták segítségül. Este Gerő⁴ beszédet tartott, statáriumról, megtorlásról beszélt. Este mozi volt, utána 8 órakor volt Gerő beszéde.

Október 24. Szerda

Reggel jött a hír, hogy Nagy Imrét⁵ választották meg a minisztertanács elnökének, aki 10 óra tájban beszédet intézett az országhoz, őrizték meg a nyugalmat, utcára ne menjenek d[él]. u[tán]. 2 óráig tilos az utcán járás. A tüntetők tegyék le a fegyvert, ha d[él]. u[tán]. 2 óráig leteszik, nem kerülnek statárium alá. Ezt a határidőt este 6 óráig megtoldták. Este a betegeknél vetítettünk.

Október 25. Csütörtök

Az a hír jött, hogy Budán, Soroksáron, sok más helyen véres harcok folynak. A tüntetők a Sztálin-szobrot ledöntötték, összerugdosták, köpködték.⁶ Tűz van sok helyen, állítólag az oroszok okozták gyújtóbombákkal.

³ Forrása: Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya Levéltára. A Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya tagjainak hagyatékai. Zsíros Ferenc. VI. 22. Diarium de anno Domini 1956. 1956. október 23.–1956. november 9.

⁴ Gerő Ernő (1908–1980) kommunista politikus, a sztálinista Rákosi-diktatúra egyik legbefolyásosabb vezetője. 1956-ban a kommunista állampárt, a Magyar Dolgozók Pártja első titkára.

⁵ Nagy Imre (1892–1958) kommunista politikus. 1953 és 1955 között, valamint 1956-ban Magyarország kormányfője. Ötvenhatos tevékenysége miatt a kádári megtorlások idején halálra ítélték és kivégezték.

⁶ A szovjet megszállás és a kommunista diktatúra jelképévé vált monumentális

Október 26. Péntek

Reggel korán [kaptuk] hírül: Győrben nagy tüntetés volt, az orosz emlékművet ledöntötték, a városházánál a szovjet címert levertek. [A] miskolci rádióleadó a fölkelők kezében van, talán a pécsi is. A faluban az orosz emlék[mű] jelvényét levették, a házakon nemzeti zászlók lengenek. Szegedről az a hír jön, hogy az ottani oroszok nem mozdulnak a honvédség figyelmeztetése miatt.

Október 27. Szombat

A szabadságharcról jó hírek jöttek Győrből; Magyaróváron véres harcok voltak 52 halott, 100-on felül[i számú] sebesült.⁷ Bécs segített. B[uda]pestről rémhírek jönnek: akasztások az utcán... A vidékről is sok szomorú dolog. Itt a faluban Győr példájára: nemzeti tanács alakult, békességekben megy minden.

Október 28. Vasárnap

Krisztus királyságának ünnepe. Délelőtt folyamán hírek jöttek, hogy az ENSZ biztonsági tanácsa intézkedik az ENSZ összehívásáról. Milánóban ünnepélyes Requiemet tartottak a most elesett magyarokért,⁸ a Szentatya az egész világot felszólította, hogy imádkozzanak Magyarorszáért.⁹ Szepesi t[est]v[ér].-t¹⁰ levitték már tegnap a betegterembe. Tegnap megkapta a szent kenet szentségét. Horváth Detre¹¹ kultúrelőadást tartott. Szepesi t[est]v[ér]. nagyon gyöngén van. D[él]. [után]. 2 óra tájban jött a hír, hogy a minisztertanács a maga részéről leállította az ellenállást a szabadságharcosokkal szemben az egész ország területén. Szepesi József S. J. testvér most

Sztálin-szobrot (Mikus Sándor alkotását) 1956. október 23-án este fél tízkor döntötték le és verték szét a forradalmárok.

⁷ Az 1956. október 26-i mosonmagyaróvári sortűz áldozatainak számát nem tudta megállapítani a történeti kutatás. A korabeli sajtó mintegy nyolcvan halálos áldozatot és több mint kétszáz sebesültet említett.

⁸ Giovanni Battista Montini (1897–1978) milánói érsek – a későbbi VI. Pál pápa (1963–1978) – szentmisét mutatott be és fáklyás felvonulást rendezett a magyar forradalom áldozatai emlékére.

⁹ XII. Piusz pápa (1939–1958) – Eugenio Pacelli (1876–1958) – Luctuosissimi eventus kezdetű körlevele 1956. október 28-án kelt, s felolvasták mind a Vatikáni Rádióban, mind a Szabad Európa Rádióban. Vö. Vajda Barnabás: XII. Piusz és 1956, *Irodalmi Szemle*, 2006/1, 69–74.

¹⁰ Szepesi József (1873–1956) jezsuita testvér fizikai és kisegítő munkakörökben dolgozott, mint nem pap tagja a jezsuita rendnek. A szerzetesrendek feloszlátása után Pannonhalmán élt.

¹¹ Horváth Detre (1893–1962) bencés szerzetes, gimnáziumi tanár nyugdíjas éveit 1955-től a pannonhalmi monostorban töltötte.

¼ 6 kor csendesen elhunyt. Tegnap azt mondotta, ahogy ma is, hogy még nem megy. Talárisomat odaadtam, hogy abban temessék el. R[equiescat]. in pace!¹²

Október 29. Hétfő

Szepesi fr[ater]¹³. holttestét a libera¹⁴ elvégzése után kivitték a temetőbe. Az ország helyzetéről igen különböző hírek érkeztek. A vasút és posta, azon felül a bányák sztrájkolnak, legalább részben. Reggeli 8 ó[ra]-i vonat nem jött. D[él]. u[tán]. 3 kor az off[icium]. def[unctorum].[-ot]¹⁵ végeztük.

Október 30. Kedd

Rodriguez Sz[ent]. Alfonz testvér ünnepe.¹⁶ A bazilikában végeztem a sz. misét... Napközben szomorú hírek jöttek a harc területéről. D[él]. u[tán]. 4 órakor volt Szepesi t[est]v[ér]. temetése, kevesen voltak, főképpen a monostornál. Öregszünk. D[él]. u[tán]. 4 után jött a hír, hogy új koalíciós kormány van. Később pedig hogy az oroszok okt[óber]. 31-re kimennek Budapestből és az egész országból. A rádiók szerint az egész világ örül annak, hogy népünk ilyen hősieen rázta le a vörös igát.

Október 31. Szerda

Már tegnap este jött a hír, hogy Mindszenty József hercegprímás kiszabadult, Rétságról Pestre hozták,¹⁷ s azt mondotta (volna): ott kezdjük, ahol 8 éve abbahagytuk. A pártok szervezkednek, az oroszok (úgy látszik) a csatlós államokból is hazamennek. Az egész világ örül velünk.

¹² Nyugodjék békében!

¹³ Testvér.

¹⁴ A halottakért mondott hajnali zsoltosma.

¹⁵ Elhunytak zsoltosmáját.

¹⁶ Rodriguez Szent Alfonz (1532–1617) jezsuita laikus testvér csaknem 50 éven át kapusként szolgált a mallorcai jezsuita főiskolán.

¹⁷ Mindszenty József (1892–1975) bíboros, hercegprímás, esztergomi érsek a felsőpetényi házi őrizetből való szabadulása után mindössze öt napon tevékenykedhetett szabadon, majd mintegy tizenöt évet az Egyesült Államok budapesti nagykövetségén volt kénytelen eltölteni.

November 1. Csütörtök

Kora reggel jelentették, hogy ma reggel 6 órakor hosszas, súlyos betegség után, az otthon betegtermében az Úrban jobblétre szenderült Püvár Máté O. S. B.¹⁸ 63 éves korában. A holttestet a palotában ravatalozzák fel, szombaton sz[ent]. mise után lesz a temetés. Nagy meglepetésre Blázia n[ő]vér]. 6–11-ig gyalog kijött ide Győrből. Sok érdekes dolgot beszélt el az ottani mozgalmakról. 3-kor indult vissza. Esti ájtatosság miatt vacsoránk 5 órakor volt, 6-kor sz[ent]. beszéd, litánia a bazilikában.

November 2. Péntek

Első péntek – halottak napja. Tegnap este Mindszenty hercegprímás rövid nyilatkozatot adott le a rádióban. Vegyes hírek szállingóznak a pártok alakulásáról. A fűtőkazánok nincsenek készen. D[él]. u[tán]. 3 óra erős hóvihár támadt déli irányból, egy óra alatt mindent beborított a hó. Hőmérséklet 0 °[C].

November 3. Szombat

Dél előtt itt járt Kovács József, aki B[uda]p[est]-ről hozott híreket mint szemtanú. Rengeteg rom, pusztulás egyes utcákon. D[él]. e[lőtt]. 8 órakor Requiem volt a bazilikában pro + Mat. Püvár O. S. B. utána kikísértük a Bold[og]. Asszony templom sírboltjába. – R[equiescat]. I[n]. P[ace]. Budapestről vegyes hírek, pártok alakulásai, tanácskozások stb. Este 8 óra után Mindszenty hercegprímás tartott megnyugtató beszédet... Semlegesség, békeakarat a mi részünkről.

November 4. Vasárnap

Reggel jött a hír; az oroszok körülvették B[uda]p[est]et a min[iszter]. elnök a vérengzést kerülendő capitulált. Győr az oroszok kezében, az egész ország orosz megszállás alatt. Mindszenty az amerikai követségre menekült. Sem a pesti sem a győri rádió nem adott eddig hírt. Nagy Sándor, aki hosszú ideig a Széher úti kórházban volt ma hazajött. Tegnap d. u. ½ 3 kor indult Budapestről, Győrből gyalog indult el, 6 óra felé jött fel. Közben kocsin is jött. Olyan hírek vannak, hogy az egész országban véres harcok dúlnak. Győr tele van oroszokkal.

¹⁸ Püvár Máté (1893–1956) bencés szerzetes 1948-tól töltötte nyugdíjas éveit Pannonhalmán.

November 5. Hétfő

Szent Imre ünnepe.¹⁹ Az ENSZ nagy szótöbbséggel megszavazta, hogy a Szovjet[unió] vonja vissza csapatait Magyarországról. A Szovjet[unió] azt válaszolta, hogy a magyarok hívták meg őket a forradalom vívmányainak biztosítására. Erre az ENSZ bizottságot ígért M[agyarország]-ra, hogy a helyzetet vizsgálják meg. A Kádár-féle kommunista kormány valóban az orosz[ok] segítségét kérte és – amint a rádióban hirdeti – már le is verte az egész országban a szabadságharcot. Az egész világ mellettünk van – de ez – egyelőre – semmit sem jelent. Még az a jó, hogy kat[olikus]. országok népei imádkoznak értünk.

November 6. Kedd

Mindenszentek ünnepe. Az or[oszok]. maradnak azon a címen, hogy ők itt a rendet tartják fenn és ennek fejében az ország a közraktárakból tartja el őket. Az egyiptomi angol–francia beavatkozás miatt az orosz fenyegető nyilatkozatot tett Angliával szemben. A Szentatya enciklikát adott ki,²⁰ Magyarország[ért] imára, segítségre szólítja fel a világot. Sok tüntetés van mellettünk egész Európában. Lengyelország szívesen látja Ausztriával együtt a menekülteket. Az USA-ban ma van az elnökválasztás.

November 7. Szerda

Kora reggel jött a hír, hogy Eisenhowert választották meg elnöknek az Egyesült Államokban.²¹ A hírek szerint az ellenállás B[uda]pesten, Pécsen, Dunapentelén, Hegyeshalmon tart. Az orosz követ – állítólag – a mai napra ebédre hívta a minisztereket vagy képviselőket, de ezek nem fogadták el a meghívást. Európa különböző országaiban tüntetnek az orosz ellen Magyarország miatt. Az oroszok mongol csapatokkal szállták meg hazánkat. Folytatjuk a litániákat hazánkért.

November 8. Csütörtök

Reggel az a hír jött, hogy az ENSZ még nem tárgyalta újabban Magyarország ügyét. Az országban az ellenállás még tart. Délelőtt Écs felől gépfegyverzaj hallatszott, d[él]. u[tán]. ½ 2-kor megismétlődött;

¹⁹ Szent Imre herceg (†1031) Szent István, az első magyar király és Boldog Gizella fia, a magyar ifjúság védőszentje.

²⁰ XII. Piusz pápa Datis Nuperrime kezdetű enciklikája 1956. november 5-én jelent meg.

²¹ Dwight D. Eisenhower (1890–1969) az Amerikai Egyesült Államok harmincnegyedik elnöke 1953 és 1961 között volt hivatalban, két cikluson keresztül.

lenn a faluban orosz tankok jártak, és lövéseket adtak le. Itt a bástyát ellepték a kíváncsiak, diákok stb. Azt beszéltek, hogy szab[adság]-harcosok ütköztek össze oroszokkal. A perjel letiltatta a bástyán tartózkodást, nézelődést. Az éjjel nyugodtan telt el.

November 9. Péntek

A pol[itikai]. helyzet súlyos. Mindenfelé harcok vannak. A pesti Kádár-rádió gyalázva, banditáknak, rablóknak nevezi azokat, kik folytatják a harcot. Állandóan sürgeti a munka megkezdését, de az oroszok hazudnak, és nem akarnak engedni. – A faluban orosz tankok vannak. Galisza t[est]v[ér]., Felicia n[ő]v[ér]. Győrben voltak, vásároltak. Két vonat van, 4-kor oda, 9.20-kor vissza. Az egész világ elítéli az oroszokat itteni vérengzéseik miatt. Hruscsov²² és társai véres kezüket a szuezi csatornában²³ mossák le: írta egy indiai élclap... Mindenki lehangolt. Sikerült 3000 f[orin]t. értékben textilárut vásárolni.

²² Nyikita Szergejevics Hruscsov (1894–1971) 1953 és 1964 között volt a Szovjetunió Kommunista Pártjának első titkára.

²³ A szuezi válság a Szuezi-csatorna államosítása miatt kitört nemzetközi konfliktus, majd az azt követő Egyiptom ellen folytatott közös izraeli–brit–francia háború volt 1956. október 29. és november 7. között. A Szovjetunió a konfliktusban kiállt Gamel Abdan Nasszer (1918–1970) egyiptomi elnök politikája mellett.

A SZÉKESFEHÉRVÁRI EGYHÁZMEGYE IGAZGATÁSA AZ 1950-ES ÉVEKBEN

Ami a társadalommal történik, az megtörténik az egyházban is. A nyomasztó kommunista terror, 1956 őszének pár hetes szabadság-mámora, majd a visszarendeződés és a retorziók éppúgy megjelentek az egyház történetében is, mint a civil szférában. Ennek az igazgatástörténeti vetületeit szeretném tárgyalni.

Az 1777-ben megszervezett székesfehérvári egyházmegye egy átlagos püspökség volt. Nem volt kiugróan nagy sem a területe, sem a lélekszáma; nem sújtotta Trianon, így országhatárokon átnyúló helynökségeket sem kellett felállítani itt. A püspökség igazgatása hagyományos keretekben sokáig megoldható volt. Ennek sémája pedig viszonylag egyszerű.

– Van egy megyéspüspök (Korszakunkban Shvoy Lajos, 1927–1968).¹

– Akadályoztatása esetén egy helynök (vicarius) helyettesítheti. (Korszakunkban ez a hivatalos életrajzok szerint Potyondi Imre (1943–1970).² A valóság – mint látni fogjuk – ennél kissé árnyaltabb ...

– A helynök mellett elképzelhető egy helynökhelyettes, azaz provicarius kinevezése is.

– A püspök mellett áll egy tanácsadó testület, a székeskáptalan. Fehérváron ez nyolcfős lehet. A tényleges ügymenetben a testület szerepe csekély – bár bizonyos kérdésekben kánonjogilag körülbástyázottan a püspök csak a meghallgatásuk után, illetve az egyetértésükkel dönthetett. 1945-ben elveszítette gazdasági erejét is – de

¹ Balogh Margit – Gergely Jenő: *Egyházak az újkori Magyarországon 1790–1992. Adattár. Kronológiák, adattárak 4.*, Budapest, MTA Történettudományi Intézet, 1993a, 58.

² Pl. [Sulyok János (szerk.)]: *A székesfehérvári egyházmegye jubileumi névtára 1777-ben, alapításának 200. esztendejében*, Székesfehérvár, Székesfehérvári Egyházmegyei Hatóság, 1977 (továbbiakban: *Névtár*, 1977.), 271–272. Átveszi utóbb: Forintos Attila: *A székesfehérvári székeskáptalan. Adattár 1777–2004. ACTA – Közlemények 1.*: Székesfehérvár, Alba Civitas Történeti Alapítvány, 2005, 165. Lemondásáról l.: Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár (továbbiakban: SzfvPL) – No.7214A –2200/1970.

súlya van, mert széküresedés esetén az egyházmegyét kormányzó káptalani helynököt a maga soraiból választja meg.³

– A püspöki aula nem nagy: az egyházkormányzat gyakorlati vezetője az irodaigazgató. Egy püspöki titkár van még a házban; a liturgikus funkciókat egy szertartó-udvari káplán segíti. Előbbi szóhasználat a püspök melletti külső szolgálatot jelenti, utóbbi főleg a háznéphez tartozó apácák számára tartott misézést. Az apácák a ház körüli teendőket látják főleg el (főzés-mosás-takarítás), de két-három fő gépírónként adminisztrátori teendőket is ellát. A múlt forrásait, a püspöki levéltárat kezeli még pap, és van egy könyvtáros is – ő már lehet civil, akárcsak az egyházmegye jogásza, akinek szolgálatait alkalmanként, szükség esetén veszik igénybe.⁴ Pap, de szintén nincs feltétlenül helyben a gazdasági ügyeket felügyelő egyházmegyei gondnok (1948–1962 között Páthy Antal).

– A püspököt a vidéki egyházi igazgatásában a tizenhárom esperes képviseli, ők fogják össze a kerület plébániáit; míg őket a két főesperes ellenőrzi, akik kanonokok.⁵

I. A KORSZAK HAJNALÁN (1945–1951)

Ez az igazgatási séma nagy átalakuláson ment keresztül a háborút követő években. A rendszer belső logikájából fakadó változásokat tetézte az államhatalmi nyomás – hol csak adminisztratív, hol súlyos kényszerítő eszközöket alkalmazva az igazgatás befolyásolására.

Az „önmagától” beállt változásokat két csoportja oszthatjuk. Egyfelől – Shvoy Lajos püspök filialátogatásai nyomán⁶ – jelentősen megnőtt az önálló lelkipásztort igénylő helyek száma. Míg 1940-ben 113 önállóan anyakönyvező plébánia és lelkészség volt az egyházmegyében,⁷ addig ezek száma 1950-re 159-re duzzadt.⁸ A gyarapodás logikus következménye volt az espereskerületi rendszer átszervezése:

³ Potyondi Imre: A székesfehérvári székeskáptalan, in *Névtár*, 1977, 148–149.

⁴ *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Albaregalensis ad annum Domini MCMXL ab erecta sede episcopali* 163. *Dioecesis Albaregalensis*, Alba Regia, 1940 (továbbiakban: *Schem.*, 1940), 21.

⁵ *Schem.*, 1940, 28–83.

⁶ Shvoy Lajos: Önéletrajz. Források a székesfehérvári egyházmegye történetéből I., Székesfehérvár, Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, 2002, 54–71.

⁷ *Schem.*, 1940, 149–150.

⁸ *Schematismus venerabilis cleri almae dioecesis Albaregalensis ad annum*

1949-ben az addigi 13 helyett 22 kerületet szerveztek meg.⁹ (Valójában a Csepel-sziget két kerülete az újabb, 1993-as rendezésig folyamatosan perszonálunióban működött). E belső rendezést Potyondi Imre előterjesztése nyomán végezték el. Amikor az államhatalom az '50-es évek végén arra törekedett, hogy általa megbízhatónak vélt embereket juttasson esperesi méltóságba, e megnövekedett szám komoly fejtörést okozott számára. A 22 espereskerületet immár 4 főesperességbe osztották; az újonnan létesített 2 főesperesi tisztség már nem volt kanonoki stallumhoz kötve.¹⁰

A változások másik csoportja személyi jellegű volt. Egy-egy aulai posztot idővel frissíteni kellett a fiatalabb papságból. A személyi kérdések szükségszerű változásaira már rátelepedett a hatalom. 1945 márciusában a szovjet katonák meggyilkolták Bergendy János irodaigazgatót.¹¹ Feladatkörét az év őszén Bejczy Gyula vette át.¹² (Bejczy korábban püspöki titkár volt, és hatalmas munkát végzett, amikor az 1945-ben csaknem 3 hónapra nyilas őrizet alá került és elhurcolt főpásztor és egyházmegyéje közt közvetíteni próbált).¹³ Bejczy Gyulát azonban letartóztatták: 1946 karácsonyán Budapesten betuszkolták egy autóba, s hamarosan elítélték. 1952-ig börtönben volt.¹⁴ Megtörtén, alkoholistaként, s beszervezett – de alapvetően jó szándékú¹⁵ – ügynökként szabadult. Bejczy bebörtönzésekor az irodaigazgatói posztot az egyházmegye nem töltötte be, így is hitet téve az ártatlansága mellett. Németh László – a korábbi könyvtáros,

Domini jubilarem MCML. [Dioecesis Albaregalensis.] Alba Regia, 1950 (továbbiakban *Schem.*, 1950), 134–136.

⁹ Shvoy, 2002, 106.

¹⁰ Mózessy Gergely: *Főesperesi és esperesi iratok a Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltárban.* (Repertórium), in <http://szfvar.katolikus.hu/gyuujte> menyek/leveltar/segedletek (Letöltés ideje: 2016. 10.).

¹¹ Mózessy Gergely (szerk.): *Inter Arma 1944–1945.* Fegyverek közt. Válogatás a második világháború egyházmegyei történetének forrásaiból. Források a székesfehérvári egyházmegye történetéből II, Székesfehérvár, Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, 2004 (továbbiakban: *Inter Arma*, 2004), 298–303.

¹² SzfvPL – No.7211 – 1251/1945.

¹³ *Inter Arma*, 2004, 25–77., különösen 47–72.

¹⁴ Shvoy, 2002, 102; Hetényi Varga Károly: *Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában I. Az esztergomi, győri, pécsi, székesfehérvári, váci, munkácsi (g.k.), eperjesi (g.k.), hajdúdorogi (g.k.) egyházmegyék üldözött papjai, Abaliget, Lámpás, 1992, 346.*

¹⁵ Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában (továbbiakban: ÁBTL) „Fekete Péter” néven írt jelentései közül néhány operatív dossziékban fenn maradt. Pl. ÁBTL 3.1.5. O–13581/3. Kisberk Imre. 62–64. Később „Kelemen János” fedőnéven szerepel a nyilvántartásban (ÁBTL 2.2.2. – 6a karton, Tabódy István), de ügynöki aktivitásának írásos nyoma jelenleg nem lelhető fel.

majd titkár – 1949-től „helyettes irodaigazgató” vagy „alkancellár” címmel vezette az aulát 1951-ig.¹⁶ (Németh 1947-ben szintén fél évet töltött előzetesben összeesküvés vádjával.)¹⁷

A titkári teendők ellátása így 1947–1950 között Neményi Lajosra, a korábbi szertartóra hárult. Előbb a püspök személyi titkára volt csak – ami annyit jelent, hogy az egyházigazgatási munkába még nem folyt bele –, 1949-től azonban klasszikus püspöki titkár lett.¹⁸ A névtárak és saját memoárjai szerint is 1950–1951 közt Zsolnay Béla volt már a titkár. Valószínűleg valóban ez volt valós feladatköre, de az iratok tanúsága szerint eredendően liturgikus feladatokkal bízták meg: előbb udvari káplán, majd szertartó lett.¹⁹

A névtárakban Szabadkai József szerepelt szertartóként 1947–1951 között²⁰ – holott őt 1950-ben felmentették²¹ –, épp ez állt Zsolnay Béla második, 1950. október 24-én kelt kinevezése mögött...

A fenti rövid áttekintésből is látszik egyrészt, hogy vannak ellentmondások; másrészt az is, hogy az 1951-es év sok változást hozott. Pedig arról még nem is szóltunk, hogy az 1951/52-es tanévben – az épület katonai igénybevétele miatt – a szeminárium is a püspökség épületében működött;²² és a lelkészlakkal nem rendelkező, mesterségesen plébániává szervezett egykori ciszterci templom plébánosának is itt lehetett lakást biztosítani...²³

¹⁶ *Schem.*, 1950, 9; SzfvPL – No.7211 – 2581/1949.

¹⁷ Hetényi, 1992, 355.

¹⁸ SzfvPL – No.7211 – 2581/1949; *Schem.*, 1950, 9; *Névtár*, 1977, 269.

¹⁹ *Névtár*, 1977, 278; SzfvPL – No.7211 – 2220/1950; 3166/1950; Somorjai Ádám et al. (szerk.): Zsolnay Béla püspöki tanácsos, emeritus klotildligeti apát-plébános (1916–2008) emlékezete születésének 100. évfordulóján, 2007, Klotildliget–Jászfalu–Páty, magánkiadás, 2016 (továbbiakban: Zsolnay, 2007), 59, 84.

²⁰ *Névtár*, 1977, 274; SzfvPL – No.7211 – 2182/1947.

²¹ SzfvPL – No.7211 – 3166/1950.

²² Pásthly Antal: Papnevelés egyházmegyénkben, in *Névtár*, 1977, 151.

²³ Ezért tartanak házkutatást 1960-ban a püspöki palotában Hidvégi Ervin Ottó plébános letartóztatásakor. Vö. Mózes Gergely: Beszűkített mozgástérben. Shvoy Lajos székesfehérvári püspök és a hatalom 1961–1962 fordulóján, in Klestenitz Tibor – Zombori István. (szerk.): *Litterarum radices amare, fructus dulces sunt. Tanulmányok Adriányi Gábor 80. születésnapjára*, Budapest, ME-TEM, 2015, 335–336.

2. EGYHÁZIGAZGATÁSI VÁLTOZÁSOK 1951-BEN

2.1. Segédpüspök kinevezése

Mivel az egyházmegye nem volt nagy, kormányzásához hagyományosan nem kellett segédpüspök. Egyedül az I. Vatikáni Zsinatot követően – pápahűsége miatt – meghurcolt, ezért Rómában szívesebben tartózkodó Jekelfalusy Vince érezte szükségét annak, hogy segédpüspököket neveztesse ki maga mellé Pauer János személyében (1872).²⁴ A XX. század közepén a főpásztor, Shvoy Lajos azonban már idős ember volt. 1878-ban született, az egyházmegyét 1927-től kormányozta. A püspöki kar rangidős tagjának ugyan ekkor még Virág Ferenc pécsi püspök számított, aki 1869-ben született, és 1926-ban szentelték püspökké, de Shvoy Lajos nem sokkal maradt el mögötte.²⁵ 1958-tól már Shvoy Lajos volt a nesztor. Köztudottan szívbetegség kínozza. Kora és fizikai állapota tehát egyaránt indokolta, hogy segédpüspök kinevezését kérje maga mellé Rómától. Egykori titkára, Zsolnay Béla szerint Róma is szorgalmazta ezt a kérést.²⁶ Így volt esély arra, hogy még az állam beleszólása nélkül választhasson a megyés püspök fiatal, megbízható segítőt és utódot magának. Shvoy Lajos Széher úti kórház betegágyán meghozott választása²⁷ Kisberk Imrére esett.

XII. Pius pápa ki is nevezte 1951. március 11-én christianapolisi címzetes püspökké és Székesfehérvár segédpüspökévé. (Ekkor történt Szabó Imre, Bárd János és Endrey Mihály segédpüspöki kinevezése is).²⁸ Ennek híre, és a bulla szövege (az eredeti sohasem!) 1951. április 20-án jutott el Fehérvárra Hamvas Endre közreműködésével. Kisberk Imrével főpásztora közölte a hírt²⁹ – a kiválasztott a fejét fogta. Készületlenségének tapintható jelei is vannak: jelmondatát az aznapi zsoltosmából merítette;³⁰ címerválasztása sem volt fantáziadús.³¹

²⁴ Sulyok János: Pauer János 1879–1889, in *Névtár*, 1977, 113; Forintos, 2005, 81.

²⁵ Balogh–Gergely, 1996a, 48, 58.

²⁶ Zsolnay, 2007, 85.

²⁷ Németh László szíves szóbeli közlése.

²⁸ ÁBTL 3.1.5. O–13581/2. Kisberk Imre, 28–30. Shvoy Lajos – gyakran pontatlannak bizonyul – önéletírásában 1951. április 20-i dátumot közöl. Ez vélhetően a hír kézhezvételének napja lehet. Vö. Shvoy, 2002, 93.

²⁹ Zsolnay, 2007, 84–86.

³⁰ Németh László szíves szóbeli közlése.

³¹ Mózyssy Gergely: Az 1956-ot követő megtorlás hatása Kisberk Imre püspök

Mellkeresztjét sokáig egy olyan lornyonláncon viselte, ami 1945-ben egy orosz katona zsebéből hullt ki a püspökségen.³²

A kinevezésről a püspök értesítette a káptalant, amely április 23-án már módosította is statútumát, hogy a püspöki rangú tag nagyobb méltóságnak számítson soraiban.³³ A püspökszentelés napjául Fülöp és Jakab apostolok ünnepét, május 1-jét tűzték ki – ez körlevélben is megjelent.³⁴ De a belügyi szervek nem engedték, hogy a munkásosztály ünnepével konkuráljon egy szertartás. Így végül 1951. május 3-án történt a szentelés, melyet Székesfehérvárott a megyésfőpásztor, Shvoy Lajos végezett Badalik Bertalan veszprémi és Pétery József váci püspökök segítségével.³⁵ (Mindketten Mindszenty hívei voltak, így 1953-ban, illetve 1957-ben internálták is őket.)

Az állam befolyásolta a szentelés időpontját, de magának a liturgikus cselekménynek nem gördített az útjába akadályt. Csak később, 1951. július 4-én jelent meg az Elnöki Tanács 1951:20. számú törvényerejű rendelete, amely 1946-os visszamenőleges hatállyal saját hozzájárulásához kötötte a korábban a főkegyúri joghoz tartozó kinevezések életbeléptetését. Kisberk segédpüspöki kinevezése ilyen volt. Az állam – némi hezitálás után³⁶ – 1959-ig egyszerűen nem vett tudomást Kisberk felszenteléséről, s eltiltotta a püspöki funkciók gyakorlásától. De ezzel kicsit előreszaladtunk.

A segédpüspök kinevezési okirata azt is tartalmazta, hogy szükség – azaz a megyés püspök akadályoztatása vagy halála – esetén apostoli kormányzóként át kell vennie az egyházmegye irányítását. A szertartáson óvatosságból e rész csak latinul hangzott fel, de két jelenlévő állambiztonsági ügynök felfigyelt erre.³⁷

Az akadályoztatás pedig hamarabb bekövetkezett, mint bárki gondolta volna. Április végén a Magyar Dolgozók Pártjának

életútjára, in Szabó Csaba (szerk.): Magyar Katolikus Egyház 1956. A Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány évkönyve, Budapest, Új Ember, 2007, 195–196.

³² Németh László szíves szóbeli közlése. A lánc jelenleg az Egyházmegyei Múzeum állományában található, 98.846. leltári szám alatt.

³³ SzfvPL – No.7228 – 1076/1951.

³⁴ SzfvPL – Lit. Enc. – 1951/V. 15.

³⁵ Shvoy, 2002, 93. Az áthelyezés körülményeire vonatkozóan Németh László szíves szóbeli közlését megerősíti Zsolnay, 2007, 87. és SzfvPL – No.6208 – 1044/1951.

³⁶ 1951. június 29-én házi őrizetben – még a rendelet megjelenése előtt – engedélyezték, hogy diakónusokat szenteljen. Vö. Mózzessy Gergely: Kisberk Imre székesfehérvári segédpüspök fogsága, *Acta Papensia*, VI. évf. 2006/1–4, 216. Shvoy Lajos szerint kifejezetten szorgalmazták is őrzői aktivitását, vö. SzfvPL – No.6208 – Dátálatlan, 1956 októbere utáni feljegyzés a rehabilitációjára összegyűjtött iratcsomóban.

³⁷ ÁBTL 3.1.5. O–13581/1. Kisberk Imre, 32–36, 64.

belső fórumán egy főpapok ellen készülő koncepciók per egyik lehetséges vádlottjaként merült fel Shvoy Lajos neve.³⁸ Személyét az ügy másodrendű vádlottja, Bozsik Pál remetekertvárosi lelkész révén tudták volna könnyen kötni az ügghöz; a titkos közvetítőnek kikiáltott alkancellárnál, Németh Lászlónál házkutatást is folytattak.³⁹ Végül az MDP Központi Titkársága május 4-én úgy döntött, megelégszik Grósz József kalocsai érsek letartóztatásával. Perének idejére azonban házi őrizetbe került néhány más „reakciós” főpap, közöttük Shvoy Lajos is. Így 1951. június 21-én⁴⁰ beállt a főpásztor akadályoztatása, Kisberk Imre pedig átvette az aulát.⁴¹ Június 29-én a diakónusszentelést már csak a püspöki kápolnában végezhetette el...⁴²

1951. július 2-án kelt az a pár soros levél, melyben Shvoy Lajos – maga és segédpüspöke lefogása miatt – helynöknek Potyondi Imrét nevezte ki.⁴³ Ez érdekes lépés, hiszen Potyondi 1943. szeptember 23-ától kezdődően helynök volt már.⁴⁴ Két mozzanat állhat az így nehezen értelmezhető irat háttérében: részint az, hogy a több aulán is végigjátszott állambiztonsági kottába beletartozott egy ilyen intézkedés kicsikarása a fogva tartott püspöktől; részint pedig az, hogy ennek az iratnak utolsó mondatával – mintegy mellékesen – nevezte ki helynökhelyettesnek (provikáriusnak) Büttner Ferenc kanonokot a püspök, akiben megbízott.⁴⁵ (Az indokolhatta volna még e lépést, ha Kisberk Imre segédpüspöki kinevezése után helynöki megbízatást is kapott volna, de ilyen intézkedésnek nincs nyoma az iktatókönyvben.)

³⁸ Balogh Margit – Szabó Csaba: *A Grósz-per. Híres politikai perek*, Budapest, Kossuth, 2002, 25–28.

³⁹ A lefoglalt iratok lelőhelye: ÁBTL 3.1.9. V-103458/e. Bozsik Pál és társai, 3–86, 226/8–11; ÁBTL 3.1.9. V-103458/10. Bozsik Pál és társai, 302/1–2; ÁBTL 3.1.9. V-103458/11. Bozsik Pál és társai. Mellékletek (a digitális kutatói másolat 340–367.)

⁴⁰ Shvoy, 2002, 93–94; Mózes, 2006, 213.

⁴¹ ÁBTL 3.1.5. O-13581/1. Kisberk Imre, 75.

⁴² Zsolnay, 2007, 88; Mózes, 2006, 216; vö. SzfvPL – No.6208. – Datálatlan, 1956 októbertől utáni feljegyzés Kisberk Imre rehabilitációjára összegyűjtött iratcsomóban (az állambiztonsági forrás vélhetően összetéveszti a pap- és szerpapszentelést; Shvoy Lajos utóbb erről ír).

⁴³ SzfvPL – No.7214A – 1663/1951.

⁴⁴ Közölve: SzfvPL – Lit. Enc. – 1943/V. 23. – 2648/1943. A kinevezés iktatókönyvi bejegyzése fennmaradt, az irat másolata azonban nincs a jelzett helyen. Az eredeti kimenő irat Potyondi Imre hagyatékában lelhető fel. (SzfvPL – No.1798/I., 2. csomó.)

⁴⁵ SzfvPL – No.7214A – 1663/1951.

A megyéspüspök 10 hét után, szeptember elején szabadult.⁴⁶ A segédpüspököket szeptember 24-ig tartotta házi őrizet alatt az állam-biztonság. Akkor is csak annak írásos ígéretével engedték el, hogy apostoli adminisztrátori működést nem fog folytatni.⁴⁷ Kényszer-tartózkodási helyül az egyházmegye legtávolabbi pontját, Dunabogdányt jelölték ki számára. Az egyházigazgatás ezután kullogva kinevezte oda plébánosnak.⁴⁸

Shvoy Lajos minden évben kérte Kisberk rehabilitálását – sokáig hiába.⁴⁹

2.2. Az aula átalakítása

1951 nyarán az államhatalom országszerte a püspökökkel hozzájuk lojálisnak számító békepapokat neveztetett ki a kulcspozíciókba: irodaigazgatónak, illetve helynöknek. Az egész országban 21 ilyen kierőszerelt kinevezésről beszélhetünk – tizenketten még csak nem is a saját egyházmegyéjük kormányzatába épültek be.⁵⁰

Fehérvárott – mint láttuk – Potyondi Imre a hatalom számára elfogadható személy volt. Rendszerbe illeszkedését jól mutatja az az egyházmegyei körlevél, amely a terménybegyűjtés fokozására és a tszcs-be való belépésre buzdította a híveket...⁵¹ – De mindenképp új irodaigazgatót akartak. A váci egyházmegyes Tökölyi István személyében július 9-én ki is neveztek egyet a fogságban lévő püspökkel.⁵² Shvoy püspök bizalmas papjai távoztak az aulából. Németh László Ráckeresztúrra, Zsolnay Béla Pilisligetre ment plébánosnak.⁵³ Utóbbi helyett titkárrá Halász Ervin teológiai tanárt nevezte ki a püspök.

⁴⁶ SzfvPL – Lit. Enc. – 1951/X. 29. Shvoy, 2002, 113. megfogalmazása arra utal, hogy az eskütétel után (július végén) már szabad volt, Zsolnay, 2007, 90. is augusztusi „szabad kormányzás”-ról beszél – de a körlevél megfogalmazása ennek némiképp ellentmondani látszik.

⁴⁷ SzfvPL – No.6208 – 2105/1951.; Mózássy, 2006, 221.

⁴⁸ Mózássy, 2007, 127; Forintos, 2005, 181.

⁴⁹ SzfvPL – No.6208 – 1806/1956.

⁵⁰ Mózássy Gergely: „Az Állami Egyházügyi Hivatal előterjesztésére és hozzájárulásával...” Egyházi kitüntetések és a pártállam, in Soós Viktor Attila – Szabó Csaba – Szigeti László (szerk.): *Egyházüldözés és egyházüldözökök a Kádár-korszakban*, Budapest, Szent István Társulat, 2010, 255–260, 262–264.

⁵¹ SzfvPL – Lit. Enc. – 1951/IX. Az év gyenge minőségű stencilezett körlevelei között ez az egyetlen nyomtatott...

⁵² Shvoy, 2002, 94; SzfvPL – No.7211 – 1720/1951.

⁵³ Shvoy, 2002, 94; SzfvPL – No.7211 – 1719/1951., Zsolnay, 2007, 90–92.

Meg kell jegyezni, hogy az egyházmegyében az 1950-ben elindított „békepapi” mozgalom gyenge lábakon állt. Nem véletlen, hogy a Fejér megyei békebizottság titkára az ekkor a veszprémi egyházmegyéhez tartozó Szilasbolhás plébánosa, Pajtényi László lett, akinek illet ezek után a megyeszékhelyen valamilyen pozíciót adni. Augusztus elején az egykori ferences templom igazgatója lett.⁵⁴

2.3. Az ÁEH létrejötte

Grósz József letartóztatásával egy időben, 1951 májusában állt fel az állam „szakigazgatási szerve”, az Állami Egyházügyi Hivatal. Egy budapesti központtal, megyei előadókkal és egyházi központokba telepített megbízottakkal felálló rendszert képzeltek el, de e két utóbbi kategória sok helyütt a kezdetektől egybemosódott. 1956-ig a helyi előadók gyakran cserélődtek. Fehérvár első előadója Horváth István volt – Shvoy szerint „neveletlen kocsis”. Kaftánszerű kabátban, csizmával és sapkával járt, folyamatosan káromkodott. Utóda Molnár Gusztáv, korábbi uradalmi gépész lett, majd egy Fülöp Ferenc nevű régi szociáldemokrata cukrász. Őt Herling Jakab követte, aki Pestre került osztályvezetőnek. Helyébe Gálik István került, aki – már a forradalom után – ingatlanpanamákba bukott bele.⁵⁵

Az egyházügyi előadók lényegében beültek a palotába. A köznyelv őket hívta „bajszos püspök”-nek. Szoros kontroll alatt tartották az egyházkormányzatot. Cenzúrázták a körleveleket, jelen voltak a postabontásnál, ellenőrizték a püspökök személyes találkozásait. Telefonvonalat tartottak fenn, használták a püspökség gépkocsiját. A kontroll mértéke mindig a pillanatnyi politikai helyzeten, alku-kon múlt. Mivel Shvoy Lajos kemény ember volt, nem kapott nagy szabadságot. 1951-től tehát egy gúzsba kötött egyházkormányzat működött.

⁵⁴ Forintos Attila: *A székesfehérvári székeskáptalan címzetes kanonokjai. Adattár 1795–2009. ACTA – Közlemények IV, Székesfehérvár, Alba Civitas Történeti Alapítvány, 2010, 175.*

⁵⁵ Shvoy, 2002, 95–100.

3. SZEMÉLYI VÁLTOZÁSOK 1956-IG

1953 folyamán a két idegen békepap távozott az egyházmegyéből. Pajtényi László az év nyarán a győri egyházmegye helynöke lett.⁵⁶ Feladatait Mórász Pál – korábbi lovasberényi plébános, címzetes kanonok – vette át mind a papi békebizottságban, mind a ferences templomban.⁵⁷ Papi körökben gyakran mondták róla tréfásan, hogy „jó kilátása van a püspökségre” – a posztra ugyanis valójában nem volt esélye, de fizikai értelemben ez igaz volt, hiszen az egykori rendház ablakából valóban oda látott...

1953 decemberében Mórász irodaigazgatóvá is lett. Ennek körülményeire a püspök később így emlékezett vissza: „Egy kellemetlen incidens kapcsán – amikor Tökölyi István, az ÁEH által kinevezett irodaigazgató kissé boros fővel elvette a Ketter-étterem cigányprímásának hegedűjét, s maga hegedült tovább – a püspök kérte elhelyezését. Az ÁEH elnöke azonnal teljesítette kérését, s Mórász Pál lett az irodaigazgató.”⁵⁸ Később, 1955 szeptemberében a székesegyházi plébánia vezetését is átvette, s hamarosan kanonoki címet is kapott.⁵⁹

Mondvacsínált okokból a püspök titkárát, Halász Ervint előbb a püspök személyi titkárává fokoztatták le – azaz eltávolították az irodából –, majd 1955 tavaszán – mikor már vidékre is kinevezte volna káplánnak a püspök – működési engedélyét is megvonták.⁶⁰ 1956 őszére érte el a püspök, hogy Halász újra egyházmegyei szolgálatba állhasson. Titkári működésének felújítása előtt azonban az ÁEH próbaidőre valamilyen Pest megyei megbízatást kért számára. Így 1956. október 1-jei hatállyal Törökbálintra került, az idős Babics György plébános mellé *administrator in spiritualibus*ként.⁶¹

⁵⁶ Forintos, 2010, 175.

⁵⁷ SzfvPL – No.7228B – 2004/1952; Forintos, 2005, 182.

⁵⁸ Shvoy, 2002, 117; SzfvPL – No.7211 – 1268/1953.

⁵⁹ SzfvPL – No.4504 – 1832/1955; SzfvPL – No.7228 – 2813/1955; Forintos, 2005, 182.

⁶⁰ Hetényi, 1992, 349. hangsúlyozza a névtárak alapján 1954–1956 közötti „szolgálaton kívüli”-ségét, s erre az időre teszi szabadságvesztését. Shvoy, 2002, 124. és személyi aktái (SzfvPL – No.5867A) alapján Halász eltávolítása 1955 márciusára datálható. Shvoy bebörtönzését nem datálja, csak megemlíti (Shvoy, 2002, 152); az 1954. év eseményeinek taglalásakor azonban hallgat róla. A meghíúsult adonyi kápláni kinevezés irata: SzfvPL – No.7211 – 636/1955. Ekkor bátyjához került a váci egyházmegyében lévő Pécelre, ahol *de facto* kisegítő lelkészként működött.

⁶¹ SzfvPL – No.4573 – 1689/1956.

4. A FORRADALOM ALATT ÉS UTÁN

Shvoy Lajos abba a szűk főpapi körbe tartozott, amelyben a fogságából szabaduló Mindszenty József megbízott, így rádiószózatának előzetes véleményezésére is felkérte.⁶² A szabadságharc napjaiban kifejezetten visszafogottan viselkedett. Nagy nyilvánosság előtt – bizalmas papjai tanácsára – nem szerepelt.⁶³

Az ÁEH összecsukslott a szabadságharc alatt. Gálik István egyháziügyi előadó eltűnt a városból.⁶⁴ Érdekes módon az egyházkormányzatban visszanyert cselekvési szabadsággal nem élt a megyés püspök azonnal. Csak december 8-án lépett – akkor viszont sietősen. Kaphatott valami értesítést arról, hogy hamarosan visszaáll a régi „rend”. (Az MSZMP Intéző Bizottsága november 21-én döntött az ÁEH újjászervezéséről,⁶⁵ a forradalom elmúltával a hivatal hangját először egy 1956. november 28-án kiadott elnöki közleménnyel hallatta.)⁶⁶ Shvoy hazahívta Fehérvárra Kisberk Imre segédpüspököt, kinevezte a székesegyház plébánosának, egyszersmind helynökének. Irodaigazgatóvá Beczky Gyulát tette. Törökbálinton kisegítő lelkészként tartózkodó titkárát, Halász Ervint is hazahívta. Mivel utóbbiakat maga nem mentette fel soha, mindezt egyházi jogi értelemben csak a rend helyreállításának tekintette. Becsületére legyen mondv mind Potyondi Imrének, mind Mórász Pálnak: háttérbe szorulásukat zokszó nélkül fogadták. 1956. december 10-én hivatalukat korrekten átadták utódaiknak, amit a püspök külön meg is köszönt nekik.⁶⁷ Az izgalmak megviselték az öreg püspök szervezetét. 1957. január 5-én gyomorvérzéssel kórházba került, több mint 2 hónapot töltött a Széher úton.

⁶² Shvoy, 2002, 97.

⁶³ Vajk Gyula: *Meghurcolásom története 1942–1962*, Hegykő, Kézirat, 1990 (SzfvPL No.1751/2.), 20. Skorka Károly az ún. „Asszonyok menete” köszöntésére kérte fel, de Vajk Gyula tanácsára ezt elhárította.

⁶⁴ Shvoy, 2002, 98.

⁶⁵ Balogh Margit: A katolikus egyház és a forradalom. Események a források tükrében 1955 őszétől 1956 őszéig, in Rosdy Pál (szerk.): *A katolikus egyház 1956-ban*, Budapest, Új Ember, 2006, 54.

⁶⁶ Balogh Margit – Gergely Jenő: *Egyházak az újkori Magyarországon 1790–1992. Kronológia*, Budapest, MTA Történettudományi Intézet, 1993b, 315.

⁶⁷ Shvoy, 2002, 120; SzfvPL – 7211 – Sz.N./1956. (december 10.). A kinevezések irata nincs logikus helyén a levéltárban (No.7211 csomó), de a hivatalok átadási jegyzőkönyvei igen. Mórász lemondása csatolva SzfvPL – No.7211 – 2005/1959. sz. aktához. Egyéni felmentését később, 1969-ben Kisberk Imrének sikerült elérnie Rómában.

A hatalom 1957 januárjában kezdte meg az egyházpolitikában a visszarendeződés kicsikarását. Lassan haladtak – pedig energikusan léptek fel. 1957. január 25-én a püspökkari konferenciáról hazatérő Kisberk Imrét a vasútállomáson várták a rendőrök, és közölték: egy órája van Székesfehérvár elhagyására.⁶⁸ Kitiltása egész Fejér megye területére szolt, kényszertartózkodási helyül ismét Dunabogdányt jelölték meg, ahonnan csak a szentendrei járási rendőrkapitányság előzetes engedélyével mozdulhatott ki. Megvonták a működési engedélyét is, immár semmiféle papi funkciót nem gyakorolhatott.⁶⁹ (Az anyakönyvek tanúsága szerint a tiltás ellenére is vállalkozott keresztelezésre, esketésre, temetésre.)⁷⁰ Ezzel ismét megoldatlanná lett a helynöki tisztség.

Shvoy Lajoshoz a hír úgy jutott el, hogy a Mórással és Potyondival megesett „méltatlan intézkedések” miatt történtek a retorziók. Január 26-án ezért betegágyából iktatatlan levéllel fordult Potyondi Imréhez, amelyben azzal gyanúsította meg, hogy egyházon kívüli segítséget vesz igénybe arra, hogy visszatérhessen a pozíciójába. Ennek súlyos kánonjogi következményei lettek volna. Potyondi cáfolta, s önigazolásul felsorolta, hányszor ajánlotta korábban fel a lemondását a helynöki posztról 1953–1956 között.⁷¹ A konfliktus végül rendeződött. 1956. december 11-i, helynöki posztról való lemondása után kelt visszatekintő levelének külzetére utóbb, 1957. április 10-én a következőket vezették fel: „Felmentés hatálytalanítva, régi püspöki helynöki 1943-ban adott megbízatás szóbelileg felújítva.”⁷² A névtárakban ezután Potyondi Imrét úgy jelölték helynöknek, mintha hivatalviselése megszakítás nélküli lett volna.⁷³

1957 januárjában az ÁEH előadója Bejczy Gyula irodaigazgatót kitiltotta a püspöki irodából – a szemináriumi templom igazgatója lett. Azt megengedték, hogy Halász Ervin titkár ellássa az irodában a teendőket. Mivel Shvoy püspök Budapesten feküdt kórházban, hatalmi vákuum keletkezett.⁷⁴

⁶⁸ SzfvPL – No.4504. – 1292/1957.

⁶⁹ Forintos, 2005, 181.

⁷⁰ SzfvPL – I.6 – Anyakönyvi másodpéldányok, 1957–1958, Dunabogdány. Két év alatt 20 esetben keresztelezt, 12 esetben esketett, 9 esetben temetett.

⁷¹ SzfvPL – No.1562A – Sz.N./1956. (december 11.); SzfvPL – 7211 – Sz.N./1957. (január 28.).

⁷² SzfvPL – No.1562A – Sz.N./1956. (december 11.)

⁷³ Névtár, 1977, 271–272. Ez azért is problémás, mert 1968 januárjától 1969 nyaráig nem püspöki, hanem káptalani helynök volt.

⁷⁴ Shvoy, 2002, 130.

Az ismét erőre kapó államhatalmat váratlanul és készületlenül érte Róma határozott fellépése. 1957. január 21-én dekrétum mondta ki egy vezető békepap, Horváth Richárd exkommunikációját, egy másik irat név szerint felsorolta a korábban említett huszonegy békepapot, s azokat „a püspöki irodai, kanonoki, székesegyházi plébánosi, esperesi, teológiai tanári és előjárói, valamint Budapesten és a püspöki székvárosokban plébánosi tisztségre alkalmatlanoknak (inhabilisnek) nyilvánította.”⁷⁵ A rendelkezés nem jelent meg az *Acta Apostolicae Sedis*ben, a Szentszék hivatalos közlönyében, de bizalmas csatornán – Wyszyński bíboros útján – Grósz József kalocsei érsekhez került a szövege, aki másolatban továbbította a püspökségekre. Szövege 1957 februárjában már ismert volt a püspöki aulák előtt.⁷⁶

Potyondi nem szerepelt a dekrétumos papok közt, hiszen helynöki megbízatása 1951 előttről (is) datálódott. Tökölyi szerepelt ugyan, de már rég nem volt a megyében – így Fehérvárott csak Mórász Pált érintette a rendelkezés, aki alávetette magát a római akaratnak.⁷⁷ Ez adott pillanatban csak kanonoki méltóságára vonatkozott, hiszen minden más dekrétumban felsorolt egykor viselt hivatalától 1956 decemberében megvált – de érintette a jövőbeni kilátásait. A püspök ezért címzetes kanonokságának felújításával kívánta vigasztalni, amelyet Mórász nem fogadott el. „Egy cím- és rangsorban elért fokot már elvi álláspont[ból] és önértékből sem cserélhetek fel ugyanazon címsorban alacsonyabb ranggal” – magyarázta döntését az ÁEH elnökének. Magát továbbra is kanonoknak tekintette, de távolmaradt a káptalan üléseitől.⁷⁸ Szintén elzárkózott attól a megoldástól, hogy a korábban nem létező „székesegyházi templomigazgató” titulussal vezesse a bazilikát.⁷⁹ Önnön kárpótlásának lehetőségét egy apáti vagy préposti címben látta. Ezt ki is hajtotta a hatalom: címzetes prépost lett 1957 végén.⁸⁰

Mivel a római rendelkezés a békepapi gárda „elitjét” sújtotta, a diktatúra minden eszközt bevetett a „meghurcoltak” érdekében. Próbáltak tárgyalni, születettek közben adminisztratív bosszúintézkedések,

⁷⁵ Shvoy, 2002, 131. Grósz aulája – az idézettől eltérő – fordítást is készített a szövegről. Vö. Kalocsa Főegyházmegyei Levéltár – I. 1.c. Grósz József perszonális iratai, 1957.

⁷⁶ Balogh, 2006, 249.

⁷⁷ SzfvPL – No.6243 – 886/1957.

⁷⁸ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (továbbiakban MNL OL) XIX – A – 21 – a – Sz – 275/1957/Eln. 6.

⁷⁹ SzfvPL – No.7233 – 1684, 1728/1957.

⁸⁰ MNL OL XIX – A – 21 – a – Sz – 275/1957/Eln. 6.; SzfvPL – No.7231 – 2906/1957.

voltak preventív őrizetbe vételek. Kinyilvánította az ÁEH elnöke 1957. március 9-én, hogy nem hajlandó tudomást venni a püspökök 1956. október 23. utáni rendelkezéseiről, majd március 24-én kihirdetették az 1957/22. számú törvényerejű rendeletet, amely előzetes állami beleegyezéshez kötötte egy sor egyházi állás betöltését.⁸¹ Ezek köre lényegében egybeesik a dekrétumban megnevezettekkel.

Ezután az ÁEH az egyes püspökökre helyezett nyomást, hogy ériék el Rómánál papjaikra vonatkozóan a dekrétum felfüggesztését. A püspökök a zsarolások miatt próbálkoztak is ezzel.⁸² (Papp Kálmán győri püspök úgy kérelmezte dekrétumos papjai számára a mentességet, hogy egyúttal titkos csatornán jelezte Rómának: a kérés nem szabad akaratából született.)⁸³ Róma hajthatatlan volt, az ÁEH válaszbosszúból néhány papot eltiltott a működéstől. Székesfehérvárott Büttner Ferencet – akit 1951-ben provikáriusnak tekintett Shvoy püspök –, és Halász Ervin titkárt érintette a nagyszombaton foganatosított rendőri intézkedés.⁸⁴

A püspök magára maradt az irodában. 1957. szeptember 21-én az ÁEH elnökéhez fordult, hogy Bejczy Gyulát kinevezhesse ismét irodaigazgatónak – de e felvetése írásos válasz nélkül maradt.⁸⁵ Shvoy Lajos önéletírása arra enged következtetni, idővel „elnézték”, hogy hivatalos kinevezés nélkül, ingyenesen irodaigazgatói teendőket lásson el Bejczy.⁸⁶

A hatalom újabb igénye volt egyházi kitüntetések kierőltetése békepapok számára a püspöktől.⁸⁷ Vásári alkura emlékeztet, ahogy Mórász címzetes préposti kinevezésének fejében „újra kilátásba helyezték Kisberk segédpüspök rehabilitálását, Bejczy és Halász visszahelyezését, valamint az összes függő kérdések rendezését. A békeesség és Kisberk püspök úr érdekében Mórász Pál préposti

⁸¹ Shvoy, 2002, 130–135.

⁸² Shvoy, 2002, 133.

⁸³ Petes Róbert: Zágon József és a győri egyházmegye titkos kapcsolattartása az 1956-os forradalmat követően, in Arató György – Nemes Gábor – Vajk Ádám (szerk.): *Primus inter omnes. Tanulmányok Bedy Vince születésének 150. évfordulójára. Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások* 25, Győr, Győri egyházmegyei Levéltár, 2016, 319–323.

⁸⁴ SzfvPL – No.7211 – 893/1957. Háttéréről: Shvoy, 2002, 133–134.

⁸⁵ SzfvPL – No.7211 – 7211/1957. (Az irat voltaképp „fiktív” iktatószámot kapott.)

⁸⁶ Shvoy, 2002, 139. Az önéletírás ezt 1958. eseményeinél datálja. Mivel ugyanitt arról is szó esik, hogy Halász titkár 2 hónapnyi távollét után visszatérhetett, valószínűbb, hogy még 1957-ről van szó, és Bejczy hallgatólagos elfogadása a püspöki kérelemhez köthető.

⁸⁷ Mózessy, 2010, 258.

címet kapott, a függő ügyek rendezéséből azonban nem lett semmi” – írta Shvoy püspök az emlékiratában.⁸⁸ Mindez 1957 decemberében történt.

1958 őszén új püspökkari álláspont született: a pápai dekrétummal sújtottak esetében a *Codex Iuris Canonici* 81. kánonja értelmében az ordináriusok „kényszer hatása alatt, az illető felelősségére” cselekedhettek.⁸⁹ A püspökök ezután már könnyebben engedtek a hatalom igényeinek, de lehetőség szerint a rehabilitációnak olyan formáit keresték, amelyek a dekrétum szavaival nem (csak a szellemével) álltak ellentétben.⁹⁰ Mórász nem plébános, hanem templomigazgató volt a székvárosban; 1958. szeptember 13-án pedig nem helynökké, hanem helynök-helyettesé (provikáriussá) lépett elő.⁹¹

Hogy nézett ki tehát a dekrétumok után a püspöki aula? Volt egy idős-beteg püspök, aki maga vezette a püspöki irodát is. Új irodaigazgatót nem nevezett ki. Volt egy titkára, Halász Ervin – akit a hatalom időnként eltávolított a közeléből. És ezzel lényegében a felsorolás végére értünk. Ha a püspök épp kórházban volt, akkor a helynök vezette volna az egyházmegyét – csak hogy Potyondi Imre 1957-től a Központi Szeminárium rektora volt. Pesten élt, fehérvári helyettesítésre nem volt lehetősége. Előfordult – például 1959 februárjában, Shvoy újabb kórházi kezelésekor –, hogy a „dekrétumos” Mórász provikárius és Halász titkár kettőse vitte az ügyeket.⁹² Valóban a működőképesség határán táncolt rendszer.

5. KIÚTKERESÉS

Három módon igyekezett az egyházmegye kitörést elérni. Születtek egyrészt szokványosnak nem tekinthető egyházigazgatási megoldások. Ilyennek tekinthető két pap – Mayer József és Vajk Gyula – pontosan nem ismert időben, szóban történt vagyonőri megbízása. Jogosultságot kaptak építkezések, rekonstrukciók elszámolásainak

⁸⁸ Shvoy, 2002, 133.

⁸⁹ SzfvPL – No.7227. – Sz. N./1958. Az 1958. október 17-i püspökkari konferencia 10. napirendi pontja. Közli: Balogh Margit (szerk.): *A magyar katolikus püspöki kar tanácskozásai 1949–1965 között. Dokumentumok. II.* Budapest, 2008. 963–964.

⁹⁰ Shvoy, 2002, 133.

⁹¹ SzfvPL – No.7214A – 2046/1958.

⁹² SzfvPL – No.7211 – Sz.N./1959. Mórásznak és Halásznak a kórházban lévő püspökhöz intézett sorai jól illusztrálják az ügykezelést.

felülvizsgálatára, amelyről csak szóban, és közvetlenül a főpásztornak kellett jelentést tenniük.⁹³ De hasonló nívum lett volna Eszéki Imre székesfehérvár–belvárosi káplán „irodai jegyzői” megbízása is, amivel 1961-ben kísérletezett az aula – sikertelenül.⁹⁴

Cél volt azután az internált segédpüspök jogaiba történő visszahe-lyeztetése, amit 1958 őszére sikerült elérni. A kérdést folyamatosan napirenden tartó megyés püspök mellé 1956-tól felsorakozott a kérelmezők közé Grósz József kalocsai érsek, a püspöki kar elnöke,⁹⁵ s ekkor már az egyházmegye békapapjai is.⁹⁶ Shvoy Lajos egészségi állapota miatt ekkorra már bérmlások is maradtak el. Végül engedett a hatalom. 1958 szeptemberében az ÁEH elnöke hozzájárult, hogy Kisberk Imre Székesfehérvárra költözzön, bazilikai plébános lehessen, és bérmlásokat végezhesen – ideiglenes jelleggel, fél év próbaidőre.⁹⁷ Volt titokban maradt ára is ennek: Kisberk Imre ügynöki beszervezése. (Hozzá kell tenni, hogy jelenlegi ismereteink szerint az ezt követő első 10 évben semmiféle ügynökjelentés nem maradt utána.)⁹⁸ Az egyházmegye vezetésének mindennapi ügyeibe azonban a megyéspüspök nem vonta be. Érdekes mellékkörülmény, hogy az Elnöki Tanács – adminisztratív tévedésből – Kisberk Imre segédpüspöki voltával egyidejűleg utódlási jogát is elismerte.⁹⁹ Shvoy Lajos halála után azonban másfél évig nem engedték kormány-rúdhhoz.¹⁰⁰ A fő jogi érvet ehhez egy másik pongyolaság adta meg. A kinevező bulla „apostoli adminisztrátorról”, az Elnöki Tanács rendelete „utódlási jogú segédpüspökről” beszélt. A gyakorlatban mindkettő egyházmegye Kisberk Imre általi kormányzását eredmé-nyezte volna, de eltérő alapokon. Ezt az érvet Potyondi Imre adta

⁹³ Vajk Gyula: *Visszaemlékezéseim Shvoy Lajos püspök atyámra 1933–1968*. Kézirat, Hegykő, 1991. (SzfvPL Kézirattár – No.1751/1.) 50–51. (Részletei publikálva azonos címen in *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 5. évf. 1993/3–4, 95–124.) Vagyonőri megbízatásának datálása problematikus, Shvoy, 2002, 141. alapján 1958 feltételezhető. Házkutatás során, 1961 februárjában foglalnak le Vajk Gyulánál e megbízatása miatt nála lévő iratokat: Vö. ÁBTL – 3.1.5. O–11969. Vajk Gyula, 18–19.

⁹⁴ SzfvPL – No.7211 – 203/1961. Sikertelenül, vö. MNL OL XIX – A – 21 – a – Sz – 18-9/1961.

⁹⁵ SzfvPL – No.6208 – 1806/1956, 1411/1957, 2110/1958.; MNL OL XIX – A – 21 – a – Sz – 312/1957.

⁹⁶ MNL OL XIX – A – 21 – a – Sz – 18-2/1958.

⁹⁷ SzfvPL – No.6208 – 2110/1958.

⁹⁸ Mózessey, 2007, 132–134.

⁹⁹ MNL OL XIX – A – 21 – a – Sz – 18-3/1959.

¹⁰⁰ Mózessey, 2007, 134–135.

a hatalom kezébe, aki jutalmul káptalani helynökként vezethette másfél évig az egyházmegyét...¹⁰¹

Cél lett irodaigazgató kinevezése is. Shvoy Lajos 1958 végén komoly erőfeszítéseket tett ennek érdekében. Egy bizarr „casting” zajlott. Leginkább a korábbi szertartót, Szabadkai Józsefet szeretne volna maga mellett tudni e poszton – de erről hallani sem akart az ÁEH. Erre a felvetette a püspök magukat kevésbé exponáló békepapok kinevezésének lehetőségét is: Turzó Antal csepli, Nagy Ferenc bicskei esperesplébánosok, Almásy Ferenc Székesfehérvár–öreghegyi lelkész személyében. A válasz nemleges volt mindhármukra. Ezután Burján Imre velencei, Bényi József isztiméri és Pödör László pusztaszabolcsi esperesplébánosokat hozta szóba. Az ÁEH viszont Mátyás Kálmán pilisszentkereszti lelkészt favorizálta. Mátyás maga sem volt ettől a lehetőségtől lelkes, és Shvoy püspök sem tartotta alkalmasnak a feladatra.¹⁰² Ezért a püspök – és ez már sokkal nagyobb kompromisszum lett volna – 1959 tavaszán a magát előbbieknél jobban exponáló békepap, Ásguti Ádám budafoki plébános kinevezését is felvetette. Azt is elfogadta volna, hogy plébániájának megtartása mellett ingázva legyen irodaigazgató. Csak szóban kapott nemleges választ. Maradt tehát a működőképeség határán mozgó iroda.¹⁰³

Csak 1962-ben sikerült egy ütőképesebb irodát összeállítani, a szükséges kinevezésekhez az állami engedélyeket beszerezni. Miért? Mert Halász Ervin titkárt és Pásthly Antal gondnokot egy mondvacsinált ügygel – az ún. tordasi eset kapcsán – rövid időre ismét eltiltották a működéstől.¹⁰⁴ (Valójában Halászt 1961 tavaszán ügynökké beszervezték,¹⁰⁵ s ekkorra már a püspök bizalma is megrendült benne. Meghurcolása 1962-ben elsősorban azt az állambiztonsági célt szolgálta, hogy visszanyerje renoméját a főpásztor előtt.¹⁰⁶ Erre utal az is, hogy a vizsgálat lezárultával csak az aulából tiltották ki, személyi titkárként – és információforrásként – a püspök környezetében maradhatott.) Az így keletkezett vákuum betöltésére lett végre szertartó Lauber Benedek személyében, és Szabadkai József közelebb

¹⁰¹ MNL OL XIX – A – 21 – a – Sz – 18-1,2/1968.

¹⁰² SzfvPL – No.7211 – 172/1959.; MNL OL XIX – A – 21 – a SZ-18/4/1959.

¹⁰³ SzfvPL – No.7211 – 920/1959.

¹⁰⁴ SzfvPL – No.7211 – 1650/1962. Shvoy, 2002, 99–100, 148–149.

¹⁰⁵ Halász korai ügynöki tevékenységét jól dokumentálja: ÁBTL 3.1.5 O-14963/1 „Canale”, 289–290, 294–297, 313, 328–329. Van ugyan ennél korábban feltüntetett, személyéhez köthető ügynökjelentés (ÁBTL 3.1.5 O-11522/3 „Kizártak”, 35–40.), ám ennek 1959. február 24-re történt datálásával szemben aggályokat ébreszt, hogy egy 1961-es eseményről múlt időben számol be szerzője.

¹⁰⁶ Mózesy, 2015, 346.

kerülhetett az aulához egyházmegyei gondnokként.¹⁰⁷ Lett végre irodaigazgató is: az alkalmatlannak tartott, a feladattól húzódozó, az ÁEH által erőltetett Mátyás Kálmán.¹⁰⁸ Aki ekkor már a Pest megyei Papi Békebizottság titkára volt, egyben a Hazafias Népfront tagja, és korábban Pilisszentkereszten még a községi Tanács VB-be is csaknem beválasztották.¹⁰⁹ És aki szintén az állambiztonság ügynöke volt.¹¹⁰

¹⁰⁷ SzfvPL – No.7211 – 1730/1962.; Névtár, 1977. 265, 271, 274.

¹⁰⁸ SzfvPL – No.7211 – 1722/1962.

¹⁰⁹ Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltára – XXIII.23. – 6. doboz, vegyes iratok; 10. doboz, 128/1962.; Forintos, 2005. 186.

¹¹⁰ ÁBTL 3.1.5 O–14963/4. „Canale”, 241.

RIBA ANDRÁS LÁSZLÓ

HATALOMTECHNIKA (1988–1989) – 1956 HATÁSAI A PÁRTÁLLAMI DÖNTÉSHOZATALBAN¹

A pártállam utolsó éveiben a kommunista vezetés számára a rendszer korrekciójában a legnagyobb kihívás a fennálló gazdasági-politikai-társadalmi berendezkedés alapját jelentő ideológiai meghatározottság volt. Az ideológiai paradoxitást, amely elsőként vagy elsősorban a gazdaság területén jelentkezett, komolyabb elvi fenntartás nélkül, lényegében reálpolitikai szükségként kezelte a párt- és állami vezetés is. Grósz Károly – a minisztertanács elnökeként történő hivatalba lépését követően – országgyűlésben elmondott expozéjában, a kormány munkaprogramjának ismertetésekor ezt a következőképpen fogalmazta meg: „Gazdasági rendszerünk alappillére változatlanul az állami és szövetkezeti tulajdon. Ezt azért tartom szükségesnek külön is hangsúlyozni, mert csakis erre a szilárd alapra épülhet az a törekvésünk, hogy a tulajdonformák gazdagodjanak, egymáshoz minél változatosabb módon kapcsolódjanak. Nincs okunk arra, hogy egy rosszul értelmezett ideológiai stabilitás jegyében ne lépjünk olyan gyakorlati ügyekben, amelyek ellen csak az szól, hogy eddig még nem alkalmaztuk. Megújulásra képes és megújuló szocialista társadalmunknak a változó világ minden, a társadalmi haladást szolgáló jelenségét be kell tudni építeni a maga rendjébe.”²

Az 1987–1989 közti párttörténetet vizsgálva megállapítható, hogy – a gazdasági mellett – az ideológia politikai-hatalmi érvénye, amely egészen addig lehetőséget teremtett hatalom folyamatos gyakorlására, elveszett. A nyolcvanas évek második felére a társadalmasított

¹ A dolgozat a Kodolányi János Főiskola 2016. október 27-én, Székesfehérvárott megrendezett „1956: A szabadság narratívái” című tudományos emlékkonferencián elhangzott előadás gondozott és szerkesztett szövege, amely a RETÖRKI által kiadott *Nagy Imre-kód* című kötethez, a NEB felkérésére a témában folytatott, valamint a PPKE BTK Történelemtudományi Doktori Iskolájában készülő disszertációhoz végzett kutatásokon alapul.

² *Országgyűlési napló*, 1985. II. kötet. 1987. szeptember 16. – 1988. november 26. Az Országgyűlés 17. ülése, 1987. szeptember 16. 1220.

ideológiai magyarázatok megkérdőjelezhetővé váltak, a kritika mellett több olyan kérdés került a legfelsőbb pártállami döntéshozatal szintjére, amely az egypártrendszerű államszocializmus hatalmi berendezkedésének létjogosultságát is megkérdőjelezte. Ennek ideológiai alapjai kényszerűségből a tulajdonviszonyok kérdésével, alapvetően a gazdaság válságos helyzetéből fakadóan kérdőjeleződtek meg, és elvezettek a politikai intézményrendszeren, a társadalmi berendezkedésen keresztül 1956 kérdéséig, a Kádár-rendszerrel való kontinuitás problematikájáig is.

1956-nak a hivatalos állásponttól eltérő értékelésének kérdése a társadalom meghatározó részében elhallgattatott, néma aktualitás volt. '56-ot mégsem lehet csupán a társadalom, az ellenzéki erők és a rendszer szembenállásaként számon tartani. Ha kizárólag a politikai-érzelmi viszonyokba ágyazottság keretei közt kezeljük és vizsgáljuk, akkor ezzel a megközelítéssel egyoldalú magyarázatokat fogalmazunk meg.

1989-re a hatalmat több mint négy évtizede gyakorló kommunista párt nem volt már többé hagyományos bolsevik párt. Működésének minden tapasztalatát az egypártrendszerű modellben szerezte, ezáltal a többpártrendszerrel kialakuló új feltételek, az éles választási verseny kilátása az addigi kereteket alapjaiban kérdőjelezte meg számára. Az MSZMP felépítése egészen 1987–88-ig az egypártrendszer adottságaihoz volt alakítva, ez a működési elv nemcsak a párttagság, hanem az egész társadalom számára is érvényes tudat volt, amely meghatározta, befolyásolta a politikai-közületi gondolkodást és magatartást is. A társadalom tudati irányítása, befolyásolása a bolsevik-kommunista hatalom kieroszakolt privilégiuma volt, így merőben szokatlan helyzet teremtdött azáltal, hogy egy esetleges valós választási versenyben a hatalom gyakorlásához a választók politikai bizalmát kell elnyerni.

Tény az is, hogy az MSZMP a valóságban korántsem volt ideológiailag egységes. Ezt az illúziót a pártfegyelem biztosította, eltakarva, elfeledtetve az „egyesült” jelleget, a kommunista, szocialista, szociáldemokrata, marxista, leninista és dogmatikus erőcsoportok jelenlétét. 1989-re a közösen vállalható minimum legfeljebb a marxista szellemiség volt.

1956-ban a kommunista államhatalmat szovjet támogatással Kádár János indította újra. Az addigra már gyakorlatban működő egypártrendszert azonban – mint politikai intézményrendszert – alkotmányosan csak az 1972. évi I. törvény rendezte. Ideológi-

ai alapvetésekkel a kommunista vezetés tehát egy olyan politikai koordinátarendszerbe zárta a társadalmat, amelyben egyetlen viszonyítási pont létezett, az MSZMP. Az ideológia magyarázata a marxista-leninista párt kiváltásága volt, ezzel igazolta önmagát is mint a társadalom vezető erejét. A vívmányok védelme, a szocialista fejlődés biztosítása, a szocialista demokrácia megvalósítása tehát az MSZMP feladata volt. Grósz Károly 1987. szeptemberi megfogalmazása szerint kormánya munkaprogramja is: „... folytatása és egyben megújítása annak a merész és előremutató politikának, amely kivezette az országot az 1956-os tragédiából, létrehozta a szocialista mezőgazdaságot, meghirdette és bevezette a gazdasági reformot és rátért a szocialista demokrácia kibontakoztatásának útjára. Égető szükség van most arra, hogy a politikának ezt a szellemiségét kövessük, hogy hasonló nyíltsággal nézzünk szembe a gazdaságban és a politikai intézményrendszerben felhalmozódott gondokkal, és ugyanolyan határozottsággal cselekedjünk, mint az említett nagy fordulatok időszakában. Ez a határozottság szükséges ahhoz, hogy leküzdjük a gazdasági nehézségeket, úrrá legyünk a társadalom és intézményeinek működési zavarain, hogy cselekvően lépünk fel az ideológiai élet elszürkülésével, a társadalom politizáló rétegeinek elbizonytalanodásával szemben.”³

A Grósz által megfogalmazott merész és előremutató politika a tulajdon kérdése miatt meglepetést, esetenként értetlenséget keltett, például amikor bejelentették, hogy egyes hazai vállalatok akár teljes mértékben tőkés tulajdonba kerülhetnek. Az is előfordult, hogy ezt az országot kiárusításának minősítették. Grósz Károly 1988 nyarán miniszterelnök-főtitkárként egy nyilatkozatában viszont arra utalt, hogy határozottan szerepel a kormányprogramban: növelni kell a termelésben a magánbefektetések, a magántulajdon arányát. Említést tett róla, hogy már 1987-ben is vita volt arról, milyen legyen ez az arány. „Aki azonban egy kicsit is ismeri a magyar valóságot, az tudja, hogy a lakosságnál nincs megfelelő felgyülemlett magántőke, ki kell tehát nyitnunk a kapukat a külföldi tőke előtt. Ehhez törvényes garancia kell a partnerek számára is, hogy megtalálják és elvihessék a maguk hasznát. Az országot természetesen nem akarjuk kiárusítani, de ha most elhalasztjuk a külföldi működő tőkét, akkor csak illúzió a gazdasági kibontakozás.” Berecz János a KB ideológiai titkáráként ezt az állapotot átmeneti szakasznak értékelte

³ *Országgyűlési napló*, 1985. II. kötet. 1987. szeptember 16. – 1988. november 26. Az Országgyűlés 17. ülése, 1987. szeptember 16. 1212.

a szocialista társadalom felé. Egy a jelenség társadalmi hatását vizsgáló információs jelentésben egyes csoportok azonban a folyamatok ellenkezőjét vélték kiolvasni: Magyarország társadalmi valóságából úgy ítélték meg, hogy a magántulajdon és a pénztőke szerepének fokozódása, illetve a pluralizmus terjedése inkább a kapitalizmusba való átmenetet jelzi. Pozsgay Imre államminiszterként, PB- és KB-tagként, az MSZMP programalkotásával megbízott felelősként a következőképpen vélekedett: „Egy dologban van közmegegyezés az utóbbi három évtizedben, ez a teóriaellenesség. Ez pedig nem túlzottan eredeti, közönséges gondolat, hogy nincs praktikusabb dolog egy jó teóriánál. Nem hiszem, hogy szemlesütve kellene járni. Az nem kétséges, az én szememben is ez a leglényegesebb, hogy teoretikusan a tulajdon és sajátosságairól kérdését hogyan tudjuk tisztázni, hogy tulajdoni intézmények legyenek. És e tekintetben az ideológiai szorongásainkat is félre kellene tenni, hiszen alapvető bajunk éppen az, hogy nem bírunk kinézni, kilátni abból, amiben vagyunk. [...] Így nem lehet megoldani ezeket a dolgokat, így valóban egyik kulcskérdés a tulajdon és a politika egymáshoz való viszonya és ennek kezelése. [...] Ugyanis a tulajdonlásnak primitív állami típusát kényszerültünk meghonosítani.”⁴

Elgondolkodtató a fentiek alapján, hogy az 1988. májusi pártterkezetlet utáni programalkotás keretében az MSZMP KB – Pozsgay Imre vezetésével – miért a rendszer történetének felülvizsgálatára irányuló munkát foganatosított. A Történelmi Albizottság az 1945 utáni korszak egészét áttekintve kívánt válaszokat keresni a kontinuitás problematikáján keresztül az MSZMP jövőbeni programjához kapcsolódóan. A legfontosabbnak vélt, vagyis 1956-ot érintő megállapítás története széles körben ismert. A közvélekedés és a legtöbb történészi értékelés ellenére azonban a népfelkelés fogalom funkciója a kommunista vezetés szempontjából egyértelmű célként fogalmazható meg: a közmegegyezésre való hajlandóság, a kiegyezési szándék kifejezésre juttatása. Pozsgay Imre érvelése alapján, amelyet a bejelentés után a PB ülésén fogalmazott meg: antisztalinista, de nem szovjetellenes és az SZKP XXVII. kongresszusának azon értékelésével vág egybe, amely először hivatalosan kimondja, hogy a sztálini formák Kelet-Európára kényszerített formációként jöttek létre. Feltételezhető benne a manipulatív szándék kifejeződése is, hiszen a népfelkelés rokonítható volt a néma tömeg értékelésé-

⁴ MNL OL XIX A-83-a 929. kötet. A Minisztertanács 1989. január 19-i soron kívüli ülése jegyzőkönyve.

vel, amely szerint az nemzeti forradalom és függetlenségi háború, függetlenségi harc volt, de semmiképpen sem ellenforradalom. Az ellenforradalom – népfelkelés – nemzeti forradalom skálán Pozsgay szerint a népfelkelés volt az a minősítés, amely a párt teljes identitásának lerombolása nélkül lehetőséget teremtett az aktuálpolitikai kényszer enyhítésére.⁵

Mindeközben a kormány célja az volt, hogy politikai kormányra váljon, de ehhez arra volt szüksége, hogy politikai arculattal rendelkezzen. Elhatárolhatóvá kellett tennie magát a Politikai Bizottságtól és a Központi Bizottságtól. Le kellett építeni a munkásosztály vezető szerepének azt a fajta érvényre juttatását, amely szerint a hatalmi posztokon, a szakszervezetek és a „munkásosztály forradalmi pártján” keresztül az államhatalomban valósul meg a munkásosztály hatalma. Komoly kérdés volt tehát, hogy a pártállami vezetés a hatalmi struktúra átalakításával milyen politikai viszonyrendszerekben és történelmi előzményekben tud gondolkodni.

A kádári módszerekkel és eszközökkel az adott politikai viszonyok mellett már nem lehetett hatékonyan irányítani. A „napi politika” begyűrzése, a tervezés alatt álló új típusú szocialista berendezkedés új stílusú vezetést követelt. Nem elsősorban személyes hatalmi ambíciókról volt szó, hanem a körülményekhez igazított hatalomtechnikáról azzal együtt, hogy a vezetés szervezeti és működési kérdései valójában hatalmi-politikai, az ország irányítását meghatározó ügyek voltak.

Az országos pártértekezletet a hatalom szempontjából több fontos döntést is eredményezett, ide sorolhatjuk többek között a vezető testületek – nemzedékváltásként is megfogalmazható – személyi összetételének frissítését, a párt megújításának szándékát megfogalmazó állásfoglalásokat. A legfontosabb azonban kétségtávol a főtitkári tisztségben bekövetkező személyi változás volt. Létrehozták a pártelnöki tisztséget, ebbe a pozícióba távozott Kádár János, a rendszer emblematiszt vezetője. A főtitkári tisztségben pedig az 1987 óta miniszterelnökként tevékenykedő Grósz Károly követte. A hatalmi berendezkedés tekintetében a főtitkárcsere jelentősége elsősorban abban áll, hogy Grósz személye által a miniszterelnöki funkció egyesült a főtitkári funkcióval. Ezáltal a hierarchia csúcsán az állampárti döntéshozói és a pártállami végrehajtói hatalom egybeolvadt.

⁵ Jegyzőkönyv az MSZMP Politikai Bizottsága 1989. február 7-i üléséről.

A pártértekezlet után a párt feladattervet készített, amelynek végrehajtására munkabizottságokat hoztak létre az 1988. június 23-i Központi Bizottsági ülésen. Ezek a munkabizottságok hozzákezdték a pártértekezleten elfogadott program részletes kidolgozásához. A párt kezdeményezésére egy időben indult meg a kormányzati döntési rendszer és az alkotmány felülvizsgálata, valamint számos törvény módosítása is napirendre került. A kormány több mint 30 új törvény előkészítéséhez kezdett hozzá. Összefoglalóan a pártállami hatalmi berendezkedés ebben az időszakban (1988. május – 1988. november) átmeneti helyzetbe került. A hatalmi helyzet vonatkozásában meg kell említeni, hogy természetesen még hatottak a korábbi törvényszerűségek is, amelyeket meg kellett szüntetni. A pártértekezlet határozatai nyomán a politikai rendszerben a korábbi időszakot tekintve valóban lényegi változások indultak be. Ennek egyik fő mozgatója volt, hogy az MSZMP az ebben az időszakban egyre nyíltabban követelt többpártrendszer bevezetésének nyomása alá került. Ez egyúttal kijelölte a pártállami politikai intézményrendszer korrekciójának feladatát. A legfontosabb intézkedésekhez a párt-kormány-országgyűlés viszonyrendszerében kellett hozzáfogni.

A szocialista egypártrendszer többpártrendszerűvé alakításának első lépése az volt, hogy a végrehajtó hatalom, a kormány másodlagos szerepéből Grósz Károly személyén keresztül a döntéshozói pozícióval egy szintre került. Ennek a jelenségnek a lényegét abban állapíthatjuk meg, hogy ettől kezdve a politikai döntéseket (politikát) az MSZMP nem állampárti jellegéből fakadóan, hanem kormányzópárt jellegét használva a kormányon, a végrehajtó hatalmon keresztül akarta érvényre juttatni. Vagyis a hatalom a súlypontját elkezdte átpozicionálni a kormányhoz. Új módszereket kellett kidolgozni, hogy az MSZMP a kormányon keresztül, kormányzópárti politikának tüntethesse fel a monolitikus állampárti hatalomgyakorlást.

A kormánypárti pozíció kapcsán azonban már számoltak a jövőben kialakuló más politikai pártokkal is. Ezt támasztják alá az alkotmány módosításának, illetve ehhez kapcsolódóan főként a választásokat és az egyesülési jogot szabályozó törvények előkészítésének munkálatai.

Az állampárti jelleg kormányzópártivá alakításához a KB irányító és döntéshozói szerepét kellett nagymértékben korlátozni. 1988. november 24-ig Grósz Károly miniszterelnök-főtitkárként egy átmeneti párt-kormány-viszony nem tisztázott gyakorlati mechanizmusaival dolgozott. Ennek lényeges eleme volt, hogy korlátozták a párt kormányzati tevékenységet ellenőrző-támogató szerepét. A párt retoriki-

kájában egy erős, önálló végrehajtó hatalom kiépítésének szándéka fogalmazódott meg. Az önállóság alatt a kormány pártirányításának megszüntetését érthetnénk, azonban a pártirányítás nem szűnt meg, csak átalakult.

Grósz saját kérésére felmentették a miniszterelnöki pozícióból. A párt központi vezetésének (KB, PB, központi apparátus) működését átalakította, ennek következtében a pártirányítás működése is megváltozott. Az átalakítás keretében létrejövő új párttestületek közül az MSZMP KB Nemzetközi, Jogi és Közigazgatás-politikai Bizottsága működésének vizsgálata alapján a bizottság feladatköre, személyi összetétele és működése révén alátámasztható: (1) a kormány önálló működésének megteremtése alapvetően a párt központi vezető szervei által kifejtett közvetlen pártirányítás megszüntetését jelentette; (2) a kormány párttól való teljesen független működésének megteremtése nem szerepelt az átalakítás céljai között, a KB közvetlen irányító szerepét – különösen a belügy, a külügy és a védelempolitika kérdéseiben – Grósz Károly egy általa vezetett szűk párttestületen keresztül kívánta fenntartani; (3) az említett párttestület különösen személyi összetétele révén volt alkalmas arra, hogy Grósz Károly a legfontosabb kormányzati területek befolyásolni tudja, miután a miniszterelnöki pozíciót már Németh Miklós töltötte be.

Ezzel egy időben a korábbi gyakorlattól eltérő tulajdonfejlődés és szerveződés Pozsgay Imre megfogalmazása szerint nemcsak hogy lehetővé tette, de megkövetelte azt a civil társadalmat és politikai nyilvánosságot „amelyben nemcsak a jog, hanem a tulajdon is garanciát nyújt arra, hogy a kisebbségi gondolatnak, a kisebbségben maradt alternatívának is meglegyen a létjoga és így kényszerítse az uralomra jutott alternatíva képviselőit arra, hogy nyilvánosan, társadalmi felügyelet mellett küzdjenek többségi igazukért. [...] a jogállam létrehozásának szándéka mögött valóságos szükségletek és jelentős politikai mozgalmak vannak, köztük legnagyobb súllyal a párt megújulási törekvésével együtt. A jogállamiságnak pedig további politikai következményei vannak. Sokrétű, úgy mondják, plurális formákat öltenek a politikai viszonyok, megnyitják az utat a legkülönbözőbb szerveződések előtt. Ennek első jelei már látszanak, és a társadalom egy részét bizakodással, más részét riadalommal töltik el. A zavarodottság és szorongás mögött felsejlenek riasztó történelmi emlékek.”⁶

⁶ *Országgyűlési napló*, 1985. II. kötet. 1987. szeptember 16. – 1988. november 26. Az Országgyűlés 31. ülése, 1988. november 24. 2521.

1956 kérdésének rendezése a kormányzópárti jelleggel viselkedő MSZMP részéről a politikai profiltisztítás jegyében zajlott, előkészítve az MSZMP politikai pártként való működését, amelyet valójában majd az MSZP valósított meg. Nagy Imre újratemetésének ügye vagy annak kezelése a Németh Miklós vezette kormány részéről az önállóság, a parlamentarizmus melletti elköteleződés és a „nemzeti” kormányként való működés hangsúlyozását szolgálta. Kulcsár Kálmán igazságügy-miniszterként 1988. július 1-jétől kezdte meg munkáját még a Grósz-kormányban. A kormány politikai súlya a korábbiakhoz képest már ekkor jelentősebb volt. Kulcsár visszaemlékezése alapján Grósz a kormányüléseken, illetve a PB ülésein a vitatott alkotmányjogi témákat mindig úgy zárta le, hogy lehetőséget adott a továbblépésre. Komoly jelentőséget tulajdoníthatunk annak is, hogy az 1988. november 10-i minisztertanácsi ülésen – nem sokkal a kormányfőváltás előtt – még Grósz engedte tovább az országgyűlés elé a többpárti rendszert lehetővé tevő törvényjavaslatot az egyesülési jogról, pedig az szemben állt a KB érvényes határozatával.⁷

A Németh-kormány 1988. november 24-én alakult, kiegészülve államminiszterként Nyers Rezsővel. A kormány politikai elgondolásait Pozsgay Imre fejtette ki az alkotmányról és azokról a jogszabályokról, amelyekkel meg akarták teremteni a rendszer, a szocializmus jogállami kereteit. Az új kormányfő beszédében a következő gondolatokat fogalmazta meg: „A szocializmus perspektívája az ezeréves Magyarország történelmi sorsával kapcsolódik össze. Természetes, hogy olykor belső feszültséget, bizonytalanságot érzünk, azt viszont biztosan tudjuk, hogy a kibontakozás tartós pilléreit kell kiépítenünk a gazdaságban, a társadalomban és a politikában. Ezek a pillérek a modern jogállamiság, az ország híd-szerepe, amely a magyar-szovjet szövetség szilárdságán és nyitott nyugati kapcsolatainkon alapul, a szocialista piacgazdaság, a minőségi termelést kikényszerítő verseny, a vállalkozói lelemény és a megújulás készsége, a szocialista pluralizmus fokozatosan, alulról felfelé kiépítő intézményrendszere és az abban megnyilvánuló nemes politikai versengés, a társadalmi szolidaritás és a megértés értékei szerint épülő közösségi viszonyok a társadalomban. Mindnyájan a történelem ítélőszéke előtt és egymás előtt is felelünk azért, hogy történelmünk sorsdöntő éveiben képesek leszünk-e összefogni. [...] A kormányzat minden szinten és teljes körben felelős a népképviselői intézményeknek, csak egy

⁷ Kulcsár Kálmán: *Két világ között. Rendszerváltás Magyarországon*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1994, 114.

népfrontos kormányzat lehet működőképes. Most és a közeli jövőben a kormányzat, a parlament, az összes népképviselői intézmény, a párt, a társadalmi szervezetek, a tömegmozgalmak és az alternatív szervezetek egyaránt megmérettetnek. Mégpedig tetteik alapján.”⁸

Egy „A Magyar Népköztársaság politikai struktúrája” című 1956. december 17-i feljegyzésben azt olvashatjuk, hogy „a hatalmon lévő munkásosztály politikai vezető ereje a Magyar Szocialista Munkáspárt, amely együttműködik más pártokkal. A többpárt-rendszer nem az 1945-ös alapon alakul ki, ugyanis akkor arról volt szó, hogy melyik osztály kerül uralomra. Akkor pártversengés volt, a demokratikus fejlődés útjáról volt szó: polgári, vagy népi demokrácia legyen-e? Most [1956 decemberében] a többpárt-rendszer a népi demokrácia talaján alakul ki és pedig többpárt-rendszer a szocializmus építésére. Ez tehát valamennyi párt számára közös politikai platformot képez, lényegében azt, hogy valamennyi párt a szocializmus építésének programja alapján áll. Tehát nem pártversengés, hanem a közös platform, a politikai együttműködés jellemzi a pártokat.”⁹ Kérdés, hogy az 1988–89-es pártállami vezetés illetékesei mennyiben használták fel azokat a történelminek nevezett ismereteket vagy tudást, ami 1956-tal kapcsolatban rendelkezésükre állt. Mindenesetre a legtöbb ellenzéki politikai erő nem kívánt 1989-ben a szocializmus alapján elhelyezkedni, akkor sem, ha az már nem a szocialista demokráciát, hanem a demokratikus szocializmust és szocialista piacgazdaságot jelentette. 1989. február 10–11-én az MSZMP Központi Bizottsága, amely a Pozsgay-bejelentést követte, végül az MSZMP részéről a többpártrendszer elfogadásával zárult, azzal együtt, hogy a felszólalók jelentős része valóban ’56 értékelésével foglalkozott.

Pozsgay Imre a 168 órának adott interjújában az ’56-al kapcsolatos értékelést egy Nagy Imrére vonatkozó kérdés válaszába szötte bele. Nagy Imre tevékenysége, ’56 megítélése természetes láncolatot alkotó témák, ez akkor legalább annyira egyértelmű volt, mint visszatekintve. Az egész ügy kezelése lényegében kormányhatáskörbe került, és a Németh-kormány „nemzeti” centrumpozícióját volt hivatott erősíteni 1989 tavaszán–nyarán. Ebben az időszakban alakult, pontosabban formálódott ki a Nemzeti Kerekasztal konstrukciója. Az MSZMP még állampárti jellegű vezetésében a Nemzetközi, Jogi és

⁸ Országgyűlési napló, 1985. II. kötet. 1987. szeptember 16. – 1988. november 26. Az Országgyűlés 31. ülése, 1988. november 24. 2509–2510.

⁹ A Magyar Szocialista Munkáspárt Intéző Bizottsága ülése 1956. december 17. MNL OL 288. f. 5/9. ő.e.

Közigazgatás-politikai Bizottságának májusi ülésén volt szó Nagy Imre rehabilitálásáról, újratemetéséről és minden ezzel összefüggő ügyről. Az ülésen Nyers Rezső államminiszterként, a kormány képviselőjében vett részt. A kérdésekről Kulcsár Kálmán igazságügy-miniszter tartott beszámolót. A téma egyeztetése során Nyers Rezső ezen a lényegében KB-bizottsági ülésen érdeklődött Kulcsár Kálmántól Nagy Imre rehabilitálása ügyének időbeni és egyéb kifutásáról. A miniszter a következőket fogalmazta meg, elsőként a kormány tanácsadó testületének magatartásával kapcsolatban: „... illet nem lehet mondani egy tanácsadó testületnek, akik nem látták az iratokat egyrészről, másrészről nem lehet anticipálni, nem lehet utasítani egy bíróságot kvázi arra, hogy milyen álláspontot foglaljon el. Ezért át kellett nekünk dolgozni még azt a közleményt is, ami megjelent a sajtóban. Tehát ott az az álláspont formálódott ki, és ez úgy láttam, hogy ott mindenki egyetértett, hogy politikailag helyes volna, hogy ha a temetés előtt születne ebben az ügyben döntés. Hát persze csak azt vették számításba, hogy ha kedvező döntés születik, a rehabilitáció megtörténne. Én azt gondolom, hogy ez értékelés kérdése. Megoldható. Jogilag megoldható. Megbeszéltük a Legfőbb Ügyészséggel, a Legfelsőbb Bíróság elnökével, a döntés megszülethet a temetés előtt. Ha ez szükséges, akkor ez így megoldható. Ha az a vélemény, hogy tovább kell folytatni, akkor ezt át kell gondolni, akkor nem fognak sietni az igazságügyi szervek. De törvényes határidőket, mindent beleértve megoldható. S utána gondolom, ha az ítélet olyan, amilyen valószínűnek látszik, akkor én azt gondolom, hogy nyilván jönnek majd a további kérdések...”¹⁰ Különös történelmi analógiát látott Nyers Rezső az aktuális és az 1958-as helyzetben, felidézte, hogy akkor Kádár János azt javasolta, a Központi Bizottság ne hozzon más álláspontot, mint hogy szabad folyást enged a bírósági elbírálásnak. „Tehát én azt javaslom, hogy a jogi felülvizsgálatnak engedjünk szabad utat” – fogalmazott Nyers Rezső.

Majd nem sokkal később 1989. június 16-án a kormány díszőrséget állt Nagy Imre és mártírtársai temetésén: Németh Miklós, Szűrös Mátyás, Medgyessy Péter és Pozsgay Imre.

Összegzésül megfogalmazható, hogy a történelminek nevezett kérdések újraértékelését az 1988. májusi pártértekezlet utáni párt- és állami vezetés befelé és kifelé irányuló politikai stratégiájának eszközeként definiálhatjuk. A magyarországi kommunizmus történelmi

¹⁰ Az MSZMP KB Nemzetközi, Jogi és Közigazgatás-politikai Bizottságának 1989. április 28-i ülésének jegyzőkönyve MNL OL 288.f. 62/4 ő.e.

útján '56 kétségkívül tehertétel volt az adott politikai viszonyok között. Azonban ez alól a tehertétel alól való mentesülésnek az elérése volt az egyetlen lehetőség, hogy a vezetés a politikában fel tudja mutatni a „párton kívüli társadalommal” való érzelmi-tudati kapcsolódási képességeit. Ezt hangsúlyozva és elérve válhattak vagy váltak kezelhetőbbé az események Nagy Imre újratemetésének ügyén keresztül is. Ez az elemzési megközelítés semmiképpen sem vitatja el Nagy Imre újratemetésének '56-hoz és '89-hez fűződő jelentőségét, de képes megmutatni, hogy a pártállami vezetés Nagy Imre újratemetését és '56 kérdését valójában a „sarkalatos politikai kérdések” kezeléséhez próbálta felhasználni. A rendszer legfőbb hatalmi intézménye, az MSZMP, az egypárt (állampárt) 1989. október elején komoly változáson esett át, a kongresszus új párt létrehozásáról döntött, amelynek neve Magyar Szocialista Párt (MSZP) lett. Az MSZP nem vállalt semmiféle kommunista ideológiai örökséget, a nyugati szociáldemokrácia magyarországi képviselőjeként, politikai pártként szállt versenybe az első szabad választásokon.

SALLAI JÁNOS

1956 VIHARÁBAN – JANZA KÁROLY ALTÁBORNAGY

2016-ban 60 éve volt annak, hogy a Kelet-Európában megmozdult a föld, és Berlin, Poznan után 1956. október 23-án Magyarországon forradalom tört ki a fennálló rendszer és a szovjet befolyás ellen. A forradalom amilyen rövid időre felébresztette a reményt a magyar emberekben, olyan nagy hatással bírt az 1956. november 4-i leverését követően. Az 1956-os események évtizedekig a tabutémák közé tartoztak, csak a fennálló hatalom szempontjából megvilágítva lehetett róla beszélni, írni. A források többnyire zároltak maradtak, amiben csak a rendszerváltás hozott változást, és tette kutathatóvá az 1956-os anyagokat. Talán ezért is fordulhatott elő, hogy a történelemkönyvek oldalain is csak szűkszavúan írtak az 1989-ig csupán „ellenforradalomként” említhető időszakról. Valószínűleg emiatt az egyoldalúság és szűkszavúság miatt alakult úgy, hogy a köztudatban a csak kb. 2 napig (!?) honvédelmi miniszterként működött Maléter Pál nevét említették, miközben a forradalom majdnem teljes (október 26-tól november 3-ig ? tartó) időszakában a honvédelmi minisztert Janza Károly altábornagynak hívták. Janza Károly altábornagy élete és a forradalom alatt tanúsított tevékenysége, magatartása példa lehet a katonai hivatást választók számára, ami a szerzőt motiválta, hogy életrajzát és az 1956. októberben, novemberben véghezvitt cselekedeteit megjelenítse.

Janza Károly az első világháború kirobbanásának évében, 1914. április 11-én született Újpesten. Megélte a XX. századot, mely során gyermekként találkozott az őszirózsás forradalommal és a Tanácsköztársasággal, fiatalsága idején megtapasztalta a Horthy-rendszert, sorkatonaként szolgált a II. világháborúban, tábornokként az 1950-es években, majd lefokozva élt a Kádár-rendszerben, és legvégül a rendszerváltás után visszakapta tábornoki rendfokozatát.¹ Janza

¹ Sallai János: Az első Nagy Imre kormány honvédelmi minisztere: Janza Károly altábornagy, *Újpesti Helytörténeti Értesítő*, 2015/4, 20–21.

Károly apja asztalossegéd volt, aki egy első világháborús sérülés miatt 1922-ban meghalt, így két testvérével és édesanyjával nagyon nehéz helyzetbe kerültek. Édesanyja, Gallovich Anna gyári munkás volt, így nagyon szűk keresetből kellett megélnie a családfő nélkül maradt négyfős családnak. Az ifjú Janza Károly a 4 elemi és a 2 polgári osztályt Újpest szomszédságában, Rákospalotán járta ki, majd ezt követték az iparitanuló-évek. 1928-ban egy évig asztalos Rákospalotán, majd 1928–32 között esztergályos a Hajógyárban, míg 1933-tól másfél évig géplakatos-tanuló. A család anyagi helyzet miatt gimnáziumról ekkor nem is álmodhatott.²

Már az ifjú éveiben aktív közösségi ember volt, részt vett Gárdos Mária magán politikaiszeminárium-képzésén, továbbá tanonc éveiben a gyári ifjúmunkások főbizalmija lett. Ebben az időben a gyár igazgatójával összekülönbözött, ez a gyárból való kirúgásához vezetett, ahova visszatérnie az újpesti munkásotthonbeli elvtársai segítségével sikerült. Későbbi önéletrajzából megtudhatjuk, hogy nem szeretett leventeoktatásra járni, amivel tovább nehezítette az akkori helyzetét. 1934-ben géplakatos tanonc-évei után sikerült leszerződnie, dolgozni, majd a munka mellett elkötelezte magát a felnőtt szakszervezeti mozgalomnak és a Magyarországi Szociáldemokrata Pártnak. Autodidakta módon tanult, rendkívül sokat olvasott, bepótolta mindent, amitől a gimnázium tanulmányok hiányában elesett. Tagja lett a Vas- és Fémmunkás Szakszervezetnek, ahol a rákospalotai csoportban vezetőségi taggá választották, ezenkívül ugyanitt könyvtárosi, jegyzői és befizető pénztárosi feladatokat látott el 1945-ig. A pártmunkáját is Rákospalotára fókuszálta, ahol 1934-től a szociáldemokrata párt helyi csoportjában vállalt feladatokat, lett végrehajtói bizottsági tag, és részt vett a választási agitációs munkában. Ezek az évek során szerzett tapasztalatok és a mozgalomban megismert emberek hosszú időre meghatározták pályáját, és nagyban hozzájárultak a II. világháború utáni időszakban kapott feladatokhoz.

1938 döntő változást hozott a magánéletében. Megnősült. Felesége, Alföldi Julianna Ilona szintén munkás származású lány volt, aki ekkor az Orion gyárban segéd munkásként dolgozott. Házasságukból három fiúgyermek született: Károly, Frigyes és Péter, akik közül Károly katona mérnök lett, Frigyes állatorvos, Péter jogi végzettséget szerzett, ám végül ők is a fegyveres szerveknek teljesítették ki karrierjüket.

² Sallai, 2015, 20–21.

Janza Károly az 1930-as évek végén és a II. világháború alatt az újpesti Ganz Hajógyárban és a Steyer-Puch Műveknél dolgozott, míg utol nem érte a behívó. 1939 februárjától 1940 októberéig tényleges katona lett, és a Soroksári úti laktanyában kapott katonai kiképzést, majd eredeti szakmáját gyakorolva a Timót utcában vasesztergályos lett, ahol a szakaszvezetői rendfokozatot kapott. Ezt az előléptetést valószínűleg szakmai munkájáért kaphatta, mert mind szocdemes a Horthy-rendszerben nemigen számíthatott volna elismerésre, előléptetésre. Később ismételt (ekkor már tartalékos) bevonulása idején Kijevben szolgált, ahol őrmesterré léptették elő. A Szovjetunió területén ez időben szerzett tapasztalatok lesújtóak voltak számára, ugyanakkor megtapasztalhatta a szovjet hadsereg iszonyatos létszámerejét, nagyságát, „átélhette a háború embertelen gyilkos jellegét, értelmetlenségét”. Valószínűleg nem gondolta Kijevben, hogy később egyszer még újra találkozik a szovjet hadsereggel, de már majd magyar földön.³

Később, 1944 közepén még egyszer behívták katonának, de a front közeledtét érezve kibújt a behívóparancs végrehajtása alól, majd 1944 őszén mégis bevonult, hogy ezzel megmentse ekkor már hátrahagyott gyermekes feleségét, de a nyilas eskütétel elől kitérve visszaszökött Csornáról a fővárosba.

1945-ben belépett a Magyar Kommunista Pártba, ahol végrehajtó bizottsági tag lett. Visszament a Ganz Hajógyárba dolgozni, ahol az üzemi bizottság elnökeként magára vállalva a gyár műszaki vezetésének felelősségét. Ugyanitt 1947-ben munkásigazgatóvá választották, majd vezérigazgatóvá nevezték ki. A munka mellett 1948–49-ben 2 évig egyéni tanulóként tanult tovább. 1949 végén, a vezérigazgatói székéből a HM Hadtápfőnökségre vezetett az útja, ahol ezredesi rendfokozattal helyettes vezetőként kezdte meg a magyar Néphadseregben a szolgálatát, hogy a termelésirányításban szerzett tapasztalatokat a hadsereg anyagi ellátásában, kiszolgálásában kamatoztathassa. 1950-ben munka mellett egyéni tanulóként egyéves pártiskola következett. Ugyanebben az évben a HM Személyügyi Főcsoportfőnöke megállapította, hogy „szakmailag ugrásszerűen fejlődik, jól megállja a helyét”, ezért javasolta a terület első számú vezetőjévé való kinevezését és vezérőrnagyi (tábornoki) rendfokozatba történő előléptetését. A következő évben, 1952. november 2-án

³ Sallai, 2015, 20–21.

altábornaggyá léptették elő. 1951. január 27-től 1956. október 25-ig honvédelmi miniszterhelyettesként szolgált.⁴

Janza Károly katonai pályája a hidegháború első évtizedére esett, amikor is a Magyar Néphadsereget rövid idő alatt fel kellett futtatni, hogy az elkerülhetetlennek gondolt III. világháborúban a szocialista béketábor győzedelmeskedhessen. Ebben az időszakban Magyarországon is folytak a koncepciós perek, tombolt a személyi kultusz, nap mint nap tanúja lehetett a törvénytelenéseknek. Janza Károlynak a magyar közéletre vonatkozó kritikus megnyilvánulásaira az MKP vezetése a munka alóli felmentéssel és Pártfőiskolára vezényléssel reagált.

1956. október 23–25. között Janza altbgy. a Honvédelmi Minisztérium (továbbiakban: HM) épületében tartózkodott, és az ott lévő vezetők, beosztottak, továbbá a felrendelt magyar és szovjet alakulatok ellátását intézte.

Majd jött 1956. október 26. amikor az ismert történelmi esemény során a forradalom sodrásában Nagy Imre miniszterelnök⁵ telefonon felhívta és felkérte Janza Károlyt a honvédelmi tárca vezetésére. A miniszterjelölt első válaszában szerényen visszautasította, mondván, nincs ilyen végzettsége (J. K. ekkor a HM- hadtáp főnöke volt) de Nagy Imre miniszterelnök ragaszkodott hozzá, majd megemlítette, hogy neki sincs miniszterelnöki végzettsége, de most a helyzet azt követeli mindenkitől, hogy „amivel megbízzák, lássa el”.⁶ Ezt követően Janza Károly altábornagyot a miniszterelnök a támogatásáról biztosította, ő pedig a miniszteri felkérést elfogadta, s az erről szóló információ a következő napi újságokban⁷ kormányátalakítás címén napvilágot is látott. A MDP lapjának címdalán közzétett kormánynevsor mellett az MDP KV felhívását is közzétették, amelynek második pontja szól arról, hogy a kormány tárgyalást kezdeményez a szovjetekkel új kapcsolat kialakítására. „Ennek első lépéseként a rend helyreállítása után a szovjet csapatok visszatérnek támaszpontjaikra.”⁸ A vasárnapi *Szabad Nép* ismét közölte a kormánynevsort, és az új kormánytagokat pár sorban bemutatta. Így többek között Janza

⁴ Sallai, 2015, 20–21.

⁵ Janza Károly altbgy. tanúkihallgatási jegyzőkönyvéből tudhatjuk, hogy Nagy Imrét 1951 óta ismerte személyesen, amikor is többször találkoztak az MDP KV ülésein, amelynek Janza Károly altbgy. pótagja volt.

⁶ Janza Károly Jelentés Honvédelmi miniszter elvtárs részére. 1957. március 18. Hadtörténeti Intézet Levéltára, 2.

⁷ L. *Szabad Nép*, rendkívüli kiadás, 1956. október 27. szombat, 1.

⁸ *Szabad Nép*, rendkívüli kiadás, 1956. október 27.

Károly honvédelmi miniszterről a következőket tartotta fontosnak közreadni: Janza Károly munkáscsaládból származik, apja asztalos, anyja gyári munkásnő. Ifjúkora óta bekapcsolódott a mozgalomba, 1945 után a GANZ Hajógyár üzemi bizottság elnöke, majd a gyár igazgatója. 1949-ben vonult be a hadseregbe, ugyanebben az időben választották meg a XIII. ker. országgyűlési képviselőjének. 1950-től a honvédelmi miniszter helyettese lett.⁹

Ilyen körülmények között a korábbi HM-hadtápfőnök már mint honvédelmi miniszter nemcsak részese, de alakítója is lett a történelemnek.

Ezt követően kronológiai sorrendben a következő főbb események részese volt, illetve minisztersége idején az alábbi meghatározó intézkedéseket adta ki.

1956. október 26.

A miniszterelnökkel történt beszélgetés után az akkor még miniszter Bata üzenetére a honvédelmi miniszter dolgozószobájában átvette az új, miniszteri beosztását.

1956. október 27.

A reggel kiadott újságok már lehozták az új kormánynévsort, köztük az új honvédelmi miniszterét: Janza Károly altábornagyét is. Janza Károly altbgy. honvédelmi miniszter, elkezdte miniszteri tevékenységét, tájékozódott a kialakult helyzetről, kiadta a vezetésre vonatkozó első parancsát. Továbbá intézkedett a Katonai Tanács részére iroda biztosítására és a szovjet csapatok élelemmel való ellátására. (Ebben az időben a magyar vállalatok már nem látták el a szovjeteket.)

1956. október 28.

Az új honvédelmi miniszter e nap délutánján tette le az ünnepélyes esküt a Parlamentben, s azt követően részt vett az első minisztertanácsi ülésen.

Ugyanezen a napon Janza Károly altábornagy honvédelmi és Münnich Ferenc belügyminiszter közös parancsot adtak ki, amelyben többek között a következőket parancsolták meg:

1. „A magyar néphadsereg rendőrség parancsnokai és beosztottai minden tekintetben maradéktalanul hajtsák végre az új nemzeti kormány

⁹ *Szabad Nép*, 1956. október 28. vasárnap, 1.

intézkedéseit, rendeleteit, utasításait. Tanúsítsanak minden körülmények között népünk iránt és szilárd fegyelmettségét.

2. A magyar néphadseregnél rendőrségnél a mai naptól kezdve a megszólítás bajtárs legyen.

3. az új sapkajelvény bevezetéséig a jelenlegi címer helyett, tűzzenek a sapkájukra nemzeti színű szalagsávot...”¹⁰

A nap folyamán még tárgyalást folytatott Malinyin hds. tbk-val a vasutak biztosításáról, és intézkedett a Szovjetunióból csapataikhoz visszaérkező tisztek, tábornokok Debrecenből Budapestre történő elszállításáról.

1956. október 29.

Janza altbgy. a reggeli órákban a fontosabb vezetők számára megtartott értekezleten elismerését fejezte ki a helytálló katonák iránt, és felhívta a figyelmet a katonai intézkedéseknek ellenszegülő banditákkal szembeni kíméletlen ellenállásra. Később, a budapesti pártbizottság első titkárának sürgetésére ismét tárgyalta Malinyinnel, hogy a szovjet tankokat vigyék el a budapesti pártház elől, az pedig ígéretet tett a kérés teljesítésére. Ezen a napon vált egyértelművé és ismertté, hogy a kormány megállapodott a szovjet csapatok kivonásáról, ennek következtében tárgyaltak a nyugati határ védelméről és Budapest megerősítéséről. Janza altbgy. a Katonai Tanács döntése alapján intézkedett a Zrínyi Akadémia parancsnoka felé a Corvin köz felszámolása ügyében, de Márton András ezredes, a Zrínyi parancsnoka tiltakozott a feladat végrehajtása ellen, amely tiltakozást később Janza honvédelmi miniszter irányába Nagy Imre jóváhagyta.¹¹

1956. október 30.

Janza Károly altbgy. honvédelmi miniszter a sajtóhoz eljuttatott közleményében a következőket tartotta fontosnak hírül adni: „a budapesti ellenálló csoportok vezetőivel való megegyezés alapján az ellenállók megkezdik fegyvereik átadását a szovjet egységeket felváltó magyar csapatoknak. A fegyverek leadása után 24 órán belül megkezdődik a szovjet egységek kivonása Budapest területéről [...] Felhívok minden igaz hazafit támogatassa a magyar néphadsereget abban, hogy ezt a feladatot sikerese Budapest és az egész ország

¹⁰ *Magyar Nemzet*, 1956. október 28., 2.

¹¹ Janza Károly Jelentés Honvédelmi miniszter elvtárs részére. 1957. március 18. Hadtörténeti Intézet Levéltára, 6.

lakosságának megelégedésére hajthassa végre.”¹² Janza altbgy. ettől a naptól utasította Kovács István vezérőrnagyot, hogy folyamatosan készítsen tájékoztató jelentéseket a szovjet csapatok magyarországi tartózkodás helyéről és létszámáról.¹³

1956. október 31.

Ezen a hajnalon, 2.00-kor viharos hangulatú ülést tartott a HM és a Forradalmi Katonai Tanács, amelyen Janza altbgy.-ot erősen támadták, kritizálták, hogy nem lép fel kellő eréllyel. Az ülésen visszautasította azokat a vádakát, amelyek megbélyegezték volna a Szovjetunióban tanult tiszteket, tábornokokat. Végül kijelentette: „sohasem fogok elveim és meggyőződésemmel ellentmondóan cselekedni.”¹⁴ Továbbá nem ismerte el a Forr. Kat. Tanácsok azon jogát, hogy a hadseregben leváltsanak vagy kinevezzenek parancsnokokat. E napon a többpártrendszer bejelentése keltett nagy zűrzavart a HM-ben, melyre Janza altbgy. úgy reagált, hogy a vezetésben nem vehetnek részt a pártok képviselői, mert ez pártvetélkedéshez vezethet, csak a Nevelési Főcsoportfőnökséghez küldhették el a pártok a delegáltjait. A kormány semlegességről tett délutáni bejelentése Janza altbgy. szerint „végleg bizalmatlanná tette a helyzetet a HM-ben”.¹⁵

1956. november 1.

A miniszter reggeli órái a különböző küldöttségek fogadásával teltek. Janza Károly altbgy. honvédelmi miniszter a *Magyar Honvéd* november elsejei lapszámában a „Válaszol a honvédelmi miniszter” rovatban a következőkről tájékoztatta a lap olvasóit: Egyetért a hadseregszerte megalakult Forradalmi Katonai Tanácsok követeléseivel, azok nagy része már közben meg is valósult, vagy megvalósulás alatt áll. Megszűnt a Politikai Csoportfőnökség, helyette Nevelésügyi főcsoportfőnökség alakult. Megszüntette az egy évig tartó megszenyítő kopaszra nyírás kötelezettségét. Utasítást adott új katonai szolgálati idő megállapítására, és új szolgálati szabályzat kidolgozására. Az anyagi jellegű követeléseket a Minisztertanács elé fogja terjeszteni.¹⁶ A miniszter által a közvetlen vezetők részére tartott délutáni értekezlet már előrevetítette a következő napok kuszasá-

¹² *Magyar Nemzet*, 1956. október 30., 1.

¹³ Kovács István vörgy. anyaga. ÁBLT 3.1.9. V-150005/1/55. 4. pont.

¹⁴ Márton András anyaga. ÁBLT 3.1.9. V-150005/2/73.

¹⁵ Janza Károly Jelentés Honvédelmi miniszter elvtárs részére. 1957. március 18. Hadtörténeti Intézet Levéltára, 12.

¹⁶ *Magyar Honvéd*, 1956. november. 1., 2.

gát. Az értekezleten Maléter P. miniszterhelyettes tájékoztatta (!?) a Minisztertanács döntéséről a résztvevőket, miszerint Király Bélát Bp. belső, Márton ezredest Bp. külső övezeti parancsnokává nevezik ki. Ugyanezen az értekezleten Janza altbgy. Maléter Pált a Kilián laktanyában történekről és az ő politikai szerepéről kérdezte, aki hitet tett partizán múltja és a szocializmus mellett, és a felkelőket a fegyverek leadására, a munka felvételére akarta rábírní.¹⁷

1956. november 2.

Ezen a reggelen megjelenő lapok már tényként hozták a hírt, hogy megváltozott a kormány összetétele, amelyben honvédelmi miniszterként Maléter Pál szerepel. Mivel Janza altbgy.-nak hivatalosan ezt nem jelezték, ezért a reggeli vezetői értekezleten Maléter Pált kérdezte az ügyről, aki szintén csak a lapok értesülésére hivatkozott, de nem erősítette meg a hírt. Továbbá Maléter tájékoztatta a jelenlévőket, hogy a kormány két bizottságot állított fel a szovjetekkel a kivonásról történő tárgyalásra, melyből az egyik bizottságban ő maga is benne van.¹⁸ A Maléter–Janza-találkozó után viszont Maléter Pál már úgy viselkedett, mintha kinevezett miniszter lett volna, bár délben Janza és Nagy Imre telefonos szóváltása során a miniszterelnök még mindig nem erősítette meg a honvédelmi miniszteri személycserét; később már bizonyossá vált az új kabinet. (Ez az oka annak, hogy a tanulmányban kérdőjelet tettem Janza altbgy. miniszteri időszaka végének a megjelenítésekor.)

1956. november 3-án, szombaton Janza Károly altbgy.-ot már beosztás nélküli tábornokként érte a reggel. Ezt követően felgyorsultak az események, a forradalom elbukott. S bár Janza altbgy. már nem miniszterként, csak mint a hds. altábornagya szolgált, megtiltotta a szovjetekkel szembeni ellenállást, a fegyverhasználatot. November 5-től már Szolnokon volt, ahol a hadsereggel kapcsolatos ellátási, majd szervezési feladatokat végezte. November 12-én ismét Budapestre utazott, de itt nem tartottak igényt a szolgálataira. Később december közepén érdeklődött, de azt a válaszolták neki, hogy egyelőre nem kaphat beosztást.

¹⁷ Janza Károly Jelentés Honvédelmi miniszter elvtárs részére. 1957. március 18. Hadtörténeti Intézet Levéltára. 13.

¹⁸ Janza Károly Jelentés Honvédelmi miniszter elvtárs részére. 1957. március 18. Hadtörténeti Intézet Levéltára. 15.

1957. január 2-án berendelték a HM-be, hol közölték vele az elbocsátását. Még '57 első negyedévében többször – rendőrségi eljárás keretében is – kihallgatták. Mivel elbocsátották, állást keresett, és régi Vasmunkás Szövetség segítségével a Hajógép- és Kazánjavító vállalat igazgatójaként dolgozott tovább.

1957. február 1-jén tartalékkállományba helyezték, majd 1958-ban pszichikai nyomásra lemondott altábornagyi rendfokozatáról, amelyet a Népköztársaság Elnöki Tanácsa 17/1958. sz. határozatával elfogadott, és új rendfokozataként a honvédot jelölte meg. Ezt követően Janza Károly a tábornoki rendfokozatától, párttagságától és parlamenti mandátumától megfosztott ember lett, de gyermekei jövőjére tekintettel nem protestált, hanem visszahúzódva tűrte a megaláztatásokat. Hiányzó felsőfokú végzettségét pótolva a Műszaki Egyetemen üzemmérnöki diplomát szerzett. A napi hazai és külföldi eseményekről folyamatosan tájékozódott, több mint 20 napi- hetilapot vagy folyóiratot járatott, olvasott. Túlélve a Kádár-korszakot, a rendszerváltást követően 1990. március 15-én kérte a rehabilitálását, amelyet a szabadon választott parlament által megválasztott Göncz Árpád köztársasági elnök 1990 októberében jóváhagyott, így 2001-ig, haláláig ismét viselhette Janza Károly az altábornagyi rendfokozatát. A Farkasréti temetőben feleségével közös urna feliratán ezt olvashatjuk: Janza Károly „Nagyon szeressétek egymást” 1914–2001.

AZ 1956-OS MAGYAR FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC A NEMZETKÖZI ERŐTÉR ÉS AZ EGYIPTOMI DIPLOMÁCIAI IRATOK TÜKRÉBEN

I. A NEMZETKÖZI ERŐTÉR NÉHÁNY VONÁSA

A hidegháború során – Békés Csaba értelmezése szerint – az enyhülés 1953-ban kezdődött, és érvényben volt a hidegháborús korszak végéig. 1953 után ugyanis a nagyhatalmak viszonyának fő jellegzetessége Washington és Moszkva folyamatos egymásra utaltsága és kényszerű együttműködése lett. Ennek alapja annak felismerése volt, hogy a nukleáris korban a két rendszer kénytelen együtt élni, ha el akarják kerülni a teljes megsemmisülést. Ez azt is jelentette, hogy az antagonizmus és a kooperáció elemei 1953 után párhuzamosan és folyamatosan jelen voltak a két nagyhatalom viszonyában. A kényszerű együttműködés mechanizmusa automatizmusként működött, de nem csupán a kooperációs szakaszokban hatott, hanem a legnagyobb konfrontációs válságok idején is.¹

A Washington és Moszkva közötti dialógus módjában és jellegében bizonyos változások következtek be 1955 januárjától. Már nem csupán a New York-i ENSZ-székházban találkoztak a két nagyhatalom képviselői, hanem hajlandóak voltak engedményekre és kompromisszumok megkötésére is. 1955. május 9-én a Németországi Szövetségi Köztársaságot felvették a NATO-ba. Május 14-én létrejött a Varsói Szerződés,² amely a NATO-val ellentétben nem szuverén államok nem önkéntes katonai szövetsége volt. A harmadik fontos jellemzője, hogy Moszkva a katonai szervezetet nem a NATO ellenpólusaként hozta létre. Sokkal inkább a Kreml – Sztálin és

¹ Békés Csaba: *Magyarország, a szovjet blokk és a nemzetközi politika az enyhülés időszakában 1953–1991*. Akadémiai doktori értekezés, Budapest. 2012, 5–6. http://real-d.mtak.hu/653/7/dc_499_12_doktori_mu.pdf (Letöltés ideje: 2017. 01. 02.)

² L. erről Simándi, Irén: *Propaganda Concerning the Signing of the Warsaw Treaty and the Creation of the Warsaw Pact on Hungarian Radio in 1955*, in *Prague Papers on the History of International Relations*, 1/2016, 129–135.

Molotov – által Winston Churchill és Anthony Eden moszkvai látogatása során tervezett és utóbb a harci cselekmények során kialakult európai befolyási övezetének további megerősítéseként. Egy nappal később aláírták az osztrák államszerződést,³ amely az 1956-os magyar forradalom és még inkább a magyar szabadságharc szempontjából is lényeges momentum volt. Fel lehet tenni a kérdést: Ausztria miért igen és Magyarország miért nem? A válasz két fő okra vezethető vissza. Az egyik, hogy a Szovjetunió külpolitikájának homlokterében az európai szintén 1945 és 1989 között a német kérdés állt. A Kreml fontosnak tartotta megakadályozni az ismételt Anschlusst, Ausztria és Németország esetleges egyesülését. Maga Hruscsov javasolta az osztrák államszerződés megkötését a nyugati hatalmaknak. Molotov szovjet külügyminiszter 1955. február 8-i nyilatkozatában az osztrák szuverenitás feltételeit három pontban szabta meg: a köztársaság semlegességében, az Anschluss-törekvések szigorú tiltásában, illetve a külföldi katonai jelenlét megszüntetésében. Az ajánlat meglepte a nyugati nagyhatalmak politikusait, akik még Julius Raab osztrák kancellár áprilisi moszkvai látogatása után is csapdát sejtettek a molotovi ajánlat mögött. A második világháborúban a négy szövetséges hatalom és Ausztria részvételével zajló konferencián eloszlottak a kétségek, 1955. május 15-én megszületett az osztrák államszerződés, mely a szuverén Ausztria újjáalakulását jelentette. A dokumentum értelmében az Osztrák Köztársaság visszanyerte 1938-ban elveszített szuverenitását, és ennek fejében ígéretet kellett tennie, hogy sem gazdasági, sem politikai tekintetben nem törekszik Németországgal az egyesülésre. Moszkva az osztrák önállóság elismerésének még egy feltételt szabott, hogy a szövetséges erők kivonása után az Osztrák Köztársaság semleges állam legyen. Miután a szovjet hadsereg és a NATO csapatai 1955. október 25-én megkezdték a kivonulást az országból, Ausztria teljesítette a megállapodást: október 26-án a bécsi törvényhozás kihirdette, majd alkotmányába foglalta a semlegességről szóló nyilatkozatot. A másik oka az osztrák államszerződésnek és még inkább a semlegességnek geopolitikai és ezzel szoros összefüggésben katonapolitikai okokra is visszavezethető. Svájc–Ausztria vonallal létrejött a kelet–nyugati semleges „tengely”, amely az európai NATO-szövetséges államok rendszerét kettévágta északi és déli részre. Az Anschluss megaka-

³ L. erről Simándi, Irén: The Propaganda of the Austrian State Treaty in the Hungarian Radio, 1955, in *Prague Papers on the History of International Relations*, 1/2015, 133–138.

dályozása és az európai NATO-tagállamok geopolitikai megosztása a Kreml fontos célja volt, és ennek érdekében megérte kivonni a csapatait Ausztria területéről és feladni az egyik nyugati bástyáját. A továbbiakban azonban már nem kívánta a második világháború során megszerzett befolyási övezetét tovább csökkenteni Kelet felé. Az osztrák semlegesség jellemzője, hogy nyugati típusú semlegesség, szemben a finn modellel. Bécs szoros és baráti kapcsolatokat ápol a nyugati államokkal, miközben szuverén és semleges állam maradt. A Paasikivi–Kekkonen-féle finn semlegesség jellemzője, hogy szoros és baráti kapcsolatokat ápol a Szovjetunióval, miközben önálló és szuverén külpolitikát folytat. A Tito vezette Jugoszlávia nem volt függő viszonyban a Szovjetunióval – szemben a többi európai szocialista országokkal –, a nemzetközi kapcsolatrendszer önálló tényezője volt, belpolitikájában a szocialista utat követte.

A második világháborúban győztes négy nagyhatalom vezetője⁴ az enyhülés jegyében 1955. július 18. és 23. között Genfben tárgyalóasztalhoz ült. A megbeszélések két fő témája a német kérdés és a fegyverzetcsökkentés volt. A fegyverzetcsökkentés a hidegháborús logikában az elrettentés puhítását és ezzel összefüggésben a fegyverkezési verseny csökkentését is jelentette. Maga az a tény, hogy a négy nagyhatalom Európában tárgyalóasztalhoz ült, önmagában is jelentős esemény volt, amely Kelet és Nyugat bizonyos közeledését engedte remélni. A csúcstalálkozón a négy nagyhatalom az érdekütközések és a viták ellenére megerősítette Európa kettéosztottságát, a befolyási övezetek határait és ezzel együtt az fennálló európai *status quót*. Ennek újabb megerősítését jelentette, hogy 1955. december 14-én Magyarország az ENSZ teljes jogú tagállama lett. Hruscsov 1956. február 25-én tartotta meg beszédét „A személyi kultuszról és következményeiről” címmel – amelyet titkosnak nem lehet nevezni⁵ – az SZKP XX. kongresszusának zárt ülésén. A meghívott külföldi dele-

⁴ A genfi csúcstalálkozó Nyikolaj Alekszandrovics Bulganyin, a Szovjetunió miniszterelnöke, Hruscsov, a Szovjetunió Kommunista Pártjának első titkára, Dwight David Eisenhower, az Amerikai Egyesült Államok elnöke, Robert Anthony Eden brit miniszterelnök és Edgar Faure francia miniszterelnök részvételével zajlott.

Nyikolaj Alekszandrovics Bulganyin (1895–1975) a Szovjetunió miniszterelnácsának elnöke volt 1955 és 1958 között.

⁵ A beszédet nem lehet titkosnak nevezni, mert több ezer szovjet pártvezető előtt hangzott el, illetve több tervezete is létezett. Ezenkívül a Szabad Európa Rádió magyar fordításban rendszeresen ismertette a beszédet. L. erről Simándi Irén: „Nemzetközi sajtószemle” a Szabad Európa Rádióban 1956. október 22. – november 10., Budapest, Országos Széchényi Könyvtár – Gondolat Kiadó, 2006, 16–20.

gációk nem hallhatták, de a szocialista tábor pártvezetői, a francia és az olasz kommunisták két nap múlva megismerhették a tartalmát.⁶

2. MAGYARORSZÁG SZTÁLIN HALÁLA UTÁN

A Sztálin halála után bekövetkezett moszkvai, majd budapesti változások, az „új szakasz” és megtorpedózása ismertek a szakirodalomból.⁷ Kiemelendő ugyanakkor, hogy 1954. augusztus 25-én a Gerő Ernő által irányított Gazdaságpolitikai Bizottság az MDP KV PB elé csomagtervet terjesztett, mely az életszínvonal visszafogását és a parasztság terheinek növelését célozta meg. Az MDP KV 1954. októberi ülése⁸ Nagy Imrének és híveinek a javaslatát fogadta el, s ezzel együtt elutasították a Gazdaságpolitikai Bizottság terveit. 1954. október 20-án a kormányfő a *Szabad Nép* című lapban megjelent cikkében bírálta a korábbi pártvezetést, és elismerte, hogy a rehabilitált kommunista vezetők ártatlanok voltak.

1955 tavaszán ismét Rákosi Mátyásnak és követőinek kedvezett a szovjet politikai vezetés – az új miniszterelnök Hegedüs András lett –, de 1956 nyarán mégis távozni kényszerült. A budapesti utca tudott gyógyíthatatlan politikai betegségeről, a „hyperTitioniáról” is. A súlyosan beteg, tisztségeitől és párttagságától megfosztott Nagyot fokozatosan egy öt tisztelő kör vette körül, s 1956. október 13-án visszavették a pártba. A badacsonyi szüretről 1956. október 22-én este tért haza, a műgyetemisták felkérték, hogy vegyen részt a nagygyűlésükön, de ezt ő visszautasította.⁹

⁶ L. Fischer Ferenc: *A megosztott világ. A Kelet–Nyugat, Észak–Dél nemzetközi kapcsolatok fő vonásai (1941–1991)*, Budapest, IKVA, 1993, illetve Békés Csaba: *Az 1956-os magyar forradalom a világpolitikában*, Budapest, 1956-os Intézet, 2006.

⁷ Vö. Rainer M. János: *Nagy Imre. Politikai életrajz 1896–1953*, I. köt., Budapest, 1956-os Intézet, 1993 és uő.: *Nagy Imre. Politikai életrajz 1953–1958*, II. köt., Budapest, 1956-os Intézet, 1999.

⁸ 1954. október 1. és 3. között zajlott a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének az ülése.

⁹ L.d. részletesen Rainer M. János: *Nagy Imre. Politikai életrajz 1953–1958. II. köt.*, Döntés a Kremlben 1956, Budapest, 1956-os Intézet, 1999; Szereda, Vjacseszlav – Rainer M. János (szerk.): *A szovjet pártelnökség vitái Magyarországról*, Budapest, 1956-os Intézet, 1996; Szakolczai Attila: *Az 1956-os forradalom és szabadságharc*, Budapest, 1956-os Intézet, 2001; Kahler Frigyes – M. Kiss Sándor: *Kinek a forradalma? Erőszakszervezetek 1956-ban. A fordulat napja, ismét sortűzek, a nagy per*, Budapest, Püski Kiadó, 1997.

3. EGYIPTOMI DIPLOMÁCIAI IRATOK A MAGYARORSZÁGON TÖRTÉNEKRŐL

Miközben Sèvres-ben 1956. október 22–24-én a brit-francia-izraeli egyeztetések zajlottak az Egyiptom elleni katonai támadásról,¹⁰ Budapesten október 23-án tüntetés kezdődött a sztálini rendszerrel szemben, amely felkeléssé, majd forradalommá szélesedett, utóbb október legvégétől szabadságharcra vált. A Kreml az 1950-es évek közepétől erősítette pozícióit a közel-keleti térségben és különösen Egyiptomban, aminek következményeként a Budapest és Kairó közötti kapcsolatok szorosabbá váltak. 1956 áprilisában Egyiptom a korábbi ügyvivő helyett Náfe Záde meghatalmazott minisztert akkreditálta követi rangban Magyarországon,¹¹ 1956 tavaszán pedig a kairói kabinet megkezdte az előkészületeket Nasszer elnök moszkvai, prágai és budapesti látogatására.¹² 1956 szeptemberében a Szovjetunió budapesti nagykövete Jurij Vlagyimirovics Andropov Szarka Károly külügyminiszter-helyettesnek kifejtette, hogy több alkalmat kell biztosítani az egyiptomi követ számára, hogy a népi demokratikus országok nagyköveteivel találkozhasson. Úgy gondolta, ezen a téren a Külügyminisztérium is segíthetne. Andropov kitért a baráti országok külpolitikai lépéseinek koordinálására is, és hangsúlyozta, hogy a másolás semmi esetre sem kívánatos. „[...] ha a népi demokratikus országok kormányai szóról szóra ugyanolyan nyilatkozatokat tesznek, mint amilyent előtte való napon a Szovjetunió tett, ezzel nemcsak nem használnak a közös ügynek, hanem támadási felületet nyújtanak az imperialistáknak. Ki kell használ-

¹⁰ Lefebvre, Denis: *A szuezi ügy*, Budapest, Osiris, 1999; Kyle, Keith: *Suez*, London, Weidenfeld-Nicolson, 1991; *La France et l'opération de Suez de 1956. Actes du Table Ronde organisée sous la direction de Vaisse, Maurice*, Paris, Ministère de la Défense – Centre d'études d'histoire de la Défense, Addim, 1997; David, François: *John Foster Dulles. Secrétaire d'État, Cold Warrior et père de l'Europe*, Paris, Presse de l'Université Paris-Sorbonne, 2011. 399–413; Lahav, Pnina: *The Suez Crisis of 1956 and its Aftermath: A comparative study of constitutions, use of force, diplomacy and international relations*, *Boston University Law Review*, 2015/4, 1297–1354.

¹¹ Abdel-Hamid Náfe Záde a megbízólevelét 1956. április 19-én adta át. 1957. augusztus 6-tól rendkívüli és meghatalmazott nagykövetként képviselte Egyiptomot Magyarországon, miután a két ország közötti diplomáciai kapcsolatok nagykövetsi szintre emelkedtek.

¹² L. Zágor György, kairói magyar követ feljegyzése Gamel Abden-Nasszer elnök magyarországi látogatásának programtervezetéről. 1956. július 19. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (továbbiakban: MNL OL) MNL OL XIX-J-11-a 81. doboz (továbbiakban: d.).

nunk külpolitikai megnyilvánulásaink változatossá tétele érdekében sajátos lehetőségeinket, előnyeinket is. Így pl. Magyarországnak jobb lehetőségei vannak a Törökországgal való viszony javításában, mint a Szovjetuniónak, ezért a Törökországgal kapcsolatos magyar megnyilvánulásoknak természetesen másoknak kell lenniök, mint amelyekre a Szovjetuniónak van lehetősége [...].”¹³

Egy 1956. október végén a kairói Külügyminisztériumban keletkezett irat a Varsói Szerződés létrejöttét taglalta, amely szerint „[...] a Szovjetuniót és a kelet-európai kommunista országokat tömörítő Varsói Szerződés arra válaszként jött létre, hogy az 1954 októberében aláírt Párizsi Szerződések lehetővé tették Nyugat-Németország újrafegyverezését és a NATO-hoz való csatlakozását. A Varsói Szerződésnek egyik megkülönböztető jegye az, hogy lehetővé teszi más országok csatlakozását azok politikai és gazdasági rendszerétől függetlenül. Tény, hogy a Varsói Szerződés nem hozott újat a Szovjetunió és a vasfüggöny országai közötti kölcsönös segítségnyújtással kapcsolatban. De a Szovjetunió egy olyan dokumentummal akart rendelkezni, mely legálissá teszi a fegyveres erőinek tartózkodását Romániában, Magyarországon és Lengyelországban. [...] A szovjet haderők romániai, illetve magyarországi tartózkodásának a célja, hogy védelmet nyújtson ennek a két országnak, de előbb-utóbb kivonulnak a szovjet haderők ezekről a területekről [...].”¹⁴

Náfe Záde Budapesten élte meg a magyar forradalmat és szabadságharcot. Az egyiptomi követ vélhetően nem volt kapcsolatban a budapesti francia és brit diplomáciai missziók tagjaival a történetek után. Az egyiptomi diplomáciai képviselő tagjai a rádióból, a sajtóból, az MTI híreiből és talán az utca emberétől értesültek az 1956. októberi–novemberi eseménysorokról. Ebből a szempontból is rendkívül fontosak azok a korabeli helyzetjelentések és diplomáciai iratok, amelyeket egyiptomi részről átítatott az erőteljes zsidóellenesség. Az egyiptomi követ a kiábrándulást jelölte meg a magyar

¹³ Szarka Károly miniszterhelyettes feljegyzése Jurij Vlagyimirovics Andropov szovjet nagykövetet látogatásáról a magyar Külügyminisztériumban. Andropov véleménye a szuezi válságról és a magyar Külügyminisztérium vezetése milyen lépéseket tegyen ebben az ügyben. 1956. szeptember 15. MNL OL XIX–J–11–a 6. d.

¹⁴ Az egyiptomi Külügyminisztérium Politikai Főosztály Európai Osztályának jelentése. A Szovjetunió álláspontja Közép- és Kelet-Európára vonatkozóan. 1956. október 25. Egyiptomi Országos Levéltár (a továbbiakban EOL) Külügyminisztérium iratai. EAK Nagykövetsége (Moszkva); tárcaszám: 675 (2. rész), dossziészám: 4/87/247. A tanulmányban szereplő egyiptomi forrásokat arabról magyar nyelvre fordította: Abdalláh Abdel-Ati Abdesz-Szalám Mohamed. A magyar–arab nyelvi lektor Zimonyi István volt.

forradalom legfőbb okaként: „[...] a nép többsége bizakodó volt, amikor az orosz hadsereg 1945-ben átlépte Magyarország határait, és bevezették a kommunista rendszert [...] és egyben boldogabb életet fog biztosítani a népnek, a valóságban mintegy tíz év elteltével sem nagyon változott a helyzet, mivel kizárólag az új kiváltságos osztály élvezte a javakat. [...] a nép, különösen az értelmiségiek, az írók, az ifjak és az egyetemisták tudatára ébredtek annak, hogy a kommunista rendszer nem volt más, mint egy eszköz, hogy államcsínyt hajtsanak végre, és hogy Magyarországot közvetlenül Moszkva alá rendeljék [...] a magyar hadsereg egy része csatlakozott a forradalmárokhöz, és fegyverekkel látta el őket. A rendőrök is csatlakoztak a forradalomhoz. A politikai rendőrök pedig a szovjet erőkkkel együtt ágyúkkal, a tankokkal és puskákkal nyitottak tüzet a magyarokra. Ekkor következtek be az első fegyveres összetűzések, amelyek kiterjedtek az ország egész területére, elsősorban a jelentős ipari központokra összpontosulva [...]”¹⁵ Figyelemre méltó, hogy az egyiptomi követ november 2-án kelt jelentésében nagy hangsúlyt helyezett a magyar hazafiságra és a nemzeti érzésre: „[...] a munkások fiai mindannyian, valamint Magyarország minden dolgozója a kommunizmussal szemben előnyben részesítette a hazafiságot és a hazaszeretetet, amelyről azt feltételezték, hogy majd megnyeri a munkások szívét. A kommunizmus, amely 1945-ben Magyarországot birtokba vette, nem tudta ezen időszak alatt megnyerni a magyarok szívét, nem sikerült elfojtani a hazafiságot az országban [...] az egész nép kivétel nélkül megmozdult, és felvette a harcot a különböző orosz csapatokkal, akik erre más orosz erőket hívtak segítségül [...]”¹⁶ Egyiptom belgrádi nagykövete szerint október 30-án Moszkvában döntő fordulat következett be a magyarországi eseményekkel kapcsolatban. Szerinte „[...] ugyanis akkor kezdődött az Egyiptom elleni brit–francia agresszió, amely az oroszok kezébe a legmegfelelőbb fegyvert és legerősebb adut adta a Nyugat ellen, amely olyan pozícióba került, hogy most már nem követelheti az államok szuverenitásának és szabadságának tiszteletben tartását, valamint a katonai erő használatának elkerülését [az Egyiptom elleni] háromoldalú leplezetlen összeesküvés után [...] Egy pillantást vetve a térképre kiderül, hogy egy olyan blokk

¹⁵ Náfe Záde egyiptomi követ jelentése az egyiptomi Külügyminisztérium államtitkárnak Magyarországról és a magyar forradalom vélt előzményeiről. 1956. november 2.

EOL Külügyminisztérium iratai. EAK Követsége (Budapest), tárcaszám: 114 (5. rész), dossziészám: 1/7220.

¹⁶ Uo.

megléte, mely Jugoszláviából, Magyarországból, Lengyelországból állna, titói alapelveket követve, de közülük ékelődik Csehszlovákia, amely a keleti blokk fegyvertárának tekinthető, nagymértékben fenyegeti és veszélyezteti a szovjet jelenlétet.

Ez idő alatt Jugoszlávia közvetlen közelről, napról napra növekvő aggodalommal követte az eseményeket. Ugyanakkor a jugoszláv sajtó és hasonlóképpen a blokk vezetői is elhallgattak, mivel sokkolta őket Gerő lemondása. Majd megtörték a csendet, amikor Nagy átvette a miniszterelnöki posztot a végtelenül nehéz körülmények ellenére, amelyek a kinevezését övezték. Ő a titói elvek egyik támogatója. Örömmel fogadták visszatérését, de ezzel egyidejűleg nem titkolták az aggodalmukat a nyugati propaganda miatt, amely támogatta a magyar forradalmat a kommunizmussal szemben, és a különféle irányzatokat ellenállásra bátorította.¹⁷ Így készítette az oroszokat rugalmatlan álláspont kialakítására, illetve a pozíciójukhoz való ragaszkodásra.

Amint az egyiptomi események hírei megérkeztek ide, a különböző jugoszláv körök szabad folyást engedtek a Nyugat elleni támadásnak a sajtóban, a rádióban és az illetékesek nyilatkozataiban. Nyilvánvalóvá vált számukra, hogy a Nyugat nem támogatja Tito politikáját, hanem csak megragadta az alkalmat, hogy megdöntse a kommunista rendszert, és egy nyugatbarát államot hozzon létre Jugoszlávia határán.

A belgrádi kormányt nyugtalanítja egyrészt egy nyugatbarát magyar állam létrehozása Magyarországon, másrészt szovjet páncélos egységek nagyszámú jelenléte a jugoszláv határokon. Az első ideológiai, a másik pedig katonai szempontból veszélyezteti Jugoszláviát [...].¹⁸

Békés Csaba véleménye szerint 1956. október 31-én még nem egyoldalú radikális lépésről volt szó, amilyenre a következő napon a magyar kormány végül rákényszerült. Úgy tűnik, hogy Nagy Imre célja október 31-én a nyilvános bejelentéssel talán inkább a forradalmi közvélemény megnyerése és megnyugtatása volt. Kifejezése

¹⁷ L. erről Simándi Irén: *Magyarország a Szabad Európa Rádió hullámboszáján 1951–1956*, Budapest, Országos Széchényi Könyvtár – Gondolat Kiadó, 2005, 230–257.

¹⁸ Huszein Rusdinak, Egyiptom belgrádi nagykövetének feljegyzése az egyiptomi Külügyminisztérium számára. Az 1956. októberi és novemberi magyarországi események hatása a jugoszláv kormányra. 1956. november 8. EOL Külügyminisztérium iratai. EAK Nagykövetsége (Belgrád), tárcaszám: 141, dossziészám: 10; kód: 0087/041390.

annak, hogy a politikai vezetés magáévá tette a követeléseket, és kész azokat a Szovjetunióval szemben is képviselni. Ezért elvárta, hogy a társadalom minden rétege támogassa a kormányt és annak konszolidációs törekvéseit.¹⁹ A Magyarországon október 31-re bekövetkezett változások – a többpártrendszer visszaállítása, a kormányok fokozatos jobbra tolódása, az MDP vezetésének szétesése – miatt a szovjet vezetés arra következtetésre jutott, hogy a szovjet típusú rendszer végveszélybe került, ezért szükséges a katonai beavatkozás és a fegyveres „rendcsinálás”. A Nagy vezette kormány 1956. november 1-jén radikális lépést tett, kimondta Magyarország kilépési szándékát a Varsói Szerződésből és az ország semlegességét. Ez az elhatározás megerősítette a Kremlben egy nappal korábban hozott döntést a katonai beavatkozásról. A szovjet csapatok november 4-én megkezdték újabb hadműveletüket Magyarországon a magyar forradalom és szabadságharc vérbe fojtására.²⁰

4. ÖSSZEGZÉS

Összességében megállapítható, hogy 1956. október 22–24-én Sèvresben lezajlott brit–francia–izraeli tárgyalásokon valószínűleg szóba kerülhettek a Magyarországon zajló események, amelyek azonban nem befolyásolták az izraeli támadás időpontját. A magyarországi beavatkozással kapcsolatos, Kremlben zajló vitára és Hruscsov döntésének végkimenetelére a források szerint közvetlenül nem hatott a szuezi krízis. Sokkal inkább az, hogy a magyar kormányok október végétől nem tudtak úrrá lenni az eseményeken, amelyek a többpártrendszer létrejötté felé mutattak. A kilépés a Varsói Szerződésből és a semlegesség deklarálása pedig szembement a hidegháborús érdekszférarendszer ismertetett játékszabályaival, miközben az enyhülés jegyében a győztes nagyhatalmak a tárgyalóasztal mellett kölcsönösen erősítették az európai érdekszférákat. A magyar forradalom és

¹⁹ Békés: 2012, i. m., 42–85.

²⁰ Vö. Rainer M. János: Szovjet döntéshozatal Magyarországról, in Évkönyv II., Budapest, 1956-os Intézet, 1993, 19–38; Békés: 2012, i. m., 42–85; A semlegességi deklarációról I. Vizi László Tamás: Kihívások és alternatívák a rendszerváltás magyar külpolitikája előtt, in Beszteri Béla – Majoros Pál (szerk.): *Változó világ: társadalmi és gazdasági útkeresés*, Veszprém, MTA VEAB – Budapesti Gazdasági Főiskola – Széchenyi István Egyetem – Pannon Egyetem, 2012, 105–106; Vizi, László Tamás: Narratives of the Hungarian Neutrality in the 20th Century, *Central European Political Science Review*; Simon, János (ed.): *CEPoliti Review*, 2013, Vol. 14, Number 53, 119–121.

szabadságharc a két tábor között megnövelte a feszültséget, azonban csak időlegesen gyakorolt befolyást Washington és Moszkva viszonyára. Miközben a két tábor mellett formálódott a harmadik út, az el nem kötelezett országok mozgalma.

EGY ELHALLGATOTT MUNKÁSTANÁCS TÖRTÉNETE – A MAGYAR RÁDIÓ FORRADALMI MUNKÁSTANÁCSA MEGALAKULÁSÁNAK 60. ÉVFORDULÓJÁRA

A Magyar Rádió és a politikai akarat 1990-ig igyekezett kitörölni a köztörténetből a Magyar Rádió Forradalmi Munkástanácsának és a Szabad Kossuth Rádiónak történeti emlékezetét. Az elkészült műsorokban a megelőző 34 esztendőben egyszer sem említették e két intézmény nevét és történetét. A Magyar Rádió vezetője, dr. Gombár Csaba¹ 1990-ben zárt körű rehabilitációban részesítette a Szabad Kossuth Rádió és a Forradalmi Munkástanács tagjait.² A rehabilitáció után a Magyar Rádió továbbra is méltatlanul kevés szót ejtett a Magyar Rádió Forradalmi Munkástanácsának és a Szabad Kossuth Rádió dicsőséges történetéről. A rádió műsorkészítői a *Névjegy*,³ az *Éjfél után*,⁴ az *Aranyemberek*,⁵ a *Vasárnapi Újság*⁶ és a *Tudomány hangjai*⁷ című rádióműsorokban emlékeztek

¹ Gombár Csaba (Budapest, 1939 –): szociológus, politológus. A Magyar Rádió elnöke 1990. augusztus 1. – 1993. július 20. között. Médiatámogató- és Vagyongazdálkodó Alap (továbbiakban: MTVA) Központi Irattár (továbbiakban: KI) MTVA KI Magyar Rádió személyi törzslapok gyűjteménye 1925–2010 között 89. doboz.

² A Szabad Kossuth Rádió munkástanácsának 1990. november 28-i találkozója, forrás: Médiatámogató- és Vagyongazdálkodó Alap Archívum Hangarchívuma (továbbiakban: MTVA Hangarchívum) Azonosító: D 5566/30/1. 76 perc 16 másodperc.

³ 1998. október 4. Kossuth 13.06 „Névjegy”. Molnár Aurél Arany-tollas újságíró Adáshossz: 47,05, szerkesztő: Tóbiás Áron, zenei szerkesztő: Szakács Emese, forrás: MTVA Hangarchívum Hanganyag: A-763614.

⁴ 1999. november 30. Petőfi 00.00 „Éjfél után”. Nyakas Szilárdal – „Éjszakai repülés 1956 októberében a Szabad Magyar Rádiójába” – Vendégek: özv. Szirmai Ottóné, Bözsöny Ferenc, Fodor Artúr, Vad Dezső valamint az '50-es évek legendás magyar rádiósa, Molnár Aurél, zenei Szerkesztő: Schubert Ferenc, bemondó: Johannesz Zsuzsa, forrás: MTVA Hangarchívum Hanghordozó: DATA-6222.

⁵ 2002. 01. 09. Kossuth 20.04–20.35 Aranyemberek. Burján Béla, szerkesztő-riporter: Perjés Klára, hossz: 31 perc, forrás: MTVA Hangarchívum CD-105655.

⁶ 2014. október 19. Kossuth 8.05–8.16 a „Vasárnapi Újság” című műsorban a Magyar Rádió munkástanácsáról íjf. Tóth György Sávoly Tamással emlékezett, forrás: MTVA Hangarchívum.

⁷ 2016. november 5. Kossuth 14.32 A tudomány hangjai. Szerkesztő-műsorvezető: Virághalmy Sarolta. Simándi Irén történész, Rajcsányi Péter és Sávoly

a munkástanácstagokkal az '56-os eseményekre. Tóbiás Áron⁸ rádiósszerkesztő életútinterjúiban,⁹ rádióműsor-sorozataiban,¹⁰ köteteiben beszélt és írt a történekről.¹¹ A történeti hangdokumentumok megszólaltatták a munkástanács és a Szabad Kossuth Rádió szerkesztőbizottságának még élő tagjait, és elbeszélték a feledésre ítélt történelmet, ám ezeket a felvételeket egyszeri lejátszás után elnyelték a Magyar Rádió Archívumának raktárai. A rádió történetét feldolgozó kötetek pedig nem kerültek nyilvános könyvforgalomba. 1992-től egyedül a Rádiós Dolgozók Tanácsa és a Munkástanácsok Országos Szövetsége emlékezett nyilvánosan minden évben '56-os megemlékezései alkalmával a Rádió Forradalmi Munkástanácsáról. A Magyar Rádió Archívuma 1995-től kezdődően a műsorkészítés főbb irányjaival ellentétben tudatosan gyűjtötte az '56-os események rádiótörténeti vonatkozásait. Dr. Salamon István¹² rádiótörténésznek és Vámos György¹³ rádióigazgatónak köszönhetően dokumentálásra került a Rádió Archívumában az 1990-es rehabilitációról készült több mint 1 órás zárt körű felvétel, a korabeli dokumentumok közül pedig a rádió munkástanácsának 1956. november 22-i nyilatkozata¹⁴ és az 1956. november 31-i búcsúja.¹⁵ Az ő gyűjtőterületi munkájuknak

Tamás beszélgettek a műsorvezető-szerkesztővel a Szabad Kossuth Rádióról és a Rádió Munkástanácsáról, forrás: <http://hangtar.radio.hu/kossuth/#!#2016-11-05>.

⁸ Tóbiás Áron (Szekszárd, 1927 –): szerkesztő, a Szabad Kossuth Rádió szerkesztőbizottságának tagja, a Magyar Rádió Irodalmi Osztályának főmunkatársa 1990–1992 között, forrás: MTVA KI Magyar Rádió Irattára. Inaktív dolgozók nyilvántartása, személyi kartonok 1996–2010 között 9. doboz.

⁹ A „Névjegy” című műsorok Molnár Auréllal (1995. április 2. Kossuth 13.05; 1998. október 4. Kossuth 13.06) és Földes Péterrel (1995. május 7. Kossuth 13.05, forrás: MTVA Archívum Hangarchívuma).

¹⁰ „Megmentett hangszalagok” (1991–1992), „Fórum” (1992–1993) „Hogyan láttam a XX. századot?” (1993–1996) című műsorok az MTVA Hangarchívumában.

¹¹ Tóbiás Áron: Kettészelt égbolt. Emberek – Történetek Dokumentumok 1945–1956. É. n. Budapest, Magyar Rádió Közalapítvány 453–477. és Tóbiás Áron: Szélárnyékban. A Magyar rádió regénye. Emberek – Történetek Dokumentumok 1956–1990. É. n. Magyar Rádió Közalapítvány, Budapest, 7–10.

¹² Salamon István, dr. (Budapest, 1951 –): szerkesztő, újságíró, Rádióműzeum-csoportvezető 1976–2013-ig, forrás: MTVA KI Magyar Rádió Irattár, inaktív dolgozók nyilvántartása, személyi kartonok 1996–2010 között, 9. doboz.

¹³ Vámos György (Újpest, 1940 –): vezető szerkesztő, rádióigazgató 1975–2002-ig, forrás: MTVA KI Magyar Rádió Irattár, inaktív dolgozók nyilvántartása, személyi kartonok 1996–2010 között, 11. doboz.

¹⁴ A Magyar Rádió munkástanácsának nyilatkozata, felvétel: 1956. november 22, forrás: MTVA Hangarchívum, azonosító: D 1109/35/2.

¹⁵ A Magyar Rádió munkástanácsának búcsúja, forrás: MTVA Hangarchívum, azonosító: D 1109/35/3.

köszönhetően került irattári állományába Haraszthy Elemérnek,¹⁶ a Rádió Forradalmi Munkástanácsa elnökének és Körmendy Lászlónak,¹⁷ a Szabad Kossuth Rádió bemondójának irathagyatéka, amely a két intézményről még publikálatlan dokumentumokat őrzött meg. E gyűjtemények forrásait történészként először Simándi Irén használta fel a Magyar Rádió történetét bemutató monográfiájában.¹⁸

***

1945. május 1-jén a II. világháború pusztításai a Magyar Rádió épületét is érintették. A romokon született újjá, az új közszolgálati rádió a Magyar Központi Híradó Rt., a koalíciós idők közszolgálati médiája, amely a magyar zeneművészetnek és irodalomnak továbbra is befogadó és közvetítő helyéül szolgált. 1945 karácsonyán Tildy Zoltán miniszterelnök a rádió épületében a következőt nyilatkozta: „a Rádió nem hazudhat.”¹⁹ A műsorokban a hitelességre és a minőségi műsormunkára kell törekedni és a magyar kultúrát kell szolgálni. Ezt a fundamentumot próbálta lerombolni a Magyar Dolgozók Pártja a hatalomra jutásával. 1949-ben szétverte a közszolgálati média szakmai műhelyeit, közvetlen pártirányítást vezetett be. A magyar kultúra helyett, a szocialista, szovjet kultúra élvezett prioritást. A rádió fokozatosan a szocialista rendszer propagandagépezetévé, szócsövévé vált. A koncepciós perek, a munkaversenyek, a külakül-dözések, a belső és külső ellenségkeresés hazug világa fokozatosan

¹⁶ Haraszthy Elemér, dr. (Sárbogárd, 1911. – Budapest, 1998.): jogász, újságíró 1930. augusztus 1-től a Magyar Rádió és Telefonhírmondó, Hírszerkesztőségének helyettes osztályvezetője, 1948-tól a Magyar Rádió Beruházási és Tervosztály vezetője, 1956. október 30-tól a Magyar Rádió Forradalmi Munkástanácsának vezetője, majd a Magyar Rádió munkatársa 1957. február 28-áig. Forrás: MTVA KI Magyar Rádió Irattára, Magyar Rádió személyi törzslapok gyűjteménye 1925–2010 között, 98. doboz.

¹⁷ Körmendy László (Szeged, 1916 – Budapest, 1990): rádióbemondó, műsorvezető, rádiós főbemondó, 1957. május 1-től a Magyar Rádió Lebonyolítási Osztályának főmunkatársa, főbemondója 1979. május 31-ig. Forrás: MTVA KI Magyar Rádió Irattára, Magyar Rádió személyi törzslapok gyűjteménye 1925–2010. között, 155. doboz.

¹⁸ Simándi Irén: *Politika, társadalom, gazdaság a Magyar Rádióban 1953–1956*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2016, 423–436.

¹⁹ *Rádió Újság*, 1945. december 24–30., 3–4. L. még Simándi Irén: *Politika, társadalom, gazdaság a Magyar Rádióban 1945–1948*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2012, 110.

szembeállította a műsorkészítést a hallgatókkal. A rádiósok nehezen viselték a felülről rájuk kényszerített káderpolitikát.

1954 júliusában jelzés értékű volt az elvesztett futball-világbajnokság után az elkeseredett tömeg első ostroma a rádió épülete ellen. A betört kapuról pártutasításra ekkor még hallgatott a sajtó. 1956-ban azonban eljött az idő, mikor az egyetemisták által megfogalmazott 16 pontnak a rádió elé vonulók nyilvánosságot követeltek.

A Magyar Rádió Bródy Sándor utca 5–7. számú épületeiben kezdődött a magyar nép igazi küzdelme, a 16 pont be nem olvasásával és a Magyar Rádió ostromával. A rádiós dolgozók elfogadták az ifjúság Szegeden és Budapesten megfogalmazott pontjait, és a rádió udvarán megfogalmazták saját 16 pontjukat. A dolgozók mindent megtettek, hogy az ifjúság petícióját beolvassák, ez azonban ellenkezett a Párt és a Szovjetunió érdekeivel. A szovjet típusú alkotmány 6. §-a a rádiót a népek adta. A nép kérését a Párt és az általa irányított Magyar Rádió vezetése mégsem teljesítette. Az ostromot az alkotmány szerint jogszerűnek tekinthetjük. A rádió épülete 1956. október 24-én elesett. A rádió épületeit súlyos károk érték. Az ostromlók nem érték el céljukat, a 16 pontot nem olvasták be, a rádióműsor tovább sugárzott először a lakihegyi, majd a parlamenti stúdióból.²⁰

***

Magyarországon 1956 októberében 2100 „Munkástanács” alakult, 28 ezer taggal. Az első munkástanácsokat Budapesten az Egyesült Izzóban, a Beloianisz Híradástechnikai és a Magyar Optikai Művek alkalmazottai alakították meg a Petöfi Kör tíz pontos felhívása alapján. Az elsőik között megalakult szervezetek csak ideiglenes jelleggel bírtak.²¹ A gyakorlatban, október 24–31 között a forradalomból születtek, mint azok kizárólagos szervei. A munkástanácsok a forradalomnak és a szabadságharcnak a magyar nép által egységesen elfogadott 16 pontja alapján kívánták újjászervezni Magyarországot. 1956. október 26-án 15.48-kor az Egyesült Izzóban megalakult az első forradalmi munkástanács.²² Ezt követte a Szakszervezetek Országos

²⁰ L. erről Simándi Irén: *Politika, társadalom, gazdaság a Magyar Rádióban 1953–1956*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2016, 376–423.

²¹ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (továbbiakban: ÁBTL) 3.1.5. V-150352/1 803–805.

²² MTVA KI Magyar Rádió 56-os gyűjtemény, monitoring anyagok 1956. október 26.

Tanácsának (továbbiakban: SZOT) közleménye a munkástanácsokról 19 óra 53 perckor. A SZOT elnöksége rádiónyilatkozatban azt javasolta, hogy a munkások és az alkalmazottak a gyárakban, az üzemekben, a bányákban, mindenütt kezdjék meg a munkásigazgatás megalakítását, válasszák meg a munkástanácsokat.²³

Az 1956. október 28-i fordulatnak megfelelően az új szervezeteket alulról jövő kezdeményezéssel, dolgozói választásokkal megtisztították a párt kompromittálódott kádereitől az újjáalakított tanácsokat. A munkástanácsok működésük alatt mindvégig hűek maradtak a forradalom és a szabadságharc megfogalmazott követeléseéhez, és működésüknél vezérfonálul használták a forradalom és szabadságharc 16 pontját.

Tanulmányom egy olyan munkástanács történetét mutatja be, amely a forradalmi akaratot képviselte működése alatt, átvette a közszolgálati rádió irányítását a rádió pártkollégiumától, újjáépítette a Magyar Rádió épületét, megújította a közszolgálati rádió műsorpolitikáját, megszervezte a Szabad Kossuth Rádió működését, a rádió forradalmi nemzetőrségét, és kiadta a forradalom első rádióújságát.

A Haraszthy Elemér által megőrzött és a Magyar Rádió Archivumának Irattárába bekerült összegyűjtött töredékes munkástanácsülés jegyzőkönyvei a közszolgálati magyar rádiózás alapvetéseit hordozzák magukban. A bennük megfogalmazott törekvések teremtették meg később a Kádár-korszak közszolgálati rádiózásának technikai és szellemi alapjait. Függetlenítették a politikától a rádió (irodalmi, zenei, ifjúsági, dramaturgiai stb.) szakmai műhelyeit. Ezeket a forrásokat egymás mellé helyezve szeretném bemutatni a 30 napig működő munkástanács történetét, megemlítve vezetőiket, tagjaikat és tetteiket, amelyek alapján egy új magyar közszolgálati rádió alakult 1956. november 30-án.

A Rádióban a megújulást az október 28-i fordulatot követően egyrészt maga a rádió vezetése indította el. Benke Valériának,²⁴ a rádió elnökének utasítására a megbízható osztályvezetőkől héttagú Ideiglenes Forradalmi Bizottságot szerveztek.²⁵ A bizottság elsődleges

²³ A SZOT elnökségének javaslata a munkástanácsokról. 1956. október 26. Kossuth 19 óra 53 perc, forrás: MTVA Hangarchívum Digitális Archívum.

²⁴ Benke Valéria (Havas Ernőné) (Gyöng, 1920 – Budapest, 2009): tanító, rádióelnök, művelődési miniszter, országgyűlési képviselő, 1954. augusztus 16-tól 1957. december 31-ig a Magyar Rádió elnöke, forrás: MTVA KI Magyar Rádió Törzslapok Gyűjteménye, 23. doboz.

²⁵ A Magyar Rádió MSZMP által összeállított dokumentumáról másolat 1957. május 13., forrás: ÁBT L V-150390. 8.

feladata a műszaki és épületkárok felmérése és a munkástanács-választások kiírása volt. A Magyar Rádió dolgozói²⁶ 1956. október 30-án megjelentették petíciójukat a *Magyar Nemzet*, a *Népszava* és az *Ifjúság* hasábjain. A rádió dolgozói az új Magyar Rádiót az igazság hangján kívánták megszólaltatni, a Magyar Rádió eljátszott becsületét szerették volna visszaszerezni. 1956. október 30-án Budapesten, a Bródy Sándor utcai stúdiópalota 6-os stúdiójában került sor a Rádió Forradalmi Munkástanácsának megválasztására kb. négyszáz rádiós részvételével. A rádiós dolgozók demokratikusan közfelkiáltással, osztályonként egy-egy fővel harmincnyolc fős munkástanácsot választottak.

A munkástanács elnöke dr. Haraszthy Elemér lett, a munkástanács elnökhelyetteseinek pedig Horváth Gyulát,²⁷ a Műszaki Igazgatóság tervező mérnökét, Pális Pált,²⁸ a győri stúdió vezetőjét és Victor Jánost,²⁹ az Irodalmi osztály rovatvezető lektorát választották meg. A tanács tagjai: Bakonyi László,³⁰ a Műszaki Osztály vezető

²⁶ A nyilatkozatot tizenhárom rádiós dolgozó írta alá Molnár Aurél Budapest, Hunyady tér 2. III. emeleti lakásában. Az aláírók: Molnár Aurél, Tóth Andor, Földes Péter, Molnár Károly, Gyalogh Rozália, Faludi Erzsébet, Surányi Péter, Szűcs Zsuzsa, Vad Dezső, Fábián Gyula, Benedek Pál, Sümegi Endre, Burján Béla, forrás: a Molnár Aurél-hagyaték kézírata a család birtokában, Molnár Aurél: *A Szabad Kossuth Rádió születése. „Dicsekvő bábaasszonyok”* címmel, év nélkül.

²⁷ Horváth Gyula (Szombathely, 1923 – Budapest, 2009): okleveles gépészmérnök, üzemi technikus. A Műszaki Igazgatóság Fejlesztési Osztályának mérnöke, vezetője 1949. október 1-től 1988 május 3-ig, forrás: MTVA KI Magyar Rádió Irrattára személyi dossziéi 1957–1996, 52. doboz.

²⁸ Pális Pál (Csanádapáca, 1921 – Verőcemasar, 1992): szabósegéd, kufutó, újságíró 1951. október 9-től az Agitációs és Propaganda Osztály újságírója, 1953. április 16-tól a győri stúdió vezetője. Az 1956-os forradalom és szabadságharc idején a „Szabad Győri Rádió”, majd a „Szabad Petőfi Rádió, Győr” néven jelentkező győri stúdió vezetője október 26-tól november 3-ig. 1956. október 30-án a Magyar Rádió dolgozói beválasztották a Rádió Forradalmi Munkástanácsába. 1957. február 6-ig a Magyar Rádió munkatársa. 1957. július 5-én előzetes letartóztatásba került. A Győri Megyei Bíróság ügyében halálos ítéletet hozott, amit a Legfelsőbb Bíróság életfogytig tartó szabadságvesztésre változtatott. 1961. március 31-én amnesztiával szabadult. Forrás: Magyar Nemzeti Levéltár Magyar Országos Levéltára (továbbiakban: MNL OL), Magyar Rádió személyi dossziéi 1945–1958 között, 28. doboz.

²⁹ Victor János (Budapest, 1916 – Budapest, 1962): műfordító, irodalomtörténész, lektor, újságíró 1949. április 1-től a Magyar Rádióhivatal Rövidhullámú Hírosztályán mint újságíró került alkalmazásra. 1950. március 15-től az Irodalmi Osztályon mint szerkesztő dolgozott. 1957. március 31-én kilépett a Magyar Rádiótól. 1957-től haláláig a Nagyvilág című folyóirat szerkesztőségében végezte munkáját. Forrás: MTVA KI Magyar Rádió személyi törzslapok gyűjteménye 1925–2010 között, 328. doboz.

³⁰ Bakonyi László (Budapest, 1902 – Budapest, 1985): elektroműszerész, optikus, rádiótechnikus, vezető technikus. 1931. április 1-jén a Telefonhírmondó és

technikusa, Baross Péter,³¹ az Ifjúsági Osztály újságírója, Bodó György,³² a Stúdió Osztály színésze, Bozó László,³³ a Dramaturgia dramaturgja, rendezője, Burián Béla,³⁴ a Televízió Főosztály

Rádió Rt. megvette az Óraüzemet, és alkalmazottként őt is átvette. Ezt követően a Rádió Műszaki Osztályán, később főosztályán, igazgatóságán mint műszaki tisztviselő, mint a Külső Közvetítések Osztályának vezető munkatársa dolgozott. Forrás: MTVA KI Magyar Rádió Személyi dossziéi 1996–2010 között, 16. doboz.

³¹ Baros(s) Péter (Kerecsend, 1926 – Budapest, 1994): lektor, újságíró, tanár. 1950. május 1-től a Magyar Rádió Ifjúsági Osztályán dolgozott mint lektor. Munkaviszonya politikai okokból szűnt meg 1955. május 6-án. 1956. október 1-jén a Magyar Rádió rehabilitálta, és előző munkakörébe visszahelyezte. 1956. október 30-án a Magyar Rádió dolgozói bevásárlották a Magyar Rádió Forradalmi Munkástanácsába. 1957. április 3-án racionalizálták. Ezután Nagykállón tanított. 1958-ban került Csobánkára, ahol magyar nyelv- és irodalomtanárként dolgozott. Forrás: MTVA KI Magyar Rádió Irattára. Személyi törzslapok gyűjteménye 1925–2010 között 16. doboz.

³² Bodó György (Kolozsvár, 1915 – Bergatreute, 1986): színész, 1946-ban szerepelt először a Magyar Rádió műsorában. 1947 márciusától állandó szereplője a Falurádió és a Falu hangja című rádióműsoroknak. 1950. május 1-től a Rádió színírtársulatának állandó tagjává választották 1952. augusztus 31-ig. 1956. szeptember 15-től ismét alkalmazta belső munkatársként a Magyar Rádió Hivatal 1957. február 8-ig. 1957–1969 között az Állami Déryné Színház színészeként dolgozott. 1962-ben az egri Gárdonyi Géza Színház is foglalkoztatta. 1969-ben turistaútlevelel Jugoszláviába utazott, onnan nyugatra szökött. Forrás: MTVA KI Magyar Rádió személyi törzslapok gyűjteménye 1925–2010 között, 31. doboz.

³³ Bozó (Sólyom) László (Szeged, 1927 – Torontó, Kanada, 2009): dramaturg, rendező, főmunkatárs, főrendező, igazgató. 1953. július 15-től dramaturgként felvételt nyert Magyar Rádió Hivatal Irodalmi Főosztályára. 1957 szeptemberében a Rádiódramaturgia vezetőjévé, 1958. április 1-től a Dramaturgiai Osztály dramaturg csoportvezetőjévé nevezték ki. 1960. november 15-től a Stúdióosztály rendezőjévé nevezték ki. 1962. december 1-jén az újonnan szervezett Összetett Műsorok Szerkesztőségének osztályvezetője. 1963-ban megbízták a Szórakoztató Osztály megszervezésével. 1968. július 1-től a Magyar Rádió és Televízió Szórakoztató Osztályának osztályvezetője. 1972. január 1-jén a Stúdióosztály megszervezője és vezetője. 1974. április 1-től a Műsorlebonnyolítási és Stúdió Főosztály főosztályvezetője. 1979. január 1-től a Stúdió Főosztály Műsorszolgáltatási Igazgatóságának a megszervezője, igazgatója, és a Magyar Rádió főrendezője. Forrás: MTVA KI Magyar Rádió Személyi dossziéi 1996–2010 között, 60. doboz.

³⁴ Burián (Burián) Béla Jenő (Győr, 1922 – Budapest, 2006): újságíró, főszerkesztő, 1948–1950 között a Magyar Rádió külsős munkatársa. 1950. január 1-től a Magyar Rádióhivatal Aktuális Főosztályán mezőgazdasági riporter, majd a Falurádió műsorszerkesztő lektora. 1953-tól a Magyar Rádió Hivatal Falurovatának szerkesztője. 1955-ben a Magyar Rádió Hivatal mezőgazdasági rovatának vezetője. 1956. augusztus 1-jén a Magyar Rádió Hivatal Televízió Főosztály, Televízió Híradó Szerkesztőség vezetőjévé nevezték ki. 1957. október 31-én az intézményből áthelyezéssel kilépett a Lapkiadó Vállalathoz. 1957 novemberében a MÚOSZ fegyelmet indított ellene, mert az „ellenforradalom” alatt a Szabad Kossuth Rádió Szerkesztő Bizottságának tagja volt, aktív résztvevője annak működésében. Forrás: MTVA KI Magyar Rádió személyi törzslapok gyűjteménye 1925–2010 között, 40. doboz.

hírszerkesztőségének vezetője, Dudás Ferenc,³⁵ a Stúdió Osztály technikai rendezője, Fábri Kálmán,³⁶ a Pénzügyi Osztály osztályvezetője, Ferenczi Sándor,³⁷ a Műsoradások Osztályának, vezető technikusa, Fodor Artúr³⁸ zenekari tag, I. kürtös, Földes Péter,³⁹ az Agitációs Propaganda Osztály külpolitikai újságírója, Gacs János György,⁴⁰ a Házigazdák gépkocsivezetője, Gáti István,⁴¹ Agitációs Propaganda Osztály, a *Szülőföldünk* újságírója, Gáti

³⁵ Dudás Ferenc (Örkény, 1930. május 1. –): oboatanár, szolféztanár, zene-tanár 1953. június 18. – 1957. február 8. között a Magyar Rádió Hivatal zenei forgatójaként dolgozott. 1957–1962 között a budapesti Madách Színház zenekari tagjaként dolgozott. 1962–1967 között a dorogi Erkel Ferenc Állami Zeneiskola tanára, 1967-től igazgatóhelyettese, 1970-től igazgatója. Forrás: MTVA KI Magyar Rádió személyi törzslapok gyűjteménye 1925–2010 között, 60. doboz.

³⁶ Fábri (Fehrentheil) Kálmán (Marosvásárhely, 1908 – Budapest, 1964): könyvelő, 1923. november 2-tól az MTI és társvállalatainál és a Magyar Rádiónál dolgozott a Pénzügyi Osztályon 1963. december 31-ig. Forrás: MTVA KI Magyar Rádió személyi törzslapok gyűjteménye 1925–2010 között, 69. doboz.

³⁷ Ferenczy (Ferenczi) Sándor (Borsos-Győr, 1924 – Budapest, 1984): elektroműszerész, üzemtechnikus, 1949. október 1-jétől a Magyar Rádió Műszaki Igazgatóság Műsoradások Osztályának vezető technikusa, majd 1956 után a Magyar Rádió üzemvezetője, 1984. október 31-ig. Forrás: MTVA KI Magyar Rádió Személyi dossziéi 1957–1996 között, 36. doboz.

³⁸ Fodor Artúr (Vásároszentgyál, 1926 –): zenész, kürtművész 1949. május 1-jén lépett be a Magyar Rádió Szimfonikus Zenekarába mint kürtös. 1987. március 1-től zenei munkatárs a Zenei Főosztályon 1987. december 31-ig. Forrás: MTVA KI Magyar Rádió Személyi dossziéi 1957–1995 között, 37. doboz.

³⁹ Földes Péter (Budapest, 1918 – Budapest, 1997): újságíró 1952. április 1-től a Magyar Rádió Agitációs Propaganda Osztály újságírójaként dolgozott. 1953 után a Nagy Imre körül kialakult pártellenzék tagja. 1955. május 6-án elbocsátották. 1956. október 15-én rehabilitálták. 1957. január 11-én az Agitációs Propaganda Osztály rovatvezetője. 1957. február 8-án elbocsátották. Forrás: MTVA KI Magyar Rádió személyi törzslapok gyűjteménye 1925–2010 között, 77. doboz.

⁴⁰ Gacs János György (Budapest, 1926 – Budapest, 1994): gépkocsiszerelő, gépkocsivezető. 1950. augusztus 8-tól a Magyar Rádió Hivatal Garázsában gépkocsiszerelőként, sofőrként dolgozott 1962. április 14-ig. Forrás: MTVA KI Magyar Rádió személyi törzslapok gyűjteménye 1925–2010 között, 81. doboz.

⁴¹ Gáti (Gáthi) István (Jánosháza, 1915 – Budapest, 2004): újságíró, olvasószerkesztő 1953. április 6-tól a Magyar Rádió Hivatal Rövidhullámú Osztály Szülőföldünk rovatának szerkesztője, majd vezetője. 1957. február 13-án a racionalizálási bizottság elbocsátotta, mert politikai állásfoglalása miatt nem látták biztosítottnak a rovat megfelelő munkáját. 1957–1963 között külkereskedelmi tisztviselőként dolgozott az Elektroinpeknél, majd a Ferroinpeknél. 1963–1986 között a Központi Sajtószolgálat olvasószerkesztője. Forrás: MTVA KI Magyar Rádió személyi törzslapok gyűjteménye 1925–2010 között, 86. doboz.

Ödön,⁴² az Üzemgazdasági Osztály osztályvezetője, Haán Endre,⁴³ a Dramaturgia dramaturgja, szerkesztője, Halász Jenőné, dr.⁴⁴ az Agitációs Propaganda Osztály rovatvezetője, Hegedűs Dániel,⁴⁵ az Agitációs Propaganda Osztály Központi Szerkesztőség vezetője, Heltay László,⁴⁶ a Zenei Osztály zenei rendezője, Hídvégi Jenő,⁴⁷ a

⁴² Gáti Ödön (Sátoraljaújhely, 1913 – Budapest, 1978): sütőmunkás, pék, üzemgazdász. 1955. február 1-től kikéréssel került a Rádióhoz. Itt az Üzemgazdasági Osztály vezetője 1972. december 31-ig. Részt vett a Munkásörtség budapesti VIII. kerületi szervezetének megalakításában. A Stromfeld Aurél Munkásör-zászlóalj V. századának parancsnoka. A Rádió Pártbizottságának és fegyelmi bizottságának a tagja. Forrás: MTVA KI Magyar Rádió személyi törzslapok gyűjteménye 1925–2010 között, 86. doboz.

⁴³ Haán Endre István Jenő (Túrkeve, 1921 –): dramaturg A Magyar Rádió dramaturgia 1952. június 16. és 1957. augusztus 2. között. A forradalom leverése után az Állami Hangverseny- és Műsorigazgatóságon dramaturg-rendezői munkakörben, majd az Állami Déryné Színházban dramaturgként dolgozott. 1966-ban Németországba, Brémába disszidált. Forrás: MTVA KI Magyar Rádió személyi törzslapok gyűjteménye 1925–2010 között, 95. doboz.

⁴⁴ Halász Jenőné, dr. (Nemes Magdolna, Lövinger Frigyesné) (Budapest, 1918 –): óvónő, tanítónő, újságíró. 1953. április 6-tól a Magyar Rádió Idegennyelvű Főosztálya központi szerkesztőségében mint külpolitikai munkatárs, majd mint külpolitikai rovatvezető helyettes dolgozott. 1957. április 13-án a Rövidhullámú Szerkesztőség rovatvezető helyetteseként racionalizálás következtében elvesztette az állását, 1960-ig a Rádió és a *Falusi Vasárnap* című hetilap külső munkatársaként dolgozott. 1960. október 1. – 1961. szeptember 30. között napi híryanagot készített a Magyar Rádió és Televízió Idegennyelvű Agitációs Propaganda Osztálya számára. 1961. augusztus 1-től a Rövidhullámú Központi Szerkesztőség belső munkatársa. 1979. december 31-én nyugdíjba vonult. Forrás: MTVA KI Magyar Rádió személyi törzslapok gyűjteménye 1925–2010 között, 97. doboz.

⁴⁵ Hegedűs Dániel László (Pécs, 1914 – Budapest, 1985): mozdonyvezető, cipész, majd újságíró, költő, tudósító. 1949. június 1-től a Magyar Rádió és az MTI Rövidhullámú Osztály szerb szekciójának az újságírója 1957. május 18-ig. Részt vesz az MSZMP megszervezésében. 1957. május 19-től a Magyar Rádió varsói munkatársa és a Magyar Távirati Iroda varsói tudósítója. 1967-ben hazatért Varsóból, és folytatta újságírói munkáját. 1973-tól az MTI szakszervezeti titkára. Az MTI budapesti munkatársaként ment nyugdíjba. Forrás: MTVA KI Magyar Rádió személyi törzslapok gyűjteménye 1925–2010 között, 101. doboz.

⁴⁶ Heltay László (Budapest, 1930. január 5 –): karmester, zenei szerkesztő, a Rádió Zenekar vezetője, 1952. július 16-tól 1956 októberéig a Magyar Rádió Zenei Osztályának szerkesztője és rendezője. 1956. november 15-én Nagy-Britanniába emigrált. 1962–1964 között az oxfordi Merton College-ban zeneigazgató, 1964–1967 között az új-zélandi rádió és opera, majd 1967–1970 között a londoni Phoenix Opera zenekarának karmestere. 1968-ban Otto Klemperer asszisztense. Forrás: MTVA KI Magyar Rádió személyi törzslapok gyűjteménye 1925–2010 között, 103. doboz.

⁴⁷ Hídvégi Jenő (Budapest, 1919. május 25. – Budapest, 2004. december 25.): újságíró 1950. május 22-én került a Magyar Rádió Rövidhullámú Hírosztályra újságíróként. 1957. január 1-től szerkesztőként a Rövidhullámú Szerkesztőség belső munkatársa. 1962. május 1-től az Idegennyelvű Agitációs Propaganda Főosztály munkatársa, majd 1963. november 1-től rovatvezetője. 1975. április 1-től a Külföldi Adások Főszerkesztőségének főmunkatársa 1978. december 31-i

Külügyi Osztály belső munkatársa, Huzella Elek,⁴⁸ a Zenei Osztály rovatvezetője, Képeßy József,⁴⁹ a Stúdió Osztály színésze, Koppány Miklós,⁵⁰ a Stúdió Osztály színésze, Kovalik Károlyné,⁵¹ az Archivum Osztály belső munkatársa, Kovács Mihály⁵² a *Falurádió* és a Molnár Aurél,⁵³ az Agitációs Propaganda Főosztály belső nyugdíjazásáig. Forrás: MTVA KI Magyar Rádió személyi törzslapok gyűjteménye 1925–2010 között, 104. doboz.

⁴⁸ Huzella Elek (Budapest, 1915 – Budapest, 1971): zeneszerző, zenetörténész. 1956. szeptember 6-tól a Magyar Rádió Zenei Osztályának rovatvezetője. 1956. október 30-án a Magyar Rádió dolgozói bevásárlották a Magyar Rádió Forradalmi Munkástanácsába. A rádió állományából 1957. június 15-én lépett ki. Forrás: MTVA KI Magyar Rádió személyi törzslapok gyűjteménye 1925–2010 között, 114. doboz.

⁴⁹ Képeßy (Képesi) József (Budapest, 1916 – Budapest, 1990): színész, rendező. 1949. szeptember 1-től 1957. március 15-ig a Magyar Rádió színtársulatának színésze és rendezője. 1957–1968 között a Fővárosi Operettszínház tagja. 1968-tól nyugdíjba vonulásáig 1982-ig a Pannónia Filmstúdió szinkronszínésze. Forrás: MTVA KI Magyar Rádió személyi törzslapok gyűjteménye 1925–2010 között, 135. doboz.

⁵⁰ Koppány (Krémer) Miklós Ferenc István (Nagynyárad, 1924. február 5. –): színész, bementő. 1946. szeptember 21-én debütált a Magyar Rádióban. 1948. szeptember 13-tól rendszeres előadó színésze a *Falu hangja* és a *Falurádió* című műsoroknak. Gyakran szerepelt a *Szabadegyetem*, a *Magyar Múza*, a *Magyar Enciklopédia*, a *Rádióiskola*, a *Szovjet napok*, *szovjet emberek*, az *Iskolások rádiója*, az *Úttörő Híradó*, a *Szövetkezeti Híradó* című műsorokban 1956. július 9-ig. A Magyar Rádiótól a Miskolci Nemzeti Színházhoz került. 1968 júliusában emigrált. Forrás: ÁBTL 2. 2. 1. Operatív nyilvántartás Koppány Miklós. Dosz-sziészám: 36-OD-3001.

⁵¹ Kovalik Márta (Kovalik Károlyné) (Pécs, 1929 –): tanár, újságíró, szerkesztő-riporter. 1950. március 11-én a Magyar Rádióhivatal Ifjúsági Osztályára került adminisztrátornak, majd szerkesztő lektornak. 1953-ban a Magyar Rádió Agitációs Propaganda Főosztály Archivumának belső munkatársa lett. 1955-ben elbocsátották a Rádiótól. 1956. szeptember 17-dikén rehabilitálták, és visszakerült az Ifjúsági Osztályra szerkesztőnek. Az '56-os események után továbbra is ifjúságpolitikai műsorokat készített a Magyar Rádió Ifjúsági Főosztályán. A két évtizedes *Húszas Stúdió*-sorozat számos színvonalas adásáért többször kapott díját és elnöki jutalmat. Forrás: MTVA KI Magyar Rádió személyi törzslapok gyűjteménye 1925–2010 között, 148. doboz.

⁵² Kovács Mihály (Nagyhalász, Szabolcs vm. 1928 – 1992): újságíró, közgazdász. 1955. november 22-től 1962. június 30-ig a Magyar Rádió Agitációs és Propaganda Osztály *Falurádió* rovatának a vezetője. 1962–1968 között a Magyar Rádió és Televízió mezőgazdasági rovatvezetője. 1968. augusztus 1-től 1982. január 31-ig a Magyar Forradalmi Munkás-paraszt Kormány Minisztertanácsának főosztályvezetője. 1982. február 1-től 1984. december 31-ig a Magyar Távirati Iroda főszerkesztője. 1985-től a *Képes Újság* főszerkesztője. Forrás: MTVA KI Magyar Rádió személyi törzslapok gyűjteménye 1925–2010 között, 152. doboz.

⁵³ Molnár Aurél (Pettau, Ausztria, 1911 – Budapest, 2000): újságíró 1946-tól a Magyar Rádió *Heti Hangos Híradó* című műsorának riportere. 1948. január 1-től a Magyar Rádió Hírszerkesztés és Aktuális Osztályának riportere. 1949-ben elsőként jutalmazták a Magyar Rádió Díját. 1950-től a *Rádió Hangos újságjának* és az *Esti Hangos Híradónak* a munkatársa. 1955-ben interjú ké-

katársa, Pataki Ferenc, a VIII. kerületi Pártbizottság tisztviselője, Rengei Miklós⁵⁴ zenekari tag, szólamvezető, Róbert László,⁵⁵ az Idegennyelvű Agitációs és Propaganda Osztály csoportvezetője, Schusztter Vilmos⁵⁶ villanyszerelő, raktárvezető, Surányi Péter,⁵⁷ az Agitációs Propaganda Osztály belső munkatársa, Szabó Tibor⁵⁸ zenekari tag, tenorista, Szenes Sándor⁵⁹ műsorellenőr, vidéki stúdiók

szített a televízióban Kodály Zoltánnal. 1956. október 30-a és 1956. november 4-e között több interjút készített a kiszabadított Mindszenty Józseffel. 1957. februárban megszüntették állását. A Magyar Újságíró Szövetség kizárta soraiból. Forrás: MTVA KI Magyar Rádió személyi törzslapok gyűjteménye 1925–2010 között, 194. doboz.

⁵⁴ Rengei M. Miklós (Budapest, 1909 – Budapest, 1984): hegedűművész, pedagógus. 1936. november 1-től a Magyar Rádió Zenei Osztályának munkatársa, a Hangversenyzenekar alapító tagja 1957. július 15-ig. Forrás: MTVA KI Magyar Rádió személyi törzslapok gyűjteménye 1925–2010 között, 243. doboz.

⁵⁵ Róbert László (Pécs, Baranya vm. 1926 –): tanár, újságíró, szerkesztő-riporter, főszerkesztő. 1949. november 14-től az MTI, majd Rádió Rövidhullámú Hírosztályán fordítóként került alkalmazásba. 1949. decembertől hírszerkesztő, majd 1950 végétől a Rádió Idegennyelvű Adások Főosztályának munkatársa. 1956 márciusában a szerkesztőbizottság tagjaként a francia, az olasz és a spanyol szekciók munkájáért felelős. 1957. január 16-tól a *Népkarat*, később a *Népszava* újságírójaként és külpolitikai rovatának helyettes vezetőjeként dolgozott 1962. szeptember 14-ig. Forrás: MTVA KI Magyar Rádió személyi törzslapok gyűjteménye 1925–2010 között, 248. doboz.

⁵⁶ Schusztter Vilmos (Veresmarth, 1908 –): villanyszerelő, világosító, raktárvezető. 1935. július 9-től a Magyar Filmiroda Rt.-nél, a Könyves Kálmán krt. 15. szám alatt kezdett el dolgozni mint villanyszerelő és fővilágosító. Innen került 1945 után a Magyar Rádióhoz mint villanyszerelő. 1953. szeptember 18-tól a Házgondnokságon mint villanyszerelő szakmunkás, majd mint raktárvezető dolgozott. 1956. október 30-án a Magyar Rádió dolgozói beválasztották a Rádió Forradalmi Munkástanácsába. 1957-től a Magyar Rádió és Televízió fővilágosítója. Forrás: MTVA KI Magyar Rádió személyi törzslapok gyűjteménye 1925–2010 között, 257. doboz.

⁵⁷ Surányi Péter, dr. (Budapest, 1918 – Budapest, 1981): jogász, lektor, stúdióvezető. A rádióhoz 1949. január 1-jén került a *Falurádió* szerkesztő lektoraként. 1950. augusztus 1-től az Aktuális Osztályra helyezték át. 1953-tól a Vidéki Osztály stúdióvezetőjeként dolgozott. 1957. július 17-ig állt a vállalat alkalmazásában. Forrás: MTVA KI Magyar Rádió személyi törzslapok gyűjteménye 1925–2010 között, 270. doboz.

⁵⁸ Szabó Tibor (Budapest, 1909 – Budapest, 1990): Zenekari irodai és kórustag. 1950. február 1-jétől a Rádió Zenekari Irodájának kórustagja. 1954. június 6-i nyilvános hangverseny beugró szólószerepléséért a *Miserere* című operarészletnél dr. Hartai László elnöki dicséretben részesítette. 1957. május 31-én megszűnt az énekkarban az állása. Forrás: MTVA KI Magyar Rádió személyi törzslapok gyűjteménye 1925–2010 között, 275. doboz.

⁵⁹ Szenes Sándor (Budapest, 1924 – Budapest, 2009): szücs-bőripari munkás, csillés, kohósegédmunkás, pártiskolai előadó, őrnagy, betanított gépmunkás, műsorellenőr, párttitkár, belpolitikai rovatvezető. 1954. január 14-től az MDP Központi Bizottsága Agitációs Propaganda Osztály Sajtócsoportjának javaslatára felvették a Magyar Rádióhoz. Először a műsorellenőrzésen, majd a vidéki stúdiók

instruktora, Szubovits Lipót,⁶⁰ a Házgondnokság telefonműszerésze, Tóth György,⁶¹ a Televízió Főosztály, Híradó szerkesztője, Verbánszky Jenő,⁶² a Zenei Osztály zenei rendezője lett. Ezen a gyűlésen választották meg a harmincnyolc megválasztott munkástanács tag mellett, a Szabad Kossuth Rádió szerkesztőbizottságát is.⁶³ Ez a két testület irányította a Magyar Rádió életét 1956. november 4-ig legálisan, majd az új vezetés mellett féllegálisan 1956. november 30-ig.

Azokban a hetekben a Rádióval kapcsolatos kérdések kétfelé ágaztak. A Parlamentben dolgozó rádiós részleg készítette elő és szerkesztette a mikrofon elé kerülő anyagokat, és itt végezték munkájukat az október 30-a után a Munkástanács által kijelölt munkatársak, valamint azok az újságírók, akik a legnehezebb időkben csatlakoztak a Szabad Kossuth Rádió irányvonalához.

A Bródy Sándor utcai székházban meg kellett teremteni a parlamenti adásokkal párhuzamosan a mindennapi élet feltételeit

instruktoraként dolgozott. A forradalom alatt október 25-én a Parlamentben dolgozott, október 29-én az első munkástanács megválasztásakor beválasztották, de másnap a nyilvánosság előtt saját elhatározásából lemondott. 1956. november 16-án a rádiós pártszervezet alakuló gyűlésén az ideiglenes intézőbizottság elnökévé, később a Pártvezetőség titkárává választották. 1957. augusztus 15-től néhány hónapig a vidéki stúdiók ügyeit intézte, majd az 1957 szeptemberétől a megalakult Agitációs Propaganda Főosztály belpolitikai rovatának vezetőjévé nevezték ki. Forrás: MTVA KI Magyar Rádió személyi törzslapok gyűjteménye 1925–2010 között, 282. doboz.

⁶⁰ Szubovits Lipót (Rákospalota 1906 – Budapest, 1969): telefonműszerész. 1950. május 1-től a Telefonközpont műszerészeként dolgozott a Magyar Rádióban. 1953. szeptember 18-án a Magyar Rádió Házgondnokságán a Telefonközpont csoportjánál főelőadó, majd 1969-ig a Magyar Rádió Telefonközpontjának csoportvezetője. Forrás: MTVA KI Magyar Rádió személyi törzslapok gyűjteménye 1925–2010 között, 291. doboz.

⁶¹ Tóth György (Budapest, 1931 – Budapest, 1991): nyomdász, az Agitációs Propaganda Főosztály riportere, 1949. október 1-től mint riporter kerül alkalmazásba a Magyar Rádióhoz. 1954. augusztus 1-jétől az Agitációs és Propaganda Osztály belső munkatársa. 1955. október 17-től a *Belpolitikai és Esti Híradó* rovat belső munkatársa. Forrás: MTVA KI Magyar Rádió személyi törzslapok gyűjteménye 1925–2010 között, 303. doboz.

⁶² Verbánszky Jenő (Budapest, 1917 – Bonn, Németország, 1977): énekes, zenei szerkesztő. MTVA KI Magyar Rádió személyi törzslapok gyűjteménye 1925–2010 között, 324. doboz.

⁶³ A Szabad Kossuth Rádió stúdióvezetőjének, Molnár Aurélt a munkástanács egyik tagját választották. Burján Bélával, Sümegi Endrével mentek a Parlamentbe. Forrás: Molnár Aurél: *A Szabad Kossuth Rádió születése. Dicsekvő bábaasszonyok* címmel év nélkül, később kiegészült a szerkesztőbizottság Burján Bélával, Gömöri Endrével, Varga Domonkossal, Földes Péterrel, Surányi Péter, Tóbiás Áronnal és Fábíán Gyulával. Forrás: Fábíán Gyula életutaz *Falurádió* „45 éve rádiós” MTVA KI Salamon István hagyatékában 2. doboz 1. még: Élt öt napot. Beszélgetés a Szabad Kossuth Rádióról Forrás: Jel-Kép. X. évfolyam, 3. szám, 3.

és a rádióadások minél gyorsabb átvitelét a Rádió épületébe. A munkástanács azonnal munkához látott, és nehézségek közepette igyekezett megoldani az előtte álló feladatokat. Nem egymás után, hanem egymással párhuzamosan. A súlyos épületkárok, a tönkrement technikai berendezések, a szétzilált vezetékek, a hiányzó ablakok, a szétlőtt falak rendbetétele, az éhező gyomrok, a hajlék nélkül maradt családok elhelyezése és megsegítése, a Rádió személyi összetételének a felülvizsgálása mind olyan kérdés volt, amelynek megoldása nem tűrt halasztást.

A Munkástanácsnak eközben arra is vigyázni kellett, hogy ne legyen az alantas bosszúállás eszköze, és akadályozzon meg minden szélsőséges kilengést, atrocitást, pogromot. Bátran állíthatjuk, hogy nemcsak a Rádió falain belül, hanem a Rádió munkáját és magatartását figyelő közvélemény szemében is ez volt az egykori Munkástanács legfőbb – úgy is mondhatjuk – történelmi érdeme. A Munkástanács megingathatatlanul küzdött a sztálinizmus és a rákosizmus bűnei ellen. Ugyanekkor egy pillanatra sem tévesztette szem elől a humánus és a tolerancia íratlan törvényeit.

A Munkástanács a Rádióban 1956. október 23-ig szolgálatot teljesítő munkatársak múltbeli magatartását egyenként megvizsgálta. Mielőtt ezt a munkát megkezdte volna, sorra vette a Munkástanács tagjait. A Munkástanács rövid vita után úgy határozott, hogy Hegedűs Dániel ügyében, aki ellen a garázs dolgozói bizalmatlansági indítványt adtak be, háromtagú bizottságot küld ki annak megvizsgálására, hogy a benyújtott panasz mennyire alapos. A háromtagú bizottság tagjai a Munkástanács részéről: Hidvégi Jenő és Halász Jenőné, a garázs részéről a garázs dolgozói által kijelölt munkatárs, Gacs János volt. Később a vádak alaptalannak bizonyultak, és Hegedűs Dániel továbbra is a tanács tagja maradhatott.

Róbert László munkástanács tag ügyében, miután megvizsgálta műsorkészítő munkásságát és emberi magatartását a rákosi-érában a tanács úgy határozott, hogy megvonja a bizalmát, és felmenti a munkástanácsai tisztsége alól.

A Munkástanács egyhangú helyesléssel elhatározta, hogy a Szabad Magyar Rádió nem dolgozik többé kollégiummal és személyzeti osztállyal. A személyzeti osztályon meglévő káderanyagot ki-ki a saját okulására megkaphatta.

A Szabad Magyar Rádió Forradalmi Munkástanácsa megállapította a Magyar Rádió volt kollégiumának súlyos politikai felelősségét azokban az eseményekben, amelyek 1956. október 23-án estétől kezd-

ve bekövetkeztek. Ennek ellenére a Munkástanács egyenként vizsgálta meg a volt kollégium tagjainak politikai és emberi magatartását és a következő határozatot hozta: azonnal megbélyegzéssel eltávolította Benke Valériát, Hartai Lászlót,⁶⁴ Nemes Jánost,⁶⁵ Szendrő Sándort,⁶⁶ Révai Dezsőt,⁶⁷ Vermes Istvánt,⁶⁸ Csohány Gabriellát,⁶⁹ Sarlós Istvánét.⁷⁰ Megbélyegzés nélkül azonnal eltávolította Sándor Györgyöt⁷¹ és Kiss Kálmánt.⁷² A Forradalmi Munkástanács nem döntött Mike Gyula⁷³ ügyében, hanem a döntést rábízta meghatalmazóira, a dolgozókra. Mike Gyula magatartásának a megítélésénél a legsúlyosabb tényező az volt, hogy ő is tagja volt a Rádió volt kollégiumának. Mint ember nem tudta elnyerni a dolgozók többségének a bizalmát. De feltétlenül figyelembe kell venni, hogy olyan munkahelyen állt,

⁶⁴ Hartai László (Kiskomárom, Zala vm. 1925 – Budapest, 1987): rádió-elnökhelyettes, rádióelnök, bíró, a Legfelsőbb Bíróság tanácselnöke, kandidátus. Forrás: MTVA KI Magyar Rádió személyi törzslapok gyűjteménye 1925–2010 között, 100. doboz.

⁶⁵ Nemes János (Debrecen, 1921–): 1954. augusztus 16-tól 1957. február 28-ig a Magyar Rádió Agitációs és Propaganda Főosztály főosztályvezetője. Forrás: MTVA KI Magyar Rádió személyi törzslapok gyűjteménye 1925–2010 között, 209. doboz.

⁶⁶ Szendrő Sándor (Martonvásár, 1923–): 1951. augusztus 12-től 1957. február 8-ig a Kulturális Osztály, a Rövidhullámú Osztály osztályvezetője. Forrás: MTVA KI Magyar Rádió személyi törzslapok gyűjteménye 1925–2010 között, 282. doboz.

⁶⁷ Révai (1919-ig Léderer) Dezső, (Budapest, 1903 – Budapest, 1996): magyar fotóriporter, akit a spanyol polgárháború során készített fényképei tettek híressé. 1954–1962 között a Magyar Rádió Televízió Főosztály vezetője. Fitz Péter (főszerk.): *Kortárs Magyar Művészeti Lexikon*, Budapest, Enciklopédia Kiadó, 1999–2001; MTVA KI Magyar Rádió személyi dossziék gyűjteménye 1956–1996 között, 109. doboz.

⁶⁸ Vermes István (Nagykanizsa, 1921–): Zenei Osztály, Hangversenyzenekar osztályvezető-helyettes, osztályvezető, főosztályvezető, együttes vezető 1954. február 1-től 1974. augusztus 31-ig. Forrás: MTVA KI Magyar Rádió személyi törzslapok gyűjteménye 1925–2010 között, 325. doboz.

⁶⁹ Csohány Gabriella (Kiss Andrásné) (Ölvös, Ugocsa megye 1919–): 1955. június 15-től a Magyar Rádió Ifjúsági Osztályának vezetője. Forrás: MTVA KI Magyar Rádió személyi dossziék gyűjteménye 1945–1957 között, 6. doboz

⁷⁰ Sarlós Istvánné (Benk Rózsai) (Budapest, 1918–): 1955. március 15-től 1958. november 30-ig a Magyar Rádió Személyzeti Osztály, csoportvezetője, rovatvezetője, főelőadója. Forrás: MTVA KI Magyar Rádió személyi törzslapok gyűjteménye 1925–2010 között, 252. doboz.

⁷¹ Sándor György (Budapest, 1924–): 1950. január 1-től a Magyar Rádió Ifjúsági Osztály vezetője, főosztályvezető-helyettese 1959. december 31-ig. Forrás: MTVA KI Magyar Rádió személyi törzslapok gyűjteménye 1925–2010 között, 252. doboz.

⁷² Kiss Kálmán (Berettyóújfalu, 1925–): 1955. augusztus 15-től 1986. június 30-ig az Irodalmi Osztály munkatársa, elnökhelyettes. Forrás: MTVA KI Magyar Rádió személyi törzslapok gyűjteménye 1925–2010 között, 139. doboz.

⁷³ Mike Gyula Mike (Zalaegerszeg, 1902–) 1954. december 15-től 1968. március 31-ig a Magyar Rádió Központi Igazgatásának főosztályvezetője.

ahol az elmúlt rendszer bürokratikus államgépezetére való tekintettel szinte állandó ütközőpontja volt a különféle érdekeknek. A Munkástanács szakmai tudására és szervezőképességére való tekintettel megfontolandónak tartotta Mike Gyula azonnali hatállyal való eltávolítását, és a dolgozókra bízta a végleges döntést.

A józan magatartásra fokozott szükség volt, mikor az elbocsátásokat tárgyalták. Elsősorban ennek volt köszönhető, hogy a Rádió rossz emberi összetételű garnitúrájából még 5% sem került elbocsátásra. Ezek a személyek elsősorban a Rádió vezető testületéből, a pártkollégiumból, párttitkárokból és a személyzeti osztály tagjai közül kerültek ki. Nehéz volt védeni olyan embereket, akik az '54-es racionalizálási törvényt a Rádióban végrehajtották, életeket, családokat tettek tönkre. Azonban mindjárt a lista összeállítás után megtudták az érintettek, hogy a fellebbezés lehetősége bárki előtt nyitva áll, valamint hogy az elbocsátott nyugdíjas korúak olyan nyugdíjat kaphatnak, amelyből emberi módon meg tudnak élni.

1956. november 1-jén a Magyar Rádió Forradalmi Munkástanácsa egyhangú határozatban állást foglalt Magyarország semlegessége mellett.⁷⁴

1956. november 2-án a Magyar Rádió Forradalmi Munkástanácsa szükségesnek látta a Rádió fegyveres nemzetőrségének megszervezését a Rádió belső rendjének vagyoni állaga megőrzésének biztosítása céljából. Ezért határozatot hozott egy harminc főből álló fegyveres nemzetőrség megszervezésére.⁷⁵ A nemzetőrség tizenhét fővel még aznap fel is állt.⁷⁶

⁷⁴ MTVA KI Haraszthy Elemér-hagyaték, 1. doboz, a Magyar Rádió Forradalmi Munkástanácsának jegyzőkönyvei, 1956. november 1.

⁷⁵ MTVA KI Haraszthy Elemér-hagyaték, 1. doboz, a Magyar Rádió Forradalmi Munkástanácsának jegyzőkönyvei 1956. november 2.

⁷⁶ A tizenhét fő neve Dudás Ferenc munkástanácsstag magángyűjteményében egy korabeli étkezésre jogosító lapon maradtak fenn. A névsor alapján a következő személyek alkották a nemzetőrséget: Horváth László (Simontornya, 1923–1994): szabó, rádiós szerkesztő; Baán Rezső (Sasvár, 1903–): zenész; Berényi (Bellécs) György (Hegyhátszentpéter, 1931 – Budapest, 1986): tanár, újságíró; Birkás György (Budapest, 1926–2001): teniszező, újságíró; Farkas János (Sátorhely, Baranya vm. 1911–): géplakatos, vonalszerelő; Füredi Pál (Budapest, 1933–1964): stúdiófelügyelő; Gáspár Elemér (Budapest, 1921–1957): hivatalsegéd; Gerencsér Ferenc (Sárvár, 1911 – Budapest, 1999): villanyszerelő, tudósító, hajómunkás, újságíró, rovatvezető, szuperlektor, vidéki stúdiók instruktora; Járai Béla (Budapest, 1927–1959): gépkocsivezető; Kádár György (Székesfehérvár, 1929–): forgató, rendező; Kiss Emil (Budapest, 1932–1957): újságíró; Nagy András (Zseliz, Bars megye 1903–1962): segédmunkás, hivatalsegéd; Regös Sándor (Pécs, Baranya vm. 1934 – Budapest, 2007): tolmács, fordító, szerkesztő, műsorvezető, tudósító; Salamon József (Budapest, 1912. október 26. – 2001. május 2.): pénzbeszedő,

Támogatta a Televíziós Főosztály dolgozóinak törekvését, hogy Rajcsányi Ferenc vezetésével önálló négytagú intézőbizottságot válasszon⁷⁷ a Televíziós Főosztály ideiglenes irányítására.

A Munkástanács november 3-án a Rádió egyes osztályai ideiglenes vezetésével, ideiglenes hatállyal a következő munkatársakat bízta meg. Műszaki osztály: Földi Iván, Ballagi Károly, Sófalvi Károly. Stúdióosztály: László Endre. Lebonyolítás: Miklós Vilma. Gazdasági Osztály: Gáti Ödön. Pénzügyi Osztály: Götz Gusztáv. Aktuális Osztály: Burján Béla. Rövidhullám: Sümegi Endre. Zenei Osztály: Huzella Elek. Irodalmi Osztály: Victor János. Dramaturgia: Török Tamás. Ifjúsági Osztály: Pápa Relli. Garázs: Babucsán Ágoston. Külügyi Osztály: dr. Molnár Károly. Televízió: dr. Cserés Miklós. Műsorszerkesztőség: Surányi Péter.

A Munkástanács elhatározta, hogy a Magyarországgal kapcsolatos rádióhírek és kommentárok gyors és tömör felvétele és illetékes kormánysszervekhez történő továbbítása érdekében külön részleget létesít. A Munkástanács ennek a részlegnek ideiglenes vezetésével Ispánki Jánost bízta meg. A Munkástanács részéről segítségül dr. Halász Jenőné állította. A Bródy Sándor utcai rádióépületben készül, illetve innen irányított riportok és aktuális természetű anyagok felelőse a Munkástanács részéről Tóth György lett.

A Munkástanács Baross Péter előkészítő munkája és javaslata alapján elfogadta a rendelkezésre álló szabad lakások szétosztásának rendjét.⁷⁸ A Munkástanács történelmi szerepet játszott abban is, hogy szellemi kisugárzója lehetett a Rádióval szoros kapcsolatban álló szövetségekkel és érdekképviselletekkel folytatott tárgyalásoknak. Ezeket a tárgyalásokat házon kívül Haraszthy Elemér, a Munkástanács elnöke vezette egy-két általa kiválasztott munkástanácstaggal vagy szakértővel, házon belül pedig rendszerint az egész munkástanács jelenlétében. Az Írószövetség részéről állandó kapcsolatban voltak

titkárságvezető, műsortitkár, osztályvezető, operatív munkatárs; Szűcs Gergely Miklós (Debrecen, 1923–1973): szerkesztő, karvezető; Tóth István (Finke, Borsod megye, 1903–1983): rovatvezető helyettes, újságíró.

⁷⁷ Jegyzőkönyv készült: 1956. november 2-án, a Szabad Magyar Rádió Televíziós Főosztályának értekezletén. Az intézőbizottság tagjai: Rajcsányi Ferenc, Kiss András, Pálos Miklós és Bednai Nándor. Forrás: MTVA KI Haraszthy Elemér-hagyaték, 1. doboz.

⁷⁸ MTVA KI Haraszthy Elemér-hagyaték, 1. doboz, a Magyar Rádió Forradalmi Munkástanácsának jegyzőkönyvei, 1956. november 3.

Képes Gézával⁷⁹ és Tamási Lajossal,⁸⁰ a Színészszövetség részéről Pécsi Sándorral⁸¹ és Szakács Miklóssal,⁸² az Újságírószövetség részéről Saly Gézával⁸³ és Polgár Dénessel.⁸⁴ Ezek a tárgyalások mindig nyugodt, tárgyalagos légkörben folytak le. Céljuk a későbbi munkamenet és az együttműködés biztosítása volt.

Közben nem tévesztette szem elől a demokrácia és a nyilvánosság követelményeit sem. Így Haraszthy Elemér ismertette majdnem minden nap a 6-os stúdióban kétszáz-négyszáz főnyi hallgatóság előtt a legfrissebb bel- és külpolitikai helyzetet. Ezenkívül a Munkástanács értekezletén felvett jegyzőkönyveket másnap kifüggesztették a Rádió épületének központi helyére. A Munkástanács intézkedett, hogy a műsor biztosítása érdekében a kijelölt reszortfelelősök útján minden intézkedés megtörténjék.

A Munkástanács tagjai elhatározták, hogy amennyire idejük engedi, minél több ideig a dolgozók között tartózkodnak, és azok minden jogos panaszát vagy kívánságát azonnal eljuttatják a Munkástanácshoz. A Munkástanács kiadta a *Szabad Magyar Rádió* című lap első számát 40 000 példányban. A Munkástanács intézkedett, hogy az Építésügyi Minisztérium bízza meg a Magyar Rádió építkezéseinél dolgozó É. M. 43. számú Építőipari Vállalatot, hogy a súlyos rongálódások helyrehozatala érdekében soron kívül száz munkást odairányítson. A Munkástanács haladéktalanul felvette a kapcsolatot a Közlekedési és Postaügyi Minisztérium Forradalmi Munkástanácsával a külföldi rádióállomások még most is folyó állandó zavarásának megszüntetése érdekében.⁸⁵

⁷⁹ Képes Géza (Mátészalka, 1909 – Budapest, 1989): költő, műfordító. 1945. október 25-től 1954. október 31-ig a Magyar Rádió Irodalmi Osztályának helyettes osztályvezetője, kandidátus. Forrás: MTVA KI Magyar Rádió személyi törzslapok gyűjteménye 1925–2010 között, 135. doboz.

⁸⁰ Tamási Lajos (Nagykőnyi, 1923 – Budapest, 1992): költő, 1953. augusztus 1. és 1954. augusztus 31. között a Magyar Rádió Irodalmi Osztályának vezetője. Forrás: MTVA KI Magyar Rádió személyi törzslapok gyűjteménye 1925–2010 között, 295. doboz.

⁸¹ Pécsi (Péchy) Sándor (Sajószentpéter, 1922 – Budapest, 1972): kétszeres Kossuth-díjas színművész.

⁸² Szakács Miklós (Budapest, 1920 – Bad Reichenhall, 1984): színész.

⁸³ Saly Géza (1913–1991): rádiós és haditudósító 1940. március 1-től 1945-ig. Forrás: MTVA KI Magyar Rádió személyi törzslapok gyűjteménye 1944–1946, 5. doboz.

⁸⁴ Polgár Dénes (Győr, 1912 – Budapest, 2009): újságíró.

⁸⁵ MTVA KI Haraszthy Elemér-hagyaték, 1. doboz, a Magyar Rádió Forradalmi Munkástanácsának jegyzőkönyvei, 1956. október 31.

Mozgalmas volt a Rádió Munkástanácsának november 4-e utáni utóélete is. A Rádió dolgozói ragaszkodtak az általuk demokratikusan választott tanácshoz. Így a Kádár János⁸⁶ által kormánybiztosként, majd elnökként kinevezett Gács Lászlónak⁸⁷ együtt kellett működnie a Munkástanáccsal. A Rádió falain kívül nagy feltűnést keltett az az értekezlet, amelyet 1956. november 9-én és 10-én tartottak az akkori Népművelési Minisztériumban, a szovjet tankok árnyékában. Az értekezletet a felszólalások bátor és szabad hangja jellemezte. A bécsi rádió még aznap idézte Haraszthy Elemérnek az elmúlt hetek eseményeit értékelő három megállapítását: 1. Nem ellenforradalom volt, hanem forradalom kezdődött október 23-án. 2. Az életet nem lehet ott folytatni, ahol október 22-én abbamaradt. 3. A Magyar Rádió soha többé nem hazudik. Az értekezleten egymást követték a felszólalások Koroda Miklós,⁸⁸ Molnár Aurél, Surányi Péter, Gömöri Endre,⁸⁹ Varga Domokos⁹⁰ és mások részéről.⁹¹

Az ország szinte valamennyi üzemében megválasztották az addig csak ideiglenes munkástanácsokat, s 14-én létrejött ezek csúcsszerve is, a Nagy-Budapesti Központi Munkástanács (KMT).

1956. november 17-én a Magyar Rádió Munkástanácsának tagjai tisztában voltak az ország rendkívüli súlyos helyzetével. Szükségesnek tartották értekezletükön kimondani, hogy a Magyar Rádió

⁸⁶ Kádár (Czermanik, Csermanek) János (Fiume, 1912 – Budapest, 1989): politikus, 1956. október 25-től az MDP KV első titkára, október 28-tól a KV Elnökségének, elnöke, október 30. és november 4. között a Nagy Imre-kormány államminisztere, október 30-án az MSZMP Intézőbizottságának a tagja, november 4-től az MSZMP Ideiglenes Intézőbizottságának az elnöke, majd a Minisztertanács elnöke.

⁸⁷ Gács (Grünwald) László (Budapest, 1903 – Budapest, 1968): lapszerkesztő; rádióelnök 1956. november 8. – 1962. február 15. között; takarékpénztári elnök; újságíró, kandidátus. Forrás: MTVA KI Magyar Rádió személyi törzslapok gyűjteménye 1925–2010 között, 84. doboz.

⁸⁸ Koroda Miklós (Budapest, 1909 – Budapest, 1978): író, újságíró. 1954. július 1-től 1957. február 6-ig a Magyar Rádió Agitációs és Propaganda Osztályának újságírója, rovatvezető szerkesztője, 147. doboz.

⁸⁹ Gömöri Endre (Budapest, 1922 – Budapest, 2007): külpolitikai újságíró. 1949. szeptember 15-től 1957. február 8-ig a Magyar Rádió Agitációs és Propaganda Osztályának újságírója, rovatvezető szerkesztője, a MÚOSZ tiszteletbeli elnöke, 90. doboz.

⁹⁰ Varga (Vargha) Domokos (Kunszentmiklós, 1922 – Budapest, 2002): József Attila- és Kossuth-díjas, magyar író, újságíró. 1949. július 15-től 1952. június 1-ig a Magyar Rádió Aktuális Osztályának, a *Falurádió*nak az újságírója, 1956. október 1-től 1957. február 13-ig az Agitációs Propaganda Osztály lektora és belső munkatársa, 314. doboz.

⁹¹ A Magyar Rádió munkástanácsának búcsúja, MTVA Hangarchívum, azonosító(k): D 1109/35/3.

Munkástanácsa és a Magyar Rádió dolgozóinak túlnyomó többsége – mint eddig, úgy a jövőben is – a kibontakozást csak a demokratikus szocializmus útján tartja lehetségesnek. Éppen ezért támogatta a munkás-paraszt kormánynak azt a törekvését, amely arra irányult, hogy az országban meginduljon a munka, helyreálljon a rend, és ezzel lehetővé váljék országunk függetlenségének teljes megvalósítása. Feltétlenül szükségesnek tartotta, hogy a rádió műsora az eddiginél sokkal színesebb és gazdagabb legyen. Ezzel kapcsolatban rendkívül fontos, hogy az írók, újságírók és művészek forradalmi szervezeteivel a Nagy-budapesti Központi Munkástanácsokéhoz hasonló megegyezés jöjjön létre a kibontakozás újabb lépéseként. A Magyar Rádió dolgozói a kormánynak a legnagyobb segítséget azzal akarták adni, hogy gazdag, színvonalas műsor sugározzanak, és az igazságon alapuló tények közlésével segítik elő a további kibontakozást. Ezt az igyekezetet csak úgy biztosíthatta, ha a kormány részéről megvan a bizalom a tekintetben, hogy ennek megvalósítására a Rádió mint munkaközösség alkalmas. Ehhez viszont szükséges az, hogy a kormány és a rádió között ne álljanak olyan személyek, akik a Rákosi–Gerő-korszakban súlyosan kompromittálták magukat, és ezért csak megnehezítenék a megfelelő légkör kialakulását. Gondolunk itt azokra, a kísérletekre is, amelyek során fokozatosan külső munkacsoportokat, illetve munkatársakat akarnak beépíteni a rádió munkájába. A fent kifejtett célok megvalósítása érdekében a Magyar Rádió Munkástanácsa a következő azonnali munkaprogramot dolgozta ki:

1. A parlamenti munkacsoportok megerősítése és a csoportok munkafegyelmének megszilárdítása.
2. A folyó műsor lehallgatásának megszervezése.
3. A bőséges, színesebb, sokrétűbb anyag biztosítására a Bródy Sándor utcában szerkesztőség létesítése.
4. Minthogy a jelenlegi gyér külföldi hírányag nem biztosítja a rádió híradásainak folyamatos ellátását, haladéktalanul megszervezzük a parlamenten belül a fontosabb külföldi rádióadások lehallgatását és feldolgozását.
5. A rádió többi műsorosztálya is a lehető legrövidebb időn belül megkezdi munkáját.
6. Mielőbb meg kell indítani a külföld felé irányuló rövidhullámú adásokat. A Magyar Rádió vezetőjével egyetértésben a Magyar Rádió Munkástanácsának is az volt a véleménye, hogy mielőbb a Bródy Sán-

dor utcai épületből kell sugározni a rádió műsorát. Ennek előfeltételeit a lehető legsürgősebben meg kell teremteni. A Munkástanács a maga részéről ennek érdekében minden erőfeszítést megtett.⁹²

Bátor és szókimondó volt az az értekezlet is, amelyen a Rádió dolgozóitól vett búcsút a Munkástanács. Itt hangzott el az a megállapítás, hogy a Magyar Rádió dolgozóinak túlnyomó többsége soha nem volt annyira egységes, mint az októberi és novemberi napokban. Ha a Magyar Rádió dolgozóinak többsége megőrzi ezt az egységet az elkövetkező hónapokban és években, akkor nem kell félni a Magyar Rádió jövőjét.

A Magyar Rádió munkástanácsa 1956. november 22-én rendkívüli gyűlésre jött össze abból az alkalomból, hogy ezen a napon az Elnöki Tanács törvényerejű rendelettel megszüntette a termelő tevékenységet nem végző intézmények dolgozóinak munkástanácsait. A rádió vezetőjének, Gács Lászlónak a kérésére a munkástanács november 30-áig folytatta tevékenységét. Ebből az alkalomból a Rádió munkástanácsa egy nyilatkozatot adott ki, melynek értelmében a rendelet hatálybalépésének napján a munkástanács bejelentette lemondását, egyben kifejezésre juttatta tiltakozását azellen, hogy a rendelet megfosztja az értelmiséget forradalmi szervezeteinek gyakorlati működésétől. Ez megítélésük szerint az október 23-i forradalom vívmányainak megcsonkítása volt.⁹³

Történelmi tény, hogy a Magyar Rádió Munkástanácsa volt az ország egyik legtovább működő értelmiségi munkástanácsa, amely 1956. november 30-án búcsúzott el megbízóitól a Magyar Rádió 6-os stúdiójában.⁹⁴ Molnár Aurél, a Szabad Kossuth Rádió stúdióvezetője a következő szavakkal búcsúzott el a rádiós dolgozóktól: „A mi dolgunk az ébresztgető szerepe. [...] A remény, hogy a szabadság mégis fel fog ébredni, az ad erőt ahhoz, hogy most tovább dolgozzunk.” Előre látta, hogy a tanács által elért eredményeket csak évtizedek múlva ismerhetik meg a fennmaradt dokumentumokat rendezők. A kormány december elején kétszáz munkástanács vezetőjét letartóztatta, a regionális munkástanácsokat betiltotta, statáriumot hirdetett, és 1957 januárjában, az utolsó csepeli sztrájk-

⁹² MTVA KI Haraszthy Elemér-hagyaték, 1. doboz, a Magyar Rádió Forradalmi Munkástanácsának jegyzőkönyvei, 1956. november 17.

⁹³ A Magyar Rádió munkástanácsának nyilatkozata 1956. november 22. Forrás: MTVA Hangarchívuma, azonosító: D 1109/35/2.

⁹⁴ A Magyar Rádió munkástanácsának búcsúja, 1956. november 30., MTVA Hangarchívuma, azonosító: D 1109/35/3.

ket követően a sztrájkot bűncselekménnyé nyilvánította. A KMT vezetőit letartóztatták, és hosszú börtönbüntetésre ítélték. Az üzemi munkástanácsok még néhány hónapig működtek, de az újjáalakuló üzemi pártszervezetek nyomására fokozatosan elhaltak, míg végül 1957 szeptemberében működésüket megszüntették. A Magyar Rádió utolsó munkástanácsokról szóló műsorait Széll Júlia⁹⁵ műsorkészítő készítette a MTVA Archívum műsordokumentumai között fennmaradt borítékok tanúsága szerint.⁹⁶

Az MSZMP kultúrpolitikájában a Kádár-rendszer idején a rádió hosszú évekig egyeduralkodó, illetve domináns elektronikus médiumként nagy tömegbefolyása miatt kiemelt szerepet kapott.⁹⁷ Kádár János mindent megtett, hogy ne ismétlődjön meg 1956. október 23-a, és ne legyen újra október 30-a a Magyar Rádió történetében. Ennek érdekében a hiteles rádió működéséhez felhasználta a munkástanácsok követeléseit, megteremtve a rádió szakmai műhelyeit, az irodalmi, a zenei, az ifjúsági. Magas szintű szakértelmet követelt meg a műsorkészítőktől. E mellett a Magyar Rádió Forradalmi Munkástanácsának tagjait nagyrészt elbocsátották, és az 1962-ig szakmájukban nem engedték elhelyezkedni. Pális Pált pl. forradalmi tevékenysége miatt először halálra, majd 13 évi börtönbüntetésre ítélték. A munkástanácsstagok elhallgattatásuk mellett megőrizték az írásos dokumentumokat a történelmi eseményekről, s 1999-ben átadták azokat a Magyar Rádió Irattárának. Simándi Irén közreműködésének köszönhetően a dokumentumokat 2016 decemberében az MTVA Központi Irattára átadta a Magyar Nemzeti Levéltár Magyar Országos Levéltárának, így biztosítva a lehetőséget, hogy a kutatók megismerjék egy sikeres forradalmat és szabadságharcot megvívó, elhallgatott munkástanács történetét.

⁹⁵ Kalmár Árpádné, Széll Júlia (Hajdúszoboszló, 1927–): újságíró. 1949–1950 között a Magyar Rádió külső munkatársa volt. 1950–1991 között a Magyar Rádió munkatársa, az aktuális politikai, gazdasági, majd a belpolitikai rovatok munkatársa és főmunkatársa. Forrás: MTVA KI Magyar Rádió személyi törzslapok gyűjteménye 1925–2010 között, 124. doboz.

⁹⁶ 1957. január 12., Kossuth, 19.30: *Napról napra*. Mi történt a Csepeli Vas- és Fémművekben? Miért mondott le a munkástanács elnöksége?, 10.

⁹⁷ Csatári Bence: *Jampecek a Pagodában. A Magyar Rádió könnyűzenei politikája a Kádár-rendszerben*, Budapest, 2015, 7.

SIMÁNDI IRÉN

A MAGYAR RÁDIÓ OSTROMA¹

Az 1956-os forradalom kiemelkedően fontos esemény volt a Magyar Rádió történetében. A rendelkezésünkre álló dokumentumokból jól követhetőek, mind az előzmények, mind pedig az, hogy miként reagált a rádió az egyre gyorsuló, majd robbanásba torkolló változásokra. Műsoraiban már 1953 óta kereste a válaszokat a tornyosuló gazdasági és társadalmi problémákra, a Szovjetunióban és egész Kelet-Közép-Európában, így Magyarországon is végbemenő folyamatokra. Sztálin halála, a XX. kongresszus határozatai, a sztálinizmus bűneinek feltárása visszafordíthatatlan folyamatokat indítottak el. Felszínre kerültek és lassan a nyílt bíráló tárgyává válhattak a Rákosi-féle politikai vezetés bűnei is – mindez követhető volt a hallgatók számára. E változásokkal a vállalaton belül is előkerültek a különböző okokra visszavezethető sérelmek, nem ritkán kiélezve a személyes ellentéteket. Október 23-án a tüntetés a rádió épülete körül váltott át fegyveres felkeléssé – a Bródy Sándor utcában dördültek el az első lövések. A forradalom elérte a rádiót, amely annak mindvégig egyik főszereplője maradt.

I. TÜNTETŐK A RÁDIÓNÁL ÉS AZ ELSŐ ÖSSZECSAPÁSOK

Sándor Györgynek,² a rádió munkatársának feljegyzése szerint 1956. október 23-án 17 óra után jelentek meg a tüntetők a rádió épületénél.

¹ Az előadás az „1956: A szabadság narratívái” című tudományos emlékkonferencián hangzott el 2016. október 27-én Székesfehérvárott. A tanulmány teljes terjedelemben megjelent Simándi Irén *Politika, társadalom, gazdaság a Magyar Rádióban 1953–1956* című kötetében, a Gondolat Kiadó gondozásában, 2016-ban.

² Sándor György (1924–2012) 1950. január 1-től dolgozott a rádióban. Az ifjúsági mozgalom szervezője 1946 és 1950 között. A rádió Ifjúsági- és Gyermeosztályának helyettes osztályvezetője, majd osztályvezetője 1950-tól 1955-ig. A rádió Műsor-szerkesztőségének vezetője 1955–1956. Az Ifjúsági Osztály vezetője 1957–1958. Ezt követően a Magyar Televízióban dolgozott 1985-ig, majd a Televideo Kiadó vezetője volt 1985–1995 között. MTVA KI. Személyi dossziék és lapok.

Elsősorban a Petőfi- és a Bem-szobortól érkeztek, s követelték az „egyetemi ifjúság 16 pontjának”³ beolvasását.⁴

A forradalom egyik szimbólumává vált piros kabátos lány, Koszmovszky Edina⁵ visszaemlékezésében igen pontosan számolt be

Valamint <http://www.mtv.hu/hu/sajtoszoba-main/gyorshir/bucsuzunk/1708-bucsuzunk-sandor-gyoergyol-az-mtv-volt-musorigazgatojatol>. (Letöltés ideje: 2016. 03. 14.)

³ A beolvasott 14 pont a következő volt: „1. A Magyar Dolgozók Pártja Kongresszusa azonnali összehívása, alulról választott vezetőség, az új Központi Vezetőség megalakítása. 2. A kormány alakuljon át Nagy Imre elvtárs vezetésével. 3. Gazdaságilag és politikailag teljes egyenrangú alapon és egymás belügyeibe való be nem avatkozás elvén álló magyar–szovjet és magyar–jugoszláv barátság megalakítása. 4. Az összes szovjet csapatok kivonása Magyarországról a magyar békeszerződés értelmében. 5. Általános, egyenlő, titkos választásokat több párt részvételével, új nemzetgyűlési képviselők választásával. 6. A magyar gazdasági élet átszervezését szakemberek bevonásával, és ennek keretében a magyar uránérc magyar felhasználásával. Hozzák nyilvánosságra a külkereskedelmi szerződések, és vizsgálják felül a tervgazdaságon alapuló magyar gazdasági életet. 7. A teljes ipari munkásság azonnali normarendezését a létminimum megállapítása alapján és a munkásautonómia bevezetését az üzemekben. 8. A beszolgáltatási rendszer felülvizsgálatát és az egyenlő dolgozó parasztság támogatását. 9. Az összes politikai és gazdasági perek felülvizsgálatát, az ártatlanul elítélt politikai foglyok részére a teljes amnesztiát, illetve a hátrányba kerültek rehabilitálását. 10. Legyen nyilvános tárgyalás Farkas Mihály ügyében, és Rákosi szerepének kivizsgálását, valamint az Oroszországban elítélt és ott tartott magyarok hazahozatalát. 11. A néptől idegen címer helyett a régi Kossuth-címer visszaállítása, március 15-ét és október 6-át nyilvánítsák nemzeti ünneppé és munkaszünetté. Új egyenruhát honvédségünknek. 12. Teljes vélemény- és sajtószabadság megvalósítását, rádiót is, és ennek külön napilapot az új MEFESZ-szervezeteknek. A régi káderyang nyilvánosságra hozatalát és eltörlését. 13. A zsarnokság és az önkény jelképét, a Sztálin-szobrot azonnal távolítsák el. 14. Egymásért teljes szolidaritást vállaljuk.” A két pont, ami kimaradt: Vonják ki a szovjet csapatokat. (Ez szerepelt más megfogalmazásban a 4-es pontban.) A másik: október 27-ére hívjanak össze egy országos diákkonferenciát, ahol megvitatják a követeléseket. (A 16. és 14. pontok megfogalmazása eltérő volt, de tartalmukban megegyeztek. A város több pontján kiplakátolva is olvashatták az emberek a követeléseket. S. I.) A piros kabátos lány 1956. október 23. A rádió ostroma. Készült: 1983. május 29-én Mandelieu-ben. http://gondola.hu/cikkek/73579-_A_piros_kabatos_lany_-_1956__oktober_23_.html (Letöltés ideje: 2016. 02. 09.) Arra vonatkozóan, hogy többféle formában fogalmazták meg a követeléseiket a különböző szervezetek, példa a következő: Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem MEFESZ-szervezetek határozata (1956. október 22.). A határozat 10 pontból állt. Ez a *Jövő Mérnöke* című egyetemi lapban jelent meg. Ennek kiegészítése volt a másnap stencilezett formában kinyomtatott négy pont. Ezek tartalmukban megegyeztek a rádiónál felolvasott követelésekkel. Izsák Lajos – Nagy József: *Magyar történeti dokumentumok 1944–2000*, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2004, 214.

⁴ Harc a rádióért. Sándor Györgynek, a Rádió főtisztviselőjének előadásában. Dátum nélküli irat. Hadtörténelmi Levéltár. 1956-os gyűjtemény. 7. ő.e. 524–527. fólió.

⁵ Koszmovszky Edina (1938–): 1956. október 23-án ő olvasta fel a rádió előtt a 14 pontot, tagja volt a Benke Valériával tárgyaló küldöttségnek is. A forradalom

a történetekről. Eszerint október 23-án a Bem térről a tömeggel együtt ő is a rádióhoz indult. A stúdió előtt valóban nagy tömeg volt már, és a 14 pont beolvasását követelték. „Ekkor egy vágó kocsi⁶ hoztak oda, hogy azon olvassuk be a pontokat. Megkérdezték, kinél van a 14 pont, és én jelentkeztem. Piros kabát volt rajtam, felnyomtak a vágó kocsi tetejére, kaptam egy mikrofont, és beolvastam a pontokat. A szemben lévő házakban a rádiókat kirakták az ablakokba, hogy halljuk, adásba megy-e. Nem ment, zene szólt, de azt mondták, hogy ezt most fölveszik, és később majd leadják.” A tömeg – a visszaemlékezés szerint – követelni kezdte, hogy egy delegációt engedjenek be az épületbe „és hogy adják át a Rádiót”. Tíz fiú mellett Edinát is a küldöttség tagjává választották. A nevüket a portán felírták, és felvezették őket az első emeletre, az elnöki tárgyalóba.⁷

Sándor György feljegyzése szerint, miközben a küldöttség a rádióban volt a tömegből újabb követelésekkel álltak elő. Azzal, hogy távolítsák el a vörös zászlót és vegyék le a népköztársaság címerét. „A tömeg viselkedésén látható volt, hogy nagyobb része csak bábmészködő és csak néhány hangoskodó irányítja őket.”⁸

A tömeg várt, arról pedig, hogy mi történt az elnöki tárgyalóban, ugyancsak Sándor Györgytől tudhatunk. Benke Valéria közölte a küldöttség tagjaival, hogy „ő a 16 pont beolvasására a kormány hozzájárulása nélkül engedélyt nem adhat”.⁹ Közben a tömegben kiabálni kezdtek: „Az erkélyre! A 14 pontot!” A tömegben már arra gondoltak – mondta visszaemlékezve Koszmovszky Edina –, hogy

után Ausztriába, majd Franciaországba menekült. Franciaország déli részén telepedett le. Vallási tanulmányokba kezdett, és egy lelkesedés tagjaként tevékenykedett. http://www.hhrf.org/56/index_hu.php?o=12 (Letöltés ideje: 2016. 02. 11.)

⁶ Láng György (1923–?) az Agitációs és Propaganda Főosztály helyettes vezetője, majd a műsorszerkesztőség helyettes vezetője. MTVA KI. Személyi dossziéi 1956–1996, 77. doboz. Visszaemlékezésében elmondta, a vágókocsi „felszerelése nem volt alkalmas, hogy egyenesben közvetítse a követeléseket”. *Koszorú a kapu alatt. Dokumentumműsor a Magyar Rádió 1956. október 23-i ostromáról*. 1981. október 23. MTVA. Hangarchívum. Adásba ment: 1981. október 23. 20.47–21.57. (Mindez nem szolgálta a tömeg megnyugtatóását. Joggal érezhették a tüntetők, hogy becsapták őket. S. I.)

⁷ *A piros kabátos lány 1956. október 23. A rádió ostroma*. Készült: 1983. május 29-én, Mandelieu-ben. http://gondola.hu/cikkek/73579-A_piros_kabatos_lany_-_1956__oktober_23_.html (Letöltés ideje: 2016. 02. 09.)

⁸ *Harc a rádióért*. Sándor György nek, a Rádió főtisztviselőjének előadásában. Dátum nélküli irat. Hadtörténelmi Levéltár. 1956-os gyűjtemény. 7. ő.e. 524–527. fólió.

⁹ *Harc a rádióért*. Sándor György a Rádió főtisztviselőjének előadásában. Dátum nélküli irat. Hadtörténelmi Levéltár. 1956-os gyűjtemény. 7. ő.e. 524–527. fólió.

talán letartóztattak bennünket. Ekkor ketten kimentünk az erkélyre, és újra beolvastam a 14 pontot.” Az erkélyről a fiatalok igyekeztek megnyugtatni a tüntetőket. Később, fél tízkor a küldöttség tagjai sértetlenül hagyták el a rádió épületét a Szentkirályi utcai kijáraton.¹⁰

A vágókocsi az utcán maradt. Láng György, a rádió Agitációs és Propaganda Főosztályának helyettese vezetője visszaemlékezésében elmondta, valakinek eszébe jutott, hogy a vágókocsit „faltörő kosznak is lehet használni és tényleg ez is történt, [...] a vágó kocsi lengették ide-oda, amíg végül a fakapu betört. És a tömeg megpróbált beözönlenni a rádióba”. Benke Valéria azt mondta, „nem szabad megengedni. Amikor betörték a nagykaput, akkor is az volt, hogy fegyvertelenül kell kiszorítani a tömeget. Könnygáz gránátokat hoztak és a könnygáz gránátokat dobálták ki a katonák és sorfalat alkotva behatoltak a kapualjba és ténylegesen kiszorították a tömeget.”¹¹

Ferenczi Sándornak,¹² a rádió művezetőjének közlése szerint október 23-án 19 óra körül már jelentős tömeg volt a rádió körüli utcákban és a Múzeumkertben. Elmondta, a „rádió állandó őrségét az ÁVH látta el, az őrség létszáma mindenkor 1 tiszt + 30 fő volt. 23-án a helyzet kiéleződése miatt 13 h-kor az őrség erősítést kapott. Két ÁVH. autón további 60 fő érkezett a rádióba.”

Ferenczi emlékezése szerint: „Megindult a kő és tégladobálás a rádió előtt és a bejárati kapu környékét védő katonákra és ÁVO-sokra, melyet a védők könnyfakasztó kézigránátok dobálásával viszonzottak. A lehullott és fel nem robban kézigránátokat a tüntetők visszadobták az ablakon keresztül a védőkre. Igen erős fojtó füstszag áradt szét, nem csak az utcákon, hanem a rádió épületén belül is. A visszadobott könnyfakasztó gránátoktól meggyulladt és lánggal égett a rádió Sándor-utcai épületének több irodája.” Ferenczi Sándor úgy emlékezett, hogy az első lövés 21 óra körül dördült el a rádió körül. Fél óra múlva az „ÁVH körülbelül egy szakasz állománnyal felsorakozott a Bródy Sándor-utcai főbejárata előtt, ahol a felkelők tömeges kő és tégladobálása hatása alá került, súlyos sebesülésekkel.

¹⁰ *A piros kabátos lány* 1956. október 23. *A rádió ostroma*. Készült: 1983. május 29-én, Mandelieu-ben. http://gondola.hu/cikkek/73579-_A_piros_kabatos_lany_-_1956_oktober_23_.html (Letöltés ideje: 2016. 02. 09.)

¹¹ *Koszorú a kapu alatt*. Dokumentumműsor a Magyar Rádió 1956. október 23-i ostromáról. 1981. október 23. MTVA. Hangarchívum. Adásba ment: 1981. október 23., 20.47–21.57.

¹² Ferenczi Sándor (1924–?) elektroműszerész, üzemtechnikus. MTVA KI. Személyi törzslapok gyűjteménye 1925–2010, 74. doboz. Magyar Rádió Személyi dossziéi 1957–1996.36. doboz. Magyar Rádió Személyi dossziéi 1996–2010, 119. doboz.

A tömeg fenyegető magatartása és az erősödő tégladobálás miatt 21 h után az ÁVH szakasz szuronytámadást indított a felkelők ellen és hátrataszította azokat a Múzeum körút felé.”¹³

Az este folyamán érkeztek még karhatalmi egységek a rádió védelmére. Budai Gyula honvéd százados tanúkihallgatási jegyzőkönyvében leírta, hogy „1956. október 23-án este 20-h-kor Kővágó Sándor alez. [A Bem Laktanya¹⁴ parancsnoka volt. S. I.] parancsára 90 fő katonával ki lettem rendelve a rádió védelmére. Katonáim géppisztollyal és a hozzá való 2 drb. töltött dobtárral voltak fel-fegyverezve. Ezen kívül volt velünk néhány golyószóró 3 drb. töltött tárral.” A rádió épületébe a Múzeum utcai bejáraton jutottak be. Ott Kővágó Sándor alezredes az egységet „átadta az akkor ott működő katonai parancsnokságnak”,¹⁵ majd eltávozott. Budai Gyula egységét – vallomása szerint – az „államvédelmi tisztek különböző helyekre elvitték”.

A rádióban tapasztalt helyzetről a következőket írta: „A rádióban tartózkodó védők számát nem ismerem. A legnagyobb fokú fejtelenség uralkodott a Parancsnokság részéről, utasításokat a védők nem kaptak. Este lehetett 21.30-kor, amikor több honvéd és államvédelmis tisztek a rádió főbejáratán kimenve riasztólövésekkel szétoszlatták a tömeget a Bródy Sándor utcában.”¹⁶ Ezt követően visszatértünk a Rádióba. [...] A rádióban az épület védelmét senki sem szervezte meg. Erre példa a mi esetünk, – írta a százados – nekünk se mondta senki, hogy mi a főkaput biztosítsuk.”

Budai Gyula tanúvallomásában leírta, hogy a „főbejárat mellett balra volt egy pinchelyiség, melyben több láda lőszer volt – puska, géppisztoly lőszer – sőt még kézigránát is nagy számban. A tűzharc során ez a lőszer fel sem lett használva”.¹⁷

¹³ Ferenczi Sándor elmondása alapján. Harc a rádió körül. Felvéve 1957. január 9-én. Hadtörténeti Levéltár. 1956-os gyűjtemény. 7. ő. e. 511–519. fólió.

¹⁴ A mai Bem téren álló, a XIX. század végén épült Radetzky-laktanya volt. A laktanyaépületet, amelynek nevét 1919-ben rövid időre Petőfire változtatták, a második világháború után a munkásőrség hivatala foglalta el. A rendszerváltozás után pedig az első szabad választásokon nyertes kormánypárt, az MDF székháza lett. http://mno.hu/migr_1834/bem-ter--radetzky-laktanya-800210 (Letöltés ideje: 2016. 02. 14.)

¹⁵ A parancsnok akkor még Fehér József ÁVH őrnagy volt. S. I.

¹⁶ A „Tüntető a rádiónál” című részben már ismertetett eseményekről van szó. S. I.

¹⁷ Tanúkihallgatási jegyzőkönyv. Budai Gyula (1928–?) honvéd százados. Budapest, 1957. május 23. ÁBTL. V-150005/5. 164–166. (Budai Gyula tanúvallomása azért fontos, mert ő tudott egyedül arról, hogy a rádió bal oldali raktárában lőszerek vannak. Ezt az információt valószínű Fehér József ÁVH-őrnagytól kapta,

Erről beszélt Halász Kálmán százados is tanúvallomásában. A százados elmondta, hogy október 23-án „este 9 óra tájban egy karhatalmi egységgel” a rádióhoz ment „erősítésként” a Szamuely laktanyából.¹⁸ „Elinduláskor azt a parancsot kaptuk, hogy mindenáron el kell jutni a Rádióhoz, mivel löszert is vihettünk magunkkal. A Rádióhoz sikerült is eljutni és utána én is részt vettem az épület védelmében, amelyek során a Bródy Sándor utcai frontot védtem a katonáimmal.”¹⁹

Ferenczi Sándor feljegyzésében azt írta: „A tüntetők az első fegyvereket a MÖHOSZ. [Magyar (Önkéntes) Honvédelmi Szövetség] Rákóczi-úti helyiségének raktárából szerezték. Később a Lámpagyárból hoztak nagyszámú géppisztolyt.”²⁰

Krapp Rudolf nagygyűlése szerint október 23-án este 19 óra felé a Parlamentnél tartózkodott az egyre növekvő tömegben. A tömeg különböző jelszavakat kiabált: „Le a Pirossal! Kossuth címert akarunk! stb.” Megérkezett egy „honvédségi hangos gépkocsi [...] és közölte a tömeggel, hogy a Stúdió előtt [az] ÁVO-sok lövik a békésen felvonuló tömeget, »gyilkolják a népet«. Ezért vonuljanak minél többen a Stúdió elé. Ezzel egy időben öt teherautó érkezett meg a Parlament elé, mely felszedett egy jó néhány embert és vitte őket a Stúdióhoz. A történetek hallatára mi szintén kocsinkkal a Stúdióhoz mentünk, meggyőződni az ottani helyzetről. A stúdió felé menten utunkat a Rákóczi út és a Múzeum krt. sarkánál már meg kellett szakatani, mert a tömeg ott már akkor rombolt, pl. éppen egy tehergépkocsit borítottak fel és gyújtottak meg. Ezért utunkat a tömeg között gyalog folytattuk a Stúdióhoz.”

amikor egységével a rádió védelmére érkezett. A felhasznált dokumentumok egyikeben sem szerepel ez az információ. A löszerek felhasználása pedig valószínű azért nem történt meg, mert a tűzparancs éjfél után 30 perccel érkezett, de addigra már a rádió épületének ez a pincejárata megközelíthetetlenül vált. Zólmay László, aki átvette Fehértől a parancsnokságot, szintén ezért nem juthatott a löszerekhez. S. I.)

¹⁸ A Hungária középkerület 11. szám alatt létesült Pálffy-laktanya, a környéken lévő laktanyákkal együtt 1896–1898 között épült. Bal szomszédja, a mai Készenléti Rendőrezred helyén a Ferenc József lovassági laktanya működött. Az '50-es évekről Szamuely Tibor nevét viselte. Jobb szomszédja kezdetben az Osztrák–Magyar Monarchia közös hadserege IV. (budapesti) hadtestparancsnokságának volt a bázisa. 1949-től a mai lakótelep helyén működött a „Bem József” Légvédelmi Tüzér Tiszti Iskola, majd 1956 után az épületeket átalakították ideiglenes lakásokká. Itt laktak többen a Zrínyi Akadémia tanárai közül, valamint vidékről felköltözött hallgatók is a családjukkal. <http://www.zmne.hu/Forum/04harmadik/muzeum.htm> (Letöltés ideje: 2016. 02. 11.)

¹⁹ Tanúkihallgatási jegyzőkönyv. 1957. február 22. Halász Kálmán (1929–?) katonatiszt. ÁBTL. V-150005/5. 27.

²⁰ Ferenczi Sándor elmondása alapján. *Harc a rádió körül*. Felvéve 1957. január 9-én. Hadtörténeti Levéltár. 1956-os gyűjtemény. 7. é.e. 511–519. fólió.

A Bródy Sándor utcában a rádió bejáratához érve látták, hogy „ott a tömeg, mely főleg diákokból, külvárosi vagányokból és belvárosi jampecekből állott, – kövekkel dobálják a kapuban őrszolgálatot adó ÁVO-sokat, valamint a Stúdió ablakait. Közben kiabálva követelték, hogy azonnal olvassák be az ifjúság követelést tartalmazó 16 pontot. Követeléseiket úgy igyekeztek elérni, hogy fenyegetni kezdték az ÁVO-sokat, valamint különböző trágár jelzőkkel illették őket.”²¹

2. A RÁDIÓ OSTROMA

A rádió ostromának indulása előtt meg kell vizsgálnunk, kik voltak a rádió védői az épületen belül, hogyan s mikor jutottak be az épületbe. A rádió védelmére Zólogy László ezredes kapott parancsot. A kihallgatási jegyzőkönyvében írottak szerint 1956. október 23-án este a lakásán tartózkodott, Gerő Ernő beszédének meghallgatására készült, amikor a Honvédelmi Minisztériumból telefonon felhívta Deák Ernő hadnagy, és közölte, hogy „azonnal” menjen be a „szolgálati” helyére. A folytatásra így emlékezett: „20 óra néhány perckor jelentkeztem Ferenczi Tibor ezredesnél és Kovács István vezérőrnagynál s vártam a további parancsot. 20:20 h-kor a miniszteri irodára kellett mennem, ahol Kovács vezérőrnagytól a következő tájékoztatást és parancsot kaptam: A rádió stúdiót a tömeg támadja, oda be akar törni és az államvédelmieket megerősítése céljából egy vegyvédelmi századot rendeltek ki Kistarcsáról, könnyeztető gázpuffancsokkal. Feladatom az, hogy menjek eléjük s vezesse a stúdióba. Ott nyújtsak segítséget a stúdió védelmében.”

Zólogy ezredes egy gépkocsivezetővel elindult a parancs végrehajtására. A Körúton, a Rákóczi úton keresztül a Kerepesei útra mentek, ott az egyik vasúti aluljáró után megálltak, és vártak a gépkocsikra. Kis várakozás után megérkeztek a vegyvédelmi század gépkocsijai, a Baross tér felé haladtak. Zólogy a Baross térnél érte utol a századot.

A találkozást követően Zólogy a vegyvédelmi század parancsnokának elmondta a feladatot. Azt, hogy a rádió környékén mi történt, nem tudta, ezért úgy döntött, hogy a századparancsnok az egyik gépkocsival a Múzeum körút felől, ő pedig a másik gépkocsival a Bródy Sándor utca másik vége felől közelíti meg a bejáratot. A Szentkirályi utca és a Bródy Sándor utca sarkához érve a következőket látta:

²¹ Krapp Rudolf: Feljegyzés. 1957. március 6. ÁBTL. V-150005/17. 375.

„... kb. 21 h-kor [...] az államvédelmi karhatalom katonái láncba fejlődve, lövöldözve, s felénk haladva tisztítják a Bródy Sándor utcát. A gépkocsiról leszállítottam a harcosokat, parancsot adtam, hogy kövessenek s a sorfalon keresztül haladva elindultam a stúdió felé. Közben a tömegből hallottam, hogy közülünk két ember meghalt. A stúdió bejáratához minden nehézség nélkül oda tudtunk jutni. A vegyvédelmi katonáknak parancsot adtam, hogy a kaput elállva akadályozzák meg a tömeg bejutását a stúdió bejáratánál.” Zólomy a rádióba érve telefonon jelentette Tóth Lajos vezérőrnagynak a bejutás tényét. Mint mondta, Tóth vezérőrnagytól azt a parancsot kapta, hogy a „stúdióban levő erők felett a parancsnokságot” vegye át, és szervezze meg a rádió védelmét.²²

A Zólomy vezette vegyvédelmi egység bejutott a rádióba. De mi történt a másik gépkocsin lévő katonákkal, akik a Szentkirályi utcáról próbáltak bejutni a rádióba? Az 1957. február 12-én Zólomy László ügyében készült jelentés szerint hogy a „század másik részével [...] mi történt, azt ma sem tudja, mivel egyetlen harcos sem jutott el a stúdióba”.

A feljegyzésből megtudható az is, milyen egységek tartózkodtak a rádió területén. A dokumentumból kiderült, hogy a rádióban a védők részéről egy zászlóalj államvédelmi karhatalmista tartózkodott Fehér József ÁVH-őrnagy vezetésével, valamint egy század katonaság „HM. őrzászlóalj” Budai százados irányításával, egy „kb. 30-40 fő különböző rendfokozatú politikai tiszt a Petőfi Akadémiáról” Konok Ferenc ezredes parancsnoksága alatt és fél század vegyvédelmi katona Zólomy vezetésével.²³

Az erők felmérését követően Zólomy közölte az egységekkel a feladataikat. Az 1956. december 2-án készült kihallgatási jegyző alapján tudjuk, hogy a Petőfi Akadémia tisztjeinek feladata a főbejárat védelme volt, hogy „a főkapuba tömörülve akadályozzák meg a tüntetők bejutását, és agitációs munkával győzzék meg őket arról, hogy nincs értelme az erőszakosságnak”. Fehér József ÁVH-őrnagy és zászlóalja azt a feladatot kapta, hogy „biztosítsa az oldalsó és

²² Jegyzőkönyv Zólomy László 4. kihallgatásáról. Budapest, 1956. december 2. ÁBTL. V-150005/4. 79–80.

²³ Jelentés Zólomy László ügyében. Budapest, 1957. február 12. ÁBTL. V-150005/6. 186. (A kronológiából a létszámot is tudhatjuk. Október 23-án 20 és 21 óra között a HM Őrzászlóalj 96 katonája érkezett az épületbe. A vegyvédelmi század kint rekedt katonáitól a tüntetők 30-35 géppisztolyt vettek el. 1956. *Kézikönyve, Kronológia*. 1956-os Intézet, Budapest. 1996. 77.)

hátsó bejáratot és az épület közvetlen védelme érdekében a földszint és az emeleti ablakokban helyezzen el fegyvereseket”.

A védelmi feladatok kiosztása után Zólogy ezredes személyesen is meggyőződött azok végrehajtásáról, és a következőket állapította meg: „Az ablakokban puskás és géppisztolyos katonák voltak felállítva. A főbejáratot védte 2 db. vízfecskendő, egy golyószóró és néhány géppisztolyos és kézigránátos. Az oldalsó bejáratot kb. 2 szakasz megfelelő fegyverekkel biztosította, a hátsó bejáratot pedig sűrűn felállított tehergépkocsik és államvédelmi katonák fegyverekkel zárták le. A védők létszámát nem ismerem, kb. 300-350 ember lehetett ott ebben az időben, zömében a karhatalmi egységektől.” A védőknek minden helyszínen „személyesen” azt a parancsot adta, hogy „ne tüzeljenek, hanem a kapukat elállva testtel akadályozzák meg, hogy a tömeg betörjön a stúdió területére”. Ezt követően Zólogy ezredes jelentette a rádió védelmének megszervezését a honvédelmi miniszternek.

Az óra éjfélét mutatott, Zólogy ezredes ekkor kapott parancsot személyesen Bata István honvédelmi minisztertől „arra, hogy a KV. határozata alapján az erőszakosan fellépő tömeggel szemben” használják a fegyvereket. „Ez a parancs a helyzeten lényegében nem változtatott, mert a tűzharc mindkét oldalról már órák óta tartott annak ellenére, hogy minden törekvésem a tűz beszüntetésére irányult. 0.1 h-kor kaptam az első értesítést arra vonatkozóan, hogy szovjet csapatok érkeznek megsegítésemre. Én a stúdió környékének a megtisztítását kértem és a lőszerrel való ellátásomat szorgalmaztam. Tudomásom szerint egymásután magyar kísérekkel három szovjet harckocsi századot küldtek a stúdióhoz. A segítség közvetlen hatását azonban reggel 8 h-ig nem észleltem. Éjszaka több esetben jelentettem a helyzetet, amelynek lényege az volt, hogy a tűzharc változatlanul folyik, a segítség beérkezését nem észlelem és a lőszerünk fogytán van.”²⁴

A rádióban 1956. október 23-án történt eseményekről az egyik legfontosabb feljegyzést Benke Valéria készítette. A dokumentumból kiderült – alátámasztva a Zólogy László által elmondottakat –, hogy a rádió megerősítésére október 23-án délután egységek érkeztek. „Az ÁVH. néhány civil megbízottja is megjelent, körüljárták a házat és úgy láttam, intézkedéseket tettek. ½ 6-6 óra körül már többféle katonai alakulat érkezését jelezték. Az esti óráktól hajnalig

²⁴ Jegyzőkönyv Zólogy László 4. kihallgatásáról. Budapest, 1956. december 2. ÁBTL. V-150005/4. 81-82.

a fegyveres alakulatok parancsnokai az én szobámban tartózkodtak, mert csak onnan volt telefonösszeköttetés a várossal – a felsőbb parancsnokságokkal. Úgy láttam, hogy az ÁVH. egységeinek ottani irányítója Görög alezredes. Civilben volt, állandóan a telefonnál (M. és K. vonalak), utasításokat vett fel és adott tovább.”²⁵

Görög Imre alezredes a kihallgatási jegyzőkönyvében elmondta, hogy „október 23-án este fél 9 tájban ment el a Rádióhoz”, azért, hogy a minisztériumba parancsnokának jelentést tegyen a történekről. A rádió épületéből már nem tudott kimenni, mert „már a civilek lőtték a Rádió épületét”. Ezt követően – mint azt vallomásában is mondta – a rádió parancsnokától (Fehér József ÁVH-őrnagytól) feladatokat is kapott: azt, hogy tartsa az „összeköttetést telefonon a vezetőkkel”. Feladatát ellátta – kihallgatása során elmondta –, beszélt Bata István honvédelmi miniszterrel, Piros László belügyminiszterrel, Orbán Miklós ezredessel, a pártközponttal. „[...] kértem segítséget és löszert, valamint határozott intézkedést [...], hogy mit tegyünk. Azonban semmi határozott intézkedést nem kaptunk, mindig csak azt mondták, hogy várjunk.”²⁶

Benke Valéria – mint azt feljegyzése folytatásában írta – a jelekből arra következtetett, hogy a „védelemre kiküldött egységeknek nincs egy főparancsnokuk. Erre utalt az, hogy az egyes akcióknál a különböző fegyvernemekről ott levő parancsnokok egymással vitakoztak, állandó határozatlanságot, bizonytalanságot éreztünk. [...] Az esti órákban minden erőfeszítés arra irányult, hogy a tüntető tömeget távozásra bírjuk. Eleinte békés eszközökkel kísérleteztünk: megegyezni a tüntetők küldöttségeivel. Mivel az a követelés végig megmaradt, hogy a műsort megszakítva azonnal olvassuk fel proklamációjukat, ilyen megegyezésre nem voltunk hajlandók. Különben is világosan látszott, hogy a tömeg semmiféle józan megoldást nem fogad, nemcsak minket nem hallgat meg, ha szólni próbálunk, hanem saját küldötteit sem. Az utca megtisztítására tehát erősebb eszközök kellettek. Némi vita után könnygázgránátok bevetését elhatároztuk [sic!]. Eredményre nem vezetett. Kértünk tűzoltósági fecskendőket. Azok nem érkeztek meg. Saját udvari fecskendőket állítottak be, de ez hatástalan volt. A tömeg puskatussal való kiszorítása is csak átmeneti eredményt hozott. A támadók 9 óra körül kezdték meg

²⁵ Benke Valéria. Feljegyzés. Budapest, 1957. február 16. ÁBTL. V-150005/5. 210.

²⁶ Tanúkihallgatási jegyzőkönyv. 1957. február 21. Görög Imre. (1925–?) Határőr alezredes. ÁBTL. V-150005/4. 188–189.

a tüzelést. Kb. 10 óráig csak szórványos lövöldözések voltak, azután erősödött és nagyjából folyamatos tűz alatt álltunk.”²⁷

Krapp Rudolf őrnagy feljegyzése szerint a fegyveres felkelők a „legmodernebb fegyverekkel voltak felszerelve, automata puskák, villámgéppisztolyok, Gorjunov géppuskák, nehéz légvédelmi géppuska”, amelyekkel a rádió épületét támadták.²⁸

Benke Valéria feljegyzésében leírta, hogy sem a rádió védelmét, sem a katonai vezetést nem tartotta megfelelően felkészültnek a helyzet kezelésére. Erről így írt: „A védelem rossz feltételek között volt. Nem ismerték a terepet, tudomásom szerint védelmi tervük nem volt, fegyverük és lőszerük kevés. Morálisan rossz hatású volt az, hogy a parancsnokságról bizonytalan és ellentmondó utasítások érkeztek, az erősítést sürgető kérésekre, majd követelésekre mindig ígérete kaptunk, de az ígéretet nem teljesítették. Ezekből a jelekből a hadvezetés tehetetlenségére, vagy felelőttségére lehet következtetni és egyik sem alkalmas arra, hogy a harcosok lelkesedését, elszántságát fokozza.”

A tűzparancsot – a feljegyzés szerint – Benke Valéria vette át a „Központi Vezetőség”-től október 24-én „12:35 h-kor”, és közölte a szobájában lévőkkel. „A parancsnokok telefonon kontrolálni igyekeztek saját felsőbb parancsnokságuknál.” [...] Az egységek parancsnokai „megállapodtak abban, hogy egy órákor megkezdik a tüzelést”. A rádió elnöke úgy emlékezett, nem hallotta, hogy valaki is erre vonatkozóan az „összes egységre érvényes parancsot adott volna ki, [...] úgy tűnt, hogy az egységek parancsnokai a megbeszélés alapján döntenek így. [...] A harc tehát egy órákor megindult. Menetéről, a parancsnokok intézkedéseiről már nincs képem” – írta feljegyzésében Benke Valéria. Az azonban érzékelhető volt – folytatta –, hogy a „védelem harcba szállása ellenére sem javul – sőt romlik a helyzetünk, a belövések erősödnek, a védelem számára igen nehéz a házat tartani”. Görög alezredes „éjjel három óra körül” beszélt Benke Valériával, és elmondta, hogy a helyzet „válságosra fordult. Már korábban is kérte, most határozottan követelte, hogy a KV-nél lépjenek fel erélyesen és érjem el, hogy végre komolyan vegyék a Rádiót, küldjenek erősítést, illetve felmentő csapatokat, hiszen lőszerhiány miatt alig egy órát tudjuk tartani magunkat. Továbbítottam a kérést. Ígéretet kaptam arra, hogy egy órában belül felmentenek bennünket,

²⁷ Benke Valéria. Feljegyzés. Budapest, 1957. február 16. ÁBTL. V-150005/5. 210–211.

²⁸ Krapp Rudolf: Feljegyzés. 1957. március 6. ÁBTL. V-150005/17. 378.

addig tartsunk ki. Óvatosságból (okulva az előző ígéreteken) 1,5-2 órás határidőt adtam tovább. Igyekeztem arra, hogy a hangulat javuljon, bár úgy láttam: a katonák és a civilek is el vannak szánva arra, hogy megvédik a Rádiót. Kapituláns hangokat nem hallottam, a keserűség ellenére a harcképesség töretlen volt.”²⁹

Ferenczi Sándor, a rádió műszaki csoportvezetője visszaemlékezésében éjfél után a rádióban töltött utolsó órák eseményeit mondta el. Az adó, egy erősítő az első emeleten volt egy sarokszobában.³⁰ Az emeleten volt a kapcsolóterem, az adásstúdió, a bemondófülke. A rádió két része, a tanácsterem és az erősítő között megszakadt a kapcsolat. A kommunikációt egy „kurblis” telefon jelentette a két helyiség között. A tanácsterem és Benke Valéria szobájában a rádió vezetői és a katonai vezetők voltak. Onnan próbálták tartani a kapcsolatot a külvilággal. Az erősítőből ment az adás, nulla óra húszkor elhangzott a *Himnusz*, és vége lett az adásnak. Benke Valéria azt mondta, aki akar, hazamehet. Sokan nem mentek el, mert úgy gondolták, ha Benke Valéria marad, akkor ők is.

A rádióban maradt munkatársak a kormány közleményeit a lehetetlen körülmények ellenére is beolvasták. Benke Valéria 24-én hajnalban utasítást adott: szóljanak ki Lakihegyre, hogy a Bródy Sándor utcából nem lehet folytatni az adást. Ezzel elhallgatott a Magyar Rádió.

Ekkor már a viszonylag védett kapcsolóteremben negyven-ötven ember zsúfolódott össze az ötször hat méteres, ablak nélkül helyiségben. „Kegyetlen dolog volt, álltunk, mint a heringek. [...] Kegyetlen dolog volt látni, azt hogy itt fogunk elpusztulni, mert egyszerűen nem volt kiút.” A bent lévők a *Himnusz*t és *Szózat*ot énekelték. Az egyre erősödő és s mind sűrűbb fegyverropogásból érzékelhető volt, hogy „egyre összeszoruló gyűrű öleli körül a Rádiós házat”, közelednek a bent lévők felé.

A kapcsolótermet védő katonák „néha elkáromkodták magukat, hogy nincs elég lőszer, kifogyott a lőszer. [...] Olyan volt a hangulat,

²⁹ Benke Valéria. Feljegyzés. Budapest, 1957. február 16. ÁBTL. V-150005/5. 210–213.

³⁰ „Reggel 2 h tájban a felkelők már a rádió egész Sándor utca felőli szakaszét elfoglalták. Az épület hátsó helyiségében folyt még igen erős, széttagolt védelem. Az ÁVH katonák helyenként elszánt ellenállása a támadók előnyomulását erősen késleltette, helyenként meg is állította. [...] Az erősítőt vasajtó védte. Az ÁVH katonák itt is komoly védelemre készültek elő, az ajtókat és az egyéb bejáratokat eltorlaszolták.” *Ferenczi Sándor elmondása alapján. Harc a rádió körül.* Felvéve 1957. január 9-én. Hadtörténeti Levéltár. 1956-os gyűjtemény. 7. ó. e. 511–519. fólió.

amilyen csak a siralomházban lehet a szó legszorosabb értelmében. Amikor kivégzéshez készülnek az emberek. Meglett férfiakról csurgott a veríték.” Csak azt várták, hogy történjen már valami. „Aztán kinyílt az ajtó, bejöttek a katonák, kormosak, fáradtak, harcból jöttek be.” A kapcsolóteremben lévő rádiósok a lehetőségekhez képest igyekeztek az államvédelmis katonákat átöltöztetni, mert tudták, „mi lesz a sorsuk, ha felfedezik” őket egyenruhában. Voltak, akiknek az öltözőszekrényekben található ruhákból adtak, másoknak csak törülközőt jutott a kabát alá, s egyes rádiósok a saját kabátjukat adták oda.

Reggelre³¹ a felkelők felfedezték az erősítőt. Az oda vezető lépcsőházból támadtak. „...egy kézigránát repült az előtérbe, a lépcsőház utáni előtérbe. Kivágódott az ajtó és ordítottak, hogy mindenki adja meg magát. Dobja el a fegyvert, ha van fegyvere.” Valaki a helyiségből kiszólt, hogy jöjjenek „nyugodtan nincs fegyver, csak sebesültek vannak. És akkor benyomult egy csomó civil. [...] volt ott komoly meglett férfi is, közölték, hogy ÁVO-sok a falhoz.” A rádiósokat letegezve megkérdezték, hogy kik ők. ... „rádiósok. [...] mars kifelé és azonnal elhagyni a Rádió épületét.”³²

3. A RÁDIÓ „VISSZAFoglalása”

Solymosi János feljegyzése szerint 1956. október 24-én a katonái a Nemzeti Múzeumban lévő fegyveresek lefegyverzését követően hajnalig a múzeumban maradtak. [...] „Reggel 08.00-ra megtisztították a környező házakat és elfoglalták a rádió épületét.”³³ Solymosi harmincfős csoportjai „harc nélkül” foglalták vissza a rádiót.³⁴

Az épület visszafoglalását Solymosi a Nagy Imre-kormány megbízásából és a Honvédelmi Minisztérium jóváhagyásával hajtotta végre. „Ezt jelentettük két (magyar és szovjet) ezds.-nek és hozzákezdünk

³¹ Reggel 8–9 között a felkelők felfedezték az erősítő helyiségében bennszorultakat, benyomultak, és az ÁVH. katonákat lefegyverezték. *Ferenczi Sándor elmondása alapján. Harc a rádió körül.* Felvéve 1957. január 9-én. Hadtörténeti Levéltár. 1956-os gyűjtemény. 7. ő. e. 511–519. fólió.

³² *Koszorú a kapu alatt.* Dokumentumműsor a Magyar Rádió 1956. október 23-i ostromáról. 1981. október 23. MTVA. Hangarchívum. Adásba ment: 1981. október 23., 20.47–21.57.

³³ Solymosi János sk. feljegyzése. Budapest, 1957. január 27. ÁBTL. V-150005/7. 129.

³⁴ Jegyzőkönyv Solymosi János kihallgatásáról, Budapest, 1957. június 19. ÁBTL. V-150005/7. 84.

a rádió biztosításának a megszervezéséhez, és a környező utcák és háztömbök megtisztításához.” Solymosi ezt követően felhívta a Honvédelmi Minisztériumot, és elmondta a történeteket. Közben parancsot adott az orvosnak, hogy „szállíttassa el a halottakat és sebesülteket”.

Mint írta, Piliscsabáról végre megérkezett az élelem. 10 órakor még a rádió épületében tartózkodó 3 ÁVH-s tiszt, egy alezredes, Megyeri őrnagy és Tóth százados, akiket Solymosi korábbról ismert, elmondták, hogy a „pince felől támadták meg őket a felkelők”.³⁵

A rádió visszafoglalása során az épületben és a környéken „mintegy 100 fő civil fegyveres fiataalt foglyul ejtettek”.³⁶ A motozásban az ott lévő ÁVH-sok segítettek Solymosi katonáinak. Az épületben tartózkodó ÁVH-sok sorra előjöttek, és „kértek fegyvert”. A felkelőktől elvett fegyvereket a rádió udvarára gyűjtötték össze. Solymosi megbeszélte Megyeri őrnaggal, hogy „egyenek és utána pihenjenek le. Ő felhívta a parancsnokukat és azt a parancsot kapta, hogy készüljenek fel, mert jön értük egy gépkocsi. Ők válogattak maguknak fegyvert (kb. 60 fő) és délután jött értük egy szovjet páncélozott gépkocsi biztosítása mellett 4 vagy 5 tehergépkocsi”. Arra kérte az ÁVH-s tiszteket, hogy a „foglyokért küldjenek el”, mert ő a rádióban nem tud semmit kezdeni velük. A telefonszámot is megadta a tiszteknek. A környékbeli házak „megtisztítása” még folyamatban volt – írta Solymosi.

A feljegyzés szerint október 25-én Solymosi azt az információt kapta a Honvédelmi Minisztériumból, személyesen Janza Károly altábornagytól, hogy jelentkezni fog nála „Zakács őrgy. egy tiszti iskola zj.-jal”. Ezzel az erővel meg kellett szerveznie a „Rádió, az Atheneum nyomda, a Nemzeti Színház, a Szabad Nép székház és a Parkszálló biztosítását”. Solymosi a minisztériumtól is kérte, hogy intézkedjenek a foglyok sorsáról, de az ígéretek ellenére nem történt semmi. Közben Solymosi utasítást adott a katonáinak a gépkocsik és a harckocsik összegyűjtéséről és átvizsgálásáról. Miután ez megtörtént, az útkeresztezéseket lezárták a járművekkel. A múzeum és a Kálvin tér környékének biztosítását a szovjet katonaság vállalta.³⁷

Solymosi János kihallgatási jegyzőkönyvében elmondta, hogy

³⁵ Solymosi János sk. feljegyzése. Budapest, 1957. január 27. ÁBTL. V-150005/7. 129–130.

³⁶ Jegyzőkönyv Solymosi János kihallgatásáról, Budapest, 1957. június 19. ÁBTL. V-150005/7. 84.

³⁷ Solymosi János sk. feljegyzése. Budapest, 1957. január 27. ÁBTL. V-150005/7. 129–130.

„október 25-ét követően, mikor beosztottaim őrizték a rádió Sándor utcai épületét és megszállták a környező házakat november 2-ig, míg ott tartózkodtunk a rádió alkalmazottain kívül mást nem engedtük be a stúdió épületébe. Akiket beengedtük azok megfelelő igazolvánnyal voltak ellátva és főleg szerelők voltak. A szerelők a rádió visszafoglalása alkalmával az épületben tartózkodtak és rövidesen elkezdtek a hibák, sérülések kijavítását”. A rádió technikai szakemberei a telefonközpont javítását követően Solymosinak azt mondták, hogy egy-két nap múlva befejezik a munkát és így akár november 1-jén vagy 2-án újra a Bródy Sándor utcából sugározhatja a rádió az adásokat. (Nem így történt, de ez nem a technikán múlt. S. I.)

A rádió további őrzéséről a kihallgatási jegyzőkönyvben elmondta: november 2-án hajnalban a Honvédelmi Minisztériumban Zólmoy ezredestől azt az „utasítást” kapta, hogy a rádió őrzését adja át „egy lövész alakulatnak. [...] Ez a lövész ezred váltotta le azon beosztottaimat is, akik a Parkszálló, Nemzeti Színház, Atheneum nyomda, Szabad Nép székház biztosítását végezték. [...] Az átadás november 2-án késő este fejeződött be, utána egységemmel együtt bevonultam a Zalka Máté laktanyába”.³⁸

Solymosi a kihallgatás során elmondta azt is, hogy a rádióban fogva tartott „felkelőket” október 27-én este engedték el. A foglyok ügyében már korábban is utasítást kért a Honvédelmi Minisztériumból és a Belügyminisztériumból, de az ügyben nem történt semmi. Október 27-én „annak alapján, hogy a rádió arról beszélt, hogy a kormány amnesztiába részesíti a fegyvert letevő »felkelőket« szabadon engedtem őket”.³⁹

A dokumentumok szerint a „Rádió ostromába 3-4 000 ember vett részt”.⁴⁰ Ferenczi Sándor közlésében a rádió körül harcolók száma megegyezik az előző dokumentumban található adattal.⁴¹ A halottak száma az épületben mintegy 150-200 volt, többségük ÁVH-s katona. A sebesültek száma „mindkét oldalon legalább 50-50. A Rádiót védő ÁVH és katona karhatalom összlétszáma kb. 400 volt”.⁴²

³⁸ Jegyzőkönyv Solymosi János kihallgatásáról, Budapest, 1957. február 5. ÁBTL. V-150005/7. 48-49.

³⁹ Jegyzőkönyv Solymosi János kihallgatásáról, Budapest, 1957. február 5. ÁBTL. V-150005/7. 50-51.

⁴⁰ *Harc a rádióért. Sándor György a Rádió főtisztviselőjének előadásában.* Dátum nélküli irat. Hadtörténelmi Levéltár. 1956-os gyűjtemény. 7. é.e. 524-527. fólió.

⁴¹ *Ferenczi Sándor elmondása alapján. Harc a rádió körül.* Felvéve 1957. január 9-én. Hadtörténelmi Levéltár. 1956-os gyűjtemény. 7. é.e. 511-519. fólió.

⁴² *Harc a Rádióért. Gáti Jánosnak, a Rádió Üzemgazdasági Osztálya vezető-*

A Bródy Sándor utca történetéhez még két feljegyzésben említett esemény tartozik a szovjet csapatok bevonulását követően. Róna Sándor rendőr százados leírta: 1956. november 4-én „15 h körül a Bródy Sándor utca tűzérési tűz alá került. A Szentkirályi utca és a Bródy Sándor utca sarkán lévő gyógyszerterát és a szemközti ház földszintjét és I. emeleit fegyveres felkelők tartották megszállva, akik rövid tűzharc után abbahagyták az ellenállást”.⁴³

Gáti Jánosnak, a rádió Üzemigazgatási Osztálya vezetőjének közlése szerint: „November 5-én 14 h tájban a Rádió elé érkezett 3-4 szovjet harckocsi, a felkelők, kb. 25-30 fő ellenállás nélkül a hátsó garázsépületen keresztül eltávoztak. A szovjet harckocsik 15 h tájban tűzérési tüzet nyitottak a Rádió épületére, majd megszállták az épületet.”⁴⁴

A két feljegyzésből arra következtethetünk, hogy a rádiót és környékének védelmét nem tudta biztosítani a november 2-án Solymosi János alezredestől átvett lövész alakulat. Így fordulhatott elő – a feljegyzés szerint –, hogy újabb fegyveres felkelők jelentek meg az épület környékén. Nagy Imre miniszterelnök joggal tarthatott azok újabb akciójától, ezért a rádió működését a Parlamentben látta biztonságosabbnak.

A másik következtetésünk: miután november 4-én és 5-én valóban ismét felkelők tartózkodtak az épületben, a rádió Bródy Sándor utcai falán látható két hatalmas belövést a november 5-én az utcába érkezett szovjet harckocsi lövege okozhatta. A korabeli fényképfelvételeken a sérülés jól látható, míg a rádió visszafoglalásakor, október 25-én még nem volt ott.

***

1956. október 23-a kora reggelén sem a rádió vezetői sem a munkatársak nem gondolták, hogy életük legnehezebb napja és éjszakája előtt állnak. Az intézmény emblematis volt mellett a rádiót védő ÁVH-katonák is első számú célponttá tették a rádiót. A tüntetők megjelenése és követelésük, hogy olvassák be pontjaikat a forradal-

jének közlése. Hadtörténelmi Levéltár. 1956-os gyűjtemény. 7. é.e. 507–510. fólió.

⁴³ *Róna Sándor rendőr százados elmondása alapján. Harc a Rádióért.* Dátum nélküli irat. 1956-os gyűjtemény. 7. é.e. 520–523. fólió.

⁴⁴ *Harc a Rádióért. Gáti János, a Rádió Üzemgazdasági Osztály vezetőjének közlése.* Hadtörténelmi Levéltár. 1956-os gyűjtemény. 7. é.e. 507–510. fólió.

mi helyzetben még akár megszokottnak is mondható. A teljesítés megtagadása pedig szintén a szokott következménnyel járt: lavinát indított el. A tömeg nem engedett. Senkit sem érdekelt, hogy a rádió vezetése a párt engedélye nélkül nem tehetett eleget a tüntetők követelésének. Nemhogy az engedély hiánya, de már a párt sem érdekelte őket. Úgy érezték, hogy a rádió még mindig a hatalom oldalán áll. Gerő Ernő beszéde csak olaj volt a tűzre, Nagy Imre miniszterelnök pedig nem ment el a rádióba.

A Budapesten október 23-án este 21 óra után kialakult helyzetet sem a pártvezetés, sem a kormány nem tudta kézben tartani. A rádiónál a város különböző helyszíneiről érkező tüntetők mellett egyre több fegyveres felkelő jelent meg. A tüntetők kiszorítása az utcából reménytelen volt. A rádió védői nem rendelkeztek mozgástérrel, sem elégséges mennyiségű fegyverrel és lőszerrel. Úgy kellett ellátni védelmi feladataikat, hogy tűzparancsuk sem volt, a rádió védelmére érkezett katonaság jó része pedig átállt, vagy átadta fegyverét a forradalmároknak. A rádió vezetői nem kaptak segítséget – a párt és a kormány megbénult. Teljes zűrzavar uralkodott a rádióban. Az éjféltől 35 perccel megérkezett tűzparancs szinte semmin sem változtatott, hiszen a védők és támadók közötti fegyveres harc órák óta zajlott, ekkorra lényegében már eldőlt. A védők és a rádió vezetésének minden erőfeszítése ellenére hajnalban elhallgatott a Bródy Sándor utcai adó. A Kossuth Rádió azonban nem. Előbb közvetlenül Lakihegyről, majd a technikai összeköttetés megoldása után a Parlamentből ment az adás.

Azonban a fegyveres felkelők csak részben érték el céljukat, s mindkét oldalon hatalmas áldozatok árán. A hatalom egyik szimbólumát elfoglalták, de a rádiót nem tudták elhallgattatni. A Bródy Sándor utcai épület romokba hevert; a stúdiókat ugyan hamar munkaképessé tették, de a politika döntése csak mintegy fél év múlva engedélyezte, hogy innen, s ne a Parlamentből kerüljön Lakihegyre az adás. A rádió élete azonban a Bródy Sándor utcai épületben is tovább folytatódott...

EGYHÁZÜLDÖZÉS NYUGAT-MAGYARORSZÁGON 1956 UTÁN A SZÉKESFEHÉRVÁRI, SZOMBATHELYI ÉS VESZPRÉMI EGYHÁZMEGYÉK PÉLDÁJÁN

Elöljáróban szükséges röviden érinteni az egyházüldözés fogalmát, és annak magyarországi formáit a II. világháború után. Általánosságban elmondhatjuk az egyházüldözésről, hogy:

- nem modern kori, nem kizárólag 20. századi „képződmény”. A Bibliából ismerjük a Jézus elleni „koncepció”pert. A négy evangéliumban 13 alkalommal szerepel Jézus követőinek üldöz(tet)ése. Az egyházüldözés végigkíséri az emberiség egész történetét, az ókortól a középkoron keresztül a modern világ, a 20. századi nemzetiszocialista és kommunista diktatúráiig.

- „kollektív”: nemcsak egyes egyházakat, felekezeteket érint, hanem minden vallásos megnyilvánulást, még akkor is, ha úgy tűnhet, hogy egyes történelmi korszakokban kizárólag bizonyos egyházakkal hozható kapcsolatba. A történelem során csaknem valamennyi egyház elszenvedte az egyházüldözést.

- eszköztára sem nem egyedi, sem nem kizárólag modern.

- az egyházüldözés az egyház minden tagjának (hívek és papok közössége) megfélemlítését, elrettentését, zaklatását magában foglalja, ugyanakkor kitér az egyház intézményeinek, szervezeteinek az ellehetetlenítésére és felszámolására is.

Az 1945 és 1960 közötti időszakban az egyháziakkal szemben indult büntetőeljárások két fő szakaszát különíthetjük el a jogszolgáltatás során alkalmazott módszerek szerint.¹

1. Az első csoportba az 1956 előtt indult eljárások tartoznak, amelynek jellegzetes példái mások mellett a Pócspetri-ügy, a Mindszenty József bíboros, esztergomi érsek vagy a Grösz József kalocsai

¹ A magyarországi katolikusok elleni koncepciók perekkel kapcsolatban l. Szabó Csaba: A katolikus egyház elleni koncepciók perek Magyarországon (1946–1972), in Baráth Magdolna – Molnár Antal (szerk.): *A történelemtudomány szolgálatában. Tanulmányok a 70 éves Gecsényi Lajos tiszteletére*, Budapest,–Győr, Magyar Országos Levéltár, 2012, 851–862.

érsek elleni ügyek, amelyek egy meghatározott politikai célt – az iskolák államosítását, a bíboros félreállítását, a papság és a hívek megfélemlítését és együttműködésre kényszerítését szolgálták. Ezeknek az eljárások a klasszikus értelemben vett koncepciós perek. Az a sajátosságuk, hogy az operatív és a vizsgálati szakaszban feltárt valóságos tényekre, kapcsolatokra alapozva merőben új, fiktív cselekmény kerül bizonyításra a tárgyalás során. Tehát a valóságelemekből, „valóságmorzsákból” formálódik a koncepció. Akár egymással semmilyen kapcsolatban nem lévő személyek, események is szerepelhetnek egy közös eljárásban. Teljes mértékben jogszabálysértő eljárások.

2. A második szakaszba sorolható, 1957-től meginduló büntetőeljárások egészen más képet mutatnak. Jellemzőjük, hogy a „megtorló eljárásokban” sokkal több a valóságos elem, mint a fikció, még ha az nem is tűnik el teljesen: valóban fegyveres felkelés, szervezkedés zajlott, valóban alakultak pártok stb.² A Magyar Szocialista Munkáspárt vezető testületeinek ülésein 1957 tavaszától egyre gyakrabban foglalkoztak az 1956-os forradalomban részt vevők elleni megtorlás kérdésével. A Központi Bizottság és a Politikai Bizottság előtt zajló vitákban az egyik lehangsúlyosabb kérdés az eljárás alá vont személyek szociális összetétele volt, vagyis mindenképpen igyekeztek statisztikai adatokkal igazolni, hogy a forradalmat ellenséges származású elemek robbantották ki. A politikai vezetés nagyon korán szembesült azzal a problémával – Kádár János is kimondta –, hogy az elítéltek többsége munkás és dolgozó volt. Nezvál Ferenc igazságügy-miniszter is kénytelen volt elismerni ezt a tényt. A Politikai Bizottság 1957. december 10-én tartott ülésén a megtorlás átgondoltabb koncepcióját dolgozták ki a „büntetőpolitikánk egyes kérdéseiről” napirendi pont alatt. Ennek hatására született meg az igazságügy-miniszter, a belügyminiszter és a legfőbb ügyész 103/1958. számú közös utasítása a büntetőpolitika egyes kérdéseiről. Az utasítás a határidőkre vonatkozó konkrét feladat megjelölése mellett külön fejezetben foglalkozott a megtévedt munkás és dolgozó paraszt származású személyekkel kapcsolatban követendő eljárással.³

² Vö. Szabó Csaba: Bosszú vagy kiiktatás? Gondolatok a Turchányi-per kapcsán (1957), in Szederjesi Cecilian (szerk.): *Megtorlások évszázada. Politikai terror és erőszak a huszadik századi Magyarországon*, Budapest, Nógrád Megyei Levéltár – 1956-os Intézet, 2008, 259–269.

³ Mikó Zsuzsanna: A magyar katolikusok elleni bírósági eljárások (1956–1963), in Szabó Csaba (szerk.): *Magyar katolikus egyház 1956. A Lénárd Ödön Közhazsnú Alapítvány évkönyve*, 2007, Budapest, Lénárd Ödön Közhazsnú Alapítvány – Új Ember, 2007, 143.

A forradalom utáni megtorlásról egymástól eltérő adatok állnak rendelkezésre: az akkori igazságügyi miniszter, Nezvál Ferenc 10 ezer elítéltről tudott 1958 végéig. Más források 21-23 ezer emberről beszéltek, de Münnich Ferenc például már 1957-ben 25-26 ezer elítéltről tett említést. Nezvál szerint 259 halálos ítéletet hajtottak végre. Szakolczai Attila 229 nevet azonosított a kilencvenes évek elején, Gosztonyi Péter ugyanakkor 453 áldozatot valószínűsített.⁴

I. EGYHÁZÜLDÖZÉS NYUGAT-MAGYARORSZÁGON 1945 UTÁN – RÖVID ÁTTEKINTÉS

Az egyházüldözés azonban nem csak jogi keretek között zajlott. A II. világháború utolsó időszakában a Dunántúl lakossága sokat szenvedett a frontvonalak gyakori változása miatt, az állandósult hadi helyzettől. A háború borzalmaihoz tartozott a Vörös Hadsereg katonái által a civil lakosság sérelmére elkövetett számos sérelem. Az atrocitásoknak papok is áldozatul estek.

Az oroszok 1945. március 21-én foglalták el másodjára Székesfehérvárt. A püspökségen a papokat szidalmazták, verték. Bergendy János püspöki irodaigazgató (1892–1945) kijelentette, hogy a városparancsnok nélkül a házba nem mehet be senki. Durván ütlegetni kezdték, majd egy orosz tarkón lőtte az irodában. Németh Lászlót (1917–2007) is elfogták és megverték, a pénzét elvették. A „zsákmányon” összevesztek az oroszok. Németh László kihasználta a helyzetet, elmenekült, és átfutott a városparancsnokságra. A parancsnok személyesen ment át a püspökségre, beszélt a frontparancsnokkal, és utasításba adta, hogy a holttestet tüntessék el, és mindenki hagyja el a palotát. Bergendy János holttestét átvitték a bazilikába, a káptalani sekrestyébe, majd eltemették az altemplomban.⁵

A veszprémi egyházmegyében Padányi Sándor (1884–1945) inkei plébánost kell megemlíteni a szovjet Vörös Hadsereg mártíráként. A zalai/somogyi határközséget ostromló szovjet csapatok 1945.

⁴ Az áldozatok, kivégzettek számáról máig megoszlanak a vélemények. Nagy Imre kivégzett miniszterelnök ünnepélyes temetésekor (1989. június 16.) a Hősök terén felállított jelképes koporsók mellett 235 kivégzett nevét olvasták fel az összegyűlt tömegnek. L. még <http://www.origo.hu/tudomany/20120525-kadar-janos-1956-sortuzek-brusznayaiper-nagy-imre-peldatlan-megtorlasbol-szulett.html> (Letöltés ideje: 2017. 01. 09.)

⁵ Shvoy Lajos: Önéletrajz, szerk. Mózessy Gergely, Székesfehérvár, Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, 2002, 86–87.

március 31-én a bevonulásukkor a zalaszentiváni születésű katolikus plébánost a református iskola udvarára hurcolták, megkínózták, megölték, majd holttestét egy trágyadombra dobták. Hetek múlva testvére vitte át a temetőbe. Végül az inkei templomban a Szűz Mária-oltár elé temették el.⁶

Gróf Mikes János (1876–1945) címzetes érsek, nyugalmazott szombathelyi püspök⁷ haláláról Mindszenty József is beszámolt emlékirataiban: Mikes megpróbált az orosz katonák által zaklatott lányokon és asszonyokon segíteni, de „mikor meglátja a berúgott, emberségéből kivetkőzött hordát, szívéhez kap s a lépcső alján holtan összeesik”.⁸ Mikes János halálát valóban szívinfarktus okozta, de a körülmények mások voltak, mint azt Mindszenty leírta. Ugrin Istvánné szemtanú szerint 1945. március 28-án éjszaka egy orosz katona kézigránátot dobott az egyik szobába, ami nagy detonációval felrobbant. Az idős főpap rokonával, Mikes Sándorral elindult a lépcsőn lefelé, de a fordulóban összeesett és meghalt.⁹

A vesztés háború és az 1956-os forradalom között csak 11 év telt el. A reménykeltő, de rövid és folyamatosan szűkülő demokratikus keretek, majd a kommunista párt egyeduralmának kiépülése az egyház számára sem hozott békekort. Egy rövid és véletlenszerű válogatás is képes érzékeltetni a II. világháborút követő évtized léghőjét Nyugat-Magyarországon.¹⁰

A székesfehérvári püspöki irodaigazgatót, Bejczy Gyulát (1907–1985) 1946 karácsony másnapján tartóztatták le. Két férfi az utcán fogta le, és egy autóbá kényszerítve elvitték. Shvoy püspök Schönfeld amerikai nagykövethél is érdeklődött.¹¹ A sematizmus szerint Bejczy Gyula 1952-ig „szolgálaton kívül” volt.¹²

⁶ Hetényi Varga Károly: *Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában I.*, szerk. Fejérdy András – Fejérdy Gergely – Soós Viktor Attila, Budapest, Új Ember – Márton Áron Kiadó, 2004, 600.

⁷ Mikes János 1911 és 1935 között töltötte be a szombathelyi püspöki méltóságot. Lemondása után Répceszentgyörgyön (Vas megye) élt haláláig.

⁸ Mindszenty József: *Emlékirataim*, Budapest, Szent István Társulat, 1989, 52.

⁹ dr. Szántó Konrád OFM: *A meggyilkolt katolikus papok kálváriája*, Budapest, Mécses Kiadó, 1992, 17 és különösen 117.

¹⁰ Hetényi Varga Károly egy életet szentel arra, hogy összeállítsa az üldözött magyar katolikus papok adattárát. Az ő munkáiban találjuk meg a legrészletesebben az üldözöttek életrajzeit. Vö. Szabó Csaba: Egyháztörténet-írás önéletről, in Varga Szabolcs – Vértesi Lázár (szerk.): *Az 1945 utáni magyar katolikus egyháztörténet új megközelítései*, Pécs, *Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis III.*, 2007, 71–85.

¹¹ Shvoy Lajos, 2002, 104.

¹² *A székesfehérvári egyházmegye névtára az Úr 1967. esztendejében.* Az

Kölley György (1919–2005) 1942–46-ig teológiai hallgató a Székesfehérvári Szemináriumban. A háború utolsó évében üldözött zsidó gyerekeket rejtegetett a központi szemináriumban. 1946. június 10-én az Államvédelmi Hatóság letartóztatta, és az Andrásy út 60.-ba hurcolta. Belekeverték az úgynevezett „kamaraerdei ügy”-be; azzal vádolták, hogy tudott egy szovjet tiszt elleni merényletről, de nem jelentette a hatóságoknál. (Olofsson Placid bencés atyát is ebben az ügyben tartóztatták le és ítélték el.) 1946. szeptember 9-én a Conti utcai szovjet hadbíróság 8 évi börtönre ítélte. Büntetésének java részét a finn-karéliai Medvezsugorszban töltötte. Olofsson Placid mellett együtt raboskodott Lukács Pelbárt ferences és Vág József jezsuita atyával. 1953-ban hazatérhetett, és Szegeden folytathatta teológiai tanulmányait. 1956-ban szentelte pappá Shvoy Lajos püspök Székesfehérvárott. Dunabogdányba kerül káplánnak, és aktívan részt vett az illegális cserkészmunkában. 1961. január 16-án, az országos nagy razzia alkalmával ismét letartóztatták, és Havass Gézáék gyűjtőperében (1961. június 7–14.) három évre ítélték a Markó utcai Fővárosi Bíróságon az államhatalom megdöntésére irányuló szervezkedésben való részvétel vádjával. A vádlottak padján társai: Merényi Gyula, Barlay Ödön, Ikva László, Lénárd Ödön, Tabódy István és Havass Géza, az elsőrendű vádlott.¹³ Szabadulása után rendőri felügyelet alatt állt. 1967-ben külföldre távozott. 1970-től a magyar cserkészek európai kerületének főparancsnoka lett.¹⁴

Róbl János (1877–1951) csepeli plébánost a háború idején írt állítólagos „uszító” cikkei miatt tartóztatták le. A Népbíróság első fokon 5 évre ítélte, amit később a Népbíróságok Országos Tanácsa 2,5 évre mérsékelte. A váci fegyházból szabadult 1947. október 24-én.¹⁵

Tabódy István (1921–2000) az egyházmegye leghosszabb börtönbüntetéssel sújtott papja. Életrajza közismert, így csak utalunk az 1956 előtti üldöztetésére, amit még civilként szenvedett el. A forradalom és szabadságharc bukása után kispapként, majd felszentelt papként is magára vette Krisztus nehéz keresztségét, több alkalommal is letartóztatták. Katonatisztként harcolt a II. világháborúban. 1947. április 25-én letartóztatták, és Buda-délre internálták. 1948. augusztus 20-án szökni próbált, de elfogták, őt és fél hónapig ma-

egyházmegye alapításának 190. évében Püspök Atyánk negyvenéves főpásztori jubileumára, 104.

¹³ BFL XXV.4.f. 9220/1961. és BFL XXV.60.e. 025/1961.

¹⁴ Kölley György: *Értetek és miattatok*, Budapest, Eötvös Kiadó, 1989.

¹⁵ BFL XXV.1.a. 3528/1945.

gánzárkában, jobb csuklóját a bal bokájához láncolva tartották. 1949-ben Kistarcsára, majd 1950-ben a recski internálótáborba hurcolták. 1953. szeptember 17-én szabadult. 1954 szeptemberétől teológiai hallgató volt a budapesti Hittudományi Akadémián. 1955. május 3-án az Állami Egyházügyi Hivatal kitiltatta az intézetből azzal az indoklással, hogy nincs remény rá, hogy a demokrácia hű papja legyen. Tabódy István levelet írt Hegedüs András miniszterelnöknek, mire 1956. október 11-től visszavették a Központi Hittudományi Akadémiára.¹⁶ 1956. november 3-án Mindszenty bíboros arra kérte, hogy tíz kispappal vegye birtokba az ÁEH Pasaréti úti épületét, és biztosítsa a Hivatal irattárát. 1957 márciusában diakónussá szentelték, május 17-én letartóztatták, december 17-én szabadult.¹⁷

Tomecz József (1901–1981) sóskúti plébános 1946-ban került a politikai rendőrség kezére. Kegyetlen kínzások után szabadult, miután egy szélhámosnő nyilas szervezkedéssel vádolta.¹⁸

A Veszprémi Egyházmegyében Bárdos József (1909–1978) pacsai plébánost az úgynevezett „zalai összeesküvők” perében ítélték hat évre. Provokátorok hoztak létre egy „fehérgárdista” mozgalmat, amelybe papokat is belekeverték. Bárdos atya mellett Illés Pál diós-káli és Novák István szentpéterúri lelkész ült a vádlottak padján. Bárdos József szabadságvesztése 1951. január 4-től 1955. október 14-ig tartott.¹⁹

Kovács József (1918–?) azon veszprémi kispapok közé tartozott, akiket 1944. november 29-én Mindszenty József püspökkel együtt tartóztattak le. A háború után első állomáshelyéről, Sümegcsehiről 1946. március 14-én a nagykanizsai internálótáborba vitték, „mert nevezett a magyar demokrácia erkölcsi és vallási kifejlődését igyekszik megakadályozni...” 1946. június 7-én szabadult, de 29-én ismét letartóztatták, és Budapestre, a Vilma Királynő úti (ma Ligeti fasor) szovjet NKVD-központba szállították. Hetekig tartották fogva zsúfolt, szűk betoncellában. Eredményes KALOT-szervezőmunkája miatt üldözték. 1947 novemberében Darányba került plébánosnak.

¹⁶ MNL OL XIX-21-a-209/1956.

¹⁷ Szabó Csaba: Mindszenty József szabadon töltött napjai 1956-ban, in Ok-váth Imre (szerk.): ÁVH – Politika – 1956. Politikai helyzet és az állambiztonsági szervek Magyarországon, 1956, Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 2007, 223–234.

¹⁸ Shvoy Lajos, 2002, 104.

¹⁹ BFL XXV.4.f./XXV.60.e. 001204/1951. Továbbá BFL XXV.4.f. 001204/1951. 1974-ből fennmaradt a rehabilitációs (mentesítési) ügye is. Az ügyészégen BFL XXV.60.e 0071/1974, a bíróságon XXV.4.f 9715/1974 és 2874/1991. A Kozma utcai börtön anyagában BFL XXV.101. Bárdos József (1919. 12. 05.)

Itt a sekrestyése keveredett bajba, mert a falu kocsmájában pofon vágta a párttitkárt, aki a szenteket és Mindszenty bíborost gyalázta. Kovács plébánost egy rendőr ismerőse figyelmeztette, hogy kis időre hagyja el a falut.²⁰

A Szombathelyi Egyházmegyében elsőként Mindszenty József utódát a zalaegerszegi Mária Magdolna plébánián, Galambos Miklóst (1906–1970) kell megemlíteni. A középiskolát a kőszegi bencés gimnáziumban végezte, majd Budapesten teológiát hallgatott. 1929-ben szentelték pappá, 1931-ben doktori fokozatot szerzett. 1930 és 1935 között Zalaegerszegen Mindszenty (Pehm) József mellett káplán, majd 1936-tól Szombathelyen püspöki titkár, a Vas megyei Közkórház lelkésze volt. 1944-től 1952-ig zalaegerszegi plébános. A szombathelyi egyházmegyéhez tartozó plébános a II. világháború után gyakran utazott Veszprémbe a püspökhöz, és személyes találkozók során tájékoztatta a zalai helyzetről a főpásztort, illetve kérte iránymutatásait.²¹ Később, amikor Mindszenty Józsefet kinevezték esztergomi érseknek, a rendszeres kapcsolat már nem, de a jó viszony biztosan fennmaradt. A Nagyboldogasszony Év során, 1948-ban Zalaegerszegen egy „Mindszenty-gyűléssel” kapcsolatban Lakatos Dezső MDP titkár azt javasolta a helyi rendőrségnek, hogy Galambos plébánost többször idézzék be, és figyelmeztessék a felelősségére.²²

Galambos Miklós üldöztetéséhez nyilván hozzájárult a tény, hogy jó kapcsolatot tartott fenn Mindszenty Józseffel. Ugyanakkor az iskolák államosításával szemben kifejtett magatartása és következetes, főpásztorához hasonló bátor kiállása miatt is elkerülhetetlenné vált összeütközése az államhatalommal. 1952. január 9-én éjszaka a lakásáról hurcolta el az Államvédelmi Hatóság. Első kihallgatási jegyzőkönyvének dátuma: február 25. Ügyét Budapesten elsőfokon Olti Vilmos, másodfokon Lázár Miklós tárgyalta. Izgatás, sajtótermék engedély nélküli kinyomtatása és terjesztése, továbbá devi-

²⁰ 1958 és 1960 között Zalasabaron volt plébános. Megbetegedett, megoperálták, de műtete után „politikai okok”-ból nem térhetett vissza a papi pályára. Püspöke hivatalosan elbocsátotta. Budapesten egy műszergyárban dolgozott. Munkakezdés előtt minden hajnalban misézett. 1977 óta nyugdíjas. Nevét az 1975-ös sematizmus meg sem említi. Vö. *A veszprémi egyházmegye papságának névtára* 1975, Veszprém, 1975. Továbbá l. Hetényi Varga Károly, 2004, I, 590–592.

²¹ Varga Tibor László: Mindszenty József veszprémi püspök kapcsolata a szombathelyi egyházmegyével, *Vasi Szemle*, LIX. évf., 2015/5, 774–790. <http://www.vasiszemle.hu/2015/05/varga.htm> (Letöltés ideje: 2016. 08. 24.)

²² Müller Rolf: „... előbb a Párt és csak aztán az Államvédelmi Osztály” Egy államvédelmi főhadnagy esete a pártfegyelemmel, *Betekintő*, 2010/2. http://www.betekinto.hu/sites/default/files/2010_2_muller.pdf (Letöltés ideje: 2015. 06. 19.)

za-bűncselekmény vádjával ítélték el 2 és fél évi börtönre, 1953-ban szabadult.²³ Szabadulása után Galambos Miklós könyvet írt Bódi Mária Magdolnáról,²⁴ akit 1945. március 23-án a Veszprém megyei Litéren szovjet katonák gyilkoltak meg. Galambos Miklós 1955-ben fejezte be művét, amelyet Magdolna szüleinek adományozott, akik évtizedekig rejtgették.²⁵

Keszei Imre (1895–1974) zalalövői plébánost 1952. április 25-én temetés megtagadása miatt tartóztatták le. Nem volt hajlandó egyházi temetést szolgáltatni egy párttag tanítónak, aki vadházasságban élt a szállásadója lányával. Szeptember 1-jén izgatás vádjával 3,5 évre ítélték. 1953 nyarán amnesztiával szabadult, majd 1959. évi nyugállományba vonulásáig Rábasebesen volt lelkész.²⁶

Keszei Imrével együtt tartóztatták le káplánját, Vöröss Ferencet (1926–2001) is. Elhurcolásakor az ÁVH-sok azt mondták neki, hogy nem kell semmit magával vinnie, reggelre már otthon lesz. A Zalaegerszegi ÁVH börtönébe vitték, és június 18-ig még csak ki sem hallgatták, amiért éhségstrájkot kezdett. Perét 1952. szeptember 1-jén tárgyalta dr. Szokolyi tanácselnök. Az 1946 évi VII. törvény alapján „izgatás büntette” miatt 5 hónapi börtönre ítélték, és a közügyektől 2 évre eltiltották. 1952. december 19-én szabadult. Az ÁVH-n és a Megyei Börtönben csaknem mindvégig magánzárkán volt. Egészségi állapota megromlott. Szabadulása után Szombathelyre került, ahol a rendőrség szinte naponta zaklatta. Besúgónak akarták beszervezni. Idegzetét súlyosan megviselte ez a helyzet, 48 kilóra fogyott. A papi hivatásához méltatlan ajánlatot mindvégig elutasította.²⁷

²³ BFL XXV.4.f. 0561/1952.

²⁴ Tiszteletre méltó Bódi Mária Magdolna (1921–1945) magyar munkásnő, keresztény vértanú, szűz. Szentté avatását Mindszenty József, veszprémi püspök kezdeményezte 1945-ben, majd 1990-ben Szendi József püspök indított perújrafelvételt.

²⁵ dr. Galambos Miklós: *Ketten egy felé. Szent Goretti Mária és Bódi Mária Magdolna útja*. Kézirat, 1955. 51 évvel később, széles körű összefogás eredményeként megjelent a könyv Bódi Mária Magdolnáról szóló része. Vö. dr. Galambos Miklós: *Litér vértanúja, Bódi Mária Magdolna*, Tradeorg Kft. – Balatonfüzűi Jézus Szíve Plébánia, 2006.

²⁶ Hetényi Varga Károly, 2004, I, 491, továbbá Diós István: *Lelkipásztoraink. 1945–2010 között elhunyt egyházmegyes és szerzetespapjaink*, Budapest, Szent István Társulat, 2015, 265.

²⁷ Hetényi Varga Károly, 2004, I, 512–513. Továbbá: Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár III. 2. i. Vöröss Ferenc iratai 1944–1999. 1,56 ifm.

2. A KATOLIKUSOKKAL SZEMBENI JOGI ELJÁRÁSOK FŐBB IRÁNYAI 1956 UTÁN

1956 mérföldkő a magyar történelemben, de nem korszakhatár az egyházpolitikában. Lassan megváltoztatta a hatalom birtokosainak a gondolkodását, de egyúttal a társadalomnak a hatalomhoz fűződő viszonyát is. Természetesen nem azonnal és nem kizárólagosan, nem mindenre kiterjedően. A keményvonalasok és a reformerek párton belüli küzdelme egészen a rendszerváltozásig jellemezte a Magyar Szocialista Munkáspárt működését. A forradalom és szabadságharc meghatározó élmény minden magyar társadalmi csoport, szervezet, sőt az egyének számára is. Az állampárt és képviselői soha nem feledhették, hogy hatalmuk csakis a szovjet vezetés támogatásán múlik. 1956 után nem változott azonnal az „aki nincs velünk, az ellenünk van” jelmondat, de a forradalom és szabadságharc traumája fokozatosan hozzájárult ahhoz, hogy a pártvezetés lassan közeledjen, nyisson a társadalom felé. Az „aki nincs ellenünk, az velünk van” jelszót nem lehetett egyik napról a másikra érvényesíteni, csakis lépésenként, belső küzdelmek árán. Különösen igaz ez a megállapítás az egyházpolitikát illetően, mivel a „kemény kéz” hívei még a hetvenes, nyolcvanas években is érvényre juttatták akaratukat.²⁸

Az 1956-os események következtében, különösen a főpapok diszpozícióinak hatására a pártállam pozíciói jelentősen meggyengültek az egyházakkal szemben. Nem véletlen, hogy az állam 1957-től mindent elkövetett, hogy rendezze a helyzetet, az egyház pedig még inkább szélesíteni akarta az 1956 után kissé fellazult mozgásterét. Egy Veszprém megyei jelentésben olvashatjuk: „az egyházak vezetőinek fő irányelve most az, hogy az eddigi politikai bázisuk befolyását a tömegekre bármi formában is megtarthatják. [sic!] Ennek érdekében rendelik alá minden ténykedésüket.”²⁹

Az 1956-os forradalom és szabadságharc bukását követően a katolikusokkal szemben foganatosított bírósági eljárásokról Mikó Zsuzsanna közölt kiváló összegzést.³⁰ A megtorlások három fő irányát tárta fel:

²⁸ Szabó Csaba: Magyarország és a Vatikán. Egyházpolitika a hatvanas években, in Rainer M. János (szerk.): *„Hatvanas évek” Magyarországon*, Budapest, 1956-os Intézet, 2004, 64.

²⁹ MNL OL XIX-A-21-d-0018-26/1957.

³⁰ Mikó Zsuzsanna, 2007, 145.

1. A keresztény pártszerveződésekben és mozgalmakban való részvétel miatt indult eljárás többek között a Keresztény Pártban, a Keresztény Demokrata Pártban, a Katolikus Népszövetségben, a Keresztény Frontban, a Keresztény Ifjúsági Szövetségben és a Keresztény Világnézetű Volt Politikai Foglyok Szövetségében részt vevőkkel szemben. A felelősségre vonás jogcíme nagyon széles skálán mozgott.

2. Önálló szerveződésként ítélték meg a Központi Szeminárium ügyét, és ennek megfelelően jártak el.

3. A felelősségre vonások során kiemelten kezelték azokat az ügyeket, amikor különböző, nem csak katolikus személyek felvették a kapcsolatot Mindszenty József bíborossal.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc rövid időre szétzilálta a Rákosi-kor egyházüldöző és állambiztonsági szerveit. Megújításukat követően, elsősorban 1957 tavaszától azonban az ő segítségükkel történt a gyanúsítottak kiválasztása és átadása az ügyészségnek. Ennek következtében politikai perek sorozata szolgálta a kommunizmus restaurációjának biztosítását. 1957 áprilisában felállították a Legfelsőbb Bíróság Népbíróvási Tanácsát, amelyet öt népbíróvási megszervezése követett (Budapesten, Győr-Sopron, Baranya, Csongrád, Pest és Borsod-Abaúj-Zemplén megyékben). Ezen népbíróvási tanácsok előtt zajlottak a Rákosi-kort idéző, politikai célokat szolgáló, az igazságszolgáltatás függetlenségét súlyosan sértő, de az eljárásokban új tematikát követő perek. Az „ellenforradalom” során elkövetett cselekményeket az eredeti körülményekből kiszakították, manipulálták és kriminalizálták.³¹

Az országos leszámolóshoz, számonkéréshez hasonlóan zajlott az 1956 utáni megtorlás a Fehérvári Egyházmegyében is.³² Mózessy Gergelynek köszönhetően Kisberk Imre (1906–1982) életútja alaposan feltárt.³³ Az egyházmegye más üldözött papjairól egyelőre kevés információ áll rendelkezésünkre.

³¹ Petrás Éva: Az állambiztonság szerepe a kereszténydemokraták 1956-os forradalom utáni meghurcolásában, in Barankovics Alapítvány honlapja. Múltunk jelene rovat, 2016. <http://barankovics.hu/cikk/multunk-jelene/az-allambiztonsag-szerepe-a-keresztenydemokratak-1956-os-forradalom-utani-meghurcolasaban> (Letöltés ideje: 2017. 01. 13.)

³² Az események általános összefoglalását adja Bertalan Péter: Fejér megye egyházpolitikai mozgásai, 1957–1968, *Egyháztörténeti Szemle*, 13. évf., 2012/1, 3–24. <http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/bertalanpeter.htm> (Letöltés ideje: 2017. 01. 24.).

³³ Mózessy Gergely: Az 1956-ot követő megtorlás Kisberk Imre életútjára, in Szabó Csaba (szerk.): *Magyar Katolikus Egyház 1956. A Lénárd Ödön Közhazsnú*

Füstös Antal József (1919–1985) plébánost, középiskolai tanárt 1957-ben tartóztatták le, mert részt vett az 1956. október 23-i eseményeken, a Bem téren meghallgatta a beszédeket. Szigethalmon a nemzeti bizottság alelnökévé választották. 1956. október 31. után részt vett a Keresztény Front megalakításában. 1956. november 4-e után elhatározta, hogy megírja 1956 történetét. Az elkészült könyvet a vádirat szerint kijuttatta Svájcba, mert azt remélte, hogy ott ki tudja adni. Elkészített egy újabb könyvet is, amelyet Londonba szeretett volna eljuttatni. A népi demokratikus államrend és a népköztársaság elleni szervezkedés és erre irányuló szövetkezés vádjával 15 év börtönre ítélték. Van olyan vélemény, hogy a börtönben arra kényszerítették, hogy kihallgassa és beárulja társait. 1963-ban közkegyelemmel szabadult. 1965-ig gyári munkásként dolgozott, majd Érden az ófalusi templom plébánosa lett. Énekkart alapított, súlyemelőkлубot szervezett. Összegyűjtötte az egyházi, helytörténeti emlékeket, és igen értékes gyűjteményt hozott létre. 1977-ben IBUSZ-útlevéllal nyugatra távozott, és a Szabad Európa Rádiónál Bereményi Antal néven vezette a katolikus adásokat. 1979-től a Münchener Magyar Katolikus Misszió segédlelkésze volt.³⁴

Koblinger László (1903–1976) pilisborosjenői plébánost ugyancsak az 1956-os forradalomban tanúsított magatartása miatt ítélték 3 évi börtönre.³⁵

Tabódy Istvánról már volt szó, de az ő története 1956 után is figyelemre méltó, az egyházüldözés szempontjából pedig kiemelten fontos. 1957 márciusában még diakónussá szentelték, de májusban már letartóztatták. A forradalom alatti magatartásáért hét hónapot ült, december 17-én szabadult. 1958. június 13-án Székesfehérvárott Shvoy Lajos pappá szentelte. Néhány hónapig a Hittudományi Akadémián, illetve a Központi Szemináriumban főduktor volt, 1959 tavaszán azonban hetvennégy más kispappal együtt kizárták a szemináriumból, mert nem vettek részt egy papi békegyűlésen. Negyvenöt kispapból titkos szemináriumot szervezett. 1960. március 19-én a Tanács krt. 10. szám alatti lakásán Zadravecz István püspök (Endrey Mihály püspök engedélyével) nyolc papot szentelt fel. 1961-ben további nyolcat Mátyásföldön, egyet Heminamezőn.³⁶

Alapítvány évkönyve, 2007, Budapest, Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány – Új Ember, 2007, 123–141.

³⁴ BFL XXV.4.f. 8043/1958. L. még Hetényi Varga Károly, 2004, I. 447, továbbá Diós István, 2015, 159.

³⁵ Shvoy Lajos, 2002, 139.

³⁶ Székely Tibor: 1957–1961 „Kisaplázadás”. *A római katolikus püspöki kar*

1961. február 6-án ismét letartóztatták, és kémkedés, hazaárulás, államellenes szervezkedés címén 12 évi börtönre ítélték (Bimbó-tanács). 1972. december 30-án kegyelemmel szabadult.³⁷

A Veszprémi Egyházmegyében is számos olyan esemény történt a forradalom idején, amely komoly retorziókat vonhatott volna maga után. A Zala megyei egyházügyi előadó 1957. március 27-én összeállított egy részletes listát, melyben felsorolta azoknak a papoknak a nevét, akik államellenes tevékenységet fejtettek ki a megye területén az „ellenforradalom” idején. Miseta György (1913–2005) hahóti esperesről például ezt jegyezte fel: „megszervezte az ellenforradalmi csoportot, hogy a keresztet az egyik pedagógus hátára kötve vigyék vissza az iskolába, amelyet végre is hajtottak.”³⁸ Az ő esete is jelzi, hogy a hatalom sohasem konzekvens. Nem valami előre megírt logika mentén cselekszik: egyeseket eltapos, üldöz, gyötör, félreállít, másokat érintetlenül hagy.

A veszprémi püspök, Badalik Bertalan (1890–1965) személye és elkötelezettsége példamutató volt a papság számára. A békepapokat, akik 1956 előtt érdemtelenül kerültek jobb pozícióba, úgy helyezte át, váltotta le, hogy nem egyeztetett előre az egyházügyi főelőadóval. Igyekezett a papságot is erősíteni lelkiekben és összetételében egyaránt, hogy felkészítse őket arra az időszakra, amikor az állampárt egyházüldöző szervei rendezik a soraikat. Papjainak lelkigyakorlatokat szervezett, például Pannonhalmán, ahol egy jelentés (1957. július 29.) szerint Szunyogh Xavér Ferenc (1895–1980) bencés szerzetes tanár azt mondta: „nem pap az, aki meghátrál az elkövetkezendő nehézségek előtt. Ezt a világi személyeknek megbocsátja az Isten, de az apostol utódainak nem.”³⁹

Badalik püspök sorsa jelkép: az állami szervek 1957. augusztus 15-től kényszer-tartózkodási helyéül a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Hejcé-t jelölték ki számára. A zárt és őrzött Szociális Otthonban lakott, ahonnan csak hét év múlva, 1964 októberében költözhetett Budapestre. Még egy évig élt, szívgyengeségben halt meg 1965. október 10-én.⁴⁰

és a központi szeminárium kispapjai naplója a forradalom bukásától a kispap-lázadás felszámolásáig. Kézirat, 2011. <http://mek.oszk.hu/09500/09579/09579.pdf> (Letöltés ideje: 2017. 02. 28.)

³⁷ Tabódy István életrajzát részletesen l. Elmer István: *Börtönkereszt*, Budapest, METEM, 1994, 111–128. Továbbá: Hetényi Varga Károly, 2004, I, 463–465. és Diós István, 2015, 543–544. A Magyar Katolikus Lexikon elektronikus oldalán: <http://lexikon.katolikus.hu/T/Tab%C3%B3dy.html> (Letöltés ideje: 2017. 01. 21.)

³⁸ MNL OL XIX-A-21-d-0018/1957.

³⁹ MNL OL XIX-A-21-d-0018-27/1957.

⁴⁰ Soós Viktor Attila: Badalik Bertalan O.P. életútja, a *Domonkos Szemle* kü-

A szombathelyi egyházmegyes papok közt többen is vannak, akiket már a Rákosi-kor egyházüldözése is elért, 1956 előtt is ülték, de a forradalom és szabadságharc bukása után ismét meghurcolták őket.

Sághy Elek (1906–1991) későbbi szombathelyi püspöki jószágkormányzót első alkalommal még Kalocsán tartóztatták le a nyilasok 1944 őszén, mert nem volt hajlandó az érsekség állatállományát a front elől nyugatra menekíteni. 1949 húsvétja után pedig a kommunista hatóságok ítélték el, mert egy szentbeszédében megemlékezett a bebörtönzött Mindszenty bíborosról. 5 hónapos büntetését (1949. április 14-től szeptember 14-ig) a győri börtönben töltötte. 1952 januárjában az ÁVH Budapestre hurcolta, 1953. szeptember 4-én 5 évre ítélték. A kistarcsai internálótáborban raboskodott, 2 esztendőt magánzárkában töltött, 1955-ben szabadult.⁴¹

1956. november 4-én újra letartóztatták, és több paptársával együtt Ungvárra szállították. Az „ellenforradalom” alatti tevékenységéről faggatták. 1956. december 11-én visszatért Szombathelyre, de 1957-ben ismét elhurcolták, ezúttal fél évet raboskodott több pappal együtt a tököli internálótáborban.⁴²

Szedy László (1896–1952) szombathelyi apátplébánost 1952. január 8-án Sághy Elekkel egy időben tartóztatták le. Két hónapig tartották fogva a kistarcsai internálótáborban. 1954-ben a Fővárosi Bíróság szervezkedés büntette miatt hét évi börtönbüntetésre ítélte.⁴³

Szabadulása után a plébániájára nem kerülhetett vissza. A szombathelyi püspöki könyvtárban dolgozott, és a püspökségen lakott. A forradalom és szabadságharc kitörése után, 1956. október 30-án Kovács Sándor megyéspüspök visszahelyezte a főplébániára. Hivatalát november 3-án vette át, másnap pedig már le is tartóztatták. Akárcsak Sághy Eleket, őt is Ungvárra vitték, de december 14-én szabadlábra helyezték. 1957. március 13-án újra letartóztatták, és megindult ellene a büntetőeljárás. A bíróság elsőfokon bűnösnek találta, és 2 és fél évi börtönre ítélte. A Legfelsőbb bíróság leszállította a büntetést másfél évre. 1958. április 7-én szabadult a márianosztrai

lőnszáma, Budapest, 2005, továbbá: Soós Viktor Attila: Badalik Bertalan püspöki jogkörének megvonása és internálása, *Archívnet*, 7. évf., 2007/4. http://archivnet.hu/politika/badalik_bertalan_puspoki_jogkorenek_megvonasa_es_internalasa.html (Letöltés ideje: 2016. 11. 02.)

⁴¹ BFL XXV.4.f. 002235/1953.

⁴² ÁBTL 3.1.9. V–56116. Sághy Elek. L. még Hetényi Varga Károly, 2004, I, 498–499.

⁴³ BFL XXV.4.f. 002667/1953.

börtönből. Szabadulása után nem térhetett vissza Szombathelyre. Pannonhalmát jelölték ki számára kényszerszertartózkodási helyül.⁴⁴

Tibola Imre káplán 1956. október 28-án Szombathelyen a Püspökvár erkélyéről beszélt az összegyűlt tömeghez, és felolvasta a távollévő püspök nevében megfogalmazott 10 pontot, az egyház követeléseit. Másnap a stilizált és a püspök által jóváhagyott listát bevitte a *Vasi Hírlap* szerkesztőségébe. Már 1956. november 4-én eredménytelenül keresték a Püspökvárban. 1957 márciusában tartottak nála házkutatást, és akkor le is tartóztatták. A Megyei Börtönbe, majd a Király utcai (volt) ÁVH-ra vitték. Be akarták szervezni besúgónak. 6 hétig tartó vallatás után szabadon engedték. A fogva tartás megviselte, ezért püspöke Budapestre, a Széher úti kórházba küldte kezelésre. Felépülése után a rendőrség kitiltotta a fővárosból. Kényszerszertartózkodási helyül Boncföldet jelölték ki részére.⁴⁵

Leles József (1918–2001) szombathelyi püspöki számvevőt ugyancsak az 1956-os szerepe miatt hurcolták meg. 1956. november 4-én tartóztatták le, és november 17-ig a szombathelyi Megyei Börtönben tartották fogva, majd kiengedték. A március 9–10-re virradó éjjel a politikai rendőrség emberei benyomulnak a Püspökvárba, és Tóth (Klamerusz) Béla százados közölte vele a letartóztatást. Házkutatás végeztével a szombathelyi ÁVH épületébe vitték. Innen április 30-án a Megyei Börtönbe, majd május 15-én Budapestre, a Fő utcába szállították. Azzal vádolták, hogy részt vett a demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben, és a népi demokrácia ellen izgatott. Valójában annyi volt a bűne, hogy 1956. október 23-án Budapesten végignézte a Sztálin-szobor ledöntését, és az eseményről részletesen beszámolt szombathelyi ismerőseinek. 1957. szeptember 6-án szabadlábra helyezték, majd október 11-én a Szombathelyen megtartott tárgyaláson a vádat ejtették ellene.⁴⁶

A zalaegerszegi hittanár Kulcsár István (1910–1975) esete tele van ellentmondással. 1957-ben tartóztatták le, miután a rendőrök másodszor tartottak házkutatást nála. Az első alkalommal semmit sem találtak, üres kézzel távoztak, talán ott is hagytak valamit, ami aztán a második házkutatás során előkerült. Kulcsár István

⁴⁴ ÁBTL V–119375. Szendy László. L. még Hetényi Varga Károly, 2004, I, 505–506.

⁴⁵ ÁBTL V–150378. Vas megyei ellenforradalmárok (1959. 06. 13.). A dosszié az 1956-os forradalom ideje alatt Vas megye területén megalakult Nemzeti Bizottságokról és aktív forradalmi tevékenységet kifejtő személyekről szól. L. még Hetényi Varga Károly, 2004, I, 507–508.

⁴⁶ BFL XXV.60.e. 077/1957. L. még Hetényi Varga Károly, 2004, I, 494–495.

reverendájában egy pisztolyt találtak. Eredetileg 12 évre ítélték. 4 év után, az újratárgyaláskor elengedték a hátralévő büntetését. Az ügyész szerint ha lett volna pisztolya az első házkatatásnál, akkor azt elrejtette volna.

A három egyházmegyéből hozott példák is jól szemléltetik azt, hogy az 1956-os események során ideiglenesen meggyengült hatalom rendkívül gyorsan rendezte a sorait. Mindazok, akiket hivatalukban, létezésükben veszélyeztetett a forradalom és szabadságharc sikere, egy időre megzavarodtak ugyan a helyzettől, de az orosz támogatás árnyékában, az új párt, az MSZMP megalakulása után hamar „meg-erősödtek”, bosszút kívántak állni mindazokon, akikről feltételezték, hogy kommunizmus ellenségei. Az ilyen jellegű bosszúhadjáratok időnként emberéletet követelő túlkapásokká fajultak.

3. ÚJ ELEM AZ EGYHÁZÜLDÖZÉSBN, A MEGTORLÁSBAN: A BRUTALITÁS

Az 1956 utáni katolikusokkal szembeni megtorlásokban megjelent egy, az 1945 utáni és különösen az 1948 és 1950 közötti időszakot idéző új elem: a brutalitás. Talán éppen abból a sajátosságból adódóan, ahogy a nagy történelmi kataklizmákat is „utórengések” kísérik. Háborúk és forradalmak következményeiként láthatjuk, mikor az emberi erkölcsök hátrébb szorulnak, mikor maga az emberi élet is „olcsóbbá” válik, hogy átszakadnak olyan gátak, amelyek más időszakban működnek, feltartóztatják az embertelenséget.

Az egyházüldözés eszköztárában korábban sem volt ismeretlen a brutális erőszak, a gyilkosság sem. 1945 után is több esetben tapasztalhattuk. Mégis, ha eltekintünk a hadi események áldozatairól, a frontvonalban, a háború utolsó pillanataiban megölt papoktól, akkor azt látjuk, hogy a letartóztatást, az őrizetbe vételt követően, a kihallgatások során történt valamilyen túlkapás, amelynek következménye a gyilkosság (pl. Kiss Szaléz esetében).

1956 után is ugyanezt figyelhetjük meg. Annyi a különbség, hogy már nem volt háborús helyzet, az események mégis mindenféle jogi keretet mellőztek. Valójában keveset tudunk ezekről az ügyekről. Túlkapásoknak, személyes bosszúknak is része lehetett bennük, de tekinthetjük ezeket a gyilkosságokat a poszt-sztálini egyházpolitika kirívó eseteinek is. A forradalom után legalább hét papot gyilkol-

tak meg az országban gyanús körülmények között. Közülük kettőt a nyugat-magyarországi régióban, a szombathelyi egyházmegyében.

Fent már utaltunk rá, hogy az 1956-os megtorlások során az állambiztonsági szervek számos keresztény párttal kapcsolatos összeesküvéssel foglalkoztak. Ezekben az ügyekben elővették az egykori képviselőket is. Így merült fel a Demokrata Néppárt kapcsán a zalaegerszegi gazdálkodó, az egykori politikus Kováts Ferenc (1902–1982) neve is.⁴⁷ 1930-ban belépett Független Kisgazdapártba, hamarosan a megyei szervezet elnöke lett. A második világháború után részt vett a párt újjászervezésében, és ismét tagja lett a megyei vezetésnek. Az 1945. november 4-i nemzetgyűlési választások előtt mint Zalaegerszeg követe bekerült az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe, a választásokon pedig ismét mandátumot szerzett. 1947-ben elutasítva pártja balra tolódását, kilépett a kisgazdapártból, és csatlakozott a Demokrata Néppárthoz. Megyei elnökként az 1947. augusztus 31-i országgyűlési választásokon bekerült az Országgyűlésbe. Október közepén megválasztották a párt országos alelnökévé és az agrártagozat vezetőjévé. A DNP frakciójának feloszlása után függetlenként folytatta tovább képviselői munkáját. Mandátumának lejárta után visszatért a gazdálkodáshoz Zalaegerszegen. A Rákosi-korszakban nem ajánlotta fel földjét az államnak. Az 1956-os forradalom idején részt vett a Demokrata Néppárt újjászervezési kísérletében. Megyéje ismét elnöknek választotta, és tagja lett a Zala Megyei Forradalmi Bizottságnak is. November 4-e után szerepvállalása miatt néhány hétig őrizetben tartották. Miután birtokát a termelőszövetkezet betagosította, 1962-ben belépett a helyi hegyközségi szakszövetkezetbe, ahol 1970-es nyugdíjazásáig gazdasági vezetőként dolgozott. 1970 után háztáji földjén gazdálkodott.⁴⁸

Idősebb és ifjabb Kováts Ferenc esetében az történt, hogy az apát akarták megtörni, megfélemlíteni, ezért a fiát kínozták meg. De valóban csak erről van szó?

Kováts Ferenc (1932–1958) gencsapáti káplánt 1958-ban letartóztatták, és annyira összeverték, hogy szabadulása után többé már nem épült fel. Zalaegerszegen a szüleinél halt bele a rendőrségen elszenvedett bántalmazásokba.

Kováts Ferenc tevékenységét Gencsapátiban a rendőrség figyelemmel kísérte, prédikációinak tartalmáról a helybéli rendőr a minist-

⁴⁷ ÁBTL 3.1.5. O–11048. „Bujkálók”.

⁴⁸ <http://barankovics.hu/keresztenydemokracia-adatbazis/ki-kicsoda/kovats-ferenc> (Letöltés ideje: 2017. 01. 29.)

ránsokat rendre kifaggatta. Az események azonban 1958 tavaszán gyorsultak fel. Március 29-én, virágszombaton Kovács Imre kőszegi káplánt – a hitoktatás melletti kiállása miatt – a rendőrök annyira megverték, hogy képtelen volt ellátni feladatát. Az eset félelmet keltett, senki sem kereste fel a kőszegi papot, kivéve a gencsapáti káplán. Elbiciklizett Kovács Imréhez látogatóba, hogy megbeszéljék a nagyheti, húsvéti helyettesítéseket. Hazafelé tartva utolérte egy autó. Az utasok kiszálltak a kocsiból, tudták, hogy hol járt. Addig ütötték-verték, amíg bele nem esett az árokba. Berendelték Szombathelyre kihallgatásra. Brutálisan összeverték, azt sem tudni, hogyan érkezett haza a plébániára. Másnap a lépcsőn, az ágyneműn és a ruháján is vérnyomokat találtak.

Állapota egyre romlott, júniusban befeküdt a soproni kórházba. Idült hashártyagyulladását tuberkulotikus eredetűnek tartották az orvosok. Az öt orvusból álló konzílium (belgyógyászok, sebészek) egybehangzóan diagnosztizálta a gyógyítható betegséget. Mivel azonban a háromheti gyógyszeres kezelés sem hozott javulást, felmerült egyéb eredet lehetősége is. Műtetre került sor. A szövettani eredménye egyértelmű volt: „daganatos eredetű hashártyagyulladás, sarcoma. A beteg menthetetlen; a kezelés csak a fájdalom csillapítására és a szív erősítésére szolgál. Egy-két hónap múlva a szervezet így is kimerül...” Augusztus 25-én bocsátották el a kórházból. Másfél hónapig élt még.⁴⁹

A korabeli orvosi vélemények nem kerestek összefüggést a bánalmazások és a kialakult betegség között. Ma már sokkal többet tudunk még laikus szinten is a daganatos betegségekről. A kiváltó okok között például nagy szerepe van a stressznek, a szorongásnak.

Ha Kovács Ferenc brutális megverése és a halála között nincs is közvetlen kapcsolat, az esztelen, embertelen kínzás akkor is bűntény! Ennek okai különfélék. Közrejátszott az eseményben, ahogy ezt sokan tartják, hogy valójában az édesapa volt a célszemély. Ugyanakkor ifjabb Kovács Ferenc is szálla lehetett a hatalom szemében: a káplán tudott a határszöktetésekről, sőt segítette azokat. Az államrendőrség emberei „beépültek” az osztrák táborokban a menekültek közé, és érdeklődtek a szökésekről. Nincs adatunk arról, hogy mennyit tudtak a rendőrök a káplán pálos elkötelezettségéről, de az is okot

⁴⁹ Élettörténetét részletesen l. Kapiller Ferenc: „Szeretetből szenvedni.” Kovács Ferenc gencsapáti káplán életáldozata, *Vasi Szemle*, 2000, 54/2, 219–234; 54/3, 369–385; 54/4, 508–522. <https://www.kovacsbank-ofm.com/images/fuzet/21.pdf> (Letöltés ideje: 2016. 10. 09.)

adhatott a támadásra. Különösen nehezen tolerálta a hatalom az egyháziak ifjúság körében végzett munkáját. A gencsapáti káplán pedig kiválóan összefogta a helybeli ifjúságot. A fiatalok rajongtak érte, nem véletlenül akadozott a KISZ megszervezése a faluban. Veszélyesnek tartották a prédikációit is.

Érdemes röviden megvizsgálni azt a személyt is, akinek Kovács Ferenc vértanúságában komoly szerepe lehetett. Zala és Vas megyék rettegett verőlegénye volt Tóth (eredeti nevén: Klamerusz) Béla. Az egységesített Belügyminisztérium létrejöttével 1953. szeptember 15-ig – Budapesthez hasonlóan – valamennyi megyében megszervezték az egységes megyei főosztályokat, amelyek vezetőiről az 1953. szeptember 16-án kelt 08. számú parancsában rendelkezett a belügyminiszter. A BM Zala Megyei Főosztályán belül a IV. (Belsőreakció-elhárító) Osztály vezetője 1953-tól Szabó Imre, majd Klamerusz Béla államvédelmi hadnagy lett.⁵⁰ 1956 után Zalából néhány hírhedt ávós „átigazolt” Vas megyébe (pl. a tófeji származású Tóth/Klamerusz Béla százados mellett az egervári cselédfiú, Gál Ferenc százados is). A BM Vas Megyei Rendőr-főkapitányság Politikai Osztály osztályvezetője, Tóth/Klamerusz Béla több „reakcióellenes” akcióban is részt vett. 1957. március elején papi lelki gyakorlatot tartottak a szombathelyi püspöki palotában. A 8-áról 9-ére virradóra éjszaka rendőrök törtek be a Püspökvárba. Kovács Sándor püspököt bezárták a lakásába, a papokat pedig hálóingben kiterelték a folyosóra. Gúnyolták, szidalmazták őket, többeket összeverték. A műveletet Klamerusz és munkatársa, Illés László vezette. Ők végezték a nyomozást Brenner János meggyilkolása ügyében is.⁵¹

Brenner János (1931–1957) elsőfogadalmas ciszterci szerzetes, rábakéthelyi káplán ügye az ellentmondások, nyitott kérdések ellenére is jól feltárt.⁵² Kovács Sándor püspök szentelte pappá 1955. június 19-én a szombathelyi székesegyházban. Rábakethelyen (Szentgottárd mellett) lett káplán. Sokat foglalkozott a helybeli fiatalokkal,

⁵⁰ Cserényi-Zsitványi Ildikó: A Belügyminisztérium szervezeti változásai, 1953–1956, in Gyarmati György – Palasik Mária (szerk.): *Trójai faló a Belügyminisztériumban. Az ÁVH szervezete és vezérkara 1953–1956*, Budapest, L'Harmattan Kft., 2013, 125.

⁵¹ Soós Viktor Attila: „Mátrai” fedőnevű ügynök az állambiztonsági szervek szorításában, *Egyháztörténeti Szemle*, 8. évf., 2007/1, 145–173. <http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/soosviktorattila.htm> (Letöltés ideje: 2011. 12. 28.)

⁵² Császár István – Soós Viktor Attila: *Magyar Tarzícius – Brenner János élete és vértanúsága 1931–1957*, Szombathely, Brenner János Emlékhely Alapítvány, 2003, továbbá: Császár István – Soós Viktor Attila: „Nem félek” Brenner János 1931–1957, Szombathely, Brenner János Emlékhely Alapítvány, 2009.

nemcsak hittanórát tartott, hanem sportolt is velük. Tevékenységét az államhatalom rossz szemmel nézte, el is akarták helyzetetni a püspökkel. Több sikertelen kísérlet is történt a megfélemlítésére, amíg be nem következett a meggyilkolása. Az 1957. december 14-éről 15-ére virradó éjjelen történetekre csak következtetni lehet. Éjfél körül egy fiatalember azzal az indokkal csalta el a papot a plébániáról, hogy beteg nagybátyját kellene ellátni a szentségekkel. Már útközben többször megtámadták, de sikerült elfutnia. Végül a feltetelezett beteg háza mellett utolérték, és harminckét késszúrással megölték. A nyomozás csak színjáték volt, amelynek során Brenner Jánost is igyekeztek lejáratni, féltékenységgel, embercsempészettel vádolták, keresve a gyilkosság okát. Végül egy személyt a járási és megyei bíróság halálra ítélt, majd a Legfelsőbb Bíróság felmentette őt. Később elítélték azt a fiút, aki Brenner Jánost kihívta az állítólagos beteghez, de őt is felmentették. A valódi gyilkosok személyére sohasem derült fény.⁵³

A veszprémi egyházmegyének is van kétes körülmények közt elhunyt papja. Szekuli Pál (1925–1957) az érettségi után, 1944. augusztus 27-én felvételét kérte a piarista rendbe. A váci és tatai novíciusévek után ünnepélyes fogadalmát 1949. március 25-én tette le. Pappá szentelték 1950. június 21-én. 1946–1950-ig matematika-fizikát hallgatott a budapesti egyetemen, de állami nyomásra több piarista rendtársával együtt tanulmányai feladására kényszerítették. 1950 szeptemberétől Somlósőzlősen, 1951 márciusától Látrányban működött káplánként. 1952 decemberében letartóztatták, és börtönbüntetésre ítélték.⁵⁴ Igazolhatóan raboskodott a budapesti Gyűjtőfogházban, Vácott, és dolgoztatták a dorogi szénbányában is.⁵⁵ 1956 júliusában kegyelemmel szabadult. Ösküre helyezték a 68 éves Miklós József plébános mellé káplánnak. 1957. december 7-én a plébánia kútjában holtan találták Szekuli Pált. A talányos

⁵³ Brenner János boldoggá avatási eljárása 1999-ben kezdődött meg. 2008. július 31-én az első, egyházmegyei vizsgálati szakasz eredményesen lezárult. Az eljárás Rómában folytatódik.

⁵⁴ Sem Budapest Főváros Levéltárában, sem a Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltárban és másutt sem került egyelőre elő Szekuli Pál 1952-es peranyaga, ítélete. Talán ő is a piaristák elleni államvédelmis akciónak esett áldozatul. Azt tudjuk, hogy 1952-ben több piaristát is letartóztattak, augusztus és december között zajlott a Fővárosi Bíróságon a piaristák pere, Bulányi György és társainak pere. Vö. BFL XXV.4.f. 002174/1952. Továbbá: BFL XXV.60.e. 002174/1952.

⁵⁵ Ispánki Béla: *Az évszázad pere*, Abaliget, Lámpás Kiadó, 1995, 416, 446.

ügyet ugyan részletesen feldolgozták,⁵⁶ mégis csak azt tudhatjuk bizonyosan, hogy ki nem követte el a gyilkosságot. A valódi gyilkos személye máig ismeretlen, az ügy ily módon megoldatlan. A nyomozás során inkább összezavarták a szálakat, semmint kibontották volna. Előkapartak a rendőrök egy lehetséges „szeretőt”, Tibold Éva árva, epilepsziás kiskorú személyében, de a gyanú tarthatatlannak bizonyult. Vizsgálták az öngyilkosság lehetőségét, majd az idős plébánosra és annak 64 éves házvezetőnőjére, Miklós Katalinra terelték a gyanút. A névazonosság még zavarosabbá teszi a történetet, ugyanis Miklós Katalint a plébános szülei fogadták örökbe, hogy elejét vegyék a szóbeszédnek, amiért a plébános és házvezetőnője egy háztartásban éltek. A nyomozók szerint a 64 éves asszony egy törölközővel megfojtotta Szekuli Pált, majd a 70 éves plébános segítségével az udvaron lévő kúthoz vonszolta a tetemet, és beledobták a megfojtott káplánt a vízbe. A nyomozati anyag teljes káosz, inkább egy morbid komédiára emlékeztet. Az idős plébános a gyilkosságot követően utasította a harangozót, hogy Szekuli Pált harangozza ki, sőt a 70 éves pap lemászott a kútba, és feladta Szekuli Pálnak az utolsó kenetet.

Az eredeti iratokból⁵⁷ mégis kiderül néhány fontos tény. Például, hogy a plébános magának való, mogorva ember volt, akit a faluban nem szerettek. A nála tartott házkutatás során előkerült egy vadászpuska és egy pisztoly is. Ezzel zsarolhatóvá vált.

Feltételezésünk szerint a gyilkossággal – nem ismerve az elkövető személyét és pontos indítékait sem – a nyomozók több eredményt akartak elérni. Az ilyen szövevényes, homályos üggyel jól meg lehetett osztani, össze lehetett keverni az embereket. Az amúgy sem népszerű plébánost teljesen ki lehetett rekeszteni a falu közösségéből. Talán még az utódjának is nehéz volt a bizalmat helyreállítani a maga és a katolikus egyház irányába.

⁵⁶ A nyomozati és a peranyag részletes átvizsgálásával az esetet feldolgozta Kahler Frigyes: *Rejtély Öskün*. Szekuli Pál segédlelkész titokzatos halála, Budapest, Kairosz Kiadó, 2007.

⁵⁷ MNL VeML XXV.4.b. 555/1959.

4. TOVÁBBI ÁLDOZATOK, 1956 UTÁN KÉTES KÖRÜLMÉNYEK KÖZT ELHUNYT PAPOK

Eddig három nyugat-magyarországi egyházmegye papi áldozataival foglalkoztunk, de annak bizonyítására, hogy ezek az események nem elszigetelt ügyek voltak, röviden utalunk a forradalom és szabadságharc bukása után az ország más részein brutálisan meggyilkolt, de legalábbis kétes körülmények között elhunyt papokra, szerzetesekre.

Kenyeres Károly Lajos (1908–1957) az érettségi után a váci Hittudományi Főiskolán tanult tovább. 1930-ban Vácott szentelték pappá. Káplán és hitoktató volt Üllőn, Szentes–Fábiánsebestyénen, Újpesten, Hatvan-Belvárosban, Valkón, Csépán, Cegléden, Tizskürtön, Kiskundorozsmán és Pesterzsébeten. Hittankönyveket írt a népiskolák tanulói számára. Politikai érzékenység és jókora naivitás is működött benne, mert őszinte levelet írt Jurij Andropovnak (1914–1984), aki 1956-ban a Szovjetunió magyarországi nagykövete volt. Felhívta a figyelmét, hogy a magyar parasztságtól idegen a kolhoz-szellem. Kádár Jánoshoz írt levelei a békéért való bátor kiállást hirdetik. Talán ez a „szemtelenység” is hozzájárult a végzetéhez.

1957. február 28-án kora este a hittanóra után Vezsenyről kerékpárján hazafelé tartott Tiszavárkonyba, de útközben hazakísérte a gátőr gyerekeit is. A Tisza-gáton kerekedett tovább, de állítólag drótkötelet feszítettek ki, amelyben megakadt a bicikli, a plébános pedig a földre zuhant. Hat-hét ember rontott rá lesből, ütötték-verték, a gátórházig elhallatszott a kiabálás. Nem tudták agyonverni, a Tisza felé vonszolták. Egyik támadója tarkón lőtte. Kerékpárját a vízbe dobták, holttestét az alacsony vízállású folyó partfala alá dugták, és ráomlasztották a földet. Kerékpárját a gátőr egy hét múlva megtalálta a Tiszában. Miután családja kereste, a rendőrség elterjesztette, hogy disszidált. Eltűnése után éppen egy évvel, 1958. február 28-án Martfűn egy halász, az akkor éppen áradó zavaros Tiszában egy férfi holttestére bukkant. A tetemet Szolnokról Budapestre szállították. A Károly Róbert körüti kórházban kiállított „Halottvizsgálati bizonyítvány” alapján a kb. 1 éve bekövetkezett halál oka „gerincvelő roncsolódás, lövési sérülés.” A holttestet testvérei azonosították. Rákóczipalván a sírján kereszt, alatt felirat: „A jó páásztor életét adta juháiért.”⁵⁸

⁵⁸ Csak 1989 júniusában jelenhetett meg róla az első híradás. A kötelességteljesítés vértanúja, Új Ember, 1989/27, július 2., 4, továbbá: Teleki József: Kerékpárral

Magyarországon csak a rendszerváltozás után lehetett ezekről az ügyekről nyíltabban beszélni. A helyi közösségeket, ahol az események történtek, biztosan évekig, évtizedekig foglalkoztatták a homályos gyilkosságok. Szántó Konrád ferences egyháztörténész volt az első, aki megkísérelte a diktatúrának áldozatul esett katolikus papok, szerzetesek történetét összefoglalni. Kis könyvében említi még P. Somogyvári Béla Hetény (1921–1961) ferences hittanárt, akit az örületbe kergettek, és emiatt esetleg önkezével vetett véget életének. Az sem kizárt, hogy idegenkezűség is közrejátszott a halálában: felakasztották. Marycz Győző (1894–1963) nagykamarási plébános 1953-ban tartóztatták le, és 15 esztendőre ítélték. Kistarcsán, majd Szegeden raboskodott. A fogságban gyakran verték, kínozták. 11 évvel később, csak 1963-ban engedték szabadon. Testvére, Marycz Elemér plébános vette magához, de a szabadulását követően két hónap múlva meghalt.⁵⁹

5. EPILOGUS

A brutalitás része a megtorlásnak és az új hatalom kiépítésének. Az elkövetőket szinte biztos, hogy valamilyen trauma és félelem, megaláztatás és kisebbségi érzés is motiválta, amit éppen a tettükkel kompenzáltak. Mindig csoportban követték el az erőszakot, ami azt jelzi, hogy csak egymást erősítve voltak képesek megtenni a bűncselekményt. Különben miért kellett féltucatnyi felfegyverzett ember egy szerencsétlen pap likvidálásához? Valójában gyáva alakokról van szó. Ugyanakkor a bemutatott esetek között vannak különbségek. Kétségtelen, hogy az elkövetők célja a megfélemlítés volt: az illető papé és paptársaié, a rokonoké, a politikus apáé, a közvetlen környezeté, a hívéké. Brenner János és Kenyeres Lajos esetében előre kitervelt orgyilkosságról van szó. Nem tudjuk hitelt érdemlően bizonyítani, hogy miért kellett meghalnia Szekuli Pálnak, de Kováts Ferenc esetében elmondhatjuk: őt nem akarták megölni, csak „tűlbuzgók” voltak.

a vértanúságig. Kenyeres Lajos atyára emlékeztek, Új Ember. 56. évf., 2010/11 (2010. március 14.), 3. és Hetényi Varga Károly, 2004, I, 541.

⁵⁹ Dr. Szántó Konrád OFM, 1992, 107–112.

VIZI LÁSZLÓ TAMÁS

RENDSZERVÁLTÓ 1956

I. BEVEZETÉS

Végigtekintve a magyar történelem Kölcsey Ferenc által oly szívbe markolóan megírt zivataros századain, aligha találunk olyan évszázadot, amelyben a magyarság ne vívta volna ki a világ, de legalábbis Európa közvéleményének odafigyelését, elismerését és tiszteletét. Ha csak a mögöttünk hagyott három évszázadot vizsgáljuk, így volt ez a XVIII. század eleji Rákóczi-szabadságharc (1703–1711) idején, a XIX. század közepén 1848–49-ben, s jó száz évvel később a XX. század derekán, 1956-ban is.

Szinte kínálja magát a feladat e három történelmi esemény összevetésére, összehasonlítására, rámutatva az azonosságokra és különbségekre. Mindezt úgy, hogy a tőlünk időben legközelebb lévő 1956-os forradalom és szabadságharc előzményeit, eseményeit, történéseit helyezzük vizsgálódásunk középpontjába.

Az első, ami rögtön szembetűnő lehet az összehasonlítás során, az események időbelisége. Ami a Rákóczi-szabadságharc idején 8 évig, 1848–9-ben másfél évig tartott, az 1956-ban 13 napba sűrűsödött össze. De micsoda két hét volt ez! A magyar nemzet magára találása, szinte tetszhalotti állapotából való ébredése.

A következő közös nevező a nemzeti sérelmek ügye, amelyet mindhárom vizsgált történelmi eseményt megelőzően évek, évtizedek alatt kellett a magyarságnak elszenvednie. Ha 1956 előzményeit vizsgáljuk, gondolnunk kell az 1948–49 után elemi erővel kibontakozó – de már korábban is meglévő – intézményesített politikai terrorra, a padláslesöprésekre, a kötelező beszolgáltatásokra, a csengőfrászra, az ártatlanul meghurcolt százazrekre, a kitelepítésekre, az egyházüldözésre, az alkotmányos és demokratikus hagyományok teljes sárba tiprására, az önszerveződő civil kezdeményezések és mozgalmak

felszámolására, az embereket nemcsak javaikban, de hitükben és méltóságukban is megnyomorító, megalázó, reményeiktől megfosztó sztálinista rendszerre.

A remény hal meg utoljára! – tartja a mondan. De az '50-es években úgy tűnt, hogy az élet rácsfol erre is, mint oly sok másra. A remény – mely a vesztes világháború után azzal kecsegtetett, hogy bár rendkívül nehéz helyzetben, ez az ország végre demokratikus berendezkedést követve a saját kezébe veheti sorsának irányítását – az 1950-es években úgy tűnt, hogy hosszú időre szertefoszlik.

Aztán a nemzetközi helyzet változása, akárcsak 1703-ban és 1848-ban is, az '50-es évek közepén váratlan fordulatot vett. A Sztálin halála után kibontakozó politikai olvadás Magyarországon is éreztette hatását. Nagy Imre első kormányának intézkedései enyhítettek a politikai, gazdasági szigoron, 1955-ben Ausztriából kivonult a Vörös Hadsereg, megtörtént a szovjet–jugoszláv kibékülés, s a szovjet pártvezetés Varsó irányába is engedményekre kényszerült. Mindez azt a reményt kelthette, hogy a szovjet típusú politikai berendezkedés mellett talán lehetséges egy másik út, egy újfajta politikai, társadalmi, gazdasági alternatíva. És mindez újra bizakodást, reményt adott az embereknek.

Már önmagában az a tény, hogy a '48-as márciusi ifjak lelkesedését követve az egyetemi és főiskolai hallgatók meg merték fogalmazni a '48-as 12 pontra rímelő, de 1956-ra aktualizált követeléseiket, s azok érvényesítése érdekében a fennálló rendszer történetében példátlan módon békés szimpátiatüntetést szerveztek, jelezte, hogy itt az 1848-as hagyományok alapján akarnak változtatásokat elérni.

A forradalmak azonban nem azonos recept szerint működnek. Míg 1848-ban a változtatást akaró fiatalság akarata és a reformellenzék egymást támogatva juttatta sikerre a forradalmat, 1956-ban ez az együttműködés csak napokkal október 23-a után jött létre.

De mi is zajlott le valójában 1956-ban? Egy békés szimpátiatüntetésből órák alatt spontán módon kibontakozó forradalom, amely egy gyűlölt, idegen katonai erő által biztosított, a magyar társadalom legszélesebb rétegeit a végletekig kizsigerelő rendszer ellen irányult. Egy nemzeti demokratikus mozgalom, amely vissza kívánt térni az 1948 előtti alkotmányos parlamentáris többpártrendszerben szervezett hagyományokhoz, amely születésének pillanatában nyilvánította a Szovjetunióval és a szomszédaival az egyenlőség és a kölcsönös előnyök alapján történő együttműködést.

De nemcsak forradalom és nemzeti demokratikus mozgalom volt 1956, hiszen – akárcsak 1848-ban – a forradalom eredményeinek megvédése érdekében az események szabadságharcra szélesedtek. Erre 1848-ban több hónapot, 1956-ban csak néhány órát kellett várni. A szovjet különleges hadtest alakulatainak Budapest elleni katonai felvonulása október 23-ról 24-re virradóra a forradalmi eseményeket órák alatt szabadságharcra változtatta. És nőttek ki Klapkák, Damjanichok, Perczelek mintájára az Angyal Istvánok, Pongrátz Gergelyek, Iván-Kovács Lászlók, Bárány Jánosok, Szabó bácsik – a sort még hosszan lehetne folytatni. Amit 1848-ban Pákozd-Sukoró, Isaszeg, Tápióbicske győztes ütközetek jelentettek, azt jelentette 1956-ban a Corvin-köz, a Tüzoltó utca, a Mester utca, a Széna tér, a Nagyvárad tér, a Kilián laktanya. S ami az előző napokban még elképzelhetetlen volt, a szovjet hadsereg meghátrált a szabadságharcosok előtt, és október 29-én megkezdte kivonulását a fővárosból. Úgy tűnt, a forradalom és szabadságharc győzedelmeskedett.

Kísérteties a hasonlóság 1849. május 21-e és 1956. október 29-e között. 1849-ben a honvédség visszafoglalta Buda várát, 1956-ban pedig a főváros ismét a magyar fegyveres alakulatok irányítása alá került. A viharfelhők azonban már ekkor mindkét esetben gyülekeztek. 1848-ban és 1956-ban is az orosz, illetve szovjet hadsereg verte le a forradalmat. Mindkét esetben egy magát szuverénnek kinyilvánított állam ügyeinek megváltoztatása érdekében lépett fel katonai erővel. Mert mi is történt 1956-ban? A második szovjet beavatkozással 1956. november 4-én háború robbant ki a két ország között. Erre utalt Nagy Imre utolsó rádiószózatában: „Ma hajnalban a szovjet csapatok megtámadták fővárosunkat azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy megdöntsék a törvényes magyar kormányt.” Ez kimeríti a háború nemzetközi jogi kritériumát. S ahogy 1849-ben, 1956-ban is egyedül maradtunk. A világ mindkét esetben egy birodalom belügyeként kezelte a magyar ügyet. Végeztek velünk, és gyorsan, ahogyan azt 1849-ben az angol miniszterelnök, Palmerston fogalmazta meg. 1956-ban is hasonló volt a helyzet. A szemben álló nagyhatalmak számára Magyarország sorsa nem ért meg egy nagy nemzetközi konfliktust.

Nekünk, magyaroknak pedig maradt a megtorlás, az emigráció, a lassú, gyötrelmes beletörődés. Akárcsak az 1849-es magyar emigráció, az 1956-os is tovább éltette a forradalom eszméjét. Megpróbálta éveken, évtizedeken keresztül a forradalom eszméjét őrizni. S ahogy 1848–49 erőfeszítéseit évtizedekkel később az 1867-es politikai nem-

zedék nagyrészt győzelemre tudta vinni, úgy élt tovább és vált rendszerváltó erővé 1956 szellemisége is. Mert 1956 forradalma nemcsak 1956-ban ígért rendszerváltoztatást, hanem a rendszerváltás igényét és ígétét hordozta egészen 1989–90-ig. Ahogy 1848–49 forradalma politikailag előkészítette a kiegyezést, úgy vált 1956 forradalma is a magyar demokratikus átalakulás szerves előzményévé. Nem véletlen tehát, hogy a harmadik Magyar Köztársaság kikiáltása 1989-ben éppen október 23-án történt. A ma Magyarországa éppen úgy 1956 történelmi múltjából és örökségéből táplálkozik, mint a kiegyezés nemzedéke 1848-éból.

2. A RENDSZERVÁLTÓ 1956

A Kádár János névvel fémjelzett rendszer és Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) identitása 1956 ellenforradalmiságára és Nagy Imréék árulására építette politikai és ideológiai alapjait. A rendszer ehhez az axiómához születésének pillanatától ragaszkodott, s ez volt az a megkérdőjelezhetetlen tény, amelyből összeomlásának utolsó pillanataiban sem akart engedni. 1956 ellenforradalmisága és Nagy Imre árulása olyan alapja, mondhatni fundamentuma volt a Kádár-rendszer építményének, amelyről mindenki tudta, hogy a megkérdőjelezése, átértékelése és az eltávolítására irányuló törekvés a felépítmény összeomlásához vezet, amely aztán maga alá fogja temetni az egész Kádár-rendszert az MSZMP-vel és „történelmileg” kialakult egypártrendszerével együtt. Ezért vált, válhatott 1956 a rendszerváltás morális, lélektani szimbólumává, s ezért volt jelentősége annak, hogy visszanyerheti-e 1956 a forradalomként való elismerését.

Persze a folyamat hosszú volt és nehézkes. Az ellenforradalmiság tabuját, a rendszer tartópillérét ugyanis csak az erre kiválasztottak interpretálhatták idehaza. Úgy mint Berecz János, Lajtai Vera, Hollós Ervin vagy éppen az 1986-ban vetített, s a hivatalos ellenforradalmiságot képviselő tévésorozat, a *Velünk élő történelem*. A párton belül évtizedeken keresztül szó sem lehetett semmilyen átértékelésről.

1956 forradalmi szellemiségét idehaza kezdetben a Kádár-rendszer konszolidációs enyhülésével a börtönbüntetések letöltése után szabaduló, úgynevezett revizionisták igyekeztek fenntartani, majd pedig az 1970-es évek második felétől kialakuló ellenzéki csoportok kezdték meg 1956 átértékelésének csendes szorgalmazását. Ezek az

ellenzéki csoportok, legyenek bár a nép-nemzetiek vagy a demokratikus ellenzékhez tartozók, megkezdtek a közeledést a volt '56-os politikai elit felé. Az integráló személyiség előbb Bibó István, majd az ő halála után Donáth Ferenc és Vásárhelyi Miklós lettek. Ők voltak azok, akik a különböző ellenzéki csoportok útjait egymás felé igyekeztek terelni. A közös nevező pedig nem lehetett más, mint 1956 forradalmisága, s '56 ellenforradalmiságának átértékelésének követelése.

Az ellenzék első közös illegális találkozásán, az 1985-ös monori találkozón a nép-nemzeti ellenzék prominens képviselője, Csurka István előadásában fölvetette 1956 kérdését, kimondva, hogy 1956 forradalom volt, és hogy az utána következő megtorlásoknak és a Kádár-rendszer egészének köszönhetően alakult ki az a válság, amelybe a magyar társadalom a nyolcvanas évek közepére zuhant, s a Kádár-rendszernek nincs jövője.

Ekkor született meg az a terv is, hogy 1986 októberében egy 1956-tal foglalkozó konferenciát kell rendezni. Erre végül Eörsi István lakásán került sor, ahol előadást tartott többek között Donáth Ferenc, Vásárhelyi Miklós, Széll Jenő, Mécs Imre, Kis János. Az előadások a Méray Tibor által szerkesztett *Párizsi Magyar Füzetek* 1987-es számában jelentek meg *A forradalom előzményei, alakulása és utóélete. Tanulmányok és kronológia* címmel.

A második monori találkozón a nép-nemzeti ellenzék már nem képviseltette magát, ami a két nagy ellenzéki csoportosulás közötti törésvonal mélyülésének látványos jeleként értelmezhető. Indokolt azonban megjegyezni azt a tényt, hogy ebben nagy szerepet játszott a hatalom agresszív fellépése és megosztó politikája is.

A forradalom 30. évfordulója nemcsak az ellenzéki csoportok számára jelentett kihívást, hanem az MSZMP számára is komoly ideológiai nehézségeket hozott. Az 1986-os évforduló jó alkalomnak kínálkozott ugyanis arra, hogy a párt valamilyen óvatos áthangolást kezdeményezzen 1956 vonatkozásában, s egyben kínálta annak lehetőségét is, hogy a hivatalos állásponton bizonyos korrekciókat hajtson végre. Ez azonban nem történt meg. A rendszer legitimációs kényszere erősebbnek bizonyult, s a párt 1956 korábbi értékelésének változatlansága mellett foglalt állást. Jól példázza ezt Grósz Károlynak az 1986. július eleji moszkvai látogatása során Gorbacsovnak tett kijelentése, amely arról szólt, hogy a magyar pártvezetésnek semmi oka sincs arra, hogy megváltoztassa az 1956-tal kapcsolatos eddigi álláspontját. Hasonló tartalmú nyilatkozatot tett Grósz Károly

néhány nappal később a *Newsweek* riporterének is. 1956-ot ekkor is ellenforradalomnak minősítette, és jelezte, hogy annak megítélése nincs napirenden.

1956 hivatalos pártmegítélése tehát az ellenforradalom maradt. Ennek a felfogásnak vált jelképes és emblematisz figurájává Berecz János, aki a *Társadalmi Szemle* 1986. októberi számában *Pártról és reformról – kétfrontos érzékenységgel* címmel az ellenforradalom mintegy kártevésével szemben állította modellként a kádárista reformpolitikát. Ezzel a taktikával azonban az MSZMP egy olyan zsákutcába kormányozta, ha úgy tetszik beszorította magát, mely hosszú távon tarthatatlannak bizonyult, s abból presztízavesztés nélkül kihátrálni már aligha tudott.

Mindeközben a párt kemény adminisztratív és erőszakos eszközöket vetett be az ellenzéki csoportokkal szemben. Mindez folytatódott 1986 novemberében, az Írószövetség tisztújító közgyűlését megelőzően is. A nép-nemzeti ellenzék ezért próbálta kerülni a hatalommal való konfrontációt, s nem vett részt az októberi '56-os ellenzéki konferencián.

1956 átértékelésének vonatkozásában nem hozott változást az 1987-es esztendő sem. Az MSZMP Politikai Bizottsága (PB) 1987. szeptember 8-i ülésén Kádár visszatért ahhoz az 1956 végén kifejtett gondolatához, miszerint a proletárdiktatúra rendszere maga a forradalmi, azon belül az alapszerkezetet támadó szándék csak ellenforradalmiként minősíthető. Kádár úgy fogalmazott: „Ha az alapkérdésben – azaz 1956 ellenforradalomként való megítélésében – nem vagyunk állandóak, akkor fellazítjuk a rendszert.”

Az MSZMP országos pártértekezletét 1988. május 20–22-én tartották. A régi Központi Bizottság (KB) tagjainak egyharmada kicserélődött, a kádárista politikusokat kiszavazták. Újjáalakult a PB is. A testület nyolc tagját nem választották újjá.

1988 júniusában a KB öt munkabizottságot hozott létre annak érdekében, hogy az MSZMP új politikai irányvonalát kidolgozza. A Pozsgay Imre által vezetett bizottság feladata volt, hogy a társadalom és a gazdaság három évtizedes fejlődését átfogó tudományos elemzést elkészítse. A Pozsgay-bizottság albizottságaként 1988 júliusában alakult meg a Berend T. Iván vezette történelmi albizottság. Akkor még maguk az alapítók sem gondolták, hogy ez lesz az albizottság, amelynek a megállapításai 1956 vonatkozásában a változásokat hozzák.

1988 nyara más vonatkozásban is forrónak ígérkezett. Közeledett ugyanis június 16-a, Nagy Imre és mártírtársainak kivégzésének harmincadik évfordulója. A pártvezetés már hónapokkal korábban kialakította ezzel kapcsolatos álláspontját, amikor 1988. február 4-én kifejtették, hogy „az ellenforradalom ügyét politikailag lezártnak tekintik.” Erre erősített rá Grósz Károly a munkásör-parancsnokok országos értekezletén, mikor a várható ellenzéki megmozdulásokra vonatkozóan kifejtette: „rendeződésüket, erőgyűjtésüket, politikai koncepcióik kidolgozását, kivitelezését nem szabad tétlenül szemlélni. Ha a helyzet úgy alakul, a vezetés – felelőssége tudatában – adminisztratív eszközöket vesz igénybe.” Mindez azt jelentett, hogy az MSZMP 1988 tavaszán–nyarán kitért minden politikai jellegű vita elől, s 1956-ot továbbra is ellenforradalomnak minősítette. Konstuktív vita és párbeszéd helyett nyílt erőszakot és adminisztratív lépéseket helyezett kilátásba, s ha úgy ítélte meg a helyzetet, úgy is cselekedett. Jó példa erre a Batthyány-örökmécsesnél a demokratikus ellenzék által 1988. június 16-án rendezett megemlékező tüntetés feloszlatása.

Ugyanazon a napon, amikor a hatalom Budapesten feloszlatta a tüntetést, 1988. június 16-án, a párizsi Père Lachaise temetőben sor került Nagy Imre jelképes síremlékének felavatására. Az emlékmű felállítását 1988. június 16-ra, Nagy Imréék kivégzésének harmincadik évfordulójára időzítették. Védnöki testület alakult Fejtő Ferenc történész, a párizsi demokratikus magyar emigráció vezetőjének elnökletével. Miután a védnöki testületben huszonhét Nobel-díjas mellett számos európai parlamenti képviselő és ismert politikusok, valamint neves írók, tudósok és művészek is részt vettek, a szimbolikus sír ügye hatalmas visszhangot keltett világszerte. Az emlékmű-avatási ünnepségen Méray Tiboron, Fejtő Ferencen és Vásárhelyi Miklóson kívül több olasz és francia szocialista és kommunista politikus is felszólalt, s többek között felolvasták Ronald Reagan amerikai elnök személyes üzenetét is.

Eközben az '56-os elítéltekből és hozzátartozóikból létrejött a Történelmi Igazságtétel Bizottsága (TIB), s 1988 májusában közzétette a „Történelmi igazságtételt” című felhívást. 1988. június 6-án pedig felhívást tett közzé, melyben június 16-ára a rákoskeresztúri köztemető 301-es parcellájába hívta az emlékezőket. Felhívták a figyelmet arra az embertelen tényre, hogy a hatalom a kivégzettektől minden végtisztességet megtagadott, s követelték a kivégzettek teljes erkölcsi

és jogi rehabilitációját, a zaklatások megszüntetését, az 1945 utáni időszak tudományos feltárását.

Az MSZMP új vezetése számára mindez kiváló politikai lehetőséget kínált volna arra, hogy újraértékeljék 1956 szerepét. Az évtizedes beidegződések azonban bénítóan hatottak a pártvezetésre, amely a kialakult helyzetre a hagyományos reflexekkel reagált, s a TIB által kezdeményezett június 16-i emlékezést az ellenzék rendszerellenes erőpróbájának tekintette. A legfelső pártvezetésben kialakult vitában Nyers Rezső azon az állásponton volt, hogy a 301-es parcellában tervezett kegyeleti megemlékezést tudomásul kell venni, de a Batthyány-örökmécseshez meghirdetett politikai tüntetést rendőrségi ügyként kell kezelni, és azt adminisztratív eszközökkel szükséges megakadályozni. A hatalom ennek szellemében reagált a június 16-i eseményekre: a TIB által meghirdetett megemlékezést – melyen kb. százan jelentek meg – nem akadályozta meg, de a Budapest különböző pontjain (Batthyány-örökmécses, Szabadság tér, Vörösmarty tér, Váci utca) szerveződő tiltakozó tüntetésekkel szemben a rendőrség erőszakosan fellépett. Grósz Károly mindezt utólag a következőképpen értékelte: „Kétségtelen, hogy ellenzéki elemek is jelen vannak a társadalomban. Az elmúlt napokban politikai tűrőképességünket azon mérték le, miképpen reagálunk állásfoglalásukra Nagy Imre halálának harmincadik évfordulóján. Nem hagytunk kétséget aziránt, hogy tiszteljük mindenki emberi érzését, semmilyen akadályt nem támasztunk, ha valaki tiszteletét akarja leróni a halottak előtt. Ugyanakkor mindenfajta rendszerellenes provokációt határozottan visszautasítunk.”

Tagadhatatlan, hogy az MSZMP vezetésének 1956-tal kapcsolatos álláspontjában történt bizonyos elmozdulás, de ez csupán egyfajta kegyeleti engedmény volt, ami 1956 megítélésével kapcsolatosan politikai engedményt egyáltalán nem jelentett. 1988 nyarán tehát szóba sem került 1956 politikai rehabilitációjának, illetve 1956-nak az esetleges átértékelése. Ezzel az újonnan a hatalomba került és a kádárista pártvezetés prominens tagjaitól megszabadult új párt elit elszalasztotta annak lehetőségét, hogy szembenézzen a párt 1956-os múltjával, s reálisan értékelve az 1956-os eseményeket, revideálja az addigi kádári pártpolitika 1956-tal kapcsolatos álláspontját.

Grósz Károly ezt az álláspontot képviselte akkor is, amikor 1988 nyarán amerikai látogatása során interjút adott a *Newsweek* hírmagazinnak. Grósz egyszerűen lefasisztázta a június 16-án Budapesten tüntetőket, s az erőszakos fellépés képtelen vádjával is

megrágalmazta őket. Minderről így nyilatkozott: „Nem szeretjük, ha verik a rendőröket, márpedig bizonyítékunk van arra, hogy ez történt. A június 16-i tüntetés fasiszta propagandára, sovinizmusra, irredentizmusra uszított.” A pártvezetés zavarodottságára utalt ugyanakkor, hogy Grósz ugyanebben az interjújában ígéretet tett Nagy Imrének és társainak az újratemetésére.

Ilyen előzmények után várta az ország 1988 őszét, az 1956-os forradalom újabb évfordulóját, amikor is október 23-ára az ellenzéki szervezetek közös felvonulást terveztek. A hatóságok október 21-én tették közzé a felvonulással kapcsolatos álláspontjukat, miszerint „minden eszközzel meg fogják akadályozni” azt. Hosszas vitát követően – látva a hatalom elszántságát – az ellenzéki szervezetek végül lefújták a demonstrációt. Nem kívánták kockáztatni a békés, fegyvertelen tömeg és a felfegyverzett rendőrség esetleges összecsapását. Az ellenzék ezzel csatát vesztett, de az MSZMP sem lett győztese az eseményeknek. Október 23-án végül egy csekély létszámú csoport mégis megpróbált demonstrálni, de őket rendőrmotorosok bevetésével feloszlatták.

Az MSZMP PB 1988. november 29-i ülésén ismételten téma volt Nagy Imre és társai lehetséges újratemetésének az ügye. A PB a korábban már ismertetett Nyers Rezső-féle álláspontra helyezkedett, és az újratemetéssel kapcsolatban csakis emberieségi szempontokat kívánt érvényesíteni. A múlt feltárásának és a vele való szembenézésnek az igénye azonban érdemben nem fogalmazódott meg. Grósz Károly azon a véleményen volt, hogy a demonstrációkat kezelni tudják, ha előre megállapodnak a szervezőkkel. Ez persze nem volt más, mint a jól bevált taktika, az ellenzéki erők megosztására való törekvés.

Az MSZMP PB következő ülésén, 1988. december 13-án ismételten téma volt 1956 kérdése. Jól látható, hogy a pártelit szerette volna lezárni és végleg maga mögött hagyni 1956 terhét és az egész korszakot, de mindezt úgy, hogy egy jótányit se kelljen engednie '56-tal kapcsolatos álláspontjából: „a politikában azonban nincs pardon, mert mi '56-ot nem fogjuk ártértékelni se az ő kedvükért, se máséért”. A kutatások és tudományos viták elől azonban nem zárkóztak el.

Az MSZMP KB 1988. december 15-i ülésén pedig vita nélkül megszületett a döntés: „sem jogi, sem politikai rehabilitálásról, sem az ötvenhatos események ártértékeléséről nem lehet szó, csupán emberieségi megfontolások miatt járulunk hozzá a családi újratemetéshez”. Az MSZMP tehát nem volt hajlandó elmozdulni az ellenforradalmi alapról. Mindezt két esemény egyértelműen világossá tette. Az egyik

Grósz Károly 1988. november 29-i sportcsarnoki beszéde, ahol ellenforradalmi erőkről beszélt, a másik pedig a Münnich Ferenc Társaság 1988. december 6-i nyilatkozata, amely kifejtette: „a szocialista rend elleni támadást népfelkelésként minősíteni elítélendő”.

A Történelmi albizottság '56-tal kapcsolatos vitáját 1989. január 27-én tartotta. A vitát eredetileg január 18-ára tervezték, de taktikai okokból – megvárták Grósz Károly davosi útját – döntöttek annak elhalasztásáról. Az albizottság megállapította, hogy 1956 átértékelésének szükségessége elkerülhetetlen, s kimondta, hogy 1956 nem ellenforradalom volt, hanem népfelkelés.

Az albizottság álláspontját Pozsgay Imre hozta nyilvánosságra a Kossuth Rádió *168 óra* című műsorában 1989. január 28-án. 1956 átértékelését egy olyan ember mondta ki, aki annak a pártnak volt a vezetője, amely párt egész identitását, legitimitását, az uralomra való jogosságát, küldetését, uralomra jutását ahhoz a hazugsághoz kötötte, hogy megmentette a népet, az országot egy végzetes ellenforradalomtól. Ezzel megdőlt a párt identitása, s a szovjet csapatok behívásának jogalapja, amely így törvénytelené vált.

Az MSZMP KB. 1989. február 7-i és február 10–11-i ülésein nem sikerült a Pozsgay-nyilatkozatot semmissé tenni, nem sikerült azt valamilyen „balesetnek” beállítani, sem taktikailag korrigálni. Maga Grósz Károly volt az, aki végül azt volt kénytelen javasolni, hogy az albizottság tanulmányát jelentessék meg.

A Pozsgay-nyilatkozat a párttagságot váratlanul érte, s erősen polarizálta. Ugyanakkor a nyilatkozatot követően jól érzékelhetően ledőlt a tabu, áttört a gát, s felszínre tolultak a múlt hibái, évtizedek szőnyeg alá söpört bűnei. Az MSZMP morálisan megtört, s a pártnak nem csupán '56 ügyében kellett visszakoznia, hanem az ahhoz tapadó egypártrendszer koncepciójától is.

1989. június 16-a, Nagy Imre és mártírtársainak a temetése lélektanilag szabadította fel a magyar társadalmat. Megtört végleg a hallgatás csendje, megtörtént Nagy Imrének és mártírtársainak a politikai rehabilitációja, s ezzel bekövetkezett a morális rendszer-váltás.

Nagy Imréék jogi rehabilitációját 1989. július 6-án mondta ki a Legfelsőbb Bíróság. Ugyan azon a napon, amikor a letűnt korszak politikusa, Kádár János meghalt.¹

¹ A tanulmány megírásához felhasznált irodalom:

György Péter: *Néma hagyomány. Kollektív felejtés és a kései múltértelmezés 1956–1989-ben (A régmúlttól az örökségig)*, Budapest, Magvető Kiadó, 2000.

Hankiss Ágnes (szerk.): *Állambiztonsági játszmák, 1988–1989*, Budapest, Hamvas Intézet, 2012.

Hegedűs B. András: *Az 1956-os forradalom és szabadságharc reneszánsza és a rendszerváltás, Évkönyv VI.*, Budapest, 1956-os Intézet, 1998.

Kahler Frigyes: *Az Igazság Canossa-járása*, Lakitelek, Antológia Kiadó, 2014.

Katona András – Kiszelly Zoltán – Salamon Konrád – Simon János – Zachar Péter Krisztián: *Tüntetések könyve. Negyedszázad 56 tüntetése Magyarországon (1988–2013)*, Lakitelek, . Antológia Kiadó, 2014.

Katona András: „Rendszerváló újratemetés” – Nagy Imre és vértanú társainak végtisztessége (1989. június 16.), in Katona András – Salamon Konrád (szerk.): *Tüntetések könyve. Negyedszázad 56 tüntetése Magyarországon (1988–2013)*, Lakitelek, Antológia Kiadó, 2014.

Kenedi János: *Kis állambiztonsági olvasókönyv. Október 23. – március 15. – június 16. a Kádár korszakban. 1–2*, Budapest, Magvető Kiadó, 1996.

Litván György: *Az 1956-os magyar forradalom hagyománya és irodalma*, Budapest, MTA TTI, 1992.

Litván György: 1956 emlékének szerepe a rendszerváltásban, *Beszélő*, 2007/1.

M. Kiss Sándor (szerk.): *Rendszerváltás 1989-ben. 15 tanulmány*, Lakitelek, Antológia Kiadó, 2014.

M. Kiss Sándor: *Közelítések 1956 (Tanulmányok, esszék, előadások)*, Budapest, Kairosz Kiadó, 2011.

M. Kiss Sándor: *Utak '56-hoz, utak '56 után*, Budapest, Mundus Kiadó, 2006.

Miklós Péter: *Szikra, láng, hamu. Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc Csongrád megyei emlékezete*, Szeged, Csongrád Megyei Önkormányzat, 2016.

Pozsgay Imre: *Októberi kérdések. Pozsgay Imrével beszélget Bíró Zoltán*, Budapest, Eötvös–Püski Kiadó, 1988.

Rainer M. János: A rendszerváltás és az '56-os hagyomány, in Bozóki András (szerk.): *A rendszerváltás forgatókönyve. Kerekasztal-tárgyalások 1989-ben. 7. köt.*, Budapest, Új Mandátum Kiadó, 2000.

Rainer M. János: Rendszerváltás és a közelmúlt. Nagy Imre, 1956 és a demokratikus átalakulás, in Püski Levente – Valuch Tibor (szerk.): *Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben*, Budapest, Osiris Kiadó – 1956-os Intézet, 1995.

Rainer M. János: Szimbolikus sír Párizsban, *História*, 2004/5.

Ripp Zoltán: 1956 emlékezete és az MSZMP, *Múltunk*, 2002/1.

Ripp Zoltán: *Rendszerváltás Magyarországon 1987–1990*, Budapest, Napvilág Kiadó, 2006.

Romsics Ignác: *Volt egyszer egy rendszerváltás...*, Budapest, Rubicon-könyvek, 2003.

Szabó Miklós: Hogyan látjuk ma 1956-ot?, *Új Látóhatár*, 1987/4.

Székér Nóra – Riba András László: *A Nagy Imre-kód. Nagy Imre újratemetésének politikai dimenziói*, Lakitelek, Antológia Kiadó, 2014).

Szilágyi Sándor: Az '56-os hagyomány a szamizdat Beszélőben, *Beszélő*, 2001/12.

VÖLGYESI ZOLTÁN

VIDÉKI TÁRSADALMI KÖVETELÉSEK ÉS TÖREKVÉSEK 1956-BAN, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL VESZPRÉM MEGYÉRE

1956-ban váratlanul kitört, alulról szerveződő, spontán tömegmozgalom söpört végig az országon, amire véleményem szerint leginkább Szabó Zoltán találó kifejezése, a „népforradalom” illik.¹ 1956 egyszerre volt a szabadságvágy, a nemzeti hagyományokhoz és a függetlenséghez való ragaszkodás, valamint a társadalmi önszerveződés szinte példa nélküli megnyilvánulása. A követeléslistákat összeállító népgyűlések, forradalmi szervek létrejöttét nem előzhette meg hosszabb programalkotási szakasz. A forradalom kitörésekor programja egyedül csak a Nagy Imre-féle irányvonalnak, az ún. reformkommunista irányzatnak volt, de ezen hamar túlhaladtak az események. Október végéig, november elejéig a forradalom napról napra radikalizálódott, amiben szerepet játszott a szovjet beavatkozás hatása, az elhúzódó fegyveres harc, a régi hatalom és a néptömegek konfrontációja, a vidéki sortüzek, illetve a korábban háttérbe szorított csoportok, elnyomott társadalmi szereplők egyre szabadabb és bátrabb megnyilvánulása.

A vidéki települések '56-os társadalmi követeléseinek a feltárása megítélésem szerint több okból is fontos feladat. Először is a vidék forradalma a fővárostól elütő vonásai miatt sajátos, külön szint képvisel az '56-os forradalom történetében. A forradalom kitörését követő néhány nap után vidéken egyre inkább a fővárosban történetektől függetlenül alakultak az események, mivel előbb és gyorsabban alakult át a hatalmi és az irányítási struktúra. Ebből adódóan vidéken többnyire szabadabb és könnyebb volt az információáramlás és a véleménycsere, mint a fővárosban, ahol a lassabban haladt a hatalomváltás, és a tömegkommunikáció és a propaganda legfontosabb

¹ Szabó Zoltán többször használja a kifejezést a forradalom alatt írt cikkso-rozatában. Vö: Szabó Zoltán: *A küszöbről. A magyar forradalom Angliában. Napi kommentárok 1956. október 24-től december 28-ig*, Párizs – New Jersey, Magyar Füzetek – Atlanti Kutató és Kiadó Társulat, 1988, 144.

csatornáját, a rádiót október végéig az MDP – majd utána a Nagy Imre-kormány – tartotta ellenőrzése alatt. Ugyanakkor a fővárost forradalmi önszerveződésben megelőző vidék a követeléseire jelentős hatást gyakorolt a kormányra: Nagy Imre fordulatában a fegyveres felkelőkhöz és a sztrájkoló üzemekhez hasonló szerepet játszott az a politikai nyomás, amit a vidéki települések küldöttségei és a helyi követeléseket sugárzó cenzúrázatlan vidéki rádióadók közvetítettek.

1956 egyik sajátossága, hogy bár sokféle elképzelés, nézet megfogalmazódott, volt néhány nagy közös cél, ami egybekovácsolta a nemzetet a fővárostól a vidéki városokon át a falvakig. Ilyen volt a szovjet csapatok kivonása és a függetlenség helyreállítása, a kommunista diktatúra felszámolása, a szabad választások, a demokratikus politikai szabadságjogok (a sajtószabadság, a gyülekezési jog, a véleménynyilvánítás szabadsága), a sztrájkjog és a vallásszabadság, továbbá a független bíraskodás és az önálló szakszervezetek követelése, valamint a nemzeti jelképekhez (Kossuth-címer) és a nemzeti ünnepekhez (március 15.) való visszatérés. A társadalmi és a szociális jellegű programpontok között legtöbb helyen szerepelt a bérrendezés, a nyugdíjreform és az állami lakásépítések követelése, továbbá az iparban a normarendszer eltörlése, a mezőgazdaságban a beszolgáltatás és az erőszakos kollektivizálás megszüntetése, a gyermektelenségi adó eltörlése, valamint a családi pótlék kiterjesztése az egygyermekes családokra is. Országszerte megfigyelhető törekvés volt a keresztény ünnepek visszaállítása (karácsony és húsvét másnapja, pünkösd), az iskolákban a kötelező orosz nyelv eltörlése és a fakultatív hitoktatás visszaállítása.

A kutatás mind ez idáig kevés figyelmet szentelt annak a kérdésnek, hogy túl a közös nemzeti célokon, amelyek tartalmukat tekintve országszerte nagy hasonlóságot mutattak, mit is akart a vidéki települések lakossága '56-ban. Bár több megye elkészítette a saját '56-os dokumentumkötetét, s a válogatott iratok között számos érdekes és értékes forrás található, a dokumentumok kiértékelése és a következtetések levonása ritkán történt meg, s a kötetekben a sokféle forrás között helyenként elvész a lényeges információ. A kötetek mindenesetre cáfolják azt a nézetet, hogy a szabadságharc, a szovjetekkel való fegyveres szembeszegülés háttérbe szorította volna a társadalmi követeléseket, amelyeket – így érvelnek e nézet képviselői – az idő rövidsége miatt meg sem tudtak fogalmazni a forradalom napjaiban. Részletesen kidolgozott programok készítésére ugyan

tényleg nem jutott idő, ám a dokumentumkötetek azt bizonyítják, hogy a települések jelentős része írásba foglalta, sőt pontokba is szedte követeléseit, melyeket többnyire a kormánynak, esetenként a megyeszékhelynek mint közelebbi központnak címeztek, illetve sok esetben el is küldtek.

I. A VIDÉK FORRADALMA ÉS A TÁRSADALMI KÖVETELÉSEK

Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc vidéki történetével foglalkozó szakirodalom eddig kevés figyelmet szentelt a társadalmi követelések feltárásának és bemutatásának. A megjelent könyvek, cikkek, tanulmányok sokkal inkább a lokális eseményekre, a forradalmi megmozdulásokra, a hatalomváltásra, a forradalmi szervezetek létrejöttére és működésére koncentrálnak. A *vidék forradalma, 1956* címmel megjelent kétkötetes kiadványra is igaz ez, amely megyék szerint tárgyalja a témát. Az első kötetben a Dunától keletre fekvő megyékről olvashatunk, míg a második a dunántúli megyékről szól, s a megyéken belül főként a mintaadó megyeközpontok és nagyobb városok szerepe a hangsúlyos.² Ez a hasznos összefoglaló munka egy a sok közül, hiszen az elmúlt időszakban sok-sok publikáció, több dokumentumkötet, tanulmánykötet, eseménykrónika és település-szintű feldolgozás jelent meg, aminek köszönhetően a forradalom vidéki történetével kapcsolatban sokat bővült a tudásunk. Ugyanakkor vannak még jócskán egyenetlenségek és hiányosságok a kutatás terén, lényegesen többet tudunk például a megyeszékhelyekről, főként az egyetemi centrumokról, mint a kisvárosokról, és még kevesebbet a falvakról. Az egyenetlenségek persze nemcsak a településhierarchiából és a regionális különbségekből adódnak, hanem a kutatásból is. A megyeszékhelyek kisugárzó hatása, mintaadó jellege országszerte megfigyelhető jelenség, ha nem is egyforma súllyal. A legnagyobb hatásuk azoknak a vidéki regionális központoknak volt (főleg Győrnek, továbbá például Miskolcnak), amelyek a megyeszékhelyek közül is kiemelkedtek, s megyehatárokon túl nyúló hatást tudtak kifejteni.

² Sajnos a kiadványból kimaradt három megye (Nógrád, Zala, Vas), amelyeknek a tanulmánya nem készült el. Szakolczai Attila – Á. Varga László: *A vidék forradalma, 1956. I. kötet*, Budapest, 1956-os Intézet – Budapest Főváros Levéltára, 2003; Szakolczai Attila: *A vidék forradalma, 1956. II. kötet*, Budapest, 1956-os Intézet – Budapest Főváros Levéltára, 2006.

Azonban nemcsak a városok; a községek is sokfélék, s nem vonhatók egy kalap alá, hiszen nagy a különbség egy 300-400 fős létszámú kis zalai falu és egy 7-8 ezres alföldi nagyközség között. Ne feledjük, hogy 1956-ban még jóval kevesebb volt a városok száma a maihoz képest. Veszprémben például csak három városi rangú település volt: Veszprém, Pápa, Várpalota. Akárcsak Veszprémben, az ország más térségeiben is jellemző, hogy számos nagyközség, főként az egykori járási székhelyek városi rangot kaptak az 1970-es, illetve az 1980-as években. Közülük többnek sikerült megjelentetnie a rendszerváltás után saját '56-os kiadványát, ellenben a kisebb községek, falvak '56-os története nagyrészt feltáratlan.

Vidéken a forradalom térnyerése egybekapcsolódott a forradalom helyi szerveinek létrejöttével. A vidéki hatalomváltás és önszerveződés modellje tömören a következőképpen írható le: a budapesti fegyveres felkelés kitörését követően néhány nappal, a legtöbb helyen október 26-án, 27-én megtörtént a hatalomváltás: előbb tüntetésekre került sor, majd a település forradalmi szervezetének megválasztására. A magyar települések nagy részén, ahol a fővárossal szemben nem támaszkodhatott a régi hatalom jelentősebb fegyveres erőre, már a tüntetés, a tömegdemonstráció önmagában elegendő volt a helyi hatalmi szervek széteséséhez, s forradalom békésen lépett át következő önszerveződő fázisába. Esetenként megfigyelhető, jellemzően a nagyobb településeken, hogy a helyi hatalom régi képviselői ideig-óráig megőrizték az egyezkedés, az alku pozícióját, és átmenetileg helyet kaptak a létrejövő új helyi hatalmi szervezetekben. Vagy a tömegtüntetés, vagy az azt követően összehívott népgyűlés, falugyűlés, nagyobb városokban a küldöttekből összehívott gyűlés vált az önszerveződés jogforrásává. Elfordult, hogy a tömegtüntetés nyomán, részben annak vezéralakjaiból közvetlenül választották meg a helyi forradalmi szervezetet, vagy annak előkészítő, szervező bizottságát. Többnyire azonban már a tüntetést követően megtartott szabályozottabb gyűlés választotta meg a forradalmi szervezet tagjait.

Nagyobb településeken a munkahelyeken megtartott küldöttválasztást követően, a delegáltakból választották meg a forradalmi irányító testület tagjait. Több városban a szűkebb irányító testület mellett működött a delegáltakból álló, népesebb forradalmi választmány is mint tanácskozó szerv, egyfajta képviselőtestület. A változtatni akarás szelleme magával ragadta és megmozgatta a magyar társadalom minden rétegét. A magyar forradalomra a tömegesség mellett leginkább a spontaneitás volt jellemző. Az önszerveződés

kibontakozását elősegítette a helyi hatalmak központi vezérlés híján való gyors összeomlása vagy legalábbis cselekvésképtelené válása. A helyi társadalmak 1956-ban még őrizték belső kohéziójukat. Ezért volt magától értetődő, kit kell a vezető-szervező posztokra megválasztani, hogy kit kell leváltani, elkergetni, netán előzetes őrizetbe venni.

A vidéki települések lakói magukra utalva, országos irányítás nélkül is képesek voltak saját kezükbe venni sorsuk irányítását: új vezetőket választottak, döntéseket hoztak, s megszervezték szűkebb és tágabb közösségük életét. Erről a folyamatról részletes és sokszínű képet fest Ständeisky Éva *Népuralom ötvenhatban* című adatgazdag és értelmezésekben is bővelkedő vaskos kötete.³ A kommunista helyi hatalmi szervek összeomlása folytán a vidéki városok és községek urai a települések forradalmi szervei lettek – régióként eltérő megnevezéssel: forradalmi bizottság vagy bizottmány, forradalmi tanács, nemzeti tanács, forradalmi nemzeti tanács stb. Borsodban, sőt borsodi mintára a szomszédos megyék egyes településein a munkástanács elnevezést is használták a települést irányító forradalmi szerv megjelölésére. A gyorsabb hatalomváltás után a fővároshoz képest a konszolidációs folyamat is eredményesebben és gyorsabban haladt vidéken, amit a hagyomány, a helyi lakosság hozzáértése, tapasztalata alakított, s nem ritkán egy-egy tekintéllyel bíró, újonnan megválasztott vezető is jelentős mértékben befolyásolni tudott.

A forradalom bizonyos fejlődési ívet mutat, ezért az időtényezőnek, sőt a térbeli kiterjedésnek is jelentősége van. A követelések ezért nemcsak sokszínűek és változatosak, de a forradalom terjedésével és radikalizálódásával időben változtak is. A forradalom társadalmi követeléseit ezért nem azonosíthatjuk az első napok követeléseivel, pláne nem az október 23-i tüntetés követeléseivel, amelyeket még a forradalmi megmozdulások és a fegyveres felkelés kirobbanása előtt fogalmaztak meg. Tekintetbe kell venni azt is, hogy a követelések a pillanat hevében születtek, sokszor hevenyészettek, fésületlenek, nem ritkán ellentmondásosak, sőt elírások és gépelési hibák is jellemzőek rájuk.

A vidéki önszerveződés a második szakaszában túllépett a települési szinten: a megyei és a járási székhelyek igyekeztek kapcsolatot teremteni és mintát adni tágabb környezetükben, s megszervezték a megyei és a járási forradalmi bizottságokat/tanácsokat, amelyek

³ Ständeisky Éva: *Népuralom ötvenhatban*, Pozsony–Budapest, Kalligram – 1956-os Intézet, 2010.

zöme november elejére megerősödött, s központi állami irányítás nélkül – és a helyett! – szervezték, irányították, tájékoztatták térségük lakosságát. Sajnos járási szintű feldolgozás csak elvétve akad az '56-os szakirodalomban, pedig a járáások nagyobb figyelmet érdemelnének. Egyrészt a kisebb távolságok miatt könnyebb volt a járásszintű kapcsolatteremtés, másrészt több volt a közös probléma, a hasonló megoldandó feladat, mint az egymástól távolabb fekvő, esetleg más jellegű települések között.

Az egyes társadalmi rétegek '56-os törekvéseivel kapcsolatban meglehetősen hiányos a tudásunk, mivel igen kevés az idevágó publikáció. Kivétel számba megy az olyan, egy adott rétegről átfogó képet adó kötet, mint a *Bányászok és bányászvárosok forradalma* című konferenciakiadvány.⁴ A kötet nem közöl eredeti dokumentumokat, csak helyenként idéz belőlük egyik-másik tanulmánya, ugyanakkor az írások részletesen bemutatják a bányásztársadalom korabeli helyzetét, követeléseit és megmozdulásait. A sokat ígérő cím ellenére ugyanezt nem mondhatjuk el az *1956 és a magyar agrártársadalom* című konferenciakötetről, melynek tanulmányai közül szorosabb értelemben csak egy foglalkozik a címben megjelölt témával: Varga Zsuzsanna írása.⁵ A többi tanulmány az előzményeket vagy a téma utóéletét vizsgálja, illetve az egyik Nagy Imre agrárpolitikai nézeteit állítja a középpontba. A kiadvány függelékében az eredeti dokumentumokból mindössze egytucatnyit ad közre, melyek többsége a magyar falvak '56-os paraszti követeléseiből ad ízelítőt az ország több tájáról.

Bár az elmúlt időszakban jelentek meg értékes írások az agrárium és a magyar parasztság '56-os történetéről – például Valuch Tibor *Agrárkérdések és a magyar falu 1956–1957-ben* című tanulmánya⁶ –, összességében meglehetősen hézagos a tudásunk, s ez vonatkozik a korabeli agrárnépesség túlnyomó többségét kitevő önálló birtokosokra éppúgy, mint az erőszakosan összetákoltt kollektivizált gazdaságok, valamint az állami gazdaságok dolgozóira. Még nagyobb azonban az ismerethiány a többi társadalmi réteg esetében,

⁴ Bircher Erzsébet – Schuller Balázs: *Bányászok és bányászvárosok forradalma, 1956. Tanulmányok az 1956-os forradalom és szabadságharc 50. évfordulója tiszteletére*, Budapest, Központi Bányászati Múzeum Alapítvány, 2006, 378.

⁵ Varga Zsuzsanna: *Paraszti követelések 1956-ban*, in Estók János (szerk.): *1956 és a magyar agrártársadalom*, Budapest, Magyar Mezőgazdasági Múzeum, 2006, 81–104.

⁶ Valuch Tibor: *Agrárkérdések és a magyar falu 1956–1957-ben. Évkönyv VIII.*, Budapest, 1956-os Intézet, 2000, 286–302.

a kisiparosoktól és kiskereskedőktől kezdve az építőipari dolgozókon át az alkalmazotti és az értelmiségi rétegekig, s e téren nincs lényeges különbség a vidéki városok és községek között. Az agrárnépesség esetében azért is szembetűnő a hiányosság, mert 1956-ban az agrárlakosság jelentette nemcsak a vidéki társadalom, hanem az egész magyar társadalom legnépesebb társadalmi rétegét. A parasztságot és a falut egyesek passzívnak társadalmi képződménynek tekintik, s nem tartják a forradalom társadalmi bázisának. A fegyveres felkelésben valóban kevesen vettek részt a parasztság soraiból, de a vidéki társadalmi követelések közt fontos szerepet játszanak a paraszti követelések.

2. VESZPRÉM MEGYE FORRADALMI PROGRAMJAI, KÖVETELÉSEI

1956-ban Veszprém megye négy városa közül kettő rendelkezett régi városi jogokkal és hagyományokkal, a megyeszékhely Veszprém, valamint Pápa. Az ötvenes években két megyei település kapott városi rangot: 1951-ben Várpalota, 1954-ben Keszthely. 1956-ban közigazgatási szempontból a megye nyolc járásra tagolódott. A négy városából három volt egyúttal járási központ: Veszprém, Pápa és Keszthely, s ezenkívül a megye öt nagyközsége tartozott még a járási székhelyek sorába: Tapolca, Sümeg, Devecser, Zirc és Balatonfüred.⁷ Veszprém megye gazdasági és társadalmi struktúra szempontjából változatos képet mutatott. A terület jelentős iparral és bányászattal rendelkezett, különösen a bauxit-, a barnaszén- és mangánbányászat, a vegyipar, valamint a timföld-, illetve az alumíniumgyártás volt jelentős. Az ötvenes években a szocialista iparosítás különösen Várpalota és Ajka térségében éreztette hatását. 1956-ban a lakosság alig több mint egyharmada foglalkozott mezőgazdasági termeléssel, s a harmadik legiparosodottabb megyéje volt Veszprém az országnak Borsod és Komárom-Esztergom megye után. Veszprémben vegyipari egyetem, Keszthelyen mezőgazdasági akadémia működött, s ezenkívül Pápa is iskolavárosnak számított. Az 1956-os helyi eseményekre az is hatással volt, hogy a nyugati határ közelsége, valamint a Bakony erdős, hegyes-dombos vidéke jelentős létszámú

⁷ Az 1956 utáni évtizedekben a városok száma a megyében megduplázódott. Öt nagyközséget várossá nyilvánítottak: 1959-ben Ajka, 1966-ban Tapolca, 1971-ben Balatonfüred, 1984-ben Zirc és Sümeg kapott városi rangot, viszont 1978-ban Keszthelyt Zala megyéhez csatolták.

szovjet és magyar katonaságot, valamint katonai létesítményeket vonzott a megye területére.⁸

A Veszprém megyében megfogalmazódott követelések, felhívások közül több olyan is ismert, amelynek szélesebb földrajzi körben volt kisugárzó hatása. Közülük ismereteim szerint öt dokumentumról állítható, hogy mintát jelentett a megye számos települése számára, s hatást gyakorolhatott az ottani társadalmi követelések megfogalmazására. Kettő a megyeszékhelyen, Veszprémben keletkezett, a többi három pedig egy-egy jelentős vonzáskörzettel rendelkező járási székhelyen, kettő Keszthelyen, egy pedig Pápán. Az első ilyen követeléslista október 23-án délután született a Veszprémi Vegyipari Egyetem Magyar Egyetemisták és Főiskolai Egyesületek Szövetsége (továbbiakban: MEFESZ) szervezetét megalakító gyűlésen, amelyre délután három órától került sor a Petőfi Színház épületében mintegy 300-350 részvevő, köztük a vendég szegedi, miskolci és soproni egyetemista küldöttek, valamint veszprémi egyetemi oktatók, az üzemek és a helyi értelmiség képviselői, illetve a helyi MDP-, DISZ- és tanácsi vezetők, katonák, rendőrök, sőt ÁVH-s tisztek jelenlétében. A többórás tanácskozás során megvitatták a már korábban létrejött MEFESZ-szervezetek követeléseit, majd elfogadták a veszprémi egyetemisták húsz pontot tartalmazó felhívását. Azért érdemes részletesebben kitérni erre, mert a következő napokban jelentős hatása volt megyeszerte, főként Veszprém körzetében és az ahhoz közeli térségekben.

A veszprémi MEFESZ-program alapján véve egybecseng az előző napi budapesti és vidéki egyetemi gyűléseken elfogadott követelésekkel.⁹ Egyes részletei a műegyetemi 16 ponttal, mások a miskolci diákszövetség 11 pontos felhívásával rokoníthatók, de találhatunk hasonlóságot a gödöllői agráregyetemen, illetve a pécsi egyetemen megfogalmazott pontokkal is. A veszprémi egyetemisták felhívása azonban a legtöbb hasonlóságot, sőt szó szerint egyezést a soproni diákszövetség által ugyancsak az előző napon, október 22-én

⁸ Ständeisky Éva: Veszprém megye, in Szakolczy Attila (szerk.): *A vidék forradalma, 1956. II. kötet*, Budapest, 1956-os Intézet – Budapest Főváros Levéltára, 2006, 399.

⁹ A szegedi kezdeményezés hatására 1956. október 21–23-án viharos gyorsasággal alakultak meg a MEFESZ-szervezetek a fővárosi és a vidéki felsőoktatási intézményekben. Osváth Zsolt – Zsidi Vilmos: *Magyarországi világi felsőoktatási intézmények az 1956-os forradalomban és szabadságharcban*, Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség, 2007, 14–19.

elfogadott követelésekkel mutat.¹⁰ Ez nem véletlen, a miskolci és a soproni diákok magukkal hozták saját, nemcsak az eredeti szegedi MEFESZ-programnál, de több tekintetben a műegyetemisták 16 pontjánál is radikálisabb követeléseiket. A legnagyobb hatással a veszprémiekre a soproni küldöttek voltak, akik közel ötvenfős csoporttal érkeztek a helyszínre a tanácskozás közepén, és röpcédulákon is osztogatták a követeléslistájukat.¹¹

Az országosan legnagyobb ismertségre szert tevő s legnagyobb hatást kifejtő műegyetemi követeléseknél a veszprémi egyetemistáké külpolitikai tekintetben radikálisabb volt, és ahhoz képest más pontokat is tartalmazott. Mindkettőben szerepelt a szovjet csapatok kivonása, valamint az önálló gazdaságpolitikára való törekvés, ám a veszprémiek határozottabbak voltak a független nemzeti külpolitika szorgalmazásában, főként a semlegesség célként való kitűzésével, ami csak napokkal a forradalom kitörését követően, október végére országosan elterjedt követeléssé vált. „Független, semleges Magyarországot” – ezekkel a szavakkal kezdődik a veszprémi felhívás, akárcsak a soproniaké, de emellett a veszprémiek konkrét határidőhöz kötik a szovjet csapatok kivonását, 1957. január 1-et jelölve meg végső dátumként, ugyanúgy, amint az a miskolciak dokumentumában is olvasható.¹² Szerepel benne más egyetemek határozataihoz hasonlóan Nagy Imre visszavétele a legfelső állami vezetésbe, a törvénysértéseket elkövető sztálinista vezetők felelősségre vonása és megbünteteése, a Kossuth-címer visszaállítása, március 15. nemzeti ünnepé, illetve október 6. nemzeti gyásznappá nyilvánítása, a tervgazdaság megreformálása, a bérrendezés, a parasztpolitika felülvizsgálata és a parasztság helyzetének megjavítása, a káderlapok megszüntetése, a tájékoztatási és a sajtószabadság, valamint az alkotmány betartása mint követelmény. Nem esik szó viszont a veszprémi felhívásban a szabad, demokratikus választásokról, amit több egyetemen is követeltek, sőt a műegyetemisták nyíltan kimondták, hogy a nem-

¹⁰ Az 1956-os egyetemi diákmozgalmak október 20–22. között megfogalmazott követeléseit tartalmazó dokumentumok, beleértve veszprémi MEFESZ Előkészítő Bizottság követeléseit, megtalálhatók a Vida István által szerkesztett kötetben: Vida István: *Diák- és ifjúsági mozgalmak, 1956–1958. Forradalom - ellenállás - megtorlás. Válogatott dokumentumok*, Gondolat Kiadó – Nagy Imre Alapítvány, 2007, 92–139.

¹¹ Mészáros Gyula: *Forradalom és szabadságharc Veszprémben 1956. Tények, dokumentumok, visszaemlékezések*, Veszprém, Művészetek Háza, 2001, 44.

¹² Vida, 2007, 123.

zetgyűlési választásokat több párt részvételével képzelik el, s ez is lényeges hangsúlybeli eltérés az egyetemista programok között.

A veszprémi 20 pont között találunk néhány olyan követelést is, ami a műegyetemisták határozataiban nem, más vidéki egyetemek pontjai között viszont szerepeltek. Ilyen például a bírói függetlenség és a halálbüntetés eltörlése politikai perekben, az utazási szabadság (útlevél) biztosítása Keletre és Nyugatra, a katonai szolgálati idő 1 évre való csökkentése, az ország helyzetére vonatkozó statisztikai adatok nyilvánosságra hozása, a műszaki vezetés szakképzettséghez kötése, valamint az egyetemi autonómia követése. Ugyanezek között kell megemlíteni a dunai konföderáció tervét, amelyet a miskolci diákparlament vetett fel, s néhány órával a veszprémi gyűlés előtt, de attól függetlenül, október 23-án délelőtt a debreceni egyetemi gyűlés is felvett a javaslatok közé.¹³ Mindez tanúsítja, hogy az egyetemisták között az önálló magyar külpolitika, és a szovjet függéstől való megszabadulás vágya mellett népszerű volt a közép-európai népek egymásra utaltságának és szövetkezésének gondolata, s a dunai konföderáció kossuthi eszméje tovább élt körükben, bár ebben az időben legalább annyira a romantikus ábrándok közé tartozott, mint a XIX. században.

A veszprémi egyetemisták 20 pontja a rendszer megjavítására törekvő, alapján véve reformkommunista jellegű, mérsékelt programnak tekinthető. A követelések többsége nem mutat túl a fennálló politikai rendszer keretein, legfeljebb egy-két pont, a sajtószabadság és az általános emberi jogok követelése. Bár a pontokat megfogalmazó egyetemisták nyilvánvalóan másképp vélekedtek, ők a programjukban nem láttak ellentmondást, úgy gondolták, a szabadságjogok, beleértve a sajtószabadságot vagy az utazási szabadságot, ugyanúgy összeegyeztethetők a szocialista rendszerrel, mint az ország külső „szabadsága”, a nemzeti függetlenség és az állam semlegessége.¹⁴

¹³ A debreceni egyetemisták határozatának 17. pontja így fogalmaz: „A kormány lépjen érintkezésbe a népi demokráciák, Ausztria és Jugoszlávia kormányával egy közép-európai konföderáció megvizsgálása céljából.” A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem, a Debreceni Orvostudományi Egyetem, a Debreceni Mezőgazdasági Akadémia, a debreceni középiskolák diákságának, oktatóinak, dolgozóinak követelése. *Néplap*, 1956. október 23. Különkiadás. Vö: Völgyesi Zoltán: Tüntetéstől a hatalomváltásig Debrecen, 1956, *Debreceni Disputa*, 4. évf., 2006/10, 25–31.

¹⁴ Külpolitikai vonatkozásban ott volt a jugoszláv példa, belpolitikai téren pedig az egyetemi követelések az ideális/demokratikus/humanista szocializmus-felfogás talaján egyeztetették össze a szabadságról vallott nézeteiket a szocialista rendszerrel.

Jellemző erre a felfogásra a felhívásuk végén olvasható jelszó: „Szocializmust magyar módra!”

A veszprémi gyűlés éjfél előtt ért véget, az egyetemisták a felhívásukat még akkor éjjel stencilgépen több száz példányban lemásolták, s a rölapjaikat a következő napokban széthordták a megyeszékhely üzemeibe és a környező településekre, többek között Herendre, Várpalotára, Pétre, Balatonfüzfőre és Zircre.¹⁵

Az október 23-án este kirobbant fegyveres forradalom híre az első napokban bizonytalanságot és felfokozott várakozást keltett megszerte. Október 25-én tüntetők követelték Veszprémben a szovjet csapatok távozását, az este folyamán megrongálták a szovjet emlékművet. Ugyanezen a napon a keszthelyi hallgatók is megmozdultak, s a veszprémi MEFESZ-program mintájára megfogalmazták 28 pontból álló felhívásukat, amely lényegében a veszprémi követelések kibővítése volt.¹⁶ A legjelentősebb változás, hogy a keszthelyi pontok közé bekerült a többpárti szabad választások követelése, amit a veszprémi felhívás még nem tartalmazott. Ehhez képest kisebb módosítás, hogy a szakképzettség fontosságát nemcsak a műszaki, hanem gazdasági és a közigazgatási vezetés vonatkozásában is hangsúlyozták. A keszthelyiek dokumentuma már a forradalom kitörését követően fogalmazódott, s erre az új helyzetre reagál a statárium azonnali visszavonását célzó pontjuk, valamint az utolsó pont, amelyben követelik „a legutóbbi napok vérontásaiért felelős Gerő Ernő és a Varsó Szerződést aláíró Hegedüs András leváltását és felelősségre vonását”. A keszthelyiek elhagyták a „Szocializmust magyar módra!” jelszót a felhívásuk végéről, helyette egy másik jelszószerű követelést vettek be a pontjaik közé: „Független, szabad Magyarországot!”

Október 26-án délelőtt Veszprémben újabb tüntetésre került sor, majd a veszprémi MEFESZ-szervezet és az egyetemi tanács kezdeményezésére a városi üzemek és intézmények képviselői nagygyűlést tartottak az egyetemen, ahol a város katonai parancsnokságának részvételével megalakították a Veszprém Megyei Nemzeti Forradalmi Tanácsot.¹⁷ A békés hatalomváltásra az elbizonytalanodó, biztos

Nyilvánvaló, hogy ennek a fajta demokratikus szocializmusnak a megvalósíthatósága vitatható, hiszen ilyen szocializmus sehol sem létezett a gyakorlatban.

¹⁵ Mészáros, 2001, 49.

¹⁶ Csomor Erzsébet – Kapiller Imre: *’56 Keszthelyen és a Keszthelyi Járásban. A forradalom és a megtorlás dokumentumai, kronológiája és személyi adattára*, Zalaegerszeg, Zala Megyei Levéltár, 2006, 16–17.

¹⁷ Standeisky, 2006, 401.

támaszukat vesztett városi és megyei vezetők, az egyetemi és városi értelmiség, valamint a fegyveres szervek megállapodása révén került sor, hasonlóan Debrecenhez, ahol ugyanezen a napon, hasonló szituációban került sor a forradalmi bizottmány megalakítására, s abban szintén fontos szerep jutott a katonáknak a helyi értelmiség mellett.¹⁸ A veszprémi helyőrség csatlakozása biztos fegyveres támaszt nyújtott a veszprémi forradalmi tanács számára, amely a korábbi pártállami hatalmi szervek helyett átvette nemcsak a város, hanem elvben az egész megye politikai és közigazgatási irányítását. A kompromisszumos hatalomváltásban partner volt a katonaságon és a rendőrségen kívül az MDP megyei pártvezetése is, amely még aznap elmozdította pozíciójából a megyei tanácselnököt, Kiss Imrét.¹⁹

A veszprémi forradalmi tanács a megalakulást követően, október 26-án délután közleményt adott ki, melyben tájékoztatta megalakulásáról a lakosságot. Egyúttal felhívással fordult az üzemekhez, hogy alakítsanak minél előbb munkástanácsokat, rövid határidőt (másnap reggel) jelölve ki.²⁰ Kiadtak továbbá egy 6 pontból álló kiáltványt is, melyben a legfontosabb követeléseket foglalták össze, kezdve a tűzszünet elrendelésével, a statáriális rendelet érvénytelenítésével és az általános amnesztiával, a szovjet csapatok azonnali visszavonásával és 6 héten belül az országból való kivonásával. Követelték a kormánytól a fentieken kívül, hogy adjon politikai menedékjogot a magyar nép oldalára állt szovjet katonáknak, továbbá azt, hogy Nagy Imre fogadja el ezeket a pontokat, s „mint elfogadott követelést mondja be még a mai nap folyamán a rádióban”.²¹ Csatlakozva az országszerte kibontakozó politikai sztrájkhoz, a követelések elérése érdekében általános sztrájkra hívta a helyi forradalmi tanács a megye üzemi munkásságát és dolgozóit – az élelmiszeripar, a közüzemek, az egészségügy és a közlekedési vállalatok kivételével. Felszólította továbbá a Veszprémmel szomszédos Szentkirályszabadja lakóit, ahol szovjet katonai alakulatok állomásoztak, hogy ne provokálják őket, a veszprémi magyar katonai helyőrség támogatja a forradalmi tanácsot, és biztosítja közrendet, amint a forradalmi tanács is gondoskodik a lakosság ellátásáról. A tömör, 6 pontos felhívást a rendkívüli forradalmi helyzet szülte, a legaktuálisabb és legsür-

¹⁸ Völgyesi, 2006, 29–30.

¹⁹ Csomor–Kapiller, 2006, 24.

²⁰ Somfay Balázs: *Veszprém megye ötvenhatban. Források és könyvészet Veszprém megye 1956. évi történetéhez*, Veszprém, Veszprém Megyei Levéltár, 2012, 24–25.

²¹ Somfay, 2012, 26.

gősebb feladatokra koncentrálni, ezért nem hasonlítható a számos társadalmi problémát érintő október 23-i MEFESZ-felhíváshoz. Bár fontos dokumentumról van szó, nem tartozik a négy szélesebb társadalmi hatású program közé.

Október 27-én, szintén katonák részvételével megalakult Pápa Város Forradalmi Tanácsa, amely a pápai járás területén jelentős visszhangra talált 17 pontos követelésével.²² A kormány elé terjesztés céljával (is) készített követelésjegyzék összeállításának előzménye az az előző napi gyűlés, ahol a város üzemeinek, intézményeinek küldöttei megvitatták az országos és a helyi problémákat, s többek közt a textilgyár, a húsüzem és a kórház dolgozóinak követeléseit a megalakuló pápai forradalmi tanács beépítette a 17 pontba. A pápai követelések között több olyan van, amely már szerepelt a veszprémi vagy a keszthelyi egyetemisták, illetve a Veszprém Megyei Nemzeti Forradalmi Tanács felhívásában. Ilyenek a következők: a statárium eltörlése és amnesztia a harcokban részt vevőknek, a Varsói Szerződés felbontása, idegen hatalmaktól független, önálló nemzeti gazdálkodás, a szovjet csapatok kivonása, s az utóbbihoz hozzáteszik: „a kivonuló csapatok csak azt vihessék magukkal, amit hoztak!” Új vonás viszont, hogy az eltörölt nemzeti ünnepek mellett a keresztény ünnepek visszaállítását is követelik (bizonyára karácsony és húsvét másodnapjára, illetve pünkösdre utalva), továbbá az ÁVH és a határsáv megszüntetését, a normarendszer eltörlését, a családi pótlék felemelését és kiterjesztését az egy gyermeket nevelő családokra is, a gyermektelenségi adó eltörlését, a lakásépítkezések fokozását. A pápai dokumentum egyik jellemző vonása a korábbi egyetemista programokhoz képest a dolgozói követelésekből átvett szociális programok markánsabb jelenléte. A másik megfigyelhető különbség, hogy túllépve a reformkommunista jellegén, a polgári társadalom irányába mutató törekvéseket fogalmaz meg: vissza kívánják állítani a – „a legszélesebb demokráciát nem sértő” – magántulajdont, az egyénileg gazdálkodó parasztság mellett a kisiparos és kiskereskedői réteg rehabilitálását is fontosnak tartva, követelik részükre az állami támogatást, valamint a szövetkezetekkel való egyenjogúságot, továbbá a szólás- és a mozgásszabadság mellett a vallásszabadságot is felveszik a követelések közé.

A másik jelentős hatású veszprémi dokumentum a Veszprém Megyei Nemzeti Forradalmi Tanács október 29-i felhívása, amely

²² Somfay, 2012, 32–33.

leszögezi, hogy elfogadta és magáévá tette a veszprémi egyetemisták korábbi 20 pontos követelését. Az október 29-én tartott veszprémi küldöttgyűlés tulajdonképpen az előbbi pontokat kiegészítve fogalmazta meg a saját maga 20 pontját, amit a felhívás tartalmaz.²³ A korábbi, október 23-án keletkezett veszprémi MEFESZ-felhíváshoz képest új követelésnek számítanak a következők: zárják ki a pártból és állítsák bíróság elé Rákosit, Gerőt és Hegedüst, valamint azokat is, akik az elmúlt napokban a békés tömegre lövettek; szereljék le az ÁVH-t, a vállalatok vezetését adják a munkástanácsok kezébe, rendezzék a normákat, az oktatás- és a kultúrpolitikát a nemzeti hagyományokra építsék, s ezenkívül a kormány fordítson fokozott figyelmet a határon túli magyarok sorsára. A felhívás két pontja is tükrözi a Nagy Imre-kormány október 28-i fordulatát követő új helyzetet: a kormány ismerje el a forradalmi tanácsokat a helyi államhatalom törvényes szerveinek, továbbá ismerje el és valósítsa meg e szervezetekben kifejezésre jutó népakaratot (5. pont), a szabadságharcosok képviselői is kapjanak helyet a kormányban (7. pont).

Bekerült a veszprémi forradalmi tanács pontjai közé az általános, szabad és demokratikus választások mielőbbi kiírása és legkésőbb 1957. március 15-ig való megtartása is, de nem volt benne szó többpárti választásról, csupán azt a követelményt fogalmazták meg, hogy választókerületenként több jelölt indulhasson. A dokumentumból kitűnik, hogy a veszprémi forradalmi tanácsnak a szocialista rendszer és az állampárt megreformálásában, megújításában bízó reformkommunista vonása még október 28. után is megmaradt. Ezt támasztja alá az is, hogy a követelések felsorolását követően leszögezik, egyetértenek az MDP megyei intézőbizottságának felhívásával, s követelik a pártkongresszus összehívását és új Központi Vezetőség megválasztását. Támogatják a Nagy Imre-kormányt, s kormány iránti bizalmuk jeleként a megye üzemeit, intézményeit a sztrájk befejezésére és munka felvételére szólítják fel.

A megyei forradalmi szerv saját felhívásával iránymutatást is kívánt adni a megye településeinek, ám sok tekintetben lemaradásban volt, ugyanis az egyes települések követelései a megyeszékhely által képviselt irányvonalnál sok esetben jóval radikálisabbak voltak. Már az október 26-i veszprémi tüntetésen elhangzottak olyan, a megyei forradalmi tanács reformista irányvonalánál radikálisabb követelések, mint például a „teljes vallásszabadság”, az iskolai hi-

²³ A Veszprém Megyei Nemzeti Forradalmi Tanács felhívása megjelent a megyei lap másnapai számában: *Veszprém Megyei Népiújság*, 1956. október 30.

toktatás visszaállítása, Mindszenty azonnali szabadon bocsátása és a kisiparosok részére az állami szektorral egyenlő bánásmód és támogatás biztosítása. Az ilyen és hasonló követeléseknek ugyanúgy nem találjuk nyomát a forradalmi tanács pontjai közt, mint a többpártrendszernek. A szabad vallásgyakorlás és az iskolai hitoktatás általános követelésnek számított a megye településein, akárcsak a kisipar és a kiskereskedelem támogatása, a paraszti magántulajdon és a szabad gazdálkodás elvének érvényesítése, valamint az államosított házak és egyéb elvett javak visszajuttatása.²⁴ Az eredeti reformkommunista irányultság és a radikalizálódó lakossági követelésektől való lemaradás is szerepet játszhatott abban – a távolság mellett –, hogy a megyeszékhelytől messzebb fekvő önálló helyi törekvéseket felmutató járási székhelyeken, Pápán, illetve a körzetében, de még inkább Keszthelyen, és a Keszthelyi Járásban a magát megyei hatókörűnek tekintő forradalmi tanácsnál lényegesen nagyobb hatása volt a helyben működő forradalmi szervezeteknek. Sőt a keszthelyi követelések még a szomszédos tapolcai járás lakosságára is hatással voltak, amint az a Tapolcai Forradalmi Katonai Tanács röplapjából kiderül.²⁵ A megye többi területén viszont többé-kevésbé érvényesült a megyei forradalmi tanács irányító, rendeletalkotó szerepe.

Október 29-én adta ki felhívását Keszthely Város Nemzeti Forradalmi Tanácsa, egy időben a veszprémi felhívással, de annál jóval tömörebb megfogalmazásban, tíz pontban. Több pontjuk hasonlít a veszprémi forradalmi tanácséra, de vannak különbségek is.²⁶ A legfontosabb eltérés, hogy többpárti szabad és titkos választásokat követelnek két hónapon belül. Fontos helyi törekvést illesztettek a programjukba, amikor Keszthely városnak és a környékének Zala megyéhez való csatolását követelték, továbbá a keszthelyi akadémia egyetemmé nyilvánítását. Kéri vissza a Festetics-kastélyt a honvédségtől, amelyet műemlék-jellegének megőrzése, valamint a város idegenforgalma szempontjából is fontosnak tartanak. Érdemes ezzel kapcsolatban megjegyezni, hogy Keszthelyen nemcsak a Festetics-kastélynak, hanem Festetics György szobrának is szimbolikus jelentése volt. A szobrot a „felszabaduláskor” ledöntötték, s a szovjet „felszabadítók” emlékművét állították a helyére. A keszthelyi tüntetők

²⁴ Vö: Somfay, 2012, 29–40.

²⁵ A Tapolcai Forradalmi Tanács első ülésén üdvözölte a keszthelyi forradalmi tanács megalakulását, s elfogadta a keszthelyiek 28 pontos követelését, s azt még két ponttal toldotta meg. Csomor–Kapiller, 2006, 35.

²⁶ Csomor–Kapiller, 2006, 38.

október 25-én ledöntötték az emlékművet, s visszaállították helyére a Festetics-szobrot, ami az elmúlt időszak tagadásának jelképes kifejezése volt.²⁷ A keszthelyiek politikai követelései is figyelemre méltóak voltak: szerepelt köztük Mindszenty visszahelyezése a hercegprímási székébe, valamint a Nagy Imre-kormány összetételének megváltoztatása, „széles népi alapokra helyezése”. Követelték továbbá, hogy a Kossuth és Petőfi Rádió híradásait a szabadságharcosok és az Írószövetség állítsa össze, hogy a nép hiteles, a valóságnak megfelelő tájékoztatást kapjon, s ezzel erős kritikájukat fejezték ki az addigi tömegtájékoztatás iránt.

A Keszthelyi Járáshoz tartozó Nemesbük Forradalmi Tanácsának október 31-én kelt jegyzőkönyve betekintést ad a Veszprém megyei falvak helyzetébe, s a helyi forradalmi szervek döntéseibe.²⁸ Határozatot hoztak az általános iskolai történelem tankönyvek összegyűjtéséről és megsemmisítéséről. Elrendelték a községi könyvtár állományának felülvizsgálatát, Sztálin és Rákosi műveinek összegyűjtését és megsemmisítését. Felhívták a községi tsz vezetőségét, hogy 5 napon belül tartsanak gyűlést, megvitatandó, hogy feloszlassák-e a tsz-t. Az Április 4. utca nevét Kossuth utcára változtatták. Rendelkeztek továbbá több helybéli lakos elvett tulajdonának, jószágának a visszaadásától, így például kérték a keszthelyi forradalmi tanács intézkedését, hogy a nemesbüki plébános kapja vissza az elvett két lovat, amelyek a keszthelyi tsz-hez kerültek. Ezenkívül két főt választottak a járási forradalmi tanácsba, valamint gyűjtést szerveztek november 2-án a budapesti munkásság megsegítésére.

Bár a veszprémi forradalmi tanács deklarált követeléseit a megyei településekhez képest óvatosság és mérsékelt irányvonal jellemezte, gyakorlati működésében közigazgatási és jogi profizmusról tett tanúbizonyságot azzal, ahogy sorra alkotta meg rendeleteit és jelentette meg azokat hivatalos értesítésként. Ezzel megszervezte az új, demokratikus közigazgatást, kialakította a megfelelő kereteket, s alapvető változásokat idézett elő a lakosság életében és a társadalmi viszonyok között. Már október 26-án az alkotmányra hivatkozva rendeletben határozta meg a tanács saját jogkörét és tevékenységi körét, valamint előírta a megye városaiban és járásaiban a forradalmi tanácsok megválasztását, meghatározva a választás módját és a tanácsok feladatait. A közbiztonság érdekében statáriumot vezetett be a vagyon és az élet elleni bűncselekmények, azaz a rab-

²⁷ Csomor–Kapiller, 2006, 76.

²⁸ Csomor–Kapiller, 2006, 70–71.

lás, a betörés, a lopás, a gyújtogatás, a gyilkosság, a lőfegyverrel vagy robbanószerrel elkövetett bűncselekmények megakadályozása érdekében. A községeket kötelezte, hogy forradalmi tanácsaik, illetve nemzeti tanácsaik megalakulását 24 órán belül jelentsék be a járási forradalmi tanácsnak.

Rendeletalkotó tevékenységét folytatva a megyei forradalmi tanács október 30-án eltörölte a begyűjtést, megszüntette az egyes intézmények, vállalatok személyzeti osztályát és személyzeti előadói állásait, s rendelkezett a káderanyagáról. Rendeletet adott ki az egyházakkal való kapcsolatról, s ebben – biztosítandó az egyházak önállóságát – megszüntette a megyei egyházügyi előadói állást.²⁹ Október 31-én a megye tíz országgyűlési képviselőjéből kilencnek a mandátumát visszavonta a megyei forradalmi tanács. November 1-jén rendeletet adott ki a tsz-ekből való kilépésről és a munkaszüneti napokról, munkaszüneti nappá nyilvánítva november 1-jét, mindenszentek napját, valamint december 26-át, karácsony másodnapját, miközben november 7-ét munkanappá és egyben tanítási nappá minősítette.³⁰ November első napjainak fontos fejleménye volt Veszprémben, hogy 2-án megalakult a megyei forradalmi tanácstól függetlenül működő városi szervezet, a Veszprém Városi Nemzeti Forradalmi Tanács, amely másnapi közleményében több veszprémi utcanév megváltoztatását jelentette be: a Vörös Október utcából például Szent István utca lett, a Tolbuhin utcából Vár utca, míg a Sztálin út a Pesti Hősök útja nevet kapta.³¹

3. MIT AKART A MAGYAR VIDÉK 1956-BAN?

A legfontosabb követelések viszonylag egyértelműek voltak, ám a részletekben és a helyben megfogalmazott törekvésekben elég sok eltérés figyelhető meg. A kisebb települések lakói a fővárosban és a régió legnagyobb városaiban ismertté vált követelések közül válogattak, s ezeket egészítették ki a helyi igényekkel. A rádióadásokból, rölpapokról, újságokból, a szomszéd településektől átvett követelések, valamint a helyi törekvések sajátos keverékei keletkeztek. A követeléslisták tanulmányozása azt mutatja, hogy a később szerveződő és kisebb települések törekvéseit tükröző községi és járási

²⁹ *Veszprém Megyei Népszerűség*, 1956. október 30.

³⁰ *Veszprém Megyei Hírlap*, 1956. november 1.

³¹ Somfay, 2012, 47–48.

forradalmi bizottságok/tanácsok többnyire jobbra álltak a megyeszékhelyen korábban alakult, s így korábbi hatalmi viszonyokat tükröző forradalmi szervhez képest. A követelésekben megfigyelhető egy fokozatos jobbra tolódás, mivel az előző évek elnyomása és a régi hatalmi struktúrák bomlása után a napról napra szabadabbá váló légkörben a kezdeti óvatosság után egyre bátrabban fogalmazta meg sérelmeit, elvárásait és vágyott társadalmi céljait a lakosság. Ráadásul a közélet nem kommunista szereplőit, beleértve az egykori koalíciós pártok helyi képviselőit, a Rákosi-rendszer kárvallottjait, akik nem ritkán börtönből szabadultak és a történelmi egyházakat is egyfajta történelmi késés jellemezte: a korábbi megfélemlítés miatt az első napokban inkább kivártak, s utána is gyakran visszafogottabbak voltak. Ám a hangjuk és a befolyásuk is erősödött, ami szintén egyfajta jobbra tolódást eredményezett.

Számos példa bizonyítja, hogy abban az átalakulásban, ami a forradalom napjaiban lezajlott, a településméret is számított: minél nagyobb egy település, annál összetettebb és érdektagoltabb a társadalma, annál több az intézményi külön érdek, annál bonyolultabbak az ügyek, s kevésbé átláthatók a hatalmi viszonyok. A városok és a tízezres lélekszámot meghaladó, népesebb községek, az ún. „óriásfalvak” többségében a hatalomváltás két fázisban zajlott: a település első forradalmi bizottságában/tanácsában még helyet kaptak a korábbi pártállami vezetés hatalmukat átmenteni igyekvő helyi képviselői, ám a néhány nap múlva megtartott újabb választáson rendre kiszavazták őket a helyi forradalmi szervből. A kisebb településeken, ahol közvetlenebbek a kapcsolatok, s mindenki ismeri a másikat, s a közösségi összetartás működött, általában elsőre stabil szervezetet tudtak létrehozni. A falvakban sokkal radikálisabban fogalmazták meg elképzeléseiket az emberek, a régi vezetőket is hamarabb eltávolították a posztjukról, s általában egyből megfelelő vezetőket sikerült választaniuk, ami elősegítette a gyorsabb önszerveződést és a konszolidációt.

A nagyvárosok és a megyeszékhelyek mellett azért is fontos a magyar községek és kisvárosok '56-os szerepének és törekvéseinek elemzése, mert 1956-ban még községekben élt a magyar lakosság túlnyomó többsége, több mint 60%-a, s a lakosság további közel 5%-a kisvárosokban, így a kettő együtt az akkori magyar lakosság mintegy kétharmadát tette ki. A hőn áhított szabadság kivívása esetén a lakosság túlnyomó többségét adó kisebb települések lakói dönthették volna el az ország sorsát, döntő módon befolyásolhatták volna szavazatukkal

a parlament összetételét, s közvetve meghatározhatták volna az ország társadalmi-politikai berendezkedését. A szabad választás joga azonban nem adatott meg a magyar a népnek a november 4-i szovjet megszállás és a szabadságharc vérbe fojtása miatt. A forradalom napjaiban szabad választásokat csak egyetlen helyi önkormányzat területén tartottak, Kiskunhalason, ahol 1956. november 1-jén, a többpárti szavazáson a Független Kisgazdapárt 76%-os abszolút többséget szerzett, míg a kommunista párt (MDP) mindössze 4%-ot kapott.³²

A legtöbb követelésnél tetten érhető domináns elképzelés egy olyan sajátos társadalmi berendezkedést rajzol ki, amely a nyugati típusú többpárti demokráciát vegyes gazdasággal egészíti ki: a mezőgazdaságban, a kisiparban és a kiskereskedelemben a magántulajdon a meghatározó, míg a gyárak, a bányák, a bankok állami tulajdonban maradtak volna. A követeléslisták tanúsága szerint a „kapitalizmust”, amelyen az 1945 előtti tulajdonviszonyokat, „a nagytőke és a nagybirtok uralmát” értették, senki sem kívánta vissza, ugyanakkor a követelések teljesülése esetén valószínűleg mégiscsak a szabad szerveződésen és a szabad piacon alapuló polgári társadalom bontakozhatott volna ki. Más pontok, a szociális követelések viszont azt mutatják, hogy az emberek esélyegyenlőséget akartak, és a túlzott vagyoni különbségek korlátozását. Egyértelmű kívánság volt az állam széles körű szociális gondoskodása, valamint az ingyenes oktatás és az ingyenes egészségügy, amelyeket az előző évek „vívmányai” közül megtartottak volna. A falvak, a járások és az alföldi mezővárosok követeléseiben fontos szerepet kapott az önálló mezőgazdasági termelés szabadságának vágya, az adók csökkentése és az előző évek méltánytalan tagosításainak felülvizsgálata, az elvett földek visszakövetelése, továbbá a szabad értékesítés és a föld szabad adásvételének visszaállítása. Vidéken ezenkívül erőteljesen jelentkezett a negyvenes évek második felében felszámolt helyi civil szervezetek, a gazdakörök, olvasóköri újraszervezése, az ipartestületek visszaállítása, valamint az egyházak és a hitélet szabadságának követelése.

A vidék társadalmi vízióját jórészt a múlthoz fordulás jellemzi. Ez értelmezhető a társadalomszerveződés tekintetében részleges

³² A voksok a következőképpen oszlottak meg az induló négy párt között: FKGP 76%, SZDP 14%, NPP (Nemzeti Parasztpárt) 6%, MDP 4%. Érdemes megjegyezni, hogy az MDP-re 551 fő szavazott Halason, miközben a forradalom kitörése előtt több mint 1200 tagja volt a pártnak a városban. Tehát a párttagoknak még a fele sem szavazott a kommunistákra. Szakolczai – Á. Varga, 2003, 56.

visszatérési kísérletnek a kommunista diktatúra előtti időszakhoz, jellemzően az 1945–47 közötti társadalmi mintákhoz, amit megszakított az erőszakos kommunista diktatúra. Ez a törekvés persze érthető: 1956-ban az embereknek még friss emlékeik és gyakorlati tapasztalataik voltak a civil szerveződésről, a politikai és a társadalmi pluralizmusról, így volt mit feleleveníteniük, sőt a diktatúra sötét évei még meg is szépítették a múltat az emlékekben. A mögöttük hagyni kívánt elnyomó és elnyomórító diktatúrának minden hátránya mellett volt egy előnyös vonása is: viszonylag rövid időszakot ölelt fel, s főleg a kisebb településekről mondható el, hogy javarészt meg tudták őrizni hagyományos értékrendjüket és belső kohéziójukat.

AZ ESZTERGOMI NEMZETI TANÁCS VEZETŐI- NEK FELEMÁS FELELŐSSÉGRE VONÁSA

Jelen tanulmány elsőként számba veszi Esztergom 1956-os történetének főbb állomásait, majd az Esztergomi Nemzeti Tanács vezetőit érintő felemás felelősségrevonás ismertetése során elsőként Bády István¹ elmaradt perét és azt követő állambiztonsági megfigyelését, illetve röviden a Szalay Ferenc² elleni büntetőper hátterét világítja meg.

I. ESZTERGOM A FORRADALMI NAPOKBAN

Komárom megyében az 1956. október 23. és október 25. közötti időszak viszonylagos csendben telt, sőt a megyei újság, a *Komárom Megyei Dolgozók Lapja* október 24-én még úgy került az utcára,

¹ Bády István 1913. szeptember 8-án született Esztergomban. Iskolaéveit – mint bencés diák – Esztergomban töltötte. Az érettségit követően tanulmányait a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem jogi karán folytatta, ahol 1935. június 15-én államtudományi doktorátust szerzett. 1935. szeptember 1-jétől díjtalan gyakornokként Esztergom város szolgálata lépett az alábbi beosztásokban: városi fogalmazó, első osztályú aljegyző, majd tanácsnok. Kisgazdapárti politikusként 1946. július 16-tól a megbízott polgármester-helyettesi, 1948. május 22-től pedig a polgármesteri tisztséget töltötte be. Miután az MDP városi vezetőivel konfliktusba került, 1950. június 29-én lemondott, s ezt követően 1952-ig az Esztergom Városi Tanács VB. Igazgatási Osztályának a vezetője volt. 1952-től a Komárom Megyei Kályhagyárban dolgozott.

² Szalay Ferenc 1924. június 7-én született Rákoskeresztúron. Iskoláit Rákosligetén, Esztergomban és Pannonhalmán végezte. Érettségit követően Győrben kezdett dolgozni, 1944-ben azonban visszaköltözött a szüleihez. 1946 és 1950 között a ferences rend szombathelyi főiskoláján elvégezte a hittudományi tanulmányok első négy évét. 1950-ben, már a rend erőszakos feloszlata után, titokban szentelték fel pappá. Ez év őszén beiratkozott a Hittudományi Akadémia 5. évfolyamára. 1951 augusztusának végén találkozott a Ferences Gimnázium igazgatójával, aki a vezetése alatt álló intézménybe hívta mint testnevelő tanárt. 1952-ben jelentkezett, és felvételt nyert a Magyar Testnevelési Főiskola levelező tagozatára. 1954 nyarán megnősült, így augusztusban meg kellett válnia a ferences rendtől és a gimnáziumtól, majd decembertől ismét Esztergomban, a Bányagépészeti Technikum Kollégiumában dolgozott mint nevelőtanár.

mintha mi sem történt volna a fővárosban az előző este. Másnapra azonban felbolydult a megye. Október 25-én reggel Budapestről gépkocsival érkezett fiatalok az egyetemisták 16 pontos követelését kezdték osztogatni Dorogon, és sztrájkra szólították a bányászokat. Az első utcai tüntetésre Esztergomban, a Bányagépészeti Technikum tanulóinak akcióját követően – a délután folyamán leszedték a Városháza homlokzatáról a vörös csillagot – került sor. Ettől fellelkesülve kezdték szervezni a tüntetést, amely végül a Kossuth Lajos utcán kezdődött sötétedés táján. A Hősök terén beszédek hangzottak el, majd a Vak Bottyán laktanyánál elénekelték a *Himnusz*t. Itt az ügyeletes tiszt közölte, hogy a katonák nem hagyhatják el a laktanyát, mire a tömeg továbbvonult a Széchenyi térre, ahol véget ért a demonstráció.³ 1956. október 26-án kora délelőtt folytatódtak a tüntetések a városban. A tömegmegmozdulások fő helyszíne a Széchenyi tér volt, ahol a rendszert jelképező Városháza, a Pártbizottság, a Megyei Bíróság és a börtön voltak.⁴ A térről az emberek egészen addig nem mozdultak, míg a rabokat ki nem engedték, így még a köztörvényesek is szabadlábra kerültek.⁵ A tüntetők a belvárosból a hadosztály-parancsnoksághoz vonultak, egyrészt hogy csatlakozásra szólítsák a honvédséget, másrészt, mert fogva tartott felkelőkről szóló hírek terjengtek a városban. Közben Nyergesújfaluról és Lábatlanról három, lelkes fiatalokkal tele busz érkezett vissza a városba, és ugyancsak a parancsnokság felé tartott.⁶ Röviddel 12 óra előtt megérkezett az első busz a Sötétkapu alagútjának a bejárata elé, s a lelkes tüntetők biztatásának hatására a sofőr be is hajtott oda.⁷ Ahogy a busz eleje kibukkant az alagút túlsó végén, a parancsnokság épületének ablakaiból kézfegyverekkel tüzet nyitottak rá. Az alagútra irányzó T-34-es harckocsiba beugró Juhász József tüzet vezényelt, de miután a lövegkezelő nem mert löni, a százados félrelökte őt, s maga tüzelt a harckocsiágyúval. A lövés azonban a kapuzat bal oldali hengeres oszlopán gellert kapott, és a busz hátsó részébe csapódva

³ Germuska Pál: Komárom megye, in Szakolczai Attila (szerk.): *A vidék forradalma 1956*, Budapest, 1956-os Intézet – Budapest Főváros Levéltára, 2006, 216–218.

⁴ Cseszka Éva: *Esztergom 1956. Országos tendenciák – helyi sajátosságok a forradalom és szabadságharc alatt*, Esztergom, Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Levéltára, 2011, 31.

⁵ Bády István: *A Bazilika árnyékában. Egy polgármester visszaemlékezése*, Esztergom, Gran Tours, 1989, 114.

⁶ Germuska, 2006, 220.

⁷ Fakász Tibor: *Esztergom 1956-os története*, Esztergom, Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Levéltára – Esztergom Város Önkormányzata, 2008, 43.

felrobbant. A lövedék szinte leszakította a busz hátulját, a robbanás következtében többen azonnal meghaltak. A menekülni igyekvőkre kézfegyverekből továbbra is tüzeltek a parancsnokság épületéből. Aztán hirtelen csend lett, s a katonák a buszhoz rohanva maguk kezdték el a mentést.⁸

A Sötétkapunál történt sortűz⁹ után a délutáni órákban Horváth Klára tanácselnök egyeztetés céljából az esztergomi Városházára invitált több személyt, köztük Bády Istvánt és Szalay Ferencet is. Az ülést Nagy Kálmán, az MDP Komárom Megyei Pártbizottságának titkára vezette, s kinyilvánította, hogy a megjelentekből megalakul az Esztergomi Munkás–paraszt-katonatanács. Az új szerv feladata a város nyugalmanak helyreállítása mellett a további vérontás elkerülése volt. A tanács aláírásával ugyanezen a napon megjelent egy röplap is, melyben az új vezetők a rend és a fegyelem helyreállítására, a békés élet megteremtésére és a fegyverek leadására szólították fel a polgárokat. A város lakossága elégedetlen volt a Munkás–paraszt-katonatanács megalakításával, melynek eredménye az lett, hogy a városházán spontán tiltakozó csoportok jelentek meg, követelve egy demokratikus, a nép által választott szerv létrehozását.¹⁰ Engedve a közakaratnak, október 28-án reggel 9 órakor került sor a város nemzeti tanácsának megalakulására, s ezzel együtt feloszlatták a megyei pártvezetés által kreált tanácsot. Az egyelőre ideiglenes nemzeti tanács elnökévé Bády Istvánt választották.¹¹ Ettől a naptól kezdve minden nap volt tanácsülés, melynek döntéseiről, határozatairól a város lakossága röplapokon, hirdetményeken értesült. Elsődleges célkitűzésük a közszolgáltatás, a közéletmezés és a közbiztonság helyreállítása, biztosítása volt.¹² Esztergom Város Nemzeti Tanácsának végleges megalakulására két nappal később, 1956. október 30-án került sor, Bády István elnök és a küldöttek ekkor tették le ünnepélyesen az esküt.¹³ A tanács a másnapi ülésén többek között döntött arról is, hogy az Ausztriából érkezett szállítmányból – mely gyógyszereket és élelmiszert is tartalmazott – a kórház mellett a rászorulókat és az áldozatok családtagjai is részesüljenek. Bády emellett azt is javasolta, hogy az iskolákban november 2-án kezdjék meg a tanítást. Döntés született arról is, hogy az aznap

⁸ Germuska, 2006, 221.

⁹ A sortűznek mai tudásunk szerint tizenöt halálos áldozata volt.

¹⁰ Fakász, 2008, 55–58.

¹¹ Germuska, 2006, 228.

¹² Bády, 1989, 118.

¹³ Fakász, 2008, 92.

Dobogókőn letartóztatott 16 fő ÁVH-st a Vak Bottyán laktanyában helyezték el.¹⁴ November első napjaiban megyeszerte a hétfői (5-i) békés munkakezdésre készült az emberek többsége, a rádióban elhangzó és más megyékből érkező, mind erőteljesebb szovjet csapatmozgásokról szóló híreket azonban nem lehetett figyelmen kívül hagyni. November 2-án Esztergom Város Nemzeti Tanácsa emiatt meghallgatta Felczán Andor alezredes jelentését a védelmi előkészületekről.¹⁵ Erre az ülés második napirendi pontjának tárgyalásakor került sor, amikor is Felczán közölte: „A szovjet csapatok több magyarországi repülőteret valamint Budapestet körülzárva beásták magukat. A bevonuló csapatok Miskolc–Halmajugra–Nyíregyháza irányában foglalták el állásaikat. A vett értesülések szerint a szovjet csapatok azt az utasítást kapták, hogy biztosításként ássák be magukat. A szovjet csapatok magyarországi hadmozdulatai állítólagos szovjet magyarázatok szerint a nyugat európai csapatösszevonások miatt váltak szükségessé. Az alezredes úr véleménye szerint a szovjet csapatok elgondolása az, hogy egy esetleges háború esetén kedvező terepen vegyék fel a harcot, valamint a most körülvelt repülőtereket használhassák. A hadmozdulatokból megállapítható, hogy a szovjet csapatok átvonulási szándéka egyelőre Budapest felé irányul.”¹⁶ A Nemzeti Tanács ezen az ülésén tárgyalta a városi közigazgatás megtisztításának az ügyét is, melynek eredményeképpen fizetésük folyósítása mellett határozatlan ideig szabadságolták Horváth Klárát, Mundi Józsefet, Sipeki Gyulát, Németh Pált, Márton Istvánt, Chválá Rudolfnét és Katrus Ferencnét.¹⁷

A november 4-i szovjet intervenciót követően – a tatabányai forradalmi bizottság két nappal korábbi példája alapján – november 6-án Esztergom Város Nemzeti Tanácsa is küldöttséget menesztett a tatai szovjet parancsnokságra. A Bády István vezette delegáció megállapodott a szovjetekkel, hogy gondoskodnak a rend és a nyugalom biztosításáról, amennyiben a szovjet csapatok nem vonulnak be a városba. Erre a szovjet parancsnok ígéretet is tett. A Nemzeti Tanács az elnök hazatérte után felhívásban szólította fel Esztergom lakosságát a fegyverek haladéktalan leadására és a munka másnap

¹⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Megyei Levéltára (továbbiakban: MNL KEML) XXV.4.c.B.732/1957. Szalay Ferenc és társai népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés, 823–824.

¹⁵ Germuska, 2006., 233.

¹⁶ MNL KEML XXV.4.c.B.732/1957. Szalay Ferenc és társai népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés, 837.

¹⁷ Fakász, 2008, 112–113.

felvételére, továbbá kijárási tilalmat rendeltek el 22 órától reggel 6-ig. Esztergomban Felczán Andor helyőrségparancsnokra hárult a feladat, hogy feloszlassa a nemzetőrséget, visszavonja Szabó János alezredesnek a védelem szervezésére vonatkozó november 4-én kelt megbízását, valamint felhívást adjon ki a rend fenntartásának további menetéről (fegyverek beszolgáltatása stb.). Ezt követően Felczán lemondott beosztásáról. A helyőrség-parancsnoki tisztet 8-án a fővárosból visszatért Szendi Dezső vette át, aki rendőrökből, néhány civilből és a hadosztály töredékeiből szervezte meg a karhatalmi századot.¹⁸

1956. november 5-én Esztergomban is megalakult az MSZMP Városi Ideiglenes Intézőbizottsága, melynek Herbály János lett az elnöke. Ugyanezen a napon Bády elfogadta a Városi Tanács és a Nemzeti Tanács együttes működésére vonatkozó javaslatot. A következő hetekben ebben a némileg módosult, kettős felállásban intézték Esztergom város ügyeit. A Nemzeti Tanácsot jelentősen gyengítette, hogy a szovjet katonai intervenció és a Kádár-kormány teremtette bizonytalan helyzetben sok óvatos esztergomi polgár visszahúzódott a közélettől, s a Nemzeti Tanács tagjainak egy része sem mutatkozott a Városházán. Tetézte a problémákat, hogy a Nemzeti Tanácsban már októberi megalakulásától kezdve egyaránt jelen volt a hatalom iránti kompromisszumkészség és a munkástanács küldötteinek pártállammal szembeszálló forradalmisága is. A belső ellentétek a november 22–23-i kétnapos sztrájk idején éleződtek ki. Bády István a sztrájkot ellenzők csoportjába tartozott, akik mintegy intézkedés gyanánt megfogalmaztak egy hivatalos közleményt, melyben azonban egy szót sem említenek a kétnapos sztrájkról. A város lakossága Szalay Ferenc hirdetményében foglaltaknak megfelelően megtartotta a kétnapos figyelmeztető sztrájkot, a Nemzeti Tanács az ezt követő időszakban a lassú szétesés felé haladt. Ennek végkifejletét a december 15-én megalakult Esztergom Városi Tanács VB. jelentette, melynek tagjai közé Bády István is bekerült.¹⁹

2. BÁDY ISTVÁN AZ ÁLLAMBIZTONSÁG CÉLKERESZTJÉBEN

Esztergomban 1957 januárjában kezdődtek a letartóztatások, melyek még a következő évben is folytatódtak. Bádyt 1957. július 23-án vette

¹⁸ Germuska, 2006, 233–236.

¹⁹ Fakász, 2008, 150–156.

őrizetbe az esztergomi rendőrség politikai osztálya, de három nap elteltével szabadlábra helyezték. Mivel Bádynak a kihallgatás során nem volt alkalma részletesen kifejteni a forradalom alatt történeteket, 1957. július 29-én terjedelmes levélben fordult a megyei ügyészséghez. Ebben minden részletre kiterjedően leírta az esztergomi forradalmi eseményeket, s az abban játszott szerepét.²⁰ Alig több mint két héttel később, 1957. augusztus 13-án sor került arra az ötös bizottsági operatív értekezletre, melyen többek mellett Gáli István, a megyei rendőr-főkapitányság politikai osztályának a vezetője is részt vett. Mátai Tibor megyei ügyész 1957. augusztus 17-én készítette el a feljegyzését az ülésről, s ebben Gáli azon felszólalását is papírra vetette, mely az osztály munkájával – s benne Bády ügyével – volt kapcsolatos. Gáli elégedetlenségének adott hangot amiatt, hogy Bádyt Mátai követelésre helyezték szabadlábra, s ezzel együtt mellőzték a bűnvádi eljárás lefolytatását vele szemben. Meglátása szerint emiatt igen nehéz lesz a jövőben a többi forradalmár ügyét bíróság elé vinni, hiszen ezzel a lépéssel éppen az egyik vezető személyt hagyják ki.²¹ Mátai – emlékezete szerint – a következőképpen reagált Gáli felvetésére: „Hangsúlyoztam azt, hogy Dr. Bádyt akaratom ellenére vették őrizetbe és kifejtettem, hogy Dr. Bády Istvánt nem lehet őrizetbe venni, nem lehet vele szemben eljárni. Az operatív bizottság kifejtett indoklással egyetértett.”²² Arra vonatkozó információval sajnos nem rendelkezünk, hogy mivel érvelhetett, annyi azonban bizonyos, hogy az 1957. október 24-én megtartott operatív értekezleten ismét szóba került Bády István ügye. Ekkor hosszas vitát követően az a döntés született, hogy Bády felelősségre vonására csakis abban az esetben kerülhet sor, ha az esztergomi forradalmárokkal kapcsolatos büntetőperек tárgyalása alkalmával lesz olyan, rá vonatkozó terhelő adat, amely szükségessé teszi az eljárás megindítását.²³

A Bády preventív őrizetbe vételét követő három évvel később, 1960. június 2-án kelt az a dokumentum, melyben Kollár Sándor és Ábrahám István rendőr főhadnagyk javasolták Gáli István rendőr őrnagynak, hogy Bády Istvánról nyissanak személyi dossziét, ugyanis megállapították, „hogy népi demokratikus rendszerünk ellenségeivel tart fent szoros kapcsolatot. Az ellenforradalmi tevékenységért

²⁰ MNL KEML XXV.10.a. TÜK 00562/1957. dr. Bády István bejelentése a megyei ügyészségnek, 1–3.

²¹ MNL KEML XXV.10.a. TÜK 00562/1957. Az ötös bizottsági operatív értekezletről készült megyei ügyési feljegyzések, 4.

²² Uo.

²³ Uo., 3.

elítéltek hozzátartozói részére hasonló beállítottságú személyektől pénzt gyűjtött. Általa megbízható körökben ellenséges véleményeket és kijelentéseket tesz, rendszerváltozásban, a III. világháború kirobbanásában reménykedik”.²⁴ Az említett gyűjtéssel kapcsolatos információkkal már korábban is rendelkeztek az állambiztonság emberei, de ezeket 1959 decemberének végéig még nem tudták konkrét bizonyítékokkal alátámasztani. Ekkor hálózati úton értesülést szereztek arról, hogy Bády ismét gyűjtésre készül, ez ügyben ugyanis személyesen kereste fel az Esztergomi Nemzeti Bizottság volt tagját, aki azonban „Rózsa” fedőnéven az Esztergomban tevékenykedő ügynökök számát gyarapította.²⁵

„Rózsa” az 1959. december 23-án kelt jelentésében Bády forradalmat követő sorsával kapcsolatos megállapításait is papírra vetette, mely kapcsán kifejtette: Bády „az ellenforradalom után, tudomásom szerint egyszer volt begyűjtve és az városszerte meglepetést keltett, hogy a tanács elnöke, akinek mindenről volt tudomása, ilyen könnyen »megúsza« a dolgot ugyanakkor, mikor más tanácstagok, akik végeredményben az ő utasításai szerint cselekedtek, súlyos börtönbüntetésekkel kaptak”.²⁶ Bády István felelősségre vonásának elmaradásával kapcsolatban „Rózsához” hasonló véleményt fejtett ki Zséger László is, aki szintén furcsállta, hogy Bádynak mint a nemzeti tanács elnökének semmi „bántódása” nem esett. Szerinte mindez azért történhetett meg, mert Bády a rendőrség és a párt utasítására lett a tanács elnöke, ami által elkerülhette a felelősségre vonást.²⁷

„Rózsa” 1959. december 23-i jelentésében a gyűjtéssel kapcsolatosan a következőket olvashatjuk: „A múlt hét végén üzenetet küldött, hogy karácsonyhoz ismét beindították a gyűjtést és hivatkozva a nyári beszélgetésünkre, kért, hogy én is járuljak hozzá. Én előbb tájékozódni akartam, hogy mi a teendőm, ezért azt üzentem, hogy a hét folyamán keressen fel, mert csak akkor lesz pénzem. Tegnap meg is jelent a munkahelyemen és kérdezte, hogy tudok-e adni? Én mondtam, hogy csak holnap lesz fizetés, akkor keressen fel. Azt mondta, hogy jó, bár már mindenki adott, de azért nem lesz késő, mert holnap akarják átadni a hozzátartozóknak az ajándékokat. Mikor az összeg felől érdeklődtem, azt mondta, legalább egy

²⁴ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (továbbiakban: ÁBTL) 3.1.5. O-11229 Dr. Bády István személyi dosszié (szám: Sz-6001), 39.

²⁵ Uo., 39–41.

²⁶ ÁBTL 3.1.2. M-29263 Rózsa fn. ügynök, 144.

²⁷ Uo., 316.

százast adjál. Ma délután meg is jelent, én átadtam a száz forintot. Érdeklődtem, hogy tulajdonképpen kik kapják a pénzt? Azt mondta a börtönbüntetésben lévők itthon maradottjai. Mennyi jut egy főre? Kérdeztem, 300-400 forint felelte, de nem mindenhova adjuk a pénzt, van, aki ajándéktárgyat kap hasonló összegért. Jut mindenkinek kérdeztem. Azt felelte, hogy igen. Kérdésemre még elmondta, hogy csak Esztergomban folytat ilyen gyűjtést. Tekintve, hogy igen szűkszavú válaszokat adott és elég körmönfont embernek ismerem, a feltűnés illetve a gyanú elkerülése érdekében nem mertem tovább kérdezősködni. Annyit mondott még hogy az ajándékokat a mai nap folyamán át fogják adni.”²⁸ A hálózati munka során kiderítették, hogy az összegyűjtött pénzből Zséger Lászlóné 300 Ft-ot, míg Barátosy Lajosné ismeretlen eredetű összeget kapott.²⁹

1960. július 30-án Ábrahám István rendőr főhadnagy elkészítette összefoglaló jelentését, melyben az ismertetett események felvázolása mellett kitért a „Fuvar” fedőnevű ügynök beszámolójára is, aki „szóban elmondotta, hogy neki a piarcon karácsony után Barátosy Antalné (helyesen Lajosné – W.B.) elmondotta, hogy karácsonykor a téglagyári dolgozóktól kapott 100 Ft-t. Minden valószínűség szerint ez az összeg is a Bády által gyűjtött pénzből származott, ami úgy lett feltüntetve, hogy a téglagyár dolgozóitól kapta”.³⁰ Ábrahám zárásként megállapította, hogy a karácsonyi gyűjtés további dokumentálása, illetve hálózati úton történő felderítése elakadt, az ügyben foglalkoztatott „Rózsa”, „Pomázi” és „Esztergomi” fedőnevű ügynökök sem tudták kideríteni a gyűjtéshez hozzájáruló és az összegekből részesülő további személyek kilétét.³¹ Mintegy leplezve a gyűjtés felderítésének kudarcát, jelentésében Ábrahám arra is kitért, hogy a hálózati ellenőrzések során sikeresen feltérképezték Bády kapcsolati hálóját, s azt folyamatosan figyelemmel kísérik. Megállapították, hogy Bády rendkívül óvatos, politikai kérdésekről kizárólag megbízhatónak vélt személyek jelenlétében beszél. Az 1960. április 4-én amnesztiával szabadult forradalmárokkal elsőként vette fel a kapcsolatot, emellett Kosik Kornélnak és Horváth Győzőnek az esztergomi Útfenntartó Vállalatnál munkát is szerzett.³²

²⁸ ÁBTL 3.1.5. O-11229 Dr. Bády István személyi dosszié (szám: Sz-6001), 60–61.

²⁹ Uo., 41.

³⁰ Uo., 80.

³¹ Uo.

³² Uo., 80–81.

Az idézett jelentést megelőző közel féléves adatgyűjtés a forradalmárok családjai részére történő gyűjtés hátterének felderítése mellett további két részre osztható: egyrészt kíváncsiak voltak Bády politikai beállítottságára, másrészt viszont a baráti köréről is igyekeztek minél többet megtudni. Mindennek alapjául a „Pomázi Pál” és „Darázs Róbert” fedőnevű ügynökök 1960. első félévi jelentései szolgáltak. „Pomázi” 1960. január 12-én kitért arra is, hogy többek a Bády ellen lefolytatott per elmaradása okának az Államvédelmi Hatósággal fennálló kapcsolatát tartották. „Pomázi” azonban ezzel szembenálló véleményét is kifejtette, szerinte ugyanis „a Párt és az Állambiztonsági szervek méltányolták Bády viselkedését és azt a törekvését, hogy minden nagyobb kilengés nélkül sikerült neki az 1956-os események közepette átvezetnie a várost”.³³ „Pomázi” Bády István politikai nézeteit elemző jelentései nagyrészt kimerültek a termelőszövetkezetbe való belépésének a körülményei, illetve Hruscsov külpolitikájával kapcsolatos véleményének a kifejtésében.³⁴ Természetesen nem mulasztotta el az esztergomi forradalmárokkal kapcsolatos értesülések megosztását sem, hiszen március 31-én Ábrahám főhadnaggyal az áprilisi amnesztia kilátásaival összefüggésben az alábbiakat közölte: „Elmondta, hogy nagyon várja az április 4-ét, mert ő már szinte lelki beteg, hogy a »munkástanács tagjai súlyos büntetéseket kaptak, ez ő rá kifelé rossz fényt vet«. Reményei nincsenek, habár feltételezi, hogy a kormány erősségét evvel ki akarja mutatni. Rátért arra, hogy tulajdonképpen csak azok kaptak súlyos büntetést, akik származásuk miatt osztályidegenek voltak.”³⁵ A „Darázs Róbert” fedőnevű ügynök feladata Bády István ismerőseinek, baráti körének a megfigyelése volt. Az 1960. március 12-én kelt jelentéséből kiderül, hogy a célszemélyt szinte gyermekkorától óta ismerte. A forradalom utáni időszakban rendszeresen tartotta a nemzeti tanács korábbi tagjával, Fogarasi Károllyal a kapcsolatot. Ezekre a találkozókra nemcsak hétvégén, hanem hétköznap is sor került. „Darázs” március 26-án arról tudósította Ábrahámot, hogy a Fogarasi házban lakó Kelemen Istvánnéval történt beszélgetés során megtudta azt is, miszerint a tanács más tagjai, név szerint Mitter Lajos, dr. Rajner János és dr. Siráki István is a társasághoz tartoztak. Kelemenné arról is beszámolt „Darázs”-nak, hogy az 1958 karácsonyát megelőző időszakban az egyik esztergomi letartóztatott családtagja megjelent Fogarasinál,

³³ Uo., 63.

³⁴ Uo., 64, 74.

³⁵ Uo., 72.

aki – nem tudni hogy gyűjtésből vagy saját maguk által összeadott pénzből – egy jelentősebb összeget adott át neki.³⁶

A vizsgálati dossziét 1960-ban lezárták, ennek ellenére Bády továbbra is nyilvántartásban maradt. Mindezt alátámasztja a „Pallagi János” fedőnevű ügynök 1966. július 22-én kelt jelentése, melyben a Bádyval folytatott beszélgetések során kipuhatolt bel- és külpolitikai nézeteit vetette papírra. Szerinte nyugodt, higgadt, megfontolt gondolkodó, nem forradalmár típus, aki rendkívül fontosnak tartja a szabad véleménynyilvánítást. Munkahelyén csendes, az emberek többsége kedveli őt.³⁷

Bády állambiztonsági megfigyelése utáni életéről viszonylag keveset tudunk, annyi biztos, hogy 1970-ig a Kályhagyárban, majd az 1973-as nyugdíjba vonulásáig a Dömösi Építőipari Vállalatnál dolgozott. 1989-ben – barátai ösztönzésére – hangszalagra mondta életét, visszaemlékezéseit, melyek *A Bazilika árnyékában* címmel jelentek meg. 1994 júliusában, Esztergomban hunyt el.

3. SZALAY FERENC BÜNTETŐPERE

Szalayt 1956. november 15–18-a között Bády István megbízta azzal, hogy vegye fel a kapcsolatot a Budapesti Központi Munkástanáccsal, legyen jelen az ülésein, és számoljon be az ott elhangzottakról az esztergomi Nemzeti Tanácsnak.³⁸ Hetente két-három alkalommal utazott Budapestre, s a helyi döntések az ott elhangzottak alapján születtek meg. Így került sor a november 22–23-i kétnapos sztrájkra és az Esztergomi Városi Munkástanács létrehozására. A Duna menti vállalatok munkástanácsainak összefogása érdekében 1956. december 4-én Dorogon a Szénbányászati Tröszt épületében megalakították a Komárom Megyei Dunamenti Központi Munkástanácsot. Szalay vállalta az üzemi munkástanácsok tájékoztatását, s még ugyanazon a napon összeállították a *Tájékoztató* 1. számát, melyet december 7-én *Híradó* címen újabb kiadvány követett. December 8-án részt vett a Nagy-budapesti Központi Munkástanács utolsó tanácskozásán, ahonnan magukkal hozták a december 11–12-i országos sztrájkra

³⁶ Uo., 69–70.

³⁷ ÁBTL 3.1.9. V-146845. Bády István vizsgálati dossziéja, 31–32.

³⁸ MNL KEML XXV.4.c. B.732/1957. Szalay Ferenc és társai népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés, 445–446.

szólító felhívást. Ezt másnap a Komárom Megyei Dunamenti Központi Munkástanács ülésén elfogadták, és csatlakoztak a sztrájkhoz.

Miután 1956. december 11-én a munkástanács beszüntette tevékenységét, Szalay Ferenc folytatta kollégiumi nevelőtanári tevékenységét.³⁹ 1957. januárjában a Kádár-kormányt és az MSZMP-t éltető feliratokat áthúzással megrongálta, melyek a Posta, a Bíróság és a városi mozi épületének falát „díszítették”.⁴⁰ 1957. február 7-én Szalay éppen hazafelé tartott a vonaton Dorogról, amikor egyik rendőr ismerőse bizalmasan közölte vele, hogy miután nevét többször hallotta a kapitányságon jobban járna, ha családjával együtt külföldre menekülne. Erre azonban már nem volt ideje: „Még aznap este tíz óra után értem jött egy csapat pufajkás. Átkutatták a házamat, a padlást, fegyvert kerestek, engem pedig a rendőrkapitányság egyik zárkájába vittek be. Egy hónapig tartottak ott. [...] Figyelmeztettek, hogy erősítem meg magam, mert fel fognak vinni az emeletre a »gyóntatóba«, ahol ávós nyomozók vallatják a foglyokat. Másnap hívtak is kihallgatásra. Két ávós nyomozó fogadott, s már ezen az első kihallgatáson jól megvertek. A következő napon az egyik nyomozó piszkavassal kezdte verni a fejemet, én védekezésésként feleremeltem a karomat, mire ő a piszkavassal eltörte a jobb csuklómat. Úgy megvertek, hogy nem tudtam lemenni a zárkába. Levittek.”⁴¹ Szalayt 1957. március 4-én vitték el Kistarcsára, majd ezt követően Tökölre.⁴² Tökölön 1957. június 7-én tanúként hallgatták ki, s elsősorban az 1956. november 4-e utáni időszak (Felczán Andor tevékenysége, munkástanács) történéseire voltak kíváncsiak a nyomozó hatóság emberei.⁴³

Az Esztergomban és Tatabányán történt kihallgatások után 1958. január 28-án kezdődött a „Szalay Ferenc és társai népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés” zártkörű tárgyalása, az első foku ítéletet pedig 1958. február 17-én hirdették ki. Első rendű vádlottként 8 év 6 hónap börtönt kapott, mellékbüntetésül pedig 10 évi időtartamra eltiltották a választással összefüggő politikai jogok gyakorlásától, illetve egész vagyonának elkobzására, továbbá Esztergom város területéről való kiutasításra és nevelői foglalkozásától való

³⁹ Szalay Ferenc: Változó küldetésben, *Esztergom és Vidéke*, 1997/43, II.

⁴⁰ MNL KEML XXV.4.c. B.732/1957. Szalay Ferenc és társai népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés, 447.

⁴¹ Szalay Ferenc: Változó küldetésben, *Esztergom és Vidéke*, 1998/43, III.

⁴² Uo., III–IV.

⁴³ ÁBTL 3.1.1. B-88775 „Szöke József” fn. ügynök, 77–80.

végleges eltiltásra ítélték.⁴⁴ Dr. Nagy József ügyész az 1958. május 9-én kelt levelében előterjesztette az indoklását, melyben az ítélet súlyosbítását kérte.⁴⁵ A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága a Bf. VI. 3435/1958/88. szám alatt 1958. október 27-én meghozta a másodfokú ítéletet, melynek értelmében Szalay 5 év börtönre, valamint az egyes jogok gyakorlásától 6 évi eltiltásra és vagyona 1000 forint értékű részének elkobzására ítélte.⁴⁶ Büntetésének letöltése során megjárta a főváros és a vidék több büntetés-végrehajtási intézményét, mígnem az 1960. április 4-e alkalmával adott amnesztia révén szabadult. Szüleihez költözött Rákoslígre, s ott lakott egészen 1966-ig, ekkor ismét megnősült (első felesége 1958-ban vált el tőle). Győrben talált otthonra, és különböző magas- és mélyépítő, illetve gépgyártó vállalatoknál dolgozott, számos szakmában szakmunkási vagy technikus vizsgát letéve. Több súlyos betegséget vészelt át, amelyek közül infarktuszának köszönhető, hogy pályája – a hosszú kitérő után – értelmiségi munkakörben zárulhatott. Lábadozása idején megkeresték ugyanis régi győri osztálytársai, biztatván, hogy kapcsolódjon be a város sportéletébe. Fél év múltán már a megyei sporthivatal atlétikai szakfelügyelőjeként dolgozott. 1984 végén innen ment nyugdíjba, de mint részfoglalkozású munkavállaló az 1990-es évek elején is dolgozott. 1991-ben kapta meg az 1956-os Emlékérmet.⁴⁷ 2002-ben Győrben hunyt el.

⁴⁴ MNL KEML XXV.4.c. B.732/1957. Szalay Ferenc és társai népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés, 73–165, 453–495.

⁴⁵ Uo., 271–272

⁴⁶ Uo., 403.

⁴⁷ Nagyfalusi Tibor: Díszpolgárunk: Szalay Ferenc, *Esztergom és Vidéke*, 1993/45, 5.

ZACHAR PÉTER KRISZTIÁN

A SEMLEGES AUSZTRIA ELSŐ PRÓBATÉTELE – 1956

Ausztria számára az 1956-os forradalom és szabadságharc eseményei komoly politikai, társadalmi és gazdasági kihívást jelentettek. Az Osztrák Köztársaság alig egy éve nyerte vissza teljes függetlenségét és szuverenitását: 1955. május 15-én az osztrák területeket egy évtizede megszállva tartó nagyhatalmak, az Egyesült Államok, a Szovjetunió, Franciaország és Nagy-Britannia külügyminiszterei elfogadták az osztrák államszerződést. Antoine Piney francia, Harold MacMillan brit, John Foster Dulles amerikai és Vjacseszlav Mihajlovics Molotov szovjet külügyi vezető mellett az osztrák politika képviselőjében Dr. Leopold Figl korábbi kancellár, ekkor külügyminiszter látta el ünnepélyes keretek között a dokumentumot kézjegyével a Felső-Belvedere palotában. Ezzel Ausztria 10 évvel a háború befejezése után ismét önállóvá, szuverén és függetlené válhatott. Az államszerződéssel a második osztrák köztársaságot az 1938. január 1-jei határok között ismerték el, ugyanakkor a korábbi békediktátumok szellemében megtiltották Ausztriának a német állammal (ekkor különösképp az NSZK-val) való egyesülést. Szintén az első világháborút lezáró szerződésekre utaltak vissza azok a rendelkezések, melyekkel megtiltották tömegpusztító fegyverek gyártását és birtoklását Ausztria számára, illetve kötelezték a bécsi kormányt a modern, demokratikus szabadságjogok biztosítására. A szerződés értelmében Ausztria – cserébe a szuverenitásért és függetlenségért – külön törvényben katonai semlegességre kötelezte magát. A szerződés 1955 nyarán lépett hatályba, majd a korábbi megszállók 1955. október 25-ig vonták ki csapataikat az osztrák felségterületekről.¹ Így másnap a Bundestag Bécsben ratifikálta az örökös semlegességről (*immerwährende Neutralität*)

¹ Mikoletzky, Hanns L.: Österreich im 20. Jahrhundert, Wien, Österreichischer Bundesverlag für Unterricht, Wissenschaft und Kunst, 1969, 479–486.

szóló törvénycikket.² A magyar nép a rádió híradásain keresztül pontosan értesülhetett eme folyamatokról, és megfelelő politikai tanítást is kapott a helyzet értékeléséhez: Ausztria immár nem lehet az „atlanti szövetség előretolt alpesi erődtímenye”, mindösszesen csak egy „becsületesen semlegességet folytató, független ország”. Mindez pedig nem volt másnak köszönhető, mint a Szovjetunió „állhatatos erőfeszítéseinek és következetes békepolitikájának”, maga az államszerződés sem más, mint „egyenes következménye a legutóbbi s talán a legjelentősebb szovjet kezdeményezésének: a sikeres kétoldalú moszkvai tárgyalásoknak”.³

Ausztria persze nem alapozhatott a mindenkori szovjet „békepolitikára”, az újonnan létrejött függetlenség önerőből történő biztosítását kellett célba vennie. Valós védelmi képessége az osztrák államnak azonban a nemsokára bekövetkező válságos hetekben alig volt, hiszen az alig 7500 fős hivatásos állomány mellett – ebből is 900 fő tiszti pozícióban – csak 1956 októberében (!) sorozták be az első 12 500 újoncot az osztrák hadsereg kiképzőközpontjaiba, és a fegyverzet is elsősorban az amerikai haderő által hátrahagyott, illetve szerződésben átadott felszerelésből állt. (Ugyanakkor a technikai oldalát tekintve elsősorban a második világháború időszakának végéről származó fegyverekről volt szó, melyek ezzel alapvetően megfeleltek még a kor elvárásainak.)⁴

Noha 10 évig nem létezett önálló osztrák állam, az osztrák politikai elit már ez idő alatt elkezdte kidolgozni azokat az alapvető politikai mintákat, amelyek mentén saját jövőjét elképzelte. Ebben központi szerep jutott a korábbi korszak tanulságainak, melyek nyomán egy kiegyezésre, megbékélésre, belső egyensúlyra törekvő politikai rendszert (*Konkordanzdemokratie*) kívántak a szereplők felépíteni. Az osztrák közvéleményt uraló két nagy politikai párt, a szociáldemokrata és a keresztény-konzervatív fél igyekezett együttműködni a „megegyezéses demokrácia” keretei között, ahol a rendszer alapfeltétele éppen nem a demokratikus

² Bundesverfassungsgesetz vom 26. Oktober 1955 über die Neutralität Österreichs.

³ Közli: Simándi Irén: *Politika, társadalom, gazdaság a Magyar Rádióban 1953–1956*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2016, 312.

⁴ Vö. Schmidl, Erwin A.: Erste Bewährung – Das österreichische Bundesheer im Einsatz an der ungarischen Grenze 1956, in Schmidl, Erwin A.: *Die Ungarnkrise 1956 und Österreich*, Wien, Böhlau, 2003, 253 és Rauchensteiner, Manfred: Die Performance war perfekt, in Schmidl, Erwin A.: *Die Ungarnkrise 1956 und Österreich*, Wien, Böhlau, 2003, 240–244.

parlamentarizmusban megszokott konkurencia, versengés, hanem sokkal inkább a különböző fórumokon és intézményeken keresztül a (neokorporatív) megegyezés, a konkordancia, az érdekkiegyenlítés. Ennek példájának tekinthetjük Julius Raab kancellár 1956. július 4-én elmondott beszédét is, melyben az osztrák nemzetkarakterológia szempontjából meghatározónak nevezte a német gyökerek mellett a déli és a szláv befolyás érvényesülését is.⁵ Ezzel az államot különböző kultúrák olvasztótégelyének tekintette, ami a nemzetközi szerepvállalás szempontjából is fontosnak bizonyult.

A nemzetközi szervezetek világába Ausztriát az UNESCO ideiglenes tagsága vezette be, melyhez már 1948-ban csatlakozhatott a még megszállt ország. 1955. december 15-én azonban, együtt Magyarországgal, az ENSZ és ezzel a nemzetközi multilaterális diplomácia legfontosabb szervezetének teljes jogú tagjává választották az osztrák államot. Már 1956 tavaszán belépett az Európa Tanács tagjai közé, és elkötelezte magát Európa szabad és demokratikus értékrendje mellett. Ebben az időszakban megindult a hivatalos bilaterális kapcsolatok kiépítése is. E tekintetben Magyarország rendkívül fontos szerepet töltött be a keleti blokk országai közül. Ausztria és Magyarország között ugyanis 1955-től kezdődően egy komoly tárgyalásos közeledés és enyhülés mutatkozott. Míg korábban a két fél között csak ügyvivők látták el a képviseletet, már 1954 novemberében kölcsönösen követeket neveztek ki egymáshoz, és megindult az aktívabb tárgyalási folyamat egyes gazdasági, határforgalmi kérdéskörökben.⁶ A felek igyekeztek a problémás ügyeket, így különösen a határzár és itt is elsősorban az aknazár kérdését, valamint a vagyoni kérdéseket (a Magyarországon kommunizált osztrák vagyontárgyak, valamint az Ausztriában befagyasztott magyar vagyonok ügyét) rendezni.⁷ E kérdések mellett intenzív kulturális csere és több szakpolitikai szerződéstervezet kidolgozása is megindult e néhány hónap alatt. A kapcsolatok jó irányba változását maga Julius Raab kancellár is elismerte az osztrák parlamentben: a semlegességi törvény benyújtásakor, 1955. október 26-án kiemelte a magyar–osztrák (és emellett a csehszlovák–osztrák) kapcsolatok

⁵ Mikoletzky, 1969, 489.

⁶ Bielka, Erich: Österreich und seine volksdemokratischen Nachbarn, in Bielka, Erich – Jankowitsch, Peter – Thalberg, Hans (Hrsg.): *Die Ära Kreisky. Schwerpunkte der österreichischen Außenpolitik*, Wien, Europa Verlag, 1983, 199–202.

⁷ Vö. Gecsényi Lajos – Vida István: Iratok az osztrák–magyar kapcsolatok történetéhez, 1953. október 7. – 1956. január 21., *Századok*, 134. évf. 2000/5, 1195–1206.

pozitív változásait és előremutató lépéseit. Emellett Bécsben rendkívül kedvezően fogadták, hogy a magyar kormányzat számos más országot (köztük a Szovjetuniót is) megelőzve, ötödikként ismerte el Ausztria örökös semlegességét.⁸ Sőt, végül sor került a „vasfüggöny” első felszámolására és az aknazár hatástalanítására is a közös határszakaszon. Az események váratlan fordulata és így az idő rövidsége okán azonban a két szomszédos ország vezetői között mégsem kerülhetett sor közvetlen kormánytalálkozóra vagy átfogó nemzetközi megállapodásra. Ennek ellenére fontos megjegyeznünk, hogy a szovjet érdekszférába kényszerített Magyarország számára az erősödő és pozitív irányba mutató osztrák kapcsolat az első komoly szalmaszálat jelenthette egy nyugat-európai új partnerhálózat felé.

A magyar forradalom és szabadságharc időszakában mutatkozó osztrák szerepvállalás épp ezért rendkívüli módon illeszkedett a megkezdett folyamatokhoz. Az első jelentést a bekövetkezett eseményekről október 24-én táviraton küldte meg Walter Peinsipp osztrák követ a *Ballhausplatz* számára. A követre a későbbiekben is komoly szerep hárult: túllépve megbízatásán a sebesültek ellátására a követsegen gyógyszertert rendezett be, segélyszállítmányok raktározását vállalta, valamint menekülteknek is biztosított átmeneti szállást.⁹

A bécsi sajtó a nemzetközi nagy hírcsatornákat megelőzve igyekezett tudósítani a magyarországi eseményekről, október 24-én a lapok címloldalon nagybetűs szalagcímekkel számoltak be a fejleményekről, külön kiemelve, hogy „forradalmi hangulat” uralkodik a fővárosban. Ugyanakkor a lapok munkatársai panaszkodtak, hogy hivatalos szervektől nem, csak külföldi utazóktól jutnak információkhoz az eseményekről.¹⁰

Julius Raab kancellár az első tudósítások beérkezésekor épp Bonnban tárgyalt, Leopold Figl külügyminiszter Strasbourg-ban, míg Adolf Schärff alkancellár Kelet-Ázsiában egyeztetett gazdasági lehetőségekről. Raab egy újságíró kérdésére még Bonnban kijelentette, hogy nem volt várható vagy előrelátható mindaz, ami Magyarországon

⁸ Gecsényi Lajos: Világrendszerek határán: Ausztria és Magyarország, 1945–1965, *História*, 33. évf., 2011/1–2, 4–6.

⁹ Granville, Johanna: Neutral Encounters of the Paranoid Kind: Austria's Reactions to the Hungarian Crisis of 1956, in Bischof, Gunter – Pelinka, Anton – Gehler, Michael (eds.): *Austrian Foreign Policy in Historical Context (Contemporary Austrian Studies Vol. 14.)*, Transaction Publishers, 2006, 157–158.

¹⁰ Simándi Irén: „Nemzetközi sajtószemle” a Szabad Európa Rádióban 1956. október 22. – november 10., Budapest, Országos Széchényi Könyvtár – Gondolat Kiadó, 2006, 37.

történt, de „a szabadság eszméje, úgy tűnik, lassan egyértelműen utat tör magának”.¹¹ Távollétében az első politikai döntéseket Oskar Helmer belügyminiszter és Ferdinand Graf honvédelmi miniszter hozták meg: a határsávban a csendőrséget honvédségi csapattestekkel erősítették meg, és harckészültségbe helyezték az osztrák hadsereg némely állományát. Ugyanakkor a belügyminiszter egy beszédében üdvözölte is a „szabadságszerető Magyarországot”.¹² A gyors és sikeres politikai lépések a későbbiekben is jellemzők maradtak: az osztrák kabinet Julius Raab kancellár vezetésével több alkalommal rendkívül gyorsan reagált a budapesti követ jelentéseire, illetve a nemzetközi sajtótudósításokra. Az első időszakban pedig lépései kimondottan a semlegesség demonstrálására és az államhatár védelmére koncentráltak. Ennek leglátványosabb eleme a határt esetlegesen fegyveresen átlépő csoportok elleni tűzparancs kiadása volt.¹³

Az alapvetően a szabadság és demokrácia mellett elkötelezett osztrák politikai pártok első hivatalos nyilatkozataikban üdvözölték a Magyarországon bekövetkező eseményeket, és támogatták a forradalom céljait. Az első sajtótudósítások a lap világnézeti hovatartozása alapján ítélték meg a kialakult helyzetet. Így a kommunista pártlap, a *Volksstimme* kimondottan Gerő Ernő első titkár magatartását és a tüntetésekre adott válaszait, beszédeit bírálta. A Néppárt (ÖVP) által kiadott grazi *Tagespost* pedig arról értekezett, hogy már a terror sem képes meghosszabbítani a hanyatló kommunista rémuralmat.¹⁴ Az ezt követő sajtónyilatkozatokban központi helyet kapott a történelem által összekötött két nép különleges viszonya és az ebből, valamint a legnemesebb emberi kötelességből fakadó segítségnyújtás. Egyedül a kommunista párt volt az, amely többször is ellenforradalomról írt, és a legitim kommunista vezetés elleni szélsőjobboldali fellépésnek igyekezett beállítani az eseményeket.¹⁵ Pedig ekkor már a korabeli magyar közmédia, a Szabad Kossuth Rádió is a Nagy Imre-kurzus mellett állt, és folyamatosan közvetített az országházból a legfontosabb eseményekről. „A rádió a Nagy Imre kormány rádiója volt. Minden munkatársa azon dolgozott, hogy a hallgatókat lehetőség

¹¹ Eger, Reiner: *Krisen an Österreichs Grenzen. Das Verhalten Österreichs während des Ungarnaufstandes 1956 und der tschechoslowakischen Krise 1968. Ein Vergleich*, Wien–München, Verlag Herold, 1981, 36.

¹² Eger, 1981, 64.

¹³ Rauchensteiner, 2003, 245–246.

¹⁴ Simándi, 2006, 40.

¹⁵ Vö. Soós Katalin: 1956 és az osztrák politikai pártok, *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae Historica Tomus CIV*, Szeged, 1996, 5–23.

szerint az összes fontos eseményről tájékoztassák. Első kézből ismertették a Parlamentből a politikai irányítás munkáját, annak minden nehézségét, a miniszterelnök és a kormány elszigetelődését, egyre inkább reménytelen helyzetét.”¹⁶

Ezért is volt különös jelentősége, hogy Julius Raab osztrák kancellár 1956. október 28-án nyilatkozatban szólította fel a szovjet vezetőket, hogy állítsák le a fegyveres beavatkozást, vessenek véget a vérontásnak Magyarországon. A szövegben a Szovjetunió kormányát kéri az osztrák kabinet: „hasson oda, hogy a harci cselekményeket állítsák le, és a vérontással hagyjanak fel”. Továbbá megfogalmazódott, hogy a kormány „Ausztriának a semlegesség révén biztosított szabadságára és függetlenségére támaszkodva, fellép a magyarországi viszonyok normalizálásáért azzal a céllal, hogy a szabadságnak az emberi jogok szellemében történő helyreállításával erősítse és védje az európai békét, és segítsék elő, hogy helyreállhasson a szabadság és béke”.¹⁷ A nyilatkozatnak történelmi jelentőséget tulajdoníthatunk, hiszen a világpolitikai aktorok közül egyedül Ausztria szólította fel ezzel a határozottsággal a Szovjetuniót. A Szabad Európa Rádió munkatársai, elemzői is felismerték ezt: „Az osztrák kormány kevéssel ezelőtt minisztertanácson határozta el, hogy felszólítja a Szovjetuniót, járuljon hozzá a magyarországi szörnyű események befejeződéséhez. Kormányok, szervezetek, szövetségek, egyesületek mellettük való tömeges állásfoglalására került sor a legutóbbi harminchat órában.”¹⁸

A politikai szerepvállalás még tovább is ment, ugyanis az osztrák álláspontot Figl külügyminiszter közölte személyesen Szergej Lapin szovjet nagykövettel még aznap délután. Ennek során a külügyminiszter hitet tett a menekültek minél szélesebb körben történő támogatására, de nyomatékosan felhívta a követ figyelmét, hogy a tűzparancs a határt bármilyen módon megsértő szovjet fegyveres alakulatokra is érvényben van: „Az osztrák határőrizeti szerveket utasították, hogy minden embert, pártkülönség nélkül, aki fegyvertelenül átlépi a határt, a genfi konvenció rendelkezései értelmében kezeljenek. Ámde az osztrák csapatoknak utasításuk van arra, hogy ha csoportok harc közben lépnek osztrák területre, és a fegyver-

¹⁶ Simándi, 2016, 444.

¹⁷ Soós Katalin: Az osztrák szövetségi kormánynak a Szovjetunió kormányához intézett 1956. október 28-ai felhívása és annak vitája az osztrák minisztertanácsban, *Levéltári Szemle*, 1997/2, 31–38.

¹⁸ Magyar Rádió Archívuma, Szabad Európa Rádió, Ifj. Thury Zoltán, Nemzetközi sajtószemle (a továbbiakban: MRA), 1956. október 28.

letételre szólító felhívásnak nem tesznek eleget, megtörjék azok ellenállását. [...] Ha a harci cselekmények folyamán bekövetkezne, hogy szovjet egységek átlépnék a határt, akkor nekünk arra az álláspontra kellene helyezkednünk, hogy a határon ezek is tegyék le a fegyvert. Ezért kérjük a szovjet kormányt, hogy utasítsa csapatait, tartsák tiszteletben Ausztria semleges földjét.”¹⁹ Ezt a határozott jegyzéket már másnap, október 29-én az ENSZ-főtitkárnak, Dag Hammarskjöldnek is átnyújtotta Ausztria ENSZ-küldötte. Emellett hangsúlyozta, hogy hazája kész akár közvetítő szerepet is vállalni a Magyarországon kialakult vészjósló helyzet megoldása érdekében.

Már ez a lépés is egyértelműen rámutatott, hogy Ausztria a szovjet fenyegetés árnyékában sem hátrál meg, és sajátos semlegesség-felfogást igyekszik érvényesíteni: a törvénybe foglalt nemzetközi kötelezettséget csak és kizárólag katonai-biztonságpolitikai síkon hajlandó értelmezni, viszont nem vonatkoztatja azt értékrendi, ideológiai, akár külpolitikai kérdésekre – ahogy ezt Manfred Rauchensteiner az elemzéseiben kimutatta.²⁰ Nemcsak a saját lakosság megnyugtatósa, hanem egyben kifelé a védelmi felkészültség és a határvédelmi intézkedések hatékonyságának demonstrálását is szolgálták ezek az intézkedések. Mindennek fényében október 27-től az újoncokból álló kontingensek nem közelíthették meg 500 méternél közelebb a határárt. Közvetlenül a határsávban csak tisztekből és motorizált egységekből álló őrszemek járőröztek annak érdekében, hogy a véletlenül bekövetkező fegyveres incidenseket minimalizálják, illetve elkerüljék.

Mindeközben a hivatalos osztrák kormánysajtó is igyekezett egyértelmű és átfogó képet sugározni a magyarországi eseményekről. Így a koalíció által működtetett *Neues Österreich* című lap október 25-től rendszeresen arról tudósított, hogy a magyar események egyértelműen a néplélek hagyományaiból, Rákóczi és Kossuth szabadságszerető nemzetfelfogásából és a nemzeti jogokért való kiállásból fakadnak. A lap szerint nemcsak kommunista őrsváltás történik Magyarországon, hanem a történelmi szabadságjogok helyreállítása és a szabad választások előkészítése a modern demokrácia létrehozása érdekében. Az *Arbeiter Zeitung* is egyértelműen

¹⁹ Közli: Gecsenyi Lajos: *Iratok Magyarország és Ausztria kapcsolatainak történetéhez, 1956–1964*, Budapest, 2000, 30–32.

²⁰ Rauchensteiner, Manfred: *Spätherbst 1956. Die Neutralität auf dem Prüfstand*, Wien, Österreichischer Bundesverlag, 1981.

fogalmazott: a magyar nép követelése nyilvánvaló, nem a kommunizmus új útját, hanem demokráciát akar.²¹

Azonban a magyarországi politikai helyzet nem volt világos: a különböző fegyveres csoportok, hatalmi központok és a szovjet beavatkozás árnyékában az osztrák lapok a forradalom vidéki városokra való áttérjedéséről számoltak be. A *Wiener Zeitung* és a *Neues Österreich* a debreceni, szolnoki, szegedi fegyveres összecsapásokról írt, beszámoltak arról, hogy Győrben minden középületről leverték a vörös csillagot. Majd a néppárti politikához köthető, a közalkalmazottak és konzervatív érzelmű munkások lapjaként indult *Neuer Kurier* a nemzetközi felelősség kérdését is napirendjére tűzte. Noha tisztán látta a lap vezércikke 1956. október 27-én az amerikai beavatkozás veszélyeit és egy új világháború kirobbanásának problémáját, felhívta rá a figyelmet, hogy a suttogó propagandán túl valódi támogatást és komoly segítséget kellene nyújtani az országnak.²²

Nem véletlen, hogy október 30-tól kezdődően komoly Ausztria-ellenes kampány indult a szovjet blokk országainak sajtójában. A vádak között megfogalmazásra került, hogy a segélyszállítmányok és az élelmiszeradagok közé elrejtve fegyvereket és lőszereket csempészték Magyarországra, megsértve ezzel a semlegességet. Szintén elhangzott a vádak között, hogy Ausztrián keresztül egykori Horthy-fasiszták, sőt Szálasi hívei és nyilaskeresztesek tömegei özönlenek Magyarországra, hogy felkorbácsolják az ellenforradalmat. A vádak szerint Salzburgban, Linzben és Grazban az amerikai hadsereg kiképzőbázist hozott létre a magyarországi bevetés megszervezésére, és egyes amerikai csapattestek már a határ közelében állomásoznak. Különösen érdekes volt a propaganda állítása, hogy az osztrák területen át nemcsak kézfegyverek, de tankok is érkeznek Magyarországra, ami a nyugati „imperialista körök” törekvését mutatja a térség leigázására.²³

Ez alapvetően jól illeszkedett a hatalmat megragadni próbáló kommunista vezetés narratívájába: az imperialisták robbantották ki a magyarországi „sajnálatos eseményeket”, így az őket támogató erők útja titokban csakis Ausztrián keresztül vezethetett az országba. Ahogy Gecsényi Lajos találóan ezzel kapcsolatban megfogalmazta: „a cél láthatóan kettős volt: a magyarországi forradalom okai közé »hitelt érdemlően« becsempészni a nyugati hatalmak támogatását és

²¹ Simándi, 2006, 46–47.

²² MRA, 1956. október 27.

²³ Rauchensteiner, 2003, 248.

a szélsőjobboldali magyar emigráció aktív részvételét, ugyanakkor közvetett politikai nyomást gyakorolni a semleges, de egyértelműen nyugati orientációjú, az európai integrációs folyamatokhoz csatlakozni kívánó osztrák államra”.²⁴ Annak érdekében, hogy az ilyen és hasonló vádakat egyértelműen vissza lehessen utasítani, az osztrák kabinet október 30-án meghívta az Ausztriában szolgálatot teljesítő katonai attasékat a határzár és a védelmi intézkedések, illetve a menekültek kezelésének szemlájére. Ennek során nyilvánvalóvá vált a vádak tarthatatlansága, és bebizonyosodott a fiatal osztrák haderő megfelelő felkészültsége.²⁵

Erről a határon tett látogatásról az osztrák kormány november 3-án külön jegyzékben tájékoztatta Nagy Imre miniszterelnököt és kormányát. A jegyzékben arról is biztosították a magyar kabinetet, hogy az osztrák belügyminisztérium már napokkal korábban utasította az állam nyugati határsávjában szolgálatot teljesítő erőket: kiemelt figyelemmel ellenőrizze, és ha szükséges, akadályozza meg a nem megfelelő útiokmányokkal rendelkező magyar „felkelő harcosok” és „népi németek” beutazását Ausztriába.²⁶ Erre az egyértelmű állásfoglalásra azért volt szükség, mert Nagy Imre miniszterelnök korábban magához rendelte Peinsipp osztrák követet, és tájékoztatta: „információi vannak, miszerint egykori tisztek vezetése alatt fegyveres emigránsok akarnak Ausztriából Magyarországra benyomulni. Ez az ő helyzetét, különösen külpolitikailag nagyon megnehezítené.”²⁷ Az ügy pikantériája volt, hogy a hamis híreket a kelet-német, csehszlovák és szovjet híradások az osztrák kommunista párt lapjának (*Volksstimme*) egyes tudósításaiból vették át. Az osztrák álláspontot épp ezért Norbert Bischoff moszkvai nagykövet is igyekezett tudatosítani a szovjet külügyminisztérium illetékeseinél. Mint jelentésében írta: „nincs a világon olyan értelmes ember, aki elhinné, hogy semlegességünk tekintélyét a szövetségi kormány éppen abban a pillanatban, amikor az először vált nagy nemzetközi jelentőségűvé, néhány magyar banda és kalandor kedvéért szándékosan és beláthatatlan következményekkel szétrombolná”.²⁸ A semlegesség kérdése ezekben a napokban az osztrák sajtóban is megjelent: a *Neue Tageszeitung* vezércikkben értekezett a semlegesség osztrák

²⁴ Gecsényi, 2011, 6.

²⁵ Schmidl, 2003, 258–259.

²⁶ Eger, 1981, 191–192.

²⁷ Közli: Gecsényi, 2000, 34.

²⁸ Közli: Gecsényi, 2000, 35.

értelmezéséről, mely elsősorban a humanitárius segítségnyújtásra irányult, és amit csak a szovjet csapatok kivonulása tett lehetővé. „Ausztia nem hajlandó a semlegesség ürügyén tétlenül szemlélni az események alakulását. Azt szeretné, hogy Magyarországon szűnjék meg a gyilkolás, és a magyar nép akarata hiánytalanul érvényesüljön. [...] Az államszerződés kötelezővé teszi, hogy semlegesek maradjunk, és katonailag ne vegyünk részt semmi békét veszélyeztető akcióban. Ez az államszerződés azonban nem akadályozhatja meg, hogy az osztrák lakosság érzelmeit szabadon kifejezhesse, és teljes együttérzésének jelét adja a magyarországi szabadságharcosokkal kapcsolatban. Amikor Magyarországon a harcok elkezdődtek, Ausztia népe azonnal megértette, miről van szó. Magyarország nem kért segítséget Ausztriától, de az osztrák nép szívével, lelkével a szabadságharcosok oldalán állt, és mindent elkövet, hogy nekik nehéz harcukban segítségükre lehessen.” A *Neues Österreich* megállapításainak folytatása: „a segítség nem abból állt, hogy a semleges Ausztia fegyvereket vagy lőszert küld, hanem vérrel, élelmiszerrel és egyéb életfontosságú segítséggel áll Ausztia a szabadságharcosok mellett. Ugyanakkor menedékjogot adunk mindenkinek, aki az embertelen kommunista rendszer elől Ausztriába menekül. Minden menekültnek joga van arra, hogy a szabad világban élje tovább életét.” Az osztrák lap cikkének ezek a befejező sorai: „Ausztia magatartását a magyarországi szabadságharcokkal kapcsolatban legtalálóbban talán az jellemzi, hogy hitet tett az emberiség három alapvető eszméje, a béke, a szabadság és a felebaráti szeretet mellett. Azt akarjuk, hogy Ausztriának ez a tanúságtétele az egész szabad világ számára példaként szolgáljon, és kövessék példánkat a magyar szabadságharc megsegítésére.”²⁹

Fentiekből is látszik, hogy a bizonytalan helyzetben az osztrák kormány a kezdeti felbuzdulást követően egyre óvatosabban manőverezett. A magyarországi események nem jutottak nyugvópontra, és a hírek sem voltak egyértelműek. Pedig a helyszínről ekkor az osztrák követ mellett már több sajtóképviseelő is igyekezett tudósítani: Magyarországra utazott Thaddäus Podgorski és Fritz Molden, illetve a televíziós heti hírműsort (*Wochenschau*) szerkesztő Otto Pammer, továbbá a fényképész Erich Lessing és Barbara Pflaum. Ahogy a Szabad Európa Rádió tudósítói is egyértelművé tették: „Valamennyi osztrák lap számtalan magyarországi fényképfelvételt

²⁹ MRA, 1956. október 30.

közül, az osztrák sajtón keresztül jut el a nyugati lapokhoz a magyarországi szovjet vérengzésről készült fényképfelvételek nagy része. A bécsi lapok képaláírásai közül is feljegyeztek néhányat. Az egyik felvétel a földre egymás mellé fektetett halottakat mutat. Az aláírás: Itt járt a vörös hadsereg. A másik felvétel fiatal 14-15 éves ifjakat mutat. Az aláírás szerint ezek a fiatalok a budapesti harcokban több szovjet harckocsit tettek harcképtelenné. Az osztrák lap képaláírása ezt kérdezi: Van-e a magyar ifjúsághoz hasonló a világon?”³⁰

Október 31-én többek között már a szabadságharc győzelmét ünnepelték az osztrák lapok. Így a *Neues Österreich* arról adott hírt címdolalán, hogy „világtörténelmi események tanúi vagyunk”, aminek nyomán Ausztria szomszédja már nem egy kommunista diktatúra, hanem egy szabad demokratikus ország.³¹ Másnap a *Die Presse* arról számolt be, hogy november 1-jén nem véletlenül hallgatnak a fegyverek Magyarországon: a fiatalok, egyetemisták és munkások áldozata nem volt hiábavaló, a világtörténelmet formálták tetteikkel, hiszen bizonyították, hogy az emberi akaraterő maga alá tudja gyúrni a szovjet hadigépezetet is.³² A bécsi *Tageszeitung* egyértelművé tette: „olyan forradalom győzött, amely az egész világtörténelemben párját ritkítja. Egy nép kezdte ezt a forradalmat, egy egész nép minden előkészítés és szervezkedés nélkül. Egyetlen kapcsolat volt csak az életüket feláldozó szabadságharcosok között, a jelszó, amely végül is győzelemre vitte őket: szabadság vagy halál!”³³ Majd november 3-án már ismét komoly harcokról, szovjet csapatok Magyarországra özönléséről szóltak a hírek. A *Neues Österreich* hasábjain a szabadságharcosok áldozatvállalásáról, a végső győzelem érdekében kifejtett erőfeszítéseiről tudósítottak.³⁴

Majd elkövetkezett a döntő fordulat: a *Neuer Kurier* november 4-én már az osztrák-magyar határról készített megrázó tudósítást, ahol folyamatos volt a menekültek beözönlése a legkeletebbi osztrák tartományba. Noha a szovjetek igyekeztek egy új vasfüggönnyel a határt lezárni, néhány ponton még volt lehetőség a gyalog, lovas kocsin vagy épp teherautón történő menekülésre.³⁵ Ezt elősegítette az is, hogy Helmer belügyminiszter még október 26-án bejelentette: Ausztria az események hatására minden Magyarországról érkezőnek politikai

³⁰ MRA, 1956. október 30.

³¹ MRA, 1956. október 31.

³² MRA, 1956. november 1.

³³ MRA, 1956. november 1.

³⁴ MRA, 1956. november 3.

³⁵ Simándi, 2006, 121–122.

menekültstátust biztosít, függetlenül attól, hogy milyen indokok alapján hagyta el hazáját, és mi a politikai meggyőződése.³⁶ Így a határ túloldalán már a Vöröskereszt munkatársai várták a menekülőket. A már korábban is tapasztalható menekülthullám így 1956 novembere és decembere között érte el csúcspontját: a két hónapban 113 810, illetve 49 750 személy kért a semleges Ausztriában menedéket. A határon történt első humanitárius ellátás után a menekültek nagy részét üresen álló és ezért gyorsan átalakított laktanyákban helyezték el. Majd itt a magyar menekültek segítséget is kaptak útjuk folytatására, így végül is nagyon kevesen, mintegy 10 442 személy telepedett le véglegesen Ausztriában, ugyanis a többség minél messzebb kívánt kerülni a szovjet birodalomtól.³⁷ A segítségnyújtás koordinálására az osztrák kormány egy a belügyminisztériumból szervezileg elkülönített külön irodát, az Österreichisches Nationalkomitee für Ungarn központot hozta létre. Emellett a kormány egy külön segélyszámlát is létrehozott a magyar ügy támogatására, melyre az első befizetést (20 millió Schillinget) maga adományozta. Nagyjából még egyszer ekkora összeget magánszemélyek tettek hozzá a számlához rögtön megnyitását követően. (Összesen végül 484 millió schilling adomány érkezett!) Majd ezzel párhuzamosan számos spontán módon szerveződő segélyszervezet is alakult az egyre nagyobb nyomás alatt. A legjelentősebb e tekintetben a Vöröskereszt mellett a Magyar Menekültügyi Szolgálat, a Munkás Szamaritánus Szövetség, az Evangélikus Segélyegylet és a katolikus Caritas volt. Bécs ténylegesen a jótékonyági akciók központjává változott, ahová a világ minden részéből érkeztek szállítmányok.³⁸ A növekvő menekültszám végül szükségessé tette, hogy az osztrák kormány külön megállapodást kössön az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságával és a Nemzetközi Vöröskereszttel a magyar menekültkérdés és a segélyezés koordinálására.³⁹ Azonban 1956. november 22-ére a bécsi *Die Presse* már kimondottan válsághelyzetről tudósított a menekültsegédszervezetnél: a hatalmas tömeg láttán az újonnan érkezőket már alig tudták elhelyezni Burgenlandban, sőt az önkéntesek és segítők teljesen kimerültek. Így november végére az eleinte euforikus hangulat nemcsak a közvéleményben, de a kormányzatban is egyre

³⁶ Murber Ibolya: 1956 és Ausztria. Az 1956-os magyar események szerepe az osztrák történeti irodalom tükrében, *Limes*, 18. évf., 2006/3, 17–32, itt: 27.

³⁷ Szépfalusi István: A legújabb felismerések az 1956/57-es magyar menekülthullámról, *Limes*, 11. évf., 1998/1, 113–121, itt: 119.

³⁸ Soós, 1996, 13 és Schmidl, 2003, 269–270.

³⁹ Murber, 2006, 23–24.

több fenntartást szült. Immár többször szóba kerültek a menekültek ellátásának magas költségei, külön értekeztek a továbbutazás problémáiról, és volt olyan tudósítás, amely szerint egyre inkább anyagi tehertétellé válhatnak a magyar menekültek.⁴⁰

Ebből fakadóan a nemzetközi szintén is egyre fontosabbá vált Ausztria számára, hogy a kérdésben átfogó megoldás születhessen. Az osztrák delegáció novemberben az Egyesült Nemzetek Szervezetének közgyűlésén is többször aktívan lépett fel Magyarország mellett. Még november 9-én követelte, hogy az ENSZ szállítson azonnali segílyt Magyarországnak, elsősorban élelmiszer, gyógyszer és ruházat formájában.⁴¹ Majd Figl külügyminiszter november 22-én az ENSZ közgyűlésén vázolta kormánya politikáját a semlegesség mentén, és egyben a világbéke mellett is hitet tett. Ennek nyomán Ausztria is megszavazta a követelést, hogy az ENSZ küldjön megfigyelőket Magyarországra. Mindez alapvetően a két ország elhidegüléséhez vezetett. A határon a magyar alakulatok Münnich Ferenc parancsára helyreállították a határzárát, Budapesten 1957 elején zárlat alá vették a bécsi követséget, és munkatársait folyamatosan zaklatták. Ilyen körülmények között nem volt meglepő, hogy Raab kancellár a moszkvai vezetés és a Kádár-rezsim felháborodását kiváltva, még 1957. január végén is nyilvánosan visszautalt Nagy Imre kormányának határozatára, mikor leszögezte: a magyar nép bizonyára örömmel venné, ha az ország semlegessé válhatna.⁴² Sőt, Figl osztrák külügyminiszter 1957 szeptemberében az ENSZ előtt általános amnesztiát követelt a magyar forradalom elítélt résztvevőinek. Erre, mint tudjuk, nem kerülhetett sor.

Az események hatására azonban az éppen hogy ismét függetlenné vált osztrák állam a nemzetközi politikai érdeklődés középpontjába került. A kétpólusú világrend határzónájában a semleges osztrák állam állta a sarat, és bizonyította egyedi jogértelmezésének helyességét. A nemzetközi rendszer felnőtt, teljes jogú szereplőjévé válhatott. Ugyan eltért a korábbi svájci semlegességi modelltől, de az új értelmezésben egyértelműen a nyugat-európai demokratikus értékrend mellett kötelezte el magát, a szabadságjogok képviselőt helyezte előtérbe, és a humanitárius segítségnyújtás motorjává válhatott, miközben a szovjet hatalmi pozíciókat nem kérdőjelezte

⁴⁰ Vö. Rásky Béla: „A menekültnak igenis vannak kötelezettségei is...” Az 1956-os forradalom az osztrák kollektív emlékezetben, *Regio*, 12. évf., 2001/3, 32–46.

⁴¹ Mikoletzky, 1969, 490.

⁴² Eger, 1981, 50–54.

meg. Ennek köszönhetően – a későbbi *détente* időszakában – az osztrák külpolitika egyes kérdések kapcsán közvetítő szerepbe kerülhetett a két pólus között. Mindezzel az 1956-os magyarországi események az osztrák nemzettudat megerősödéséhez is hozzájárultak: a semlegesség mellett a „karitatív” és a „bátor” Ausztria képe is eme időszakban gyökerezik.

A kötet, melyet a kedves Olvasó kezében tart, olyan tanulmányok gyűjteménye, melyek az 1956-os forradalom és szabadságharc modern és forrásokon alapuló értelmezéséhez igyekeznek új szempontokkal hozzájárulni. A könyv lapjain két 2016 őszén megrendezett székesfehérvári konferencia anyagát örökítették meg a szerzők. A kiadvány több intézmény, az Alba Polisz Tudományos Park Egyesület, a Magyar Nemzeti Levéltár, a Székesfehérvári Egyházmegye, valamint a Kodolányi János Főiskola összefogásával születhetett meg. A szerzők a magyar politikatörténet, a mikrotörténet, az egyház-, kultúr- és gazdaságtörténet, a bel- és külpolitika, valamint a személyes életutak felől közelítenek 1956 ma is érvényes narratíváihoz és vezetik be új kutatási eredményeikbe az érdeklődő olvasót. Amennyiben a jelen kötet 19 tanulmányában elmélyed a téma iránt érdeklődő kedves olvasó, úgy máris láthatóvá válnak e munka erői: az aktuális, ám történelmi tapasztalatokkal és forrásokkal alátámasztott kutatási irányok, a körülöttünk feszülő, mindmáig ható történelmi kihívások elemző bemutatása, a szakmai színvonallal párosuló értékteremtés, valamint a nemzetépítés folyamatában is hasznosítható új tudásanyagok beemelése az oktatásba.

L'Harmattan

ISBN 978-963-414-334-5

3200 Ft

9 789634 143345

webshop.harmattan.hu